

Добавлять

НЕВИГАДАНИХ

поступки

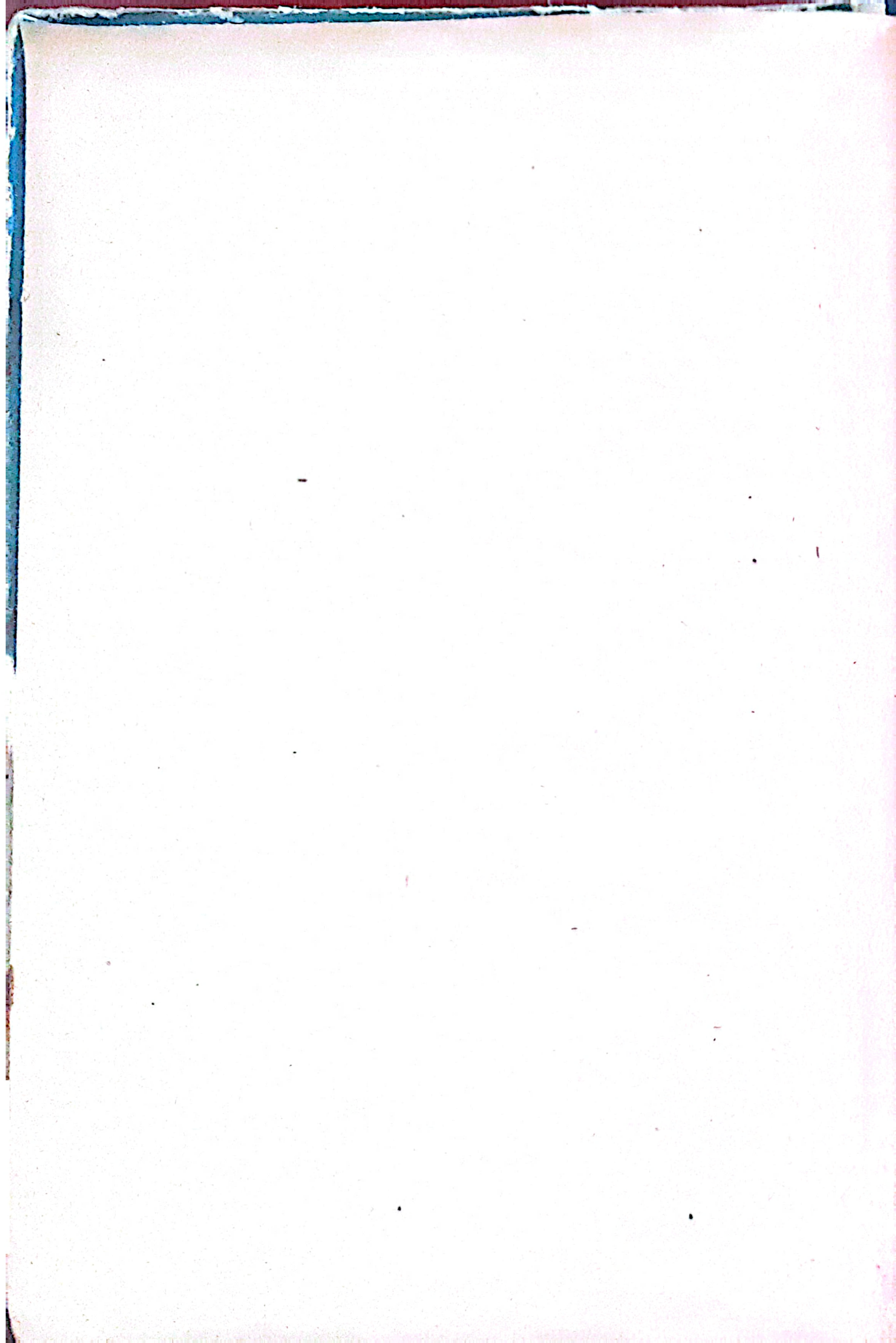

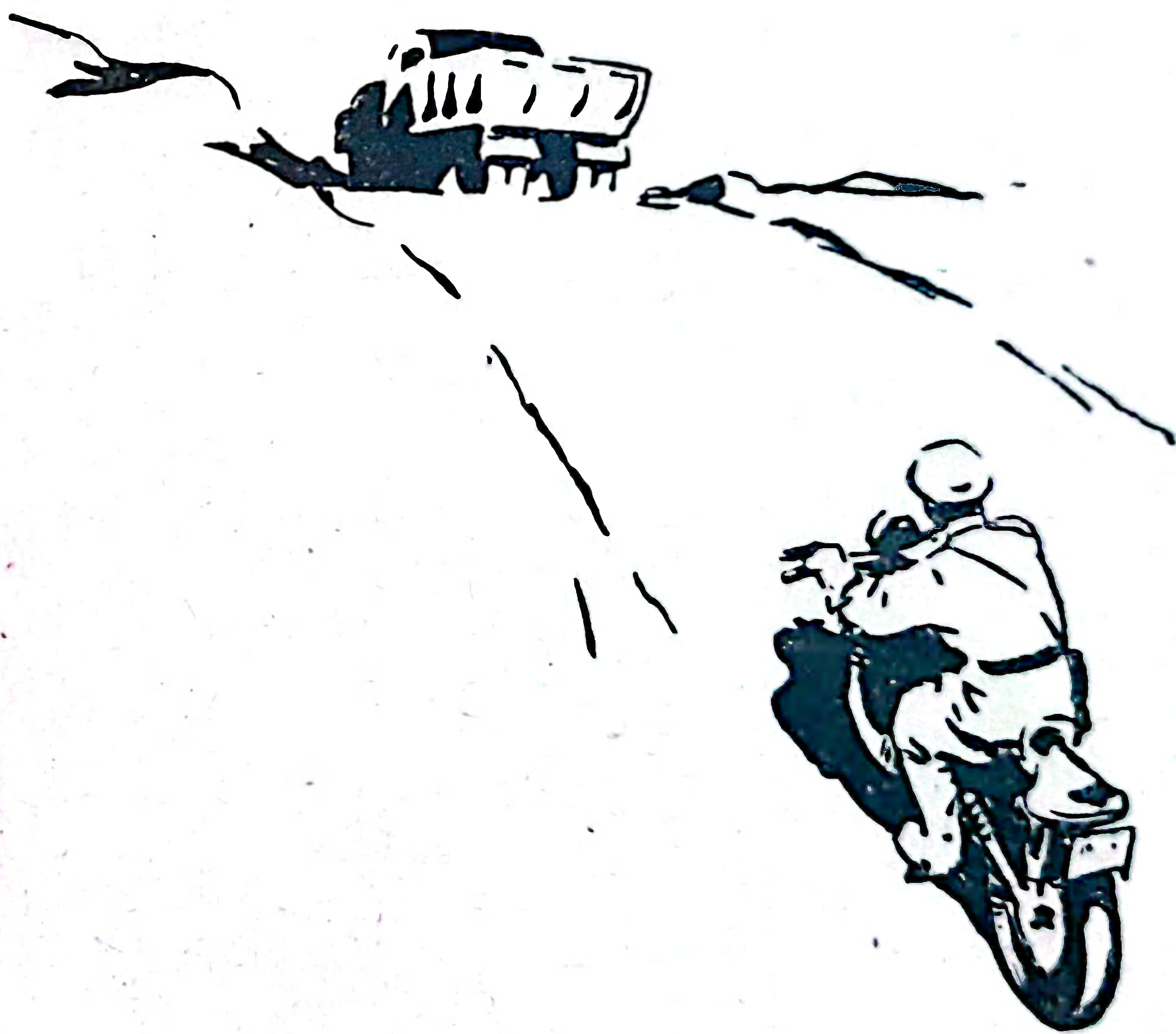

Двадцять НЕВИГАДАНИХ історій

КНИЖКОВО-ЖУРНАЛЬНЕ ВИДАВНИЦТВО
ЛЬВІВ — 1962

У 2

Д 22

ВІД ВИДАВНИЦТВА

У книзі двадцять оповідань. Ці правдиві історії, в яких лише змінено прізвища, написані за матеріалами міліції, прокуратури, народних і то-вариських судів, штабів народних дружин; події відбуваються в після-воєнні роки. У кожній історії фігурують більші чи менші порушники гро-мадського порядку та законності. Але читач розуміє, що не вони є героями даної книги. Справжні герої це ті, хто сміливо самовіддано, з ентузіаз-мом бореться за порядок і спокій рідного міста, проти великого зла, пере-житку капіталізму — злочинності.

Ми з гордістю говоримо про таких представників нашої міліції, вихо-ванців Комуністичної партії, яких показано в оповіданнях «Важка наука», «З чужим паспортом», «Сліди не зникають», «На вахті капітана Хоменка» та інших. Ми проймаємося почуттям вдячності до наших мужніх, наполег-ливих комсомольців, кращих народних дружинників представників гро-мадськості. Нас не можуть не радувати їх благородні вчинки, нетерпи-мість до злодіїв, хуліганів («Вартові громадського порядку», «Злочинець пасує перед мужністю», «Квітчастий тюль», «Швидка допомога»). Часто завдяки допомозі простих радянських людей слідчим органам вдається по-передити, вчасно розкрити наміри злочинців.

На наших фабриках і заводах нині сумлінно працюють деякі юнаки і дівчата, які колись спіткнулись у житті були суджені, але назавжди порвали із своїм злочинним минулим («Вихід з півми», «Путівка в жит-тя»). Ці люди із вдячністю згадують талановитих вихователів трудколоній, уважних слідчих, вони на власному досвіді переконалися у великій вихов-ній силі колективу, в тому, що в чесній творчій праці — справжня краса життя.

Наша країна впевнено крокує в комунізм. Щоб досягти завітної мети, нам потрібний якісний стрибок не лише в економіці, але й у свідомості людей — будівників комунізму. Пригадуються слова М. С. Хрущова:

«Щоб прийти до комунізму, найсправедливішого і найдосконалішого суспільства, коли повністю розкриються всі кращі моральні риси вільної людини, нам треба вже тепер виховувати людину майбутнього. Треба розвивати в радянських людей комуністичну моральність, в основі якої лежить відданість комунізмові і непримиренність до його ворогів, свідомість громадського обов'язку, активна участь у праці на благо суспільства, добровільне додержання основних правил людського співжиття, товариська взаємодопомога, чесність, правдивість, нетерпимість до порушників громадського порядку».

У цих словах — велика програма роботи всіх державних і громадських організацій. Їм треба ще енергійніше боротися за нову людину, виховувати у неї такі морально-політичні якості, які відповідають ідеалам комуністичного суспільства.

Видавництво просить читачів надіслати свої побажання і зауваження до цієї книжки на адресу: Львів, вул. Підвальна, 3.

ВАЖКА НАУКА

Одержавши від капітана міліції Захара Сухенка завдання і маршрут патрулювання, а також детальний інструктаж, автоінспектор Червоноградського відділення міліції Степан Стецьків попрямував до читального залу бібліотеки, щоб за час, що залишався до початку служби, переглянути новий номер журналу «Советская милиция».

Регулярне ознайомлення з цим журналом було для нього службовою потребою. На сторінках журналу висвітлювалося життя особового складу органів радянської міліції, їх боротьба за збереження громадського порядку. Багато корисного можна було запозичити для своєї роботи.

Степан Маркович відкрив розділ з «Історії міліції». Скільки визначних фактів, подій. Так, це справді героїчна історія. От і він, Степан, пройшов нелегкий шлях життя. Комуністична партія виховала з нього гідного сина рідної Вітчизни. Згадалися безпросвітні злидні в дитинстві, які змусили його ще підлітком шукати роботи. З великими труднощами поступив у друкарню. Господар її був важкий на руку, вдарить — не скоро встанеш на ноги. Познайомився Степан у друкарні з робітниками-підпільниками — членами КПЗУ. Там же одержав перше доручення — доставити в підпільну друкарню папір, шрифти. Радісно було на душі, коли успішно виконав доручення. Правда, робота виявилась не складною, хотілося чогось героїчного.

В підпіллі вивчали твори Володимира Ілліча Леніна, читав їх і Степан. Скоро за поширення газети «Голос праці» його заарештували і на три роки кинули у в'язницю. Але ні тюремний режим, ні холод, ні голод не зламали бойового духу юна-

ка. Вийшовши з-за ґрат, він продовжував брати активну участь у революційній боротьбі.

У вересневі дні 1939 року, зразу ж після визволення від капіталістичного гніту, партія послала Степана Марковича на дуже відповідальну ділянку роботи — в органи радянської міліції. З того часу він не міняв своєї професії і, хоч яка вона складна і важка, полюбив її на все життя.

Роки минали в постійній боротьбі — спочатку з карними злочинцями, випущеними польською поліцією з тюрем, потім з бандами буржуазних націоналістів. В день віроломного нападу гітлерівської Німеччини на Радянський Союз з працівників міліції Львова був сформований полк, який охороняв біженців від куль бандитів, знищував диверсантів, скинутих на парашутах з літаків. Довгі переходи, сумні дні відступу, запекла боротьба з націоналістичними зграями на Північному Кавказі. Багато тоді загинуло його товаришів.

У 1944 році Радянська Армія визволила Львів. Разом з передовими військовими частинами й рідним полком міліції вступив у місто і Степан Маркович Стецьків. І знову боротьба з бандами українських буржуазних націоналістів, куркулями, декласованими елементами, боротьба за перемогу нового, соціалістичного ладу.

Трудящі Львівщини впевнено йшли вказаним партією шляхом. Збудували потужні фабрики і заводи, організували колгоспи, створили великий Львівсько-Волинський вугільний басейн, закладають нові міста... От Червоноград. Колись це було селище, а тепер — велике шахтарське місто. І воно все росте, розвивається...

На обличчі Степана Марковича з'явилася посмішка: приємно, що в успіхах рідного народу є і його частка праці. Підвівся з-за столу, закрив журнал. Пора! Він вийшов з читального залу бібліотеки, перевірів мотор мотоцикла і вже зібрався їхати своїм маршрутом виконувати патрульну службу, як його раптом покликав черговий відділу міліції лейтенант Кухно.

В кімнаті, куди зайшов Стецьків, вже зібралися оперативні працівники. Серед них помітив і провідника службового собаки. Черговий говорив коротко, чітко. Тільки що він одержав повідомлення по телефону, що на сусідній шахті водій самоскида № 35-41 поранив машиніста розчинного вузла і зник. Про це повідомлено начальників Забузького, Радехівського і Нестеровського райвідділів міліції, чергового Управ-

ління внутрішніх справ області, керівників і секретаря партійної організації будівництва. Зі Львова до Червонограда відряджається оперативна група на чолі з начальником карного розшуку Голованівським. Далі лейтенант передав наказ начальника відділу міліції Сухенка: державтоінспектор Стецьків повинен негайно виїхати для розшуку і затримання злочинця. Напрямок руху — по шосейному шляху, який іде повз шахту № 2. Оперативна група під керівництвом старшого оперуповноваженого Дахна і провідника собаки Коломийченка вирушає на місце події.

Завдання було ясним. Вийшовши з кімнати чергового, Степан Маркович швидко викотив мотоцикл на дорогу, з силою натиснув на педаль стартера, скочив на сідло. Скоро Червоноград залишився позаду. Навколо все застеляла сіра пелена передранкового туману. Тільки попереду на змоченому недавнім дощем асфальті бігла неширока смуга. Промайнули збоку поручні мосту. Десь зліва має бути шахта № 2, попереду — роздоріжжя. Степан Маркович трохи загальмував. У світлі фари з'явилася постать людини. Підїхавши ближче, автоінспектор впізнав знайомого дружинника — шахтаря Василя Воронова — і зупинив мотоцикл.

— Добрий день, друже, — привітався першим, — чергуєш?!

Воронов відповів жартом:

— Доброї ночі... День зараз в Волгограді, сюди не дійшов.

— Не бачив самоскида 35-41? — перервав Стецьків охочого до розмови гірника.

— 35-41? — перепитав Василь Кузьмич і засунув руку в кишеню піджака. — Якже... якже... проходив тут, вірніше, пролетів. Я тому і взяв його на олівець, що мчав як скажений... — Він розгорнув аркуш паперу, на якому були записані номери автомашин, що пройшли тут за час чергування дружинника. — Так ось, є. Порожній на Радехів подався.

— Кузьмич! — попросив Степан Маркович, — негайно сповісти чергового відділу міліції, що я натрапив на слід злочинця і тепер вирушаю далі, щоб затримати його. Тільки швидше...

— Єсть! — сказав гірник і зник у тумані.

Мотоцикл ніби летів, не торкаючись асфальту. Обабіч стояли високі стіни мішаного лісу, і шлях був подібний на вузький коридор. Вітер забивав подих, свистіло у вухах, а Стець-

ків усе додавав газу. Нарешті ручка досягла упора — більше не витиснеш. «Тільки б «він» не звернув кудись убік, — думав про одне автоінспектор. — Тільки б не звернув...»

Дорога круто пішла вгору, потім різко вниз. Далеко попереду Стецьків побачив білу пляму. «Він, — майнуло в голові. — Не зменшувати швидкості».

Відстань скорочувалася. Уже виразно стало видно № 35-41. Степан Маркович дав сигнал і спробував обігнати, але назустріч йшла якась інша машина, і довелося трохи загальмувати. Через кілька хвилин на галявині лісу він знову наздогнав самоскид.

— Стій, буду стріляти! — попередив, порівнявшись з кабіною.

Водій відсахнувся від вікна і круто повернув машину вправо, на ґрунтову дорогу, додав газу. Стецьків зразу відчув, що втратив свою основну перевагу. Мотоцикл кидало на вибоях, роз'їжджена, залита дощовою водою, колія загрожувала аварією. Отже, потрібні рішучі дії. Степан Маркович вихопив пістолет і вистрілив у скат, але самоскид не зупинявся. Знову постріл, і теж безрезультатно. Тоді, збільшивши швидкість, Стецьків вирвався вперед і вистрілив у куток радіатора. Машина ніби спіткнулась, мотор затих. Водій вискочив з кабіни і, петляючи, кинувся до кущів.

— Стій! — гукнув Стецьків, різко гальмуючи.

У відповідь з-за куща блиснули колючі спалахи. Степан Маркович відчув, як обпекло його обидві ноги, впав і тут же відкотився вбік. Підвів голову. Метрів за п'ятнадцять-двадцять майнув темний силует... Стецьків, не цілячись, натиснув на спусковий гачок і, перемагаючи біль, поповз до товстого дерева. Під кущем почувся стогін, але тільки-но автоінспектор виглянув з-за стовбура, його шоку обпалила куля, друга зірвала з дерева шматок кори.

Гучні постріли раз у раз полохали передсвітанкову тишу. Так тривало близько години. На дорозі з'явилися вогні вантажної машини. Вона підкотила ближче і зупинилася. З кабіни вискочило двоє.

— Сюди! — крикнув Степан Маркович, побачивши дружинника Воронова і водія-відмінника Очеретяного.

— Здавайся! — наказали бандитові.

Над кущем піднялися руки.

— Обшукайте його і заберіть зброю, — звернувся до своїх друзів автоінспектор. — Я не можу йти.

Воронов і Очеретяний відібрали у затриманого пістолет, підвели до Степана Марковича.

«Ну й пика! — здивувався Стецьків, кинувши погляд на бандита. — Червона як варений рак». Вголос наказав:

— Беріть його на машину! Ти, Кузьмич, веді! Очеретяний мені допоможе, — і вправ, втративши свідомість.

* * *

Простора палата клініки Львівського медінституту невідкладної хірургії залита сонцем. Степан Маркович відчуває його тепло у себе на щоці й задоволено мружитьсь.

— Приемно? — чує він голос збоку і відкриває очі.

З сусіднього ліжка на автоінспектора дивиться худий, блідий чоловік років тридцяти-тридцяти п'яти.

— У вас що? — питає співчутливо.

— Поранені ноги, — відповідає Стецьків. — А у вас?

— З грудей лікарі кулю вийняли. Казали: трохи вбік — і була б у серці...

— Ви з другої шахти? — догадується раптом Степан Маркович. — Це вас той бандит із самоскида поранив?

— Так... — дивується сусід. — А ви звідки знаєте?

Стецьків не встигає відповісти. В дверях з'являється медична сестра.

— Хворі, не розмовляти! — говорить вона суворо. — Вас, Федю, це особливо стосується. І не рухайтесь. Лежіть спокійно.

«Федір, — повторює в думці ім'я свого сусіда Степан Маркович. — Машиніст розчинного вузла». І коли сестра виходить, закриває очі. Якусь мить панує тиша. Першим порушує її Федір.

— Ви не чули, спіймали того бандита чи ні? Скажіть, як вас звати, хто ви?

Степан Маркович задовольняє його прохання, напівшепотом розповідає про сутичку на лісовій галявині.

— Добре! — вигукує Федір. — Добре, що впіймали... Хвалили його на роботі, я гадав: може, й справді чесною людиною став. А він — ворог. Мене мало в болото не затяг...

Федір говорив уривчасто, і Стецьків багато чого не міг зрозуміти. Ясно було тільки одне: машиніст розчинного вузла знав бандита раніше, але вагався рішуче виступити проти нього.

— Коли бачиш ворога — пильнуй, бо пропадеш, — зробив висновок Степан Маркович.

— Е, коли б я зразу це зрозумів, — погодився Федір. — А то так усе заплуталося в житті... Тепер я уже навчений. Ось я вам розкажу...

Він закашлявся, на його вустах з'явилася кров, і автоінспектор припинив розмову.

Стан Федора був дуже важким. Стецьків боявся, чи витримає його товариш. Але минали дні, поранений поправлявся і все частіше повертався до початої розмови. Перед Степаном Марковичем вставали картини хвилюючої, повчальної історії.

* * *

По квартирі розливалися пахощі свіжої хвої. Федір переступив поріг кімнати і як стояв — у ватянці, стоптаних юхтових чоботях, — простягнувся горілиць на підлозі, розкинув руки. На повні груди вдихав терпко-солодкі випари дерева, які приємно забивали дух, розходились по жилах. Ця сосна чи не найбільше радувала його в новому житлі. І тому, що від неї віяло рідними лісами, які немов згадали колишнього свого друга-пастушка і прийшли тепер у гості, і тому, що під його ногами була тверда підлога: її ніколи до цього не знала стара хата Федора.

Повернувся набік, провів долонею по гладких, щільно пригнаних дошках.

— То ти тут? — пролунав раптом від дверей голос дружини Софії. — Шукаєш чогось?.. Йой же ж — забрудниш усе! Ходи, сполощися у воді... Заблудишся в цих покоях, поки тебе знайдеш.

Софія говорила суворо, а в самої від куточків очей розбігались на боки мружки-стрілочки. Видно, не так-то вже й боялася вона «блукати» в цих трьох кімнатах, в які перебралися вчора ввечері. Не терпілось, певно, показати чоловікові, як обставила та прибрала оселю, «обжила» нове місце.

Федір відразу розгадав нехитрі наміри дружини і охоче пішов за нею слідом. Хазяйновита жінка Софія. Вміє дати лад, аби було чому. Це він знає. Зранку, як ішов на роботу, все стояло будь-як, а тепер... От стіл біля вікна вже застелений скатертиною. І букет квітів у горнятку. Ось стара скриня... Дерев'яна, кована залізом, вона виглядає кумедно, не пасує

до цієї розписаної яликовим трафаретом стіни. Але нехай поки стоїть, як і ліжко — пересохле, скрипуче.

Одна кімната була зовсім порожньою. Тільки в кутку на підлозі лежав розстелений одяг: витертий кожух, осіннє пальто Софії та ще якісь шмаття.

— А це що? — показав пальцем Федір.

— Тут — дитяча кімната! — охоче озвалася дружина. — Інженерша порадила.

— Он як! — зрозумів Федір, звідки набралась жінка такої культури, і з його обличчя зник вираз подиву. «А меблів все-таки малувато, — вирішив про себе. — Доведеться у цьому ж місяці махнути до Львова. Раніше діти на печі спали, а тепер і печі немає — плита на кухні».

Мився холодною водою, що струменем біла з крана в білу, наче натерту крейдою, квадратну раковину. Стулив долоні, набрав повну пригорщу, напився. Вода хороша, з Бугу, над яким прожив стільки років. Знову підставив руки під кран, задивився на прозорий струмок, а перед очима заіскрились, заграли веселкою річкові плеса, оточені зубчастими дугами вербової зарості. «Прощай, Буже! Чи скоро купатимусь у твоїх теплих жовтуватих водах, чи пропливу ще на човні вздовж твоїх стрімких берегів?» А вода шумить, хлюпає, заперече. Шкода йому, та що ж зробиш — душа покликала на шахти, в гірниче селище. Б'ється, рветься вода на річці, розливається, біжить слідом у його новий дім, горнеться до рук, до обличчя.

Федір змахує головою, відганяє думки. З довгого чорного волосся рясно спадають великі краплини. Наче викупався. Виходить, що дійсно річка пішла за ним, пробралася підземними шляхами-трубами в його квартиру. Та й краще, не треба воду носити відрами.

Дружина вже накриває на стіл. Швидко впоралася біля плити. Видно, не така вже погана ця річ у хаті — біля печі довше доводилось возитися.

Федір сідає їсти. Дітей не кличуть, їх Софія нагодувала раніше. Так заведено з діда-прадіда, щоб не крутились за столом, не заважали дорослим.

— На ранок що наладувати? — запитує дружина, беручи Федорову валізку, що її він завжди носить з собою на роботу. — Може, риби смаженої? Купила ось карасів у ларку.

— Встигнеш ще. Завтра вихідний, а мені в понеділок — у нічну зміну.

— То лягай відпочинь.

Не відповів. Не хотілося лягати, коли отак раптом збільшилося, зросло його поле діяльності — і вдома, і на шахті. Тепер у нього нові турботи, нові справи, про які треба думати і за які слід негайно братися. Забажалось побути на самоті.

Прочинив скляні двері, вийшов на балкон, впевнено, як, бувало, на холку коня перед стрибком, поклав руку на залізні бильця. Звідси, з другого поверху будинку, що стояв на найвищому місці в селищі, було видно далеко-далеко, немов розсунулись, поширшали горизонти, немов він сам піднявся над світом, який покійно прослався вниз; очі, здавалось, зробились зіркішими, а думка — гострішою, швидшою. Федір спіймав себе на думці: і квартира, і дім, і все селище, і шахти, копри яких виглядали з густої зелені лісів поблизу Червонограда або бовваніли чорними трикутниками серед неозорих хлібів, — це все його, виплекане й викохане ним самим велике добро. Серце сповнилось гордістю. Він підморгнув, кидаючи погляд на гомінку вулицю: ми ще і не те, мовляв, зробимо, це ж тільки початок.

От тепер він, Федір, можна сказати, закладає нову шахту. Її не видно звідси за стіною сірокорої вільхи, та, власне, і бачити там нічого. Тільки майданчик серед лісу, а на ньому — машини, якими, ніби в бездонну прірву гірники все накачують і накачують глибоко в землю цемент. Шахту вже, було, почали будувати, але раптом натрапили на тріщинуватий пісковик з потужними джерелами, який не так просто проходити. Тому й вирішили зацементувати ствол, щоб спинити воду, перегородити їй шлях. Робота відповідальна, але Федір знає свою справу, не марно ж кінчав спеціальні, хоч і короткі, курси машиністів-бетонярів; тепер один справляється чи не за десятьох. Тільки б вчасно підвозили цемент, а він уже підготує суміш, зробить усе як належить.

Правда, водії самоскидів стараються. От і зараз колона їх мчить вулицею в напрямку шахти. Один чогось зупинився. Ага! — догадується Федір, — водій хоче заглянути в чайну, що напроти. Так воно й є. Відкрив дверцята, вискочив на брук і шмигнув до чайної. Хтось, видно, з нових, незнайомий. Але ні, здається, зустрічав Федір це червоне обличчя з синім, як цибулина, кирпичним носом.

Зачекав, поки водій повернеться. І тільки глянув на нього знову, шпигнуло щось гостре в серце, сплутались, змішались думки, а через усі — шугала тільки одна: бачив, зустрічав!

Кирпатий швидко вскочив у кабінку, газонув з місця і зник. «Бачив! Але де? Де зустрічав цього п'яницю? — хворобливо билася думка, а відповідь не приходила. — Тільки чого це моторошно, недобре стає на душі, ніби страшно?.. Бачив, зустрічав!»

Федір відірвався від балкона, непевним кроком повернувся до кімнати. Очі не бачили нічого, крім синьої цибулини; підлога, здавалось, хиталася і вислизала з-під ніг.

Знадвору до хати вбігли діти — синок і донечка. П'ятирічний Богданцьо (Бобусь, як його, пестячи, називав Федір), весь вимазаний у глину, з розгону вибрався на коліна до тата.

— Водичка там... Багато-багато! — повідомив він, розкидаючи руки.

— Ми греблю загатили, — додала старшенька Стефця.

— Греблю? Навіщо? — глянув на дітей Федір. — Ідіть, до мами, біжіть, — відіслав їх від себе. «Де ж це я його бачив?» — думав гарячково.

Діти, здивовані поведінкою батька, який щовечора любив бавитися з ними, неохоче позадкували з кімнати. Без них стало порожньо і ще більш тоскно. Гнітила тиша. Федір підійшов до приймача, крутнув, але за шкалю не спалахнуло світло. «Ач! Батареї ж не підключені. Роз'єднав, як перевозили, так і залишились». Машиналино потягнувся до коробки з батареями, стер з них рукою порох, заходився зачищати кінці. «Взагалі, приймач вже старий, батареї слабкі. Та й навіщо вони тепер, коли в квартирі електрика? Інший треба, «Балтику» приміром... Мабуть, то здалось тільки, що знайомий, ну звідки мені його знати? Тільки душу роз'ятрила та чортова кирпа!»

Нарешті шкала приймача засяяла червоним, жовтим, зеленим кольорами, з динаміка почувся свист, шум, скрегіт. «Ні, не годиться він тут, — міркував далі Федір. — Бач, як мотори перешкоджають. Їх повно в селищі, на шахтах. В лісі чистіший прийом був... От дурень! Побачив незнайому людину — і вже душа в п'ятах!.. О, пісня: «В гаю зеленім клен зростав...»

Почувши улюблену мелодію, до кімнати в супроводі дітей зайшла Софія. Федір цілком заспокоївся, а невдовзі і зовсім перестав думати про випадок, після якого відчув, ніби втрачає назавжди своє, здавалось, вже певне, навіки здобуте щастя. Про нього згадав тільки через день, надвечір, коли прийшов на роботу, та й то мимоволі, уздрівши валку самоскидів, які з шумом котились по недалекому шосе на інші шахти.

Прийняв зміну на розчиномішалці. Робітники, на працю-

вавшись за день, залишали будівельний майданчик, і скоро на ньому зробилося незвичайно порожньо й тихо. Тільки в компресорній приглушено гухкав двигун, немов набирався сили, щоб за кілька хвилин почати і потім всю ніч гнати трубами цементну масу в ненаситні пісковикові прірви.

Федір критично оглянув запас цементу, вирішив, що для початку роботи його досить, а там — підвезуть, і заходився готувати суміш. Уважно стежив, щоб розчин був високоякісний, відповідав усім технічним вимогам, перевірів ще й ще раз і тільки після цього подав сигнал у компресорну: «Можна накачувати!»

Механізми запрацювали, стиснуте повітря погнало приготовлену масу в цементацийні свердловини. Тепер Федір мусив тільки пильнувати, щоб не було перебоїв, і він з тривогою поглядав то на купу цементу, яка танула просто на очах, то на шосе, звідки мали з'явитися самоскиди.

За навісом розчинного вузла потемнішало. З-за лісу дихнув вітерець; він розсунув високі каламутні хмари, і на темно-синьому, майже чорному шатрі неба де-не-де з'явилися дрібні, слабенькі цяточки зірок. Від них не стало світліше, але ось над близьким горизонтом лягла біла широка стрічка, на будівельному майданчику захиталися довгі тіні дерев, а за мить в очі Федора вдарило яскраве світло; він мимоволі приклав руку до чола.

Машина підкотила ближче, заскреготіли гальма, з гуркотом відчинились і знову лунко брязнули дверцята, але шофер не підходив.

— Де ти? — мружачи очі, нетерпляче гукнув до машини Федір. Його обурювало таке зволікання, коли дорога була кожна хвилина. — Розвертайся та зсипай!

— А-а-а! — пролунало радісно у відповідь, і від кабіни самоскида відірвалася широка присадкувата постать. — Старий знайомий!.. Приветік!

Водій неквапливо увійшов у смугу світла, і Федір відсахнувся: він виразно побачив синю цибулину.

— Скільки лет і скільки зим! — продовжував водій, перекручуючи українські й російські слова. — Що, не признайош старого друга? Жаль-жаль. А я знав, що ти здесь, та вот когда привелось позустрітисся. Перевели мене сюди. Значить, на пару тепер будем роботать? Харашо, харашо получается. Ну, рассказуй, как живйош?..

На Федора повіяло нудотним перегаром, і від цього силь-

ніше запаморочилась голова. Але він знайшов ще у собі сили обірвати зраділого балакуна, заперечити нав'язуване знайомство.

— Цемент давай! — сказав суворо. — Бачиш, робота стане скоро... Друг мені знайшовся...

Водій ніби чекав цього.

— Ти прав, ти прав, — заторохтів він знову. — Роботу надоцінить. Ми працюємо по-передовому. А нащот друга, — голос його перейшов у тихе сичання, — ти не очень цурайся... Перев'язочку, яку ти мені робив у своїй власній хаті, пам'ятаєш? Темна нічка така була. Отож, отож бачу — згадав. Вот і всьо в порядку. Тепер приймай цемент.

Не оглядаючись, він рушив до машини, майже на місці розвернувся і перекинув кузов на поміст. Потім знову підійшов до Федора, який все ще стояв ніби вкопаний, помахав пальцем біля його носа:

— І дивись — тільки писни... — Він зробив виразний жест навколо шиї. — Це — перше, а друге — ти мій давній посібник, і, в разі чого, тобі також не поздоровиться. А будеш другом — тобі ж краще. Ну, чого стоїш, як невинна вівця перед вовком? Ще думаєш? Що ж, я не поспішаю, тільки...

Федір відчув, як кров з усього його тіла ринула до голови, в очах потемніло; руки самі потяглися до лопати-корцівки, що стояла поруч під стінкою. Замахнувся, скільки мав сили, не приміряючись, просто на голос і... опустив свою «зброю». Оглянувся — ніде нікого: «синю цибулину» як вітром здуло.

В самоскиді несамовито заревів мотор. Від цього Федорові стало нестримно весело. Він кинув лопату, схопився руками за живіт і аж зігнувся від сміху:

— Ха-ха-ха! «Старий знакомий!» Ха-ха! Стріляний горобець, боягуз... По-руському загинаєш, проклятий, маскуєшся...

В машині «скинули» газ, і несподівана тиша охолодила Федора. Він почув:

— Нерви, нерви! — голос звучав усе спокійніше. — Вони завжди нас підводять. Моли бога, що не прикінчив я тебе зопалу. Істерика ж, не турбуйся, минеться... В машиністи вибився, своїм розумом жити хочеш!? Ну, поговоримо потім, а поки що — нехай живе!

Самоскид загарчав знову, підморгнув червоно-кривавим оком заднього ліхтаря, вдарив в обличчя Федора сухим піском і розтанув у п'їтмі, тільки жовта смуга танцювала ще деякий час вдалині.

Тяжка задума, як чорна ніч, придавила Федора. Повернувшись під навіс до розчиномішалки, позначив у журналі чергових годину прийому цементу, перевірів роботу машини, але спокій не приходив. Самотність ставала щодалі нестерпнішою, гостро захотілося почути чнесь дружнє, привітне слово. Нарешті, не витримав, подався на компресорну ділянку, попросив закурити.

Машиніст компресора мовчки простяг пачку цигарок, зачекав, поки Федір витяг собі одну, і так само мовчки запхнув руку в кишеню.

— А сірника немає?

Федір запалив, глибоко затягнувся, закашлявся. Машиніст скептичним поглядом зміряв його з ніг до голови, — мовляв, коли не можеш, то не берись; а промовив, як завжди:

— Ну, як робота?

— Та так собі, — відповів Федір і подумав: «Сказати йому все?», але машиніст перебив:

— То пильнуй, пильнуй там.

Розмова була вичерпана. Федір пішов.

І знову він сам на сам з власним лихом. Час тягнеться повільно, здається, ніколи не закінчиться зміна. Провалилася б кризь землю ота «перев'язочка» в ту «темну нічку»! Яким не обачним був його вчинок. А причина? Страх за власну шкіру чи звичайна людяність, простий обов'язок допомогти іншому в біді? Так — спочатку друге, а потім перше. А покійний батько тоді відразу сказав: «Е, зле ми зробили з тобою, синку. Врятували звіра, і він же буде пити нашу кров». В їх сім'ї йшло все так спокійно та злагоджено! Того вечора він, Федір, привіз з колгоспу повну фіру мішків збіжжя. Старий саме пришивав латку на чобіт, почув іржання коней під хатою, кинув шило, дратву і, кульгаючи, вийшов на поріг та аж розвів руки. «Це все наше?» Навіть двері забув причинити, затюпав до копиці за огорожею, набрав оберемок сіна, поклав перед кіньми: «Їжте, сиві, їжте, любі!» А сам заходився біля мішків. «Скільки ж тут його, Федю?»

«По корцю в кожному, але це ще не все. Зараз має бути друга фіра, — відповів. — Ви, тату, самі не тужтеся, краще подайте мені на плечі».

Мусив погодитися батько, і він, Федір, носив до хати. Скоро і друга фіра підкотила. Хлопчина сусідський пригнав. Важко було, спина боліла, та не скаржився, не охнув ні разу, тільки ширше розставляв ноги, нижче схилявся і цупкіше ха-

пав пальцями за гичку мішка. Скидав у куток, на купу. А коли прийіс останнє, зовсім маленькою здалася єдина кімнатка — тільки і можна було пройти від дверей під стіною до столу.

Відвів коней на колгоспну конюшню, повернувся додому. Мати саме з поля прийшла, почала готувати вечерю. Палахкотіли в печі дрова, дим стелився по хаті, але всім було хороше, затишно. Батько розв'язав один мішок, пересипав з долоні на долоню пшеничні зерна. «Бач, скільки можна разом заробити добра, — показав розважно. — І я насторожував, і мати насапала, а твого тут найбільше, Федю!»

Радів, що зміг принести щастя рідним, і хотілося, щоб так було завжди, довіку.

Повечеряли, вже майже вигорів гас у лампі, а лягати нікому не хотілося. Старий планував, скільки хліба треба залишити для сім'ї на зиму, скільки продати, що найперше купити за виручені гроші.

Нічну тишу раптом розітнув постріл, потім — другий і, вже слабший, третій. Задеренчала шибка у вікні. В селі заваливали пси. «Свят, свят! Помилуй, царице небесна!» — перехрестилася в куток мати. «Чия ж то душа кому заважала?» — мовив батько.

Минуло кілька хвилин. Знадвору долинув важкий тупіт, щось зашкребло в двері, і вони відчинилися. На порозі, відсапуючись, зупинився незнайомий чоловік. Він тримав руку на шапці, міцно притискаючи її розчепіреними куцими пальцями до голови. По його давно не голеній рудій щетині із скроні за комір синього суконного піджака сповзали краплини крові.

— Швидше! Гасить світло, — оглянувши пронизливим поглядом хатину, наказав нежданий гість.

Підштовхнутий силою тривоги, Федір хукнув у скло лампи. В ту ж мить десь на вулиці гримнули постріли, хтось прогунав по дорозі, почувися невиразні голоси, і все стихло.

Довго сиділи мовчки.

— А тепер, — озвався незнайомий, — затуліть чимось вікно і засвітить.

Мати в темряві знайшла коц, накинула його на вбиті в лутки цвяхи. Федір запалив гнота у лампі.

— Дайте якусь чисту шматину, а ти — молодший, спритніший — перев'яжеш мені голову.

Заскрипіла кована залізом скриня, в хаті запахло тютюном, яким пересипали одяг, щоб не їла міль.

— Ось оце підійде,— поранений вихопив з купи біле полотно, куплене матір'ю на сорочки старому й синові, і одним ривком віддер від нього довгу смужку.— Перев'язуй!

Рана на виску була неглибока — куля тільки розірвала шкіру, але Федора лякала кров, і, повний співчуття до людини, яка наражалася на смертельну небезпеку (сантиметр вбік — і кінець!), він кілька разів старанно обмотав голову, перекинув пов'язку через вуха на підборіддя. Оглянув свою роботу і мало не розсміявся — дуже кумедно виглядало грубе обличчя з м'ясистим червоним носом посередині. «Мов цибулина», — подумав.

Перев'язаний поспішав. Батько, який весь час сидів на лаві і лише суворо спостерігав, що творилося в хаті, хотів запитати, хто він і що за лихо з ним сталося, але тої обірвав старого на півслові, повернувся до Федора, пронизав до кісток колючими очима.

— Дякую! Вік тебе не забуду,— і взявся за клямку дверей. Якусь мить ще постояв, потім, ніби згадавши, додав: — Коли завтра почуєте що, то нікому ні звука, бо самі знаєте... Це збіжжя,— показав на мішки,— може, доведеться їсти іншим!

Двері хряпнули і зачинилися. На сідалі крикнув і замозк півень. Сім'я не спала.

Ранком довідалися, що вночі були вбиті вчитель і бригадир рільничої бригади, який мав везти зразки пшениці на обласну виставку. Влаштували погоню, але нікого не впіймали. В перестрілці, здається, одного поранили.

Федір мовчав, ні слова нікому не проговорив і батько, тільки сказав синові: «Е, зле ми зробили з тобою...» І не помилився. За кілька днів, десь перед ранком, чиясь рука тихо постукала у вікно.

— Хто там? — озвалася мати.

— Свої... Відчиніть!

— Почалося... Уже «своїх» маємо, — коротко проказав батько, шкандибаючи до дверей.

Чорні тіні ввалилися в хату.

— Велика подяка вам за допомогу пораненому,— почав один.— Чесні ви люди... От коли б ще збіжжя трохи нам...

— Таж у нас...— хотів заперечити здивований таким нахабством Федір, але йому не дали договорити.

— Нічого, нічого. Нам багато не треба... Пару корців. Ми знаємо що ви готові віддати хоч і все для нашої загальної справи...

Хтось уже тягнув мішок по долівці.

— Чекайте! — вигукнув батько.

У відповідь біля дверей сухо клацнув затвор гвинтівки, а солодкуватий голос подякував:

— Перепрошую дуже, але чекати не можемо... Щастя вам боже за гостинність

«Свої» винесли ще два мішки.

Відтоді в хаті Федора надовго оселився страх.

Скільки років минуло з того часу, — давно немає на світі батька й матері, давно забув Федір про ті нічні події, одружився, перейшов працювати на шахту, — а от виліз звір із темної нори і починає пити його кров.

«Що йому треба від мене?» — всоте запитував себе Федір і на роботі, і вдома. Однак «цибулина», яка з роками перетворилася з червоної в синю, не поспішала викладати свої плани. Серйозний, діловий тон розмови віч-на-віч, змовницькі підморгування при зустрічах з «сторонніми» — і все. Але саме це і непокоїло, викликало у Федора почуття, що він робиться «своїм», замішаним у щось темне, нечисте. Правда, згодом хмари трохи розступилися, легше стало на душі.

Начальник дільниці Євген Мельник у присутності всього невеликого колективу цементників назвав «цибулину» хорошим працівником «Перевиконує свої завдання, — сказав він, — і водій самоскида № 35-41. За недовгий час роботи Степан зарекомендував себе хорошим працівником». Присутні поплескали в долоні, і Федір зрозумів, що «рипатися» йому нічого, Степана голими руками не візьмеш. «Можливо, він — «прощенник», а може, по амністії». Зрештою подумав: «Не чіпає мене, то й дідько його бери!»

Проте Степан скоро нагадав про себе. Підкотив на своїй машині до розчиномішалки майже в кінці нічної зміни, ще з кабіни схвильовано загукав:

— Йой-йой! Нещастя, друже, виручай!

— Що там ще? — не чекаючи нічого доброго, запитав Федір.

— Не знаю, як тепер і виплутатися... Тільки ти можеш допомогти, — бідкався Степан. — Певен, тобі можна довіряти — один раз врятував, удруге — не виказав... Щиро вдячний.. Ти пробач, що тоді тебе налякав трохи. Хотів перевірити... А тут — аварія... Як же мені в очі начальству глянути? Недавно хвалили, а тепер — хоч пиши: «За власним бажанням». Хотілось працювати чесно — і на тобі...

— Та не хвилюйся, толком розповідай...

— Е — «не хвилюйся»! Чи ти був би спокійним на моєму місці? Вскочив по дорозі в болото. Машина набік, весь цемент сповз у багнюку...

— А, холера! — аж підскочив від несподіванки Федір. — І як же?..

— Сам не знаю... Набрав ось повний кузов піску...

— Піску?..

— Піску... Ти, друже, не турбуйся. Я буду вдячний...

— За що?

— Та за те, що ти запишеш його як цемент!

— Що?!

— Просто! Я по дорозі обміркував... Комар носа не підточить. Загониш його в розчин під землю замість цементу, і все. Згода?

Ошелешений, Федір не знав, що й казати. Степан, очевидно, зрозумів це по-своєму. Він швидко кинувся до машини, зсипав пісок.

— Не гай часу! Зміна ж закінчується.

— Розповів би ти краще все начальству...

— Хто повірить, друже? Це тільки тобі я міг розказати... Пропало моє життя!

— Все одно не буду... Не можу. Це ж...

— Не будеш? — сіпнувся вперед Степан. Від його голосу на Федора війнуло могильним холодом. — Прикінчу... на місці!

Потім він ніби отямився, додав з розпукою:

— І себе також... Немає друга на світі.

...Працювали гарячково. Обом хотілося чим скоріш пропустити пісок через барабан, але механізми діяли чітко, за єдиним, раз і назавжди розрахованим ритмом. Купа піску, проте, все зменшувалася. Степан не приховував свого задоволення, а в Федора підгиналися коліна, тремтіли руки. «Хоч би компресор зіпсувався», — шукав рятівну нитку, але стиснуте повітря надходило без перебоїв і рівно гнало жовту масу в земні надра.

— Ти цементику трохи, цементику підкинь, щоб зелененька пінка була, — порадив Степан. — Може, загляне хто або зміна прийде, а в тебе все в порядку... О, тепер добре! А мені, здається, пора. Сам закінчиш. Вже дурниця залишилася — кілька лопат.

Він порився за полою піджака, простягнув руку до Федора:

— Твоє!

— Ні, що ти!..

— Е, друже, не цурайся,— вихав у кишеню Федорової спе-
цівки гроші.— Виручив — заробив. Вік не забуду. Нехай
живе!

Степан вийшов з-під навісу, газонув і шез як привид.

«Востання, в останній раз! — намагався заспокоїти своє
сумління Федір, бредучи додому. — А ці гроші?.. Викинути,
скоріше викинути їх, хай не печуть вогнем груди, не ятрять
серця!» Він рвонув комбінезон, вихопив усе, що було в ки-
шені — банкноти, наряди, якісь записки, і з силою розмахнув-
ся. «Проте,— зупинив руку над головою,— хіба це допоможе?
Продався!.. До того ж... до того ж,— намагався виразно окре-
слити думку, — нехай лежать. Не чіпатиму. Ще побачимо,
пане хороший працівник, як чесно ви хочете жити!»

Здається, трохи примирився з сумлінням, але воно вима-
гало кришталевої чистоти. «Що з того? — запитував себе
далі.— Злочин є злочином».

Зайшов у кімнату. Дружина вже чекала.

— Ти знаєш, Федю,— почала вона, торкаючись його пле-
ча.— Я вже прикинула: з твого авансу за півмісяця ми може-
мо купити радіоприймач, решту — на їжу. На меблі візьмемо
з книжки грошей.

— Грошей? — аж відсахнувся Федір.

— А так,— злякалася вигляду чоловіка Софія.— Ти ж...
говорив...

— Дійсно, дійсно, треба взяти,— відповів, притуляючи руку
до чола: «Що це, справді, зі мною — гарячка?»

Окинув поглядом кімнату, і все в ній здалося чужим, не-
привітним. Ніби заліз у чиесь житло і привласнив.

Від невеликого дзеркальця шугнув грайливий зайчик. Це
зійшло сонце. Але чому його промені сьогодні не радують?
Хіба байдуже так завжди щедру світлу, що йому, Фе-
дорові, бракує тепла! Мабуть, не байдуже, гріє все більше,
але чи має він право на це тепло? Чи може він вільно, як гос-
подар, ходити по цій землі, по цих соснових дошках, любовно
витесаних і постелених йому під ноги іншими людьми!

«Кинути все, повернутися в село, зробитись лісником десь
у непролазній глушині, майнути в Донбас на шахти — аби
подалі, аби змити з себе болото, у яке заліз так необачно. По-
чати життя спочатку! А тоді все гаразд? Ні, ні... А що ж ро-
бити?» — питав себе і не знаходив відповіді.

З щебетом в кімнату вкотилися діти.

— А мама для Бобуся машину купила! — похвалилася Стефця. — А мені — ляльку

Богданко тягнув на мотузку автомобіль.

— Ми пісочку сюди наклали, — тицьнув пальцем у кузов.

— Пісочку?!

— То у нас цемент такий, — втрутилася Стефця, — ми в дворі шахту робимо.

День тягнувся страшенно довго. Ледве дочекався тієї години, коли мусив іти на зміну.

Начальник дільниці робив обхід. Біля розчиномішалки затримався недовго

— Сьогодні завозять цемент вищої якості. Давати в суміш з піском один до п'яти, — розпорядився і попросив: — Натисніть товариші. Якщо в ці дні працюватимете без перебоїв, місячне завдання по цементації буде виконано достроково. За попередню роботу дякую.

Федір проглянув рецептуру, змінив співвідношення складових частин маси.

Десь опівночі завітав Степан — перебути дощ, який почався. Сів осторонь, закурив, щоб не заважати. Пахкав м'ясистими губами, аж поки не припекло пальці.

— Ти й сам не сподівався, друже, яку блискучу ідею мені подав, — почав просто

— Я — тобі? — здивувався Федір.

— Так! У наших російських братів є чудове прислів'я: «Не було б щастя, то нещастя помогло».

Серйозний за своєю вдачею, Федір не вловив у цих словах ноток іронії, а Степан продовжував, як про доконаний факт:

— І в нас вийшло те ж саме. Кілька місяців праці — і ми з тобою будемо мільйонерами!

— Цебто?

— Ну, може, і не мільйонерами, — ніби уточнював Степан, — а по кілька десятків тисяч — напевне. Я підрахував, у ці дірки, тобто цементаційні свердловини, збираються накачати тисячу двісті тонн цементу... Чого ж так дивишся? Не віриш? Сам начальник казав. Якщо ж ми з тобою разом якусь частину, так би мовити, — наліво, а замінимо пісочком...

В уяві Федора постала жахлива картина. Проходка ство-
ла... Нестримні потоки води... Обвали... Викинуті на вітер державні мільйони... Людські жертви!.. Це страшна диверсія! А він хотів тікати. Не можна!

— Ти, ти... — підступив до Степана.

— Не хочеш? — спокійно запитав той. — А шкода... Під землею темно, не видно, всі кінці, як у воду.

Руки Федора зімкнулись на горлянці Степана. В ту ж мить він відчув удар в обличчя, в бік, але невимовна лють надавала сили. Клубком покотилися по забетонованій площадці. Степан опинився знизу, зм'як. І раптом вогнем різнув постріл. Федір перевернувся на спину, затих.

Степан діловито обтрусився, оглянувся довкола, чи не біжить хто на сполох, з радістю відзначив, що дощ не стихає, дістав кишенькового ліхтарика, освітив на землі тіло і заспокоєний рушив до самоскида.

За хвилину шум мотора затих. Федір відкрив очі. Тримуючись за груди, звівся на коліна, потім став на ноги. Важко, залишаючи кривавий слід, почвалав на другий кінець ділянки, до нарядної, де стояв телефон.

...Через кілька хвилин по слідах самоскида № 35-41 уже мчав на своєму мотоциклі Степан Маркович Стецьків.

СЛІД НЕ ЗНИКАЄ

I

Як приходить у місто новий день? Мабуть, кожна людина бачить і зустрічає його по-різному. Старшина міліції Павло Єгоров вважав, наприклад, що новий день входить у місто з боку вулиці Шевченка Заступаючи ранками на чергування Павло бачив початок нового дня, його прикмети. Спершу майже безлюдна вулиця, двірники, які кивком голови вітають старшину, перші напівпорожні трамваї, перші звуки, особливо чутні у відстояній за ніч тиші.

До дев'яти годин ранку вулиця Шевченка живе вже гучним багатоголосим життям. Брязкіт трамваїв, ревіння численних моторів, човгання підошов, людські голоси. Новий день по-хазяйськи увійшов у місто і ніби доручив всім клопітні, приємні або неприємні справи.

Старшина Єгоров іде своєю дільницею. Він підводить голову і дивиться на крони дерев, які зеленіють весною і жовтіють восени на його очах. І усміхається травневому ранку, гомону — непомітному для інших, але повному значення для нього.

«Ще тридцять кроків, — думає він, — а потім поверну назад». Єгоров знає, що від цього стовпа до місця, де починається пустир, який веде до депо, тридцять кроків. Він проходить ще декілька метрів і зупиняється перед високим будинком. В одному вікні другого поверху досі горить світло. Старшина хитає головою: сонце, чисте весняне сонце яскраво освітлює вулицю, а тут у вікні жовтіє електричне світло.

Павло повертається і дивиться на довгу вулицю з трамвайною колією, що простяглася в далечінь. Вулицю йому видно до самого сірого будинку, де він одного разу затримав

зłodія, який вирвав у вагітної жінки сумочку. А там, на розі, пригадує старшина, він вихопив з-під коліс вантажної машини хлопчину. А ще нижче, біля кіоска з газованою водою...

Але згадати старшина не встигає. За його плечима лунає страшенний вибух, щось гаряче з великою силою б'є його в потилицю, і Єгоров падає на тротуар. Несподіваним вибухом, що пролунав позад нього, був пістолетний постріл, ледве чутний в гомоні міської вулиці.

Дома у старшини дружина і двоє дітей. Вони ще нічого не знають і далекі від будь-яких важких передчуттів. Безглуздо ж думати, що людина, яка повернулася живою з фронтів минулої війни, може бути вбитою в такий травневий ранок.

II

Сторож депо Іван Павлишин зачиняв старий дощаний сарай, коли почув, як по той бік огорожі пролунав постріл. В той же час там почувся швидкий тупіт ніг: хтось тікав. Відчувши недобре, сторож вийшов на вулицю і побачив людину, що лежала на тротуарі.

«Та це ж Павло!» — промайнуло в голові Павлишина, який добре знав старшину.

Єгоров лежав на боці, трохи підігнувши одну ногу, ніби силкувався встати; кашкет злетів з його голови, в маленьку вибоїну на тротуарі натекла калюжка крові.

Сторож нахилився над старшиною і побачив, як пульсує, то стискуючись, то роздуваючись, маленька жилка на його шиї, яка струмками виштовхує кров з рани на потилиці.

«Живий! Що ж робити?!» — Павлишин, розглянувшись по боках, вибігає на дорогу.

Через декілька хвилин з-за рогу вискочив високий автофургон. Машина різко загальмувала біля Павлишина, з кабіни вискочив шофер.

— Ось, — тільки і міг сказати Павлишин, кивнувши на Єгорова, який лежав на тротуарі.

Через десять хвилин старшину привезли в лікарню на вулиці Джамбула. А через півгодини він помер на операційному столі.

Павлишин, добігши тим часом до депо, вже подзвонив у міське управління міліції.

Радитись з приводу того, що сталося, було ніколи. Клацнули дверцята оперативної машини, і, круто розвернувшись, вона помчала на місце злочину.

І ось перед Павлишиним стоять четверо в цивільному. Розповідь сторожа забирає небагато часу. До цих чотирьох приєднуються ще провідник з собакою і працівник управління.

Після команди собака-шукач мотнула головою і спочатку повільно, а потім все швидше і швидше повела за собою людей. Ось уже минули депо, вийшли до вокзалу. Собака почала нервувати, кидатись в різні боки. Затоптаний десятками ніг, слід часто губився і, нарешті, зник зовсім.

Тим часом четверо, які залишились на тому місці, де був убитий Єгоров, займались своєю роботою. Високий, кремезний полковник Дмитро Григорович Кулішенко віддавав розпорядження:

— Шукайте гільзу. Гільзу треба обов'язково знайти. — З цими словами він звертався до лейтенанта Щупака і капітана Коршуна. — Потім опитайте всіх, хто був у той час поблизу. Особливо на території депо, куди повела собака. Ясно? А я з підполковником піду у лікарню.

Опівдні декілька співробітників міського управління міліції зібралося в кабінеті полковника Кулішенка на термінову нараду.

Полковник сидів за своїм письмовим столом, підперши голову рукою, і слухав.

Доповідав капітан Коршун. Худорлявий, з гострими вилицями і ледь втомленими очима, він говорив не кваплячись, сухо і, здавалось, безпристрасно.

— Гільзу знайти не вдалося. Ми з Щупаком, — капітан кивнув на лейтенанта, — розмовляли з людьми, які працювали в депо. Помічник машиніста Вакуленко бачив хлопця, що біг до вокзалу. Не знаючи, що сталося, він не затримував його. Але запам'ятав: середній на зріст, молодий, з-під кепки виглядало чорне волосся. Коричневий піджак, чорні матроські штани і важкі черевики. Ось усе, товаришу підполковник. Я вважаю, що напад був раптовий. Єгоров навіть не встиг вихопити зброї.

— До речі, про зброю, — сказав підполковник Кауров, який сидів у кріслі біля самого столу. — Адже злочинець

встиг зрізати в Єгорова кобуру з пістолетом. Зрізав гострим ножем. А постріл, як встановила експертиза, зроблено з дуже близької відстані.

— Звичайно, напад був раптовим, — переконливо промовив лейтенант Щупак. Він стояв в глибині кабінету, високий, в сірому, модно зшитому костюмі. — Може, саме з метою заволодіти зброєю. Але я не виключаю і мотиву помсти з боку осіб, яких раніше затримував Єгоров.

— А навіщо забрана зброя якщо прийняти вашу другу версію? — запитав Кулішенко.

Щупак спокійно відповів:

— Імітація.

Кулішенко перевів погляд на вікно і декілька хвилин мовчки дивився туди, потім, відкинувшись у кріслі, уже тоном наказу промовив:

— Добре. Згоден. Приймаємо обидві версії. Зважте їх. — Ці слова були звернені більше до Каурова, підлегли їм якого були капітан Коршун і лейтенант Щупак. — Зв'яжіться з залізничною міліцією, повідомте «портрет» людини, яку бачив помічник машиніста...

— Василь Петрович Вакуленко, — підказав Коршун.

— Ну що ж, поки все, — Кулішенко поклав руки на скло письмового стола і кивнув — мовляв, можна йти...

IV

Увечері в довгих коридорах управління міліції тихо і безлюдно, зі стелі тьмяно світять електричні лампочки. Майже всі кабінети вже зачинені. Але полковник Кулішенко все ще сидить у себе. Він думає про те, що давно вже не було такого зухвалого і звірячого вбивства, і ще про те, як організувати похорон старшини міліції Павла Єгорова.

У двері постукали.

На порозі стояв середніх років чоловік у робітничому костюмі. В руках він тримав старий армійський кашкет.

— Дозвольте? — запитав.

— Проходьте. Сідайте. Що у вас?

— Та я ось... Зі мною ваші товариші розмовляли... Я їм розповів, коли вбили міліціонера, що бачив, як один хлопець утікав. Я працював помічником машиніста.

— Ви товариш Вакуленко?

— Він самий.

— У вас що-небудь нове? — пожвавішав полковник, дивлячись на Вакуленка.

— Та ні, на жаль. Я про інше... Ви, мабуть, вже шукаєте його. То я оце хотів запропонувати свою допомогу, щоб підключили мене до ваших працівників. Цього негідника треба обов'язково впіймати і як можна швидше. Я ж його в обличчя бачив.

— Думка ця хороша, але... як же з роботою у вас?

— А я візьму відпустку за свій рахунок, — просто відповів Вакуленко, дістаючи з кишені пачку «Верховини».

— Ну що ж, коли так, то велике спасибі, — подякував Кулішенко. — Я зв'яжу вас з підполковником Кауровим, а він познайомить з людьми, з якими вам доведеться працювати...

V

Підполковник Кауров був похмурий і злий. Минуло понад двадцять днів з того часу, як убили Єгорова, а розслідування майже не зрушило з місця.

Лейтенант Щупак доповів, що троє з семи злочинців, яких колись затримував Єгоров, знаходяться в місцях ув'язнення, решта займається тепер корисною працею. Версія про те, що вбивство вчинено з помсти, майже відпала.

Оперативні працівники обстежили в місті буквально кожний куток, але щоразу поверталися ні з чим. Помічник машиніста Вакуленко, який взявся допомагати одній з оперативних груп, був невтомним. Він квапився, бо боявся, що з часом в його пам'яті зітреться обличчя людини, яку він бачив, коли та бігла через залізничну колію. Проте й ентузіазм Вакуленка не давав поки що ніяких результатів. Слід злочинця загубився на вокзалі, здавалось, назавжди.

І ось раптом на заводі автотранспорту було зроблено дивний і зухвалий злочин, що на перший погляд не мав ніякого зв'язку з убивством Єгорова.

Табельниця одного з цехів Римма Яківна Годлевська, щоб у день видачі зарплати не створювалась черга біля загальної каси, погодилася одержати гроші на весь цех. Близько п'ятої години дня, вклавши велику суму в портфель, вона йшла через заводське подвір'я до свого цеху, коли пролунав постріл. Зойкнувши, Годлевська притиснула портфель з грошми до грудей. З простріленої руки текла кров. У цей час до табельниці

підбіг невідомий, вихопив портфель і кинувся тікати. Годлевська, незважаючи на біль, з криком побігла навздогін. Вона бачила невідомого в спину. На ньому був коричневий піджак і широкі матроські штани.

На крик табельниці вибігло декілька робітників, які теж кинулись за грабіжником. Побачивши, що його наздоганяють, бандит почав відстрілюватися. Випустив шість куль, але, на щастя, промахнувся. Добігши до огорожі, він перекинув портфель, переліз сам на той бік і помчав до вокзалу. Тут його нарешті наздогнали. Але якимсь чудом вирвавшись з рук двох робітників, негідник сплигнув з височезного дебаркадера, побіг і зник у натовпі на вулиці Городецькій.

Про все це розповів міліції один з робітників заводу автонавантажувачів. Оперативна група, яка виїхала з собакою на місце випадку, виявила біля огорожі пачку грошей, що випала з портфеля, і загублену бандитом сіру кепку. Ближче до вокзалу, на колії, підібрали ніж і перепустку на завод. Знайдено було також шість стріляних гільз.

— Ось це господарство! — сказав Кауров, викладаючи перед співробітниками знахідки.

— Це вже щось! — вигукнув Щупак, розкриваючи перепустку на завод. — Ага, ось для чого йому треба було на бігу діставати з кишені і розкласти ніж: фотографія з перепустки здерта, а прізвище власника вишкрябано. Ну, нічого, прізвище виявимо.

— По-перше, відновіть прізвище, по-друге, віддайте на експертизу гільзи, — коротко наказав Кауров. — І кепку покажіть керівникам клубів та членам комсомольських штабів. Може, хтось упізнає...

Експертизою було встановлено, що стріляли з пістолета, випущеного після 1948 року. Пістолет, украдений у Єгорова, був зразка 1952 року. Це наводило на думку, що в Годлевську стріляли із зброї забитого старшини. При порівнянні «словесних портретів», які дали помічник машиніста Вакуленко і робітники, що бачили злочинця на заводі та на вокзалі, виявилось, що багато рис співпадає.

Доповідаючи Каурову про все це, Щупак висловив думку, що напад на Годлевську з грабіжницькою метою було вчинено людиною, яка добре знає територію заводу, час і порядок виплати грошей.

Кауров сидів за столом, пересуваючи з місця на місце

порожню попільничку, і слухав лейтенанта, який стояв перед ним.

— Оперативні групи працюють, товаришу підполковнику, — продовжував Щупак, — до них виявили бажання підключитися ті робітники, які бачили злочинця. Тепер про перепустку на завод. Експертиза відновила зішкрябане ножем прізвище. Перепустка була видана на ім'я Ромейка.

Підполковник підвів очі на лейтенанта:

— Ідьте на завод і вияснійте особу цього Ромейка.

На заводі Щупак провів три дні. В адміністративному будинку вже звикли бачити ясноокого молодого чоловіка в синьому костюмі, багато хто догадувався, що він з міліції. І ті, до кого лейтенант звертався, намагалися всіляко допомогати йому.

Щупак зразу ж виявив, що на заводі дійсно є робітник Василь Ромейко. Всі ці дні він акуратно виходить на роботу. Цей факт і знайомство з фотографією з особової справи Ромейка переконали Щупака, що бандит, який нападав на Годлевську, і Ромейко — різні особи. Але перепустка...

І ось вони сидять в порожній кімнаті один проти одного.

— Якою перепусткою ви користуєтесь, товаришу Ромейко? — прямо запитує Щупак.

— А ось... — робітник дістає з кишені новеньку перепустку.

— Нова. А стара де?

— Загубив.

— Давно?

— Днів десять тому.

— Заяву про втрату подавали чи просто так сказали?

— Подав, звичайно Наступного дня...

Коли Ромейко пішов, Щупак перевірів: справді, заява робітника була. Дата на ній десятиденної давності. «А що, коли вся ця історія з загубленою перепусткою і заявою — добре розіграна комбінація, а Ромейко — посібник?» — все ж виникла насторожуюча думка.

VI

Коли Щупак повернувся в управління, він застав Коршуна, який розмовляв з якоюсь літньою людиною. Капітан Коршун і лейтенант Щупак працювали в одному кабінеті. Сидячи за своїм столом, лейтенант бачив спину того, хто сидів напроти капітана. Мимохіть почав прислухатися до розмови:

відвідувач щось розповідав про завод, звідки тільки-но повернувся Щупак.

— Ось товариш з заводу. Познайомтесь. Прийшов до нас дещо розповісти, — сказав Щупакові капітан.

Відвідувача звали Євген Васильович Гаврилів.

— То я ось розповідав товаришеві, — Гаврилів повернувся до Щупака. — Сусід мій, Волянюк, він теж у нас працює, ховає когось у себе вдома. Сам він самотній, а тепер у нього хтось живе. Чути за стіною, як двоє розмовляють. Вже тижнів чотири. А тут у нас на заводі таке трапилось, от я й подумав, що слід до вас піти.

Гаврилів був у кабінеті з півгодини. Потім Коршун і Щупак пішли на доповідь до підполковника Каурова: повідомлення Гавриліва в даній ситуації не можна було залишати без уваги.

А увечері Кауров сидів у кабінеті полковника Кулішенка.

— Новий герой у нашому незакінченому романі з'явився? — невесело посміхнувшись, спитав начальник управління Каурова.

— Кого ви маєте на увазі?

— Та того, про кого повідомив Гаврилів... Зразу йти до нього — небезпечно, можемо злякати. Треба встановити нагляд за Волянюком і його квартирою. А Ромейко ніби чистий?

— Ніби. Щупак з ним розмовляв.

— Гаразд. Зверніть увагу на Волянюка. — Кулішенко простягнув руку до пачки цигарок на столі, запалив.

* * *

Нагляд за квартирою Волянюка переконав працівників міліції в тому, що людина, яка живе у нього, справді ховається. Удень невідомий не показувався, лише пізно вночі виходив з дому. Але й тоді спершу з дверей висувалася голова Волянюка. Він озирався на всі боки і зараз же ховався. Потім удвох вони виходили на подвір'я. Хвилини п'ятнадцять сиділи на лаві біля тину, викурювали мовчки по сигареті і йшли в дім, старанно затоптавши недокурки.

Волянюка та його жильця затримали одночасно. Під час обшуку на квартирі знайшли різний інструмент для вироблення шкіри, а у підвалі мало не склад готової шкіри.

Першим допитували жильця. Щупак сидів за столом, затриманий — напроти, а біля вікна — Коршун.

— Прізвище? — запитав Щупак.
— Моргун.
— Документи які-небудь у вас є? Паспорт, військовий квиток?

— Ні, нема... Витягли бумажник в трамваї.

— Давно?

— Тиждень тому.

— А у Волянюка ви місяць живете таємно. Чому не заявили в міліцію про вкрадені документи? — нахилився до нього Коршун. — Де прописані і де працювали?

Моргун насупився і замовк. Цього разу він не відповів більше. Коли його вивели, капітан сказав:

— Бреше сукин син! Як це так, у людини витягли всі документи, а вона собі і в вус не дме, виробляє шкіру... Але навіщо така обережність: удень і носа на вулицю не показує? Що ж, він і далі збирався жити без документів?

Через деякий час Коршун покликав Щупака:

— На, полюбуйся, Юхиме! — і простяг йому документ з фотографією. З неї на Щупака дивився... пожилець Волянюка. Але то був зовсім не Моргун, а Степан Петрович Савчук, злодій і спекулянт, який утік з місця ув'язнення. Його розшукували. Дані в присланому документі свідчили про те, що у Савчука у Львові живе двоюрідний брат Волянюк.

— Ну, ось казочка і закінчилась, — мовив Щупак.

Наступний допит «Моргуна» Щупак почав словами:

— То що, Степане Петровичу, згадали, де ваші документи?

Очманілий Савчук безвільно сів на стілець, витер спітнілі долоні об штани. Зрозумів, що далі мовчати безглуздо. Він розповідав, і Щупак бачив, як веселішали очі Коршуна. Відчував, як і в нього самого радісно і тривожно б'ється серце.

«Нарешті!» — тріумфував в душі лейтенант, слухаючи розповідь Савчука про те, як він з допомогою двоюрідного брата Волянюка проник на територію заводу і напав на касира Годлевську.

Проте і Коршун, і Щупак були здивовані поведінкою Волянюка, якого допитували після брата. Волянюк категорично все заперечував.

— Бреше! Бреше! — твердив він. — Ні на кого ми не нападали. Шкіру виробляли, це вірно.

— Послухайте, Волянюк, годі відмовлятися! — сказав арештованому Коршун. — Степан все розповів.

Але Волянюк заперечував: ні, вони не нападали на Годлевську, і до цієї справи він не причетний.

Однак в процесі розслідування виявились запитання, на які Савчук відповідав недоречно. Зокрема, на запитання, якої системи була у нього зброя, Савчук відповів, що у нього був наган, якого він розібрав і викинув у Полтву. Кепку, що належала злочинцеві, Савчук не впізнав.

Коршун і Щупак почали тривожитися. Ніби все вже стало на свої місця, і на тобі...

Одного дня капітан і лейтенант повезли Савчука на завод, де запропонували йому відновити в пам'яті шлях, яким він ішов за Годлевською, а потім утівав. І ось Савчук показав все не так, як воно було в дійсності. До того ж помічник машиніста Вакуленко і робітники, які затримали злочинця на вокзалі, заявили, що бачать Савчука вперше.

Прикро вражені, Коршун і Щупак повернулися до себе. Незрозумілим залишалося одне: навіщо Савчук взяв на себе злочин, зроблений кимось іншим? Відповів на це припертий до стіни фактами сам Савчук.

— Коли мене арештували, я подумав, що це брат мене виказав, аби врятувати свою шкуру: адже він ховав злочинця, який втік з колонії. — Савчук нахабно посміхнувся, обтер долонею мокрий рот і додав: — Мені ж однаково сидіти за втечу і за шкіру. Ось я і вирішив брата захопити з собою за те, що мене виказав. Я чув про випадок на заводі, взяв справу на себе. Думаю: нехай і браток розділить зі мною строк, ніби за напад на касира...

Отож знов все стало неясним. Справу Савчука і Волянюка було виділено, і нею зайнялись інші.

VII

«Пістолет, украдений у Єгорова, мусить ще вистрілити», — не раз думав підполковник Кауров, знов і знов вивчаючи матеріали. І хоча містки висновків, що зв'язували вбивство Єгорова і напад на Годлевську, були дуже ненадійними, щось підказувало Каурову: обидві справи треба розслідувати так, щоб до обірваних ниток однієї підтягти нитки другої.

...Одного разу о четвертій годині дня касир будівельного управління № 1 Ганна Охримівна Весеніна зійшла з машини і попрямувала до будівельної дільниці, де її вже чекали робітники: був день одержання зарплати. Весеніна йшла вздовж

високої кам'яної огорожі. Припікало сонце. Переклавши портфель з грішми під другу руку, жінка боком дотоні прибрала з лоба прядку волосся.

Весеніна втомилася. Але залишалося лише декілька десятків метрів. Вона прискорила кроки. Ось уже минула залізні ворота, на яких стояв вартовий, вийшла на територію будівельної ділянки. І раптом пролунав постріл. Куля свиснула біля самого обличчя. Швидко оглянувшись, Весеніна побачила за своїми плечима худорлявого юнака в коричневому піджаку, матроських суконних штанах і важких черевиках. Він цілився в неї. Притиснувшись до стіни, Весеніна закричала і побігла до людей, які були в той час на ділянці.

Постріл чули і робітники-арматурники. Вони зразу ж зрозуміли, в чому справа, і побігли назустріч касирові, а потім — за хлопцем, який стріляв у неї. Злочинець кинувся тікати, іноді озираючись і стріляючи; він намагався неточними пострілами бодай налякати переслідувачів. Біг у бік села Козельники, все частіше спотикаючись, а переслідувачі були все ближче і ближче.

Часті пістолетні постріли почув робітник паровозо-вагоно-ремонтного заводу Гнат Петрович Дячук, який спочивав удома після зміни. Знявши із стіни мисливську рушницю, він вискочив на поріг і побачив, як по другому боці вулиці пробіг, важко дихаючи, блідий чоловік з пістолетом у руках. Тут же Дячук почує крики:

— Держи його, держи!

Гнат Петрович оглянувся на голоси. Вулицею бігло декілька робітників.

Довго не роздумуючи, Дячук підвів рушницю і, цілячись в ноги втікачеві, натиснув спусковий гачок. Гримнув постріл. Злочинець, наче налетівши на невидиму стіну, відкинувся всім тілом назад і впав. Потім спробував підвестися, проповз декілька метрів і, оглянувшись, побачив робітників, які наближались. Один з них, поранений ним ще на початку переслідування в плече, біг якимось боком, однією рукою притримуючи другу. Незважаючи на рану, він біг швидше за інших. Зараз він буде тут, поряд. І тоді грабіжник, що напівлежав на за-порошеній дорозі, вистрілив собі в скроню.

— Злякався негідник! — сплюнув поранений робітник.

Почали збиратися цікаві. Хтось побіг дзвонити в міліцію.

— Потерпіть, потерпіть, Щупак! Ще годинку, і все стане ясно! — відповів голос в телефонній трубці. Лейтенант поклав трубку на важіль. Думками він був тепер там, в науково-технічному відділі, де проводилась експертиза, що повинна була вирішити дуже багато.

Ніяких документів у самогубця не було знайдено. Пістолет, що був при ньому, мав ретельно забиті і зашліфовані номери. Експертам запропонували: по-перше, відновити номер пістолета, по-друге, порівняти стріляні гільзи від нього з гільзами, підібраними на заводі автотранспорту. Мертвого сфотографували і знімки розіслали в різні місця для впізнання.

Виявленням його особи займався також Коршун. Йому і належало повідомити керівництво карного розшуку про важливу для розслідування деталь. Але про це — потім. Поки що Щупак, нервуючи, чекав акту експертизи. Багатотижнева копітка праця всіх, хто займався цією справою, була винагороджена. Відновлені номери пістолета неспростовно доводили, що це зброя забитого старшини Павла Єгорова, яка була закріплена і записана за ним ще з 1954 року. І друге, не менш важливе: гільзи, знайдені на заводі автотранспорту і вчора в районі будівельної ділянки, виявились ідентичними. Отже, вбивця Єгорова, людина, що пограбувала табельницю з заводу автотранспорту, був знайдений, але мертвий. Залишалось вияснити його особу.

Щупака і Коршуна не бентежило те, що його обличчя не було знайоме ні помічникові машиніста Вакуленкові, ні Годлевській, ні двом з тих, хто бачив злочинця під час і після грабунку на заводі автотранспорту, хоча їм знайомі були його коричневий піджак, суконні матроські штани, важкі грубі черевики. Не бентежило тому, що, по-перше, зараз одні дивилися на фотографію, а інші — на змінене обличчя мертвої людини, яку бачили і запам'ятали живою; по-друге, з того часу, як бачили грабіжника живим, минуло досить багато днів, щоб пам'ять щось додала, змінила в рисах недовго баченого обличчя.

Перевіряючи дактилоскопічні карти, Коршун встановив, що покійний був засуджений у свій час як учасник бандитської націоналістичної зграї і згодом звільнений з ув'язнення гуманним актом Радянської держави. Звали злочинця Богданом Григоровичем Лаврухом.

«Ось який птах! — подумав капітан. — «Ідеї», «самостійність», а на ділі — грабунки, карні злочини».

До дванадцятої години наступного дня довідка для Каурова, що підсумовувала все, була готова. Щупак і Коршун сиділи біля стола, поки підполковник дуже поволі, повертаючись знов до прочитаних сторінок, читав довідку.

Високому Щупакові було видно тільки загорілий лоб Каурова з ледве помітним шрамом. Низько нахилене обличчя підполковника, наче козирком, було прикрите долонею руки.

Закінчивши читати, Кауров мовчки поглянув на своїх співробітників, потім сказав:

— Ніби все ясно. Можна було б доповісти начальству, що з цією справою закінчено. Проте є ще одне питання. — І він олівцем поставив знак запитання внизу останньої сторінки. — Питання це не завадило б з'ясувати. Коли було звільнено Лавруха?

— Якось випало з уваги, — сказав капітан.

— Отже, перевірте це.

Вийшовши з кабінету Каурова в коридор, Щупак і Коршун мовчки презирнулись. Настрій у обох був зіпсований поганим передчуттям.

— Як би цей покійничок не підклав нам свині, — буркнув Коршун і поїхав з'ясовувати дату звільнення Богдана Лавруха.

Іх побоювання виявились небезпідставними: колишній оунівський бандит Богдан Лаврух був звільнений з місць ув'язнення 12 серпня. Виходить, в той травневий ранок, коли загинув старшина Павло Єгоров, Лаврух знаходився за тисячі кілометрів від Львова. Був він там і в червні, коли стався грабунок на заводі автотранспорту.

IX

— Виходить, не він? — запитав полковник Кулішенко.

— Не він, Дмитре Григоровичу. Ось відповідь на наш запит. Адміністрація місця ув'язнення, де перебував Лаврух, підтверджує, що в травні, червні і липні Лаврух був ще там. І лише в серпні вибув в Івано-Франківський район, Львівської області, в своє село. — Кауров простягнув Кулішенкові папірець.

Той, не дивлячись, поклав його на стіл, міцно, наче зганяючи досаду, потер широкою долонею обличчя і сказав:

— За колишнім місцем його проживання дещо треба, звичайно, перевірити. Перевірте також старі зв'язки Лавруха. Націоналісти опинились в повній ізоляції. В результаті — ідейки набік і давай грабунки, крадіжки аж до кишенькових. Знайшли спільну мову з карними злочинцями... Зв'яжіться з органами державної безпеки. Порадьтеся з ними.

— Нам дещо вдалося встановити. У лютому з місць ув'язнення утік колишній дружок Лавруха по оунівській банді — убивця Зенон Дубняк. Десять років тому був засуджений за участь у бандитській націоналістичній організації. Сидів разом з Лаврухом. Можна сподіватися, що, довідавшись після втечі про звільнення Лавруха, Дубняк шукав зв'язків з ним, розраховуючи на допомогу. Можливо, що Дубняк знайшов Лавруха.

— Зенон Дубняк... Ну що ж, шукайте Зенона. — Кулішенко встав і повернув Каурову справу, яка розпухала з кожним днем.

Наступного дня, знайомлячись із старими слідчими матеріалами в справі Дубняка, капітан Коршун натрапив на щоденник, який вів цей оунівський бандит. Щоденник був підшитий до справи як речовий доказ. В ньому убивця цинічно і відверто записував всі свої «бойові заслуги», що полягали у терорі сільського населення Підкамінського району.

У цій своєрідній сповіді, що вражає своїм нелюдським змістом, Коршун звернув увагу на такий запис: «Учора розмовляв з Перегудою. Старий ще за Польщі був знаменитим злодієм. Він сказав, що даремно ми так рідко залучаємо до себе карних злочинців, вони можуть бути нашими добрими помічниками. Непогана ідея. Та й взагалі, мабуть, час перекваліфікуватися. Досить бавитися в політику...»

«Ось звідкіля мотузка в'ється, — подумав капітан. — Мабуть, Дубняк зустрівся-таки з Лаврухом і реалізував свою давню мрію, перекваліфікувався».

Через кілька годин капітан Коршун і лейтенант Щупак з групою співробітників виїхали в село, де після повернення з ув'язнення жив Богдан Лаврух. Необхідно було зробити обшук на квартирі бандита, який застрілився, а також вжити заходи на випадок, коли виявиться, що Лаврух і Дубняк опинилися в одній компанії. Можна було сподіватися, що Дубняк або живе у Лавруха, або відвідає свого напарника, щоб одержати від нього частку з грабунку. Був, звичайно, врахований

і той варіант, що Дубняк ховається десь у Львові і чекає призначеної зустрічі з другом, не знаючи, що того вже нема в живих...

Лаврух жив один. Пильний обшук в його хаті не дав ніяких наслідків. Було вирішено розділитися на дві групи. Одна з Коршуном на чолі залишається в селі, в засаді біля хати Лавруха, а друга, очолена Щупаком, виїде в райцентр. Якщо Дубняк ховається у Львові і відважиться приїхати в село, то райцентру йому не обминути.

Посиленим поштам регулювальників було наказано пильно перевіряти транспорт, що йтиме в Івано-Франківський район. З фотографією Дубняка, що була в документах, всі були ознайомлені.

Лейтенант Щупак і його група чекали біля автобусної зупинки. Закінчувався день. Чорною безлюдною стрічкою виглядало шосе, покроплене дрібним дощиком. Прибув передостанній автобус. З обох його дверей висипали пасажери і почали розходитися, але Дубняка серед них не було.

Невелика площа, де зупинився автобус, спустіла.

Минув деякий час. З автобуса вишмигнула людина і швидкими кроками пішла в густий, вкритий сутінками скверик. Невідомий, минувши його, звернув у вузьку бічну вулицю і вийшов звідтіль на польову дорогу. Це був Зенон Дубняк, який і не підозрівав, що за ним стежать.

«Треба дати йому вийти у відкрите місце», — вирішив Щупак і, скочивши в коляску мотоцикла, скомандував:

— Заводь!

Сховатися в полі ніде. Дубняк зрозумів це зразу, коли побачив мотоцикли, що швидко наближалися до нього. Бандитові здавалося, що він все вірно розрахував: відмовився від таксі, щоб не привертати увагу, вибрав вечірній автобус, яким повертался в райцентр багато людей; залишалося тільки затемна дістатися до села, де живе Лаврух. Дубняк не зразу вийшов з автобуса, а ще довго сидів у ньому, прикинувшись, що спить, поки його не розштовхала дівчина-кондуктор. Він хотів таким чином приспати пильність тих, хто, можливо, чекає його тут. Та нічого не допомогло.

Того ж вечора Дубняка привезли у Львів.

На допиті грабіжник і вбивця повідомив, що ховався під прізвисьмом Гаркавий у працівника заводу автотранспорту Василя Ружинського. Під час обшуку на квартирі цього Ружинського були знайдені наган Дубняка, знаряддя злом-

щика — «гусяча лапа» та «бензоріз», паспорт і військовий квиток на ім'я Гаркавого. Портфель з грошми безслідно зник.

Розглядаючи наган, Щупак виявив в його патроннику щільно вбиту гільзу і не міг зрозуміти, яким чином вона з барабана потрапила туди. Відповідь на це питання дав сам Дубняк. Спершу він признався тільки у втечі. Але під час допитів, коли йому пред'явили акт експертизи, який підтверджував, що куля, вийнята з голови вбитого старшини Єгорова, була випущена з нагана, знайденого у нього, Дубняка, бандит заговорив. Він розповів, що, не маючи патронів до нагана, розточив його з тим, щоб користуватися патронами від пістолета «ТТ». Кулею з такого патрона і був ним убитий Єгоров. І лише тепер Щупак зрозумів, чому тоді не була знайдена гільза: вона щільно засіла в патроннику нагана, а вибити її звідти Дубняк не зміг або забув.

Увечері в себе на квартирі був затриманий і бандитський посібник Василь Ружинський. Цей боягуз, який витяг з кишені спецівки робітника Ромейка його перепустку, зразу ж упізнав матроські штани, черевики і піджак Дубняка, в який був одягнутий бандит Лаврух, а також кепку, що її Зенон Дубняк, утікаючи, загубив на заводі. Біологічна експертиза встановила, що волосся, яке прилипло до підкладки кепки, належало Дубнякові.

Припертий точними фактами і документами, колишній оунівець, грабіжник і вбивця Зенон Дубняк почав відповідати на всі запитання, які цікавили слідство.

Х

— Ну, ось ми і зустрілись, Богдане! — Зіщулившись, Дубняк дивився Лаврухові в перенісся. Він уже довідався, що Лаврух звільнений, відшукав його і декілька днів спостерігав, — хто знає, в який бік подався колишній дружок по ув'язненню. З вовчою обережністю Дубняк вистежив Лавруха в станційному буфеті і відважився, нарешті, поговорити.

— Тебе що, теж звільнено? — спитав Лаврух.

— Як бачиш — гуляю, — ухильно відповів Дубняк.

Розпивши пляшку горілки і декілька кухлів пива, друзі стали більш відвертими. Низько схилившись над столом, вони перекидалися короткими реченнями, наче все ще промацували один одного. І коли, нарешті, зрозуміли, що нічого не змі-

нилося у кожного в поглядах на життя, Дубняк, відсунувши кухлі, наблизив своє обличчя до Лаврухового і зашепотів:

— Не звільнений я. Утік. Зрозумів, Богдане? У Воркуті в одного п'яного техника витяг документи і — сюди. Живу нелегально по цій липі у Львові. Моє прізвище тепер Гаркавий. — Він замовк, чекаючи, яке це справить враження на співбесідника.

Лаврух кивнув головою і відповів:

— Добре, Зеноне. Чим зможу, допоможу тобі. Але жити нам під одним дахом не можна. Не подумай, що я боягуз. До мене, можливо, ще приглядаються. Можеш вплинути.

Вони озирнулись на двері. В буфет увійшло декілька хлопців і дівчат. Голосно розмовляючи і сміючись, вони сіли за столик. На грудях у однієї дівчини блиснув орден Леніна.

— Ач, веселяться. А ти знаєш, я їм іноді заздрю, — сумно посміхнувся Дубняк, уп'явшись очима в обличчя дівчини з орденом.

— А я думав, що ти ідейний! — скипів Лаврух. — Адже наші люди ще є. Ти, я...

— А ще хто? — криво посміхнувся Дубняк. — Не будь йолопом. Ідеї! До бісової матері наші ідеї! Кому вони потрібні? Їм чи що? — Він кивнув на групу молоді. — У них, Богдане, вже свої ідеї. Ось на що пішли наші ідеї, — він дістав з кишені відмичку. — Нам з тобою треба гроші діставати, щоб з голоду не здохнути! Ти мені краще дай ідею, як взяти хорошу квартиру або сейфік з грошенятами.

Вони посиділи ще з півгодини і домовились, що Дубняк повертається у Львів і викличе Лавруха до себе, коли намітить об'єкт для грабунку.

Зустріч їх відбулася через два тижні у Львові на квартирі В. Ружинського.

— Ось що, Богдане, — сказав Дубняк відверто Лаврухові. — Тоді я тобі не все виклав. Перевіряв тебе. Не гнівайся. Сам розумієш. Дивись сюди, — він дістав з-під столу портфель і витяг з нього декілька товстих пачок сотенних в банківській бандеролі. — Це я взяв на заводі автотранспорту. Ще до зустрічі з тобою. Він допоміг: у одного робітника із спеціалізації перепустку витяг, — Дубняк кивнув на Ружинського. — Дві тисячі я тобі за це дав, так, Василю? — Він поплескав Ружинського по спині. — Бачиш, ми одяглися і виглядаємо, як усі порядні люди.

Лаврух сумно слухав Дубняка.

— Та ти не хмурся,— підморгнув йому Дубняк.— Ця справа краща, ніж наші ідеї. За них тепер і сухаря не дадуть, а тут, бачиш,— він потрусив портфелем,— ще тисяч двадцять є. Так-то, Богдане! На перший час я тобі пару тисяч позичу.

— Зброя є? — коротко спитав Лаврух.

Дубняк знизав плечима.

— А ти думав як? Голими руками? І про тебе потурбувався.— Дубняк витяг з кишені пістолет «ТТ» і простяг його Лаврухові.— Бери. Та добре пильнуй. Щоб дістати його, я охоронця порядку на той світ послав... Тут ми для тебе одну справу обмізкували... Завтра платять гроші. Треба забрати гроші в касирки першого будівельного управління. Вона понесе получку на будівельну ділянку. Там її ти і зустрінеш. Цією штуковиною,— він кивнув на пістолет,— користуйся сміливо. А закінчиш справу, сюди не приходь. Рушай просто до себе в село. А я туди приїду. На всяк випадок переодягнись. Вдягни моє. Ось матроські штани, черевики і цей піжонський піджак. Зрозумів?

Лаврух кивнув. Проте не догадувався він про справжню причину, чому Дубняк вирішив його переодягти в свій костюм, в той, в якому його могли бачити після вбивства Єгорова і на заводі автотранспорту. Хитрував Дубняк із своїм другом. «Якщо з ним щось трапиться,— думав він,— нехай думають, що все робив один Лаврух. Нехай на нього все спишуть».

«Правду кажучи, Зенон має рацію,— думав тим часом Лаврух, простуючи до будівельного управління, щоб вистежити касирку, вивчити її маршрут і вибрати місце, де б зручніше напасти на неї завтра.— Так, Зенон має рацію. Наші ідеї смішні вже і недоречні. Найменша спроба почати все спочатку викличе в населення тільки злість і відсіч. Надто багато дістав народ від нової влади...»

Про те, що сталося з Лаврухом, Зенон Дубняк не знав. Він вважав, що озброєний Лаврух легко справиться з жінкою на майже безлюдній дорозі. Тому увечері поспішав до нього в село, де і був затриманий.

Справа, що тривала півроку, була закінчена і передана в прокуратуру. Останнє слово сказав суд, який визначив провину злочинців і сувору кару для них.

— * * *

Старший сержант Борис Загоруйко, недавно демобілізований з рядів Радянської Армії, починав свою нову службу в органах міліції. І коли, доставши зброю, він вперше ішов на свій пост на вулиці Шевченка, начальник, який інструктував його, дуже коротко, набагато коротше, ніж прочитана вами історія, розповів Загоруйкові про старшину Павла Єгорова і про все, що сталося з ним.

— Вам довіряється не який-небудь склад порожніх пляшок, а життя людей, — сказав урочисто начальник. — Розумієте — життя!

„ГУСЯЧА ЛАПА“

Женя хитнула головою в бік оголошення, і м'яке шовковисте волосся розсипалось в неї по плечах.

Біля входу до заводського клубу на стіні білів паперовий квадрат. Розмашисто виведені зеленою фарбою рядки повідомляли:

*10 травня о 10-й годині в приміщенні клубу
відбудеться доповідь на тему:*

**«РОЛЬ ГРОМАДСЬКОСТІ В БОРОТЬБІ ІЗ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА
ПОРУШЕННЯМИ ПРАВИЛ СОЦІАЛІСТИЧНОГО СПІВЖИТТЯ»**

Доповідач — полковник міліції В. Коршунюк

Петро несміливо взяв дівчину за лікоть:

— Бачиш, Женю, мені обов'язково треба... розумієш... Ходімо туди, прошу тебе...

— Чудний! Хіба ж я відмовляюсь? Але, здається, ми вже спізналися. Доповідь давно почалася.

— Нічого, ходімо...

Ніби боячись, що Женя може передумати, Петро, не випускаючи її руки, швидко піднявся сходами, штовхнув широкі скляні двері.

Поверх моря голів далеко на сцені виднілася оббита кумачем трибуна, за нею стояв широкоплечий, вже в літах чоловік і говорив чітко, без поспіху, енергійно жестикулюючи правою рукою.

Женя здивовано спинилася на порозі залу. Вона відразу впізнала доповідача. Ну звичайно ж, це він тиждень тому приходив на завод. Тільки тоді на ньому був коричневий ко-

стюм і галстук у рожеву смужку, а тепер на синьому кітелі виблискували сріблом полковницькі погони.

Зал був переповнений. Хтось із хлопців з ливарного цеху поступився Жені місцем. Дівчина знизу вгору глянула на Петра, перехопила його неспокійний погляд, звернений туди, на сцену. Очі юнака збуджено блищали, він витирав краплини поту, що рясно виступали на чолі.

«Що з ним? Хвилюється, аж зблід увесьсь...» — подумала Женя.

— Злочинець-професіонал, — говорив тим часом полковник, — у нашій соціалістичній країні доживає останні дні. Грунт не той, товариші!

Продовжуючи думку, полковник тут же згадав Макаренка, його колонії, почав розповідати про ті далекі часи, коли тільки-но розгортала боротьбу із злочинністю молода Радянська республіка, її ЧК та міліція. Скупими штрихами змалював кілька епізодів із своєї багаторічної діяльності...

— На закінчення, — сказав доповідач, поправляючи на перенісці окуляри, — я розповім вам про випадок, з яким ми зіткнулися зовсім недавно. Можливо, на цьому прикладі ви переконаєтесь ще раз, наскільки важливо кожному з вас знати, чим живе його товариш, які його інтереси, оточення. Знати для того, щоб, коли людина спіткнеться, вчасно простягти їй руку, прийти на допомогу, не дати впасти. Це сталося десять днів тому...

* * *

Поїзд Вільнюс—Львів підійшов до перону, строкатий натовп зустрічаючих завирував біля вагонів. Як в калейдоскопі, замигтіли обличчя, квіти, посмішки...

Через кілька хвилин привокзальна платформа спорожніла, людський потік з гомоном посувався підземним тунелем до виходу у місто.

Із п'ятого вагона одним з останніх вийшов високий, трохи сутулуватий чолов'яга років сорока. Він був одягнений у темно-сіре габардинове пальто і модну картату кепку. У лівій руці приїжджий тримав жовтий шкіряний портфель, праву глибоко засунув у кишеню. Він не поспішав. Недбало розмахуючи портфелем, йшов позаду натовпу, байдуже поглядаючи навколо.

Перед виходом з тунелю людина у габардиновому пальті

прискорила крок і змішалася з людським потоком, що за мить вихлюпнувся на широку площу.

Ранок був не по-весняному холодний, похмурий. Краплини дощу з шумом падали на асфальт. Прибулий оглянувся, підняв комір, глибше насунув кепку.

Біля зупинки таксі в чеканні машин юрмилися змоклі пасажирки з чемоданами. Пасажир у сірім пальті зневажливо посміхнувся, обминув чергу і попрямував до «Победи» з літерами «ЩГ», що стояла віддалік. Нахилившись, коротко кинув водієві:

— Вільний?

— Куди поїдемо? — у відповідь запитав той, з готовністю відкриваючи дверцята.

Пасажир, назвавши вулицю, швидко пірнув у машину. Дешеві блакитні шторки на вікнах сховали його від поглядів сторонніх.

На тихій вулиці міської околиці «Победа» спинилася. Пасажир розрахувався з водієм, почекав, поки машина зникла за рогом, і швидко закрокував у протилежний бік. Вулиця була безлюдна. Провівши підозрілим поглядом якусь жіночу постать, що віддалялася, чоловік у габардиновому пальті ще раз оглянувся, вдоволено пробурмотів:

— Здається, за кормою чисто...

Попетлявши з чверть години вузькими завулками, він зупинився біля старенького одноповерхового особняка, уважно подивився на номер будинку і рішуче пішов у двір. Прислухаючись, постояв під дверима, на яких була виведена крейдою цифра «1». Не звертаючи уваги на кнопку дзвінка, тричі, з інтервалами, постукав. За дверима почулися глухі кроки, хрипливатий жіночий голос запитав:

— Хто це?

— Гущина Катерина тут мешкає? — тихо, але виразно сказав прибулий і, не чекаючи відповіді, додав: — Вітання я привіз їй... від чоловіка...

Клацнув замок.

— Заходьте.

В напівтемному коридорі приїжджий на мить затримався, розглядаючи хазяйку дому. Їй було під тридцять, але передчасна пишнотілість і вкрите густим шаром косметики обличчя робили жінку старішою.

Щільно причинивши двері, вона повела гостя до кімнати. Взяла з попільнички згаслу сигарету, запалила і, вмостившись

на тахті, застеленій зім'ятою брудною постіллю, очікувально спостерігала, як гість шукав щось у кишенях свого піджака. Нарешті він вийняв якогось папірця, мовчки подав жінці.

Вона пожвавішала.

— Свій, значить... Прізвища не питаю, мабуть, і сам не пам'ятаєш, — цинічно розсміялась вона і вже серйозно запитала: — А по-нашому як тебе... кличуть як?

— Кличуть, — криво посміхнувся він. — Кличуть по-різному... Тобі до цього діла немає. Дуже допитлива, крале, а я допитливих не люблю. Запам'ятай це раз і назавжди. Зрозуміла?

Тут у невеликій кімнаті, насиченій затхлим повітрям, цигарковим димом і стійким горілчанним перегаром, з прибулого вмить злетіла роблена солідність і поважність, вигляд, з яким він ще годину тому виходив на перон з м'якого вагона. З хазяйкою цього кубла йому можна було не панькатися.

І Катерина Гущина зрозуміла, відчула — гість не з тих дрібних злодіїв, які раніше оточували її чоловіка, яким вона завжди залюбки давала притулок, допомагала збувати крадене, виконувала все, що від неї вимагали, аби лиш почути під пальцями хрускіт ще однієї сотенної... Цього разу, видно з усього, до неї залетів неабиякий птах.

Гість, не моргаючи, похмуро дивився на Гущину. Під його жорстким холодним поглядом вона мимоволі втягла голову в плечі, зіщулилась. Гість помітив зміну в настрої хазяйки, сказав:

— А втім, щоб знала, що зі мною жарти короткі. Я тобі кличку свою скажу, — він понизив голос, роздільно промовив: — За-мок, чула про такого?

Згодом вони вже, як давні знайомі, сиділи поряд за столом, на якому височіла батарея пляшок з пивом та горілкою. Підкладаючи на тарілку ковбасу, Гущина вже сміливо розпитувала гостя:

— Надовго в наше місто приїхав? Що скажеш хорошого, чим порадуєш? — не випускаючи з зубів сигарету, вона зазірала йому в очі, наче хотіла прочитати думки цієї неговіркої людини.

— Не знаю... Мене сюди не від солодкого життя занесло. Лягаві обложили з усіх боків, як звіра. От і подався сюди, повірив, що на тебе можна покластися.

Гущина вдоволено посміхнулася.

— Не турбуйся. Живи, скільки забажаєш, місця у мене вистачить. Коли що, скажу — двоюрідний брат...

— Гм, брат...— гість люто вилаявся.— З моєю «липою» навряд... Щось інше вигадувати доведеться.

Замок вийняв з портфеля і кинув на стіл паспорт. Жінка прочитала:

— Валдманіс Рудольф Карлович, 1919 року народження, литовець...

— Ксіва, як бачиш, не дуже підходяща, а де у чортового батька іншу візьмеш... Але дай час, я ще своє візьму, я ще на ноги стану! А ти не бійся, довго у тебе не квартируватиму. Проверну одно дільце і фюїть — до сонечка, в теплі краї помандрую... Турист я, Катко, альпініст, на одному місці не засиджуюсь. Ось тільки б прицілитися як слід, щоб без промаху.

— Допомогти? — примружила очі Гущина. — Тільки щоб мою частку чесно ось сюди, на стіл, поклав.

— А що, маєш когось на прикметі?

— Є дехто. Ось... Чуло моє серце, знадобляться адресочки. Зубний технік Алченянц. Двоє їх — він та дружина. Тисяч на тридцять-сорок набереться, будь певен. Не подобається? Можу дати ще один адресок, вірний, — загинаючи другий палець, хихикнула Гущина. — Завідуючий промтоварною базою, мешкає на відшибі. Грошей кури не клюють, знаю. Тільки тут обережніше треба, двоє дорослих синів у нього...

Замок одним ковтком осушив склянку горілки, замотав головою.

— Плювати я хотів на твої адресочки, наводь на них тих, що по кишнях нишпорять, а мені — мені розмах потрібний. Шматок мені давай, а не об'їдки якісь там. Каса тисяч на півтора — оце діло. А на менше не згоден, рук бруднити не хочу. — Замок покрутив перед обличчям Гущиної своїми жилавими і волосатими руками, підвівся із стільця, п'яно похитнувся. — Ти ще не знаєш, хто перед тобою. Гадаєш, квартиру піду обчищати? То для молокососів... Мені б інструмент зараз, «лапу» б дістати, оце головне. А касу знайдемо, не велика мудрість.

* * *

В кабінеті полковника Василя Несторовича Коршунова зібралися оперативні працівники міського кримінального розшуку. Поки ще не розпочалася нарада, вони розмовляли про

те, про се, а сам Коршунов мовчки проглядав ранкову пошту. Василь Несторович не розпочинав наради — чекав начальника управління полковника Перебийніса.

І те, що мав прийти Перебийніс, і сам факт термінового виклику на нараду — все говорило працівникам кримінального розшуку, що сталися якісь важливі події.

-- Не інакше — ший нам милити будуть, — жартома мовив до сусіда — лейтенанта Голуба завжди веселий капітан Корінь.

— Поживемо — побачимо, — в такому ж тоні відповів Голуб.

В цю хвилину в дверях з'явився полковник Перебийніс. Привітавшись з усіма, начальник управління легко вмістив своє худорляве тіло в крісло, повернувся до Коршунова.

— Починайте, Василю Несторовичу!

В кабінеті миттю запанувала звична, ділова, зосереджена тиша.

— Доповідайте! — кивнув Коршунов своєму заступнику майорові Зоріну. — Той підвівся, відкашлявся. Обвівши поглядом присутніх, Зорін заговорив глухуватим голосом:

— Як стадо відомо, 22 лютого 1960 року з місць відбуття покарання втік небезпечний злочинець Власюк Тимофій Степанович, 1918 року народження, родом із Бориспільського району, Київської області, засуджений різними судовими інстанціями УРСР та РСФСР на загальний строк ув'язнення — тридцять два роки. Власюк, він же Галайда, він же Ваксман; клички: Маркіз, Замок.

За попередніми даними, Власюк переховується у наших містах. Останнє місцеперебування злочинця — місто Вільнюс.

Власюк з 1939 року по 1947 рік проходив по справах за злом сейфів та пограбування у містах: Києві, Одесі, Ленінграді, Чернівцях. Під час фашистської окупації грабував населення, під кличкою «Арієць» виконував різноматнітні доручення поліції. В 1948 році організував банду нальотчиків разом з відомим Левчуком-Гетьманом. Відтоді останні десять років проходив у справах про пограбування і вбивства в містах Вільнюсі та Вінниці, за що у 1958 році був засуджений на вісімнадцять років ув'язнення.

Нам необхідно вжити термінових заходів для виявлення і затримання злочинця. При затриманні Власюка слід діяти обережно. Бандит добре володіє вогнепальною і холодною зброєю.

Під яким прізвиськом ховається зараз Власюк — невідомо. Фотографію злочинця нам надіслали, зараз її розмножують. Зорін замовк.

Перебийніс підвівся з місця.

— Гадаю, товариші, вам все ясно. Завдання, поставлене перед нами, ми повинні виконати **якнайскоріше**. За кожен день, проведений злочинцем на свободі, ми несемо відповідальність і перед трудівниками міста, і перед своєю совістю. Я думаю, Василю Несторовичу, — звернувся він до Коршунова, — керувати операцією доручимо товаришам Зоріну і Кореню... Хочеться дати вам пораду: не забувайте про народ. Залучіть бригадмільців, комсомольців-дружинників. Вони допоможуть знешкодити злочинця. Фотографію, товаришу Зорін, треба розмножити в кількох десятках примірників. Все, товариші! Конкретні завдання одержите завтра вранці у майора Зоріна.

Кабінет начальника кримінального розшуку за хвилину спорожнів. Залишилися у ньому трое: Коршунов, його заступник і капітан Корінь.

— Бандит, як видно, великого масштабу, — задумливо сказав капітан.

Майор Зорін ствердно хитнув головою.

— Я з ним трохи знайомий. Доводилось займатись цією особою в Києві, років двадцять тому. Я тоді тільки-но в міліцію прийшов, з комсомольською путівкою. Зелений ще був. Вислизнув тоді від нас Власюк, війна перешкодила займатися ним... Що ж, тепер він від нас не втече, нікуди йому подітись, візьмемо. Земля, вважай, горить під чогами у негідника.

— Все це так, — сказав Коршунов. — Візьмемо його обов'язково. Тільки ти, Григорію Остаповичу, пам'ятай, що він, — начальник розшуку показав рукою на капітана Кореня, — гарячкує часом, а в цій справі потрібна холонокровність... Завтра о дев'ятій прошу вас обох до себе з планом операції.

* * *

Коршунов поглянув на годинник. Без п'яти шість. Перевіривши шухляди письмового столу і переконавшись, що вони замкнені, полковник двічі повернув ключ у сейфі і заховав його у нагрудну кишеню кітеля.

Сьогодні Василь Несторович вирішив, нарешті, раніше, ніж звичайно, піти додому. Під кінець робочого дня почала боліти голова. Довго сидів над справами з Зорієм та капітаном Коренем, а ті безбожно палять цигарку за цигаркою...

Василь Несторович розчинив вікно. На нього повіяло свіжим весняним повітрям. За вікном вирувало життя. Мчали автомашини, дзвеніли трамваї, заклопотані своїми справами люди текли нескінченним потоком по тротуарах.

«І десь тут, у місті, серед тисяч чесних радянських людей,— думав полковник,— загрожуючи їх спокоєві, сновигає один негідник, якого він, полковник міліції Коршунов, та його товариші повинні за всяку ціну впізнати, знайти, щоб звільнити трудівників міста від отруйної присутності мерзотника».

Василь Несторович любив іноді так, як сьогодні, постояти кілька хвилин біля розкритого вікна, любив цей незатишаючий буденний гомін рідного міста і мимоволі мріяв у такі хвилини про той час, коли навіть слово «злочинець» назавжди зникне з лексикону радянських громадян. І тому, хто зараз випадково побачив би у вікні цього широкоплечого полковника, навіть на думку не спало б, що ця людина тридцять п'ять років свого життя віддала нелегкій, але благородній справі.

Телефонний дзвінок, пролунавши зненацька, перебив хід думок. Полковник швидко зачинив вікно, підняв трубку, чомусь впевнений, що дзвонить дружина,— він обіцяв їй не затримуватись на роботі допізна і по дорозі додому взяти квитки на другу серію «Знедолених» в широкоекранний кінотеатр. В трубці пролунав незнайомий схвильований голос.

Полковник слухав, і на обличчя його лягла легка тінь досади. Той, що говорив, назвався майстром електромеханічного цеху одного з підприємств міста і наполегливо просив прийому. Стрілки годинника показували вісім хвилин на сьому.

— Чи не можна, товаришу, перенести нашу зустріч на завтра? — м'яко промовив Коршунов, але почувши, що справа у майстра невідкладна, звично обсмикнув кітель і сказав: — Добре! Приїжджайте, чекаю. Сімнадцята кімната.

«Не вийде сьогодні з широкоекранним... Доведеться відкласти»,— подумав полковник, набираючи номер свого квартирного телефону.

— Клава? Пробач мені, будь ласка. Зібрався додому, та справи затримують. Що зробиш, така наша служба... Коли

буду? Не можу сказати напевно, але постараюся не засиджуватись. — І Василь Несторович швиденько поклав трубку, щоб уникнути дальших «дипломатично-сімейних» переговорів.

Майстер електромеханічного цеху зняв з голови фетрового капелюха, неквапно пройшов до столу. Вітаючись з ним, Коршунов відчув, що рука у майстра сильна і мозолиста.

— Сідайте, товаришу! — запросив полковник. — Сідайте і викладайте, що у вас трапилось.

Кілька секунд відвідувач мовчав, нервово кусав губи, наче не знав, з чого починати. Нарешті тихо промовив:

— Прізвище мое Черненко... Черненко Іван Пилипович. Працюю майстром в електромеханічному сім років. Треба вам, товаришу полковник, сказати... — він замовк, підбираючи слова.

— Мене звати Василь Несторович, — м'яко сказав Коршунов.

— Спасибі. Так от... Дитинство у мене було важкувате, — продовжував Черненко. — І сталося так, що пішов я років з п'ятнадцяти кривенькою доріжкою. З безпритульними на буферах вагонів мандрував, траплялося, що й на чуже рука підіймалася... Коротше! — раптом різко сказав він. — Звела якимось мене доля з одним дідусем, тихий такий дідусь був, сумирний, все молитви читав, а вночі потихеньку сейфи ламав, каси потрошив. Прибрав дідусь мене до рук, одягнув, підгодував, і почав старий «ведмежатник» до свого «мистецтва» привчати, надіявся підручним зробити... Я, товаришу полковник... Василю Несторовичу, вам першому про це розповідаю. Дружина, і та нічого не знає, а діти — син у мене і дві дочки — поготів. Сам, відверто кажучи, про минуле своє вже забув, вважайте, стільки років пройшло... Сьогодні ось довелося згадати. Одне слово, біля того першого сейфа, до якого повів мене в Ростові дідусь-богомалець, почалося моє нове життя: застукали нас чекісти на гарячому. Фелікс Едмундович Дзержинський в ті часи займався такими, як я. Прямо від банківського сейфа без пересадки опинився безпритульний Іван Черненко у макаренківській трудколонії під Полтавою. Ну, а потім — рабфак, комсомол... На першу получку, пам'ятаю, купив хорошу різьблену люльку і послав у подарунок тому уповноваженому ЧК, який «гусячу лапу» вихопив у мене з рук біля сейфа. Сергій Мотильов звали його, кришталевої душі людина, курити люльку любив... На фронті під Москвою загинув він. Я теж воював там, добровольцем пішов, був

командиром взводу в одному з ескадронів генерала Доватора. Двічі мене поранили. В сорок другому на передовій в партію прийняли. Демобілізувався старшим лейтенантом. Після війни приїхав з дружиною у це місто, почав працювати на заводі, спочатку механіком, а потім — майстром, — Черненко підніс до губів склянку з водою, випив, посміхнувся. — Народ у нас в цеху переважно молодий, комсомольці, а у моїй зміні більше вчорашніх школярів, з атестатами зрілості. Я для них і начальник, і вчитель. Вони мене так і звуть: «Дядько Іван».

Майстер підвівся, пройшовся по кабінеті. Полковник відчував, що якраз тепер і почнеться розмова про головне, з чим прийшов до нього цей схвилюваний, ширий чоловік. І він не помилився. Коли Черненко заговорив знову, голос його тремтів.

— Працює у нас вісімнадцятирічний хлопчина, Щербина Андрій, слюсар. Золоті, скажу вам, руки у хлопця. Батько його моїм другом був, теж на нашому заводі працював. Помер старший Щербина чотири роки тому від проклятого рака. Залишилась дружина і троє дітей, Андрієві тоді чотирнадцять було. Держава, звичайно, допомагала їм, та все ж Андрій ніяк не міг дочекатися, коли на завод учнем приймуть його. Хороший хлопець, чуйний, для молодших сестер нічого не пошкодує, за матір і за них готовий хоч в огонь, хоч в воду. Правда, характер у хлопчини гонористий, щоб допомогу від когось прийняти — ні. Буває, іноді в день получки друзі запрошують: «Ходімо, Андрію, по кухлеві пива перекинемо». А в нього одна відповідь: «На чужі не п'ю, а свої до копійки матері віддати мушу». І ось, уявіть собі, Василю Несторовичу, історія трапилась така, що сам собі повірити не можу: Помічаю: Андрій якийсь не такий став. Спокійний був, врівноважений, а тепер, як сірник, нервує, друзів своїх уникає... Хотілося поговорити з ним, та вирішив зачекати. Хлопець з тих, що самі діляться наболілим, а якщо говорити не захотять, то хоч ріж, слова не вирвеш... На виробництві Андрія вважали одним з перших, завжди роботу здавав він вчасно, точно, як слід. А тут бачу: після зміни залишається в цеху, щось біля верстака майструє. Я подумав, чи не «лівою» роботою зайнявся. Не секрет, трапляється ще іноді і таке на заводі. Чесно скажу, спочатку вирішив і вигляду не подати, що бачу все. Якщо вже такий, як Андрій, пішов на цю справу, значить, прикрутило хлопця не на жарт... Може, і не надав би значення «чаклуванню» біля верстака після зміни, та раптом зустрічаю якось

його на вулиці, бачу — хильнув хлопець, горілкою тхне... Е, думаю, щось тут негаразд, щось не те. Сьогодні, коли зміна закінчилася, стукнуло мені в голову: а дай-но гляну в робочу тумбочку Андрієву, що він все пиляє? Підходжу, а тумбочка на замку. Здивувався. Не заведено у нас в цеху тумбочки замикати: ховатися нема від кого, всі свої. Погано чи добре, а намислив я довести почате до кінця. Відкрив замок відмичкою, бачу, під інструментом щось в ганчірку загорнуте. Взяв у руку — важка річ. Розгорнув — і наче мене хтось в обличчя вдарив. Побачив, що лежить в ганчірці, і, повірте, волосся на голові заворушилося. В руках у мене були дві «гусячі лапи», ті самі «гусячі лапи», якими сейфи підламують... Одна ще не закінчена. Тримаю цю погань, а сам до пам'яті прийти не можу. Кому-кому, а мені не треба пояснювати, для чого потрібен такий «інструмент». А може, не знає Андрій, що робить, не уявляє, за що взявся? А другий голос підказує: не шукай виправдань, Андрій — не дитина.

Загортаю в ганчірку знахідку, а звідти шматочок паперу випав, на ньому ці самі «лапи» накреслені і розміри проставлено, — писала, видно, досвідчена рука. Не Андрій писав і креслив, я його руку знаю... Хотів я йти відразу ж до парторга, а потім поміркував і подзвонив вам. Справа серйозна, не для іграшок виготовляє хлопець «лапи». Коли до вас їхав, весь час вони перед моїми очима стояли. Не знаю, що спонукало Андрія на такий крок, але знаю інше — рятувати хлопця треба. Наш він, Василю Несторовичу, робітничого крою, і я прошу вас...

— Розумію, все розумію, дорогий Іване Пилиповичу, і просити мене не треба. Обоє ми — комуністи. Кому ж, як не нам, розуміти один одного. Мабуть, в тому й щастя Андрія Щербини, що з ним поряд такі люди, як ви... Ще не все ясно, Іване Пилиповичу, але гадаю, що за хлопця ми будемо боротися.

— Спасибі! Розповів вам усе, і з серця тягар зсунувся, — майстер гаряче потис руку полковникові.

— Тільки одна умова, — сказав Коршунов, — про нашу бесіду нікому ні слова, про вашу знахідку у тумбочці Андрія — теж. Поводьтесь так, ніби нічого не сталося. До речі, мій телефон ви знаєте, дзвоніть, якщо треба, в будь-яку годину дня і ночі, мені завжди передадуть...

Як тільки двері закрилися за Черненком, начальник кримінального розшуку подзвонив до майора Зоріна. Телефон заступника не відповів. Майора в управлінні вже не було.

Коршунов надів кашкет, вийшов у коридор. Двері однієї з кімнат напроти його кабінету були трохи відчинені, крізь щілину виднілася схилена над столом голова капітана Кореня.

— Чому не йдеш відпочивати, Шерлок Холмс? — заходячи до кімнати, запитав полковник. — Щось ти частенько затримуєшся після роботи, друже.

— А ви, товаришу полковник?..

— Гм... Мені посада велить затримуватися. До речі, щойно мені розповіли одну цікаву історію. Хочеш послухати?

...Коли Коршунов скінчив, капітан співчутливо похитав головою.

— Шкода хлопця. Отак їх, нерозумних, і ловлять на гачок. Адже ясно, не для себе виготовляє цей Андрій Щербинна «гусячі лапи». Замовив йому хтось, от і старається, на легкий заробіток кинувся, не розуміє, що може стати співучасником злочину...

— Оце і все? — примружив очі Коршунов.

— Чому все, — не зрозумівши полковника, сказав капітан. — Треба перевірити як слід цього слюсаря і діяти, не зволікаючи. Можна доручити Голубові зайнятися цією справою.

— А щось більш суттєве тобі не спадає на думку? Не здається дивною поява «гусячих лап» в тумбочці Щербини якраз тепер?

Корінь різко випрямився, його темні брови поповзли догори.

— Василю Несторовичу!.. Невже? Ви гадаєте, розповідь майстра має зв'язок з... повідомленням про рецидивіста Власюка?!

— Не гадаю, а майже впевнений. Логіка підказує. Давай будемо міркувати разом.

Капітан не міг стримати посмішки. Він любив слухати міркування полковника про справи, в яких ще далеко не всі нитки були зведені до купи. Висновки, які робив Коршунов, часом вражали несподіваністю і сміливістю. Траплялося, що Коршунов помилявся, та навіть і тоді його послідовність у викладенні думок не могла не принести користі працівникам розшуку, були ці думки результатом багаторічного великого досвіду.

Василь Несторович сів у крісло напроти Кореня і, злегка похитуючись, заговорив:

— Ти дай мені відповідь на таке запитання: чи багато у

нашому місті, та й взагалі у нас, злочинців-«ведмежатників»? Думати-гадати з цього приводу немає потреби. Відмерла така «професія», її вже немає. Якщо й залишились подекуди одиниці «ведмежатників», то ми всіх їх добре знаємо і не спускаємо з цих «останніх могікан» погляду. Їм не потрібний якийсь Андрій Щербина, у них свого інструменту вдосталь, тільки використати його не можуть. Далі... Новачок, який ніколи раніше не мав уявлення про те, як зламувати сейфи, не може знати, яка ота «гусяча лапа». Отже, ми маємо підстави думати, що людина, яка вручила хлопцеві креслення злочинського інструменту, — добре знайома зі зниклою «професією». Але у цієї людини «інструменту» не було, і вона вирішила звернутися до молодого слюсаря за допомогою. Власюк, як видно з київського повідомлення, ще до війни проходив у справах як «ведмежатник». Тепер він з'являється в незнайомому місті, почуває себе в ньому непевно — спільників немає, зв'язків — теж, з ув'язнення втік, звичайно, з порожніми руками. Апетит у нього на свободі розпалився, але каси відмичкою не візьмеш, потрібне спеціальне знаряддя. Де його візьмеш? «Гусячі лапи» в магазинах культтоварів не продаються. Ось тут і виникла потреба в послугах слюсаря. Як вони порозумілися, що штовхнуло хлопця до бандита — це поки що залишається загадкою... Завтра я хочу зустрітися з Андрієм Щербиною, можливо, він сам внесе певну ясність. Не хочеться вірити, щоб такий хлопчина, яким змалював його майстер Черненко, загруз у багні з головою. Якщо ж загруз лише по коліна, будемо витягати і обмивати. За ніч «лапи» нікуди не подінуться з цеху, а вранці, капітане, треба буде взяти заводську прохідну під нагляд. Може статися, за «інструментом» хтось прийде, не чекаючи, поки Щербина закінчить виготовляти другу «лапу».

* * *

За шумом верстатів Андрій не відразу почув, як секретарка Женя гукнула йому з порога:

— Щербина! До директора!

Дівчина покликала вдруге. Андрій виключив дрель, акуратно витер замашчені руки і вийшов слідом за Женею з цеху.

Женя була гарненькою, веселою дівчиною. Не один хлопець з електромеханічного задивлявся на неї. Подобалась вона і Андрієві.

Він наздогнав її в коридорі заводоуправління.

— Не знаєш, навіщо викликають?

Женя мовчки розвела руками. Вони піднялися сходами на другий поверх. В приймальні секретарка сіла за свій стіл, посміхнулася, показуючи пальцями на оббиті темним дермантинном двері.

Андрій постукав. За дверима глухо сказали:

— Заходьте!

Хлопець нерішуче спинився на порозі. За директорським столом він побачив широкоплечого чоловіка, який перегортав журнал.

— Пробачте, — Андрій хотів повернутись і вийти, але незнайомець, підвівши голову, зупинив його:

— Ви Щербина Андрій, з електромеханічного? Заходьте, будь ласка, це я запросив вас сюди, — відклавши журнал набік, широкоплечий уважно, крізь окуляри, дивився на Андрія.

Хлопець зніяковів, збентежився. Він відчув — щось не гаразд. А незнайомець, ніби нічого не сталося, спокійно продовжував:

— А тепер давай знайомитися. Прізвище моє Коршунов, ім'я — Василь Несторович, працюю я... — він простяг Андрієві невелику книжечку з фотографією, — в міліції.

Андрій глянув на посвідчення, і полковник помітив, як здригнулися його губи.

— Поговорити мені треба з тобою, друже, — неголосно, якось стомлено сказав Василь Несторович, протираючи окуляри. — Бесіда ця потрібна не тільки для мене, а й для тебе також.

Андрій вже опанував себе. Хвилинна розгубленість минула, він сидів, насупивши брови.

— Не знаю, про що говорити хочете.

— Ну, це ти, друже, кинь, знаєш, добре знаєш, про що, — майже весело сказав Коршунов. — Розкажи, наприклад, про те, навіщо тобі стільки грошей знадобилося, що навіть сейфи вирішив ламати...

— Та ви що?! — Андрій якось відразу посміливішав, в голосі його вчулося обурення. — Вигадали таке... — він підвівся, наче хотів йти.

— Ти, хлопче, жарти кинь! Сядь. Я хочу знати, хто замовляв тобі інструменти для злому.

Андрій мовчав, опустивши очі. Полковник терпляче чекав. В кабінеті запанувала гнітюча тиша.

— Ей, Андрію, Андрію... Я ж знаю, що не для себе виготовляєш оті «гусячі лапи». Обкрутив тебе, хорошого хлопця, якийсь негідник, а ти їй спасував. Чим він тебе приворожив? Ти ж мужчина, Андрію, май мужність...

— Нікому я їх не робив, — хрипло видавив з себе хлопець. — Просто так, для цікавості.

В душі хлопця боролися протилежні почуття. Ще в ту хвилину, коли почув, хто такий цей чоловік в окулярах, він ладен був, не чекаючи запитань, розповісти про все сам, поділитися бідою, попросити поради. Та знову, як і всі ці дні, коли він починав думати про те, що сталося, перед очима виникало оте, перекошене гримасою переляку, обличчя п'яного... Якщо розповідати — доведеться говорити і про це. А хто повірить? Адже залишилися свідки, вони підтвердять, скажуть, і тоді... Ні, краще мовчати, відмовлятися, шляху назад немає.

— Нічого не скажу, можете мене посадити, але не скажу! — із злістю вигукнув Андрій, збліднувши як полотно.

— Так... — задумливо протяг полковник. — А я гадав, у нас з тобою інша розмова буде, здавалося мені — з робітником, із справжнім робітником, домовлюся швидко. У всякому разі таким мені тебе характеризували. Помилилися, значить... І все ж ти, боягузе, запам'ятай: сам за себе постояти не хочеш — за тебе постоять інші, за вуха будемо тягти тебе, дурня, і витягнемо... А зараз йди і працюй, — вже спокійно закінчив Коршунов і встав, показуючи, що розмова закінчена. Але Андрій продовжував сидіти, обхопивши голову руками. Здавалося, він не чув останніх слів полковника. Коршунов вийшов з-за столу, поклав руку хлопцеві на плече.

— Уяви собі, Андрію, ти приходиш додому після роботи, а мати каже тобі: «З грошима у нас важкувато, а дівчаткам взуття, плаття нові купувати треба, квартиру відремонтувати час, та й у тебе костюм вже зносився...» А ти матері відповідаєш: «Потерпіть, мамо, скоро получка, ще два-три дні, і будуть гроші, все зробимо, що треба». Минають ці два-три дні, ти йдеш з товаришами в бухгалтерію, щоб одержати зарплату. У тебе хороший настрій. Ти знаєш заздалегідь: мати зрадіє, приємно їй буде, коли син принесе зароблене, чесним трудом, своїми руками... Та раптом вам говорять: «Ідіть собі, люди добрі, ні з чим. Немає на заводі грошей, і не буде їх ні сьогодні, ні завтра». Гроші, виявляється, вночі злодюга поцупив. Зламав сейф, і всі трудові карбованці, що належать тобі та сотням людей, бандит закріпив собі в кишеню... Тепер

сам поміркуй, яку ти обрав собі роль, приховуючи від нас злочинця. Чи, може, боїшся його?

Андрій підвів голову, глянув Коршунову просто в очі.

— Я розкажу все...

* * *

Увечері в неділю Андрій пішов до Жені. Вчора, нарешті, він насмівся запросити її в кіно. Наче давно чекаючи цього запрошення, Женья просто сказала йому:

— Андрійку, мені хочеться на «Підняту цілину»...

І ось він вже піднімається сходами незнайомого великого будинку на вулиці Леніна. Ніколи ще не доводилося Андрієві бувати у Жені вдома, і перед тим, як подзвонити, він нерішуче постояв перед дверима, пригладив неслухняне волосся.

Але його чекала невдача. Женю він застав у ліжку. Ще звечора у дівчини піднялася температура, розболілося горло. Вона винувато посміхнулася, наче просила пробачення за свою безпорадність. Про кінотеатр не могло бути й мови. Андрій майже годину просидів біля хворої, ніяковів, не знаходив слів.

Коли вийшов на вулицю, на великому годиннику біля трамвайної зупинки стрілки показували дев'ять.

Додому йти не хотілося. Андрій завернув на Радянську і тут наштовхнувся на двох хлопців із свого цеху. З ними йшли дві незнайомі дівчини.

— Куди поспішаєш? — запитав один з юнаків, Микола Лаб'як, з яким Андрій разом відвідував гурток парашутистів.

— Та так... Ходжу, тротуар шліфую, — знехотя кинув Андрій.

— Значить, ходімо з нами. Дивись, погода яка! А у мене сьогодні день особливий: за раціоналізацію премію одержав, — підморгнув Лаб'як. — Дівчатам — морозиво, а бажаним можу й по сто грамів поставити. Приєднуєшся?

Андрій почав, було, відмовлятися, але Лаб'як рішуче взяв його за руку.

Гуртом зайшли в кафе. Від горілки Андрій відмовився. Побачивши на столі графин і закуску, він вже взагалі пошкодував, що піддався на умовляння. Думки його в цей час були біля Жені, і підтримувати розмову, а тим більше пити, не було жодного бажання. Проте говіркі дівчата і хлопці, наче змовившись, так вперто наполягали, що йому стало

якось незручно. Скривившись, Андрій перехилив чарку, і про нього за столом відразу наче забули. Він теж відчув себе зайвим тут. Непомітно всунувши Лаб'якові в кишеню двадцять карбованців, Андрій розпрощався з веселою компанією і пішов.

Вечірня прохолода освіжила голову. Непомітно для себе хлопець опинився на трамвайній зупинці і майже механічно сів у вагон.

Трамвай йшов до Парку культури. Була вже пізня година, проте у парку весело горіли вогні, чулася музика, біля каруселей лунав сміх. Десь в темряві, серед густої зелені дерев, тихо співали пісню. Назустріч Андрієві йшли групою хлопці і дівчата. Високий юнак у вишиваній гуцульській сорочці перебирав струни гітари.

Верховино, мати моя,
Вся краса чудова твоя...

Андрій крокував вздовж алеї навмання і чим далі заглиблювався в тінь парку, тим менше зустрічав людей. Біля дитячого майданчика, притрушеного піском, стояла порожня лавка. Хлопець сів. Над головою тихо шелестіло листя. Пахло росою і квітами. Мимоволі в голові попливли думки. Згадав, як подивилася на нього Женья, коли зайшов до неї в кімнату. «Може, сміялася... Може, неприємно їй, що з'явився в такому вбранні...» Він поглянув на свої дешевенькі штани, на батьків піджак, що лежав у нього на колінах, і вперше в житті відчув себе чомусь самотнім, маленьким, ображеним. Від випитої горілки кров стукала в скронях, в роті залишився тривкий неприємний присмак. Андрій встав, оглянувся. Навколо — ні душі. Парк, ще годину тому переповнений, спорожнів. Затихла музика. Згасли на центральних алеях ліхтарі. Хлопець повільно пішов до виходу. Збоку, під кущем, він помітив непорушну постать людини. Розкинувши руки, вона лежала на траві, підім'явши під себе квіти.

Андрій злякано відсахнувся. «Невже мертвий?» — промайнула думка. Він нахилився і почув невиразне бурмотіння. В ніс ударило спиртним перегаром.

«П'яний... Тьху, насмоктався, наче свиня!»

На траві білили якісь папери. Андрій чиркнув сірником, придивився: гроші... Нахилившись, він взяв у руки зім'ятий жмуток асигнацій. Сто п'ятдесят, двісті, двісті сімдесят...

Андрія охопила незрозуміла лють. «Стоїть за верстаком сім годин, а такий ось тиї сотні пропиває, сіє ними ліворуч і праворуч...» Він схопив лежачого за плече, з силою затряс. «Стояв би ти зараз на ногах, — зловтішно подумав хлопець, — дав би я тобі по пиці».

І раптом в голові заворушилась, обпекла думка. «А що, коли взяти? Двісті сімдесят... Адже він все одно залишить їх десь у буфеті...» Андрій навіть здригнувся, злякавшись сам себе. «Що це я?.. Як тільки міг про таке подумати!» Йому здалося, що гроші обпікають долоні. Він рвучко присів, навапмацки в темряві намагаючись засунути асигнації в кишеню лежачого. І тут п'яний несподівано розкрив очі, тупо витріщився на Андрія і несамовито закричав, шосили вчепившись пальцями за поди свого піджака.

— Дурень! На біса мені твій піджак?.. На ось, гроші свої візьми, на землі валялися... Та замовкни, хай тобі чорт!

В ту ж мить позаду, за спиною, Андрій почув владний окрик:

— Руки вгору! Не рухайся!

Хлопець злякано випростався, підвів руки, все ще тримаючи в правій злосчасні двісті сімдесят карбованців. Оглянувшись, побачив перед собою високого чоловіка в сірому пальті і світлій кепці.

Хвилюючись, перескакуючи з слова на слово, Андрій почав пояснювати, в чому справа:

— Ви помилились, я не злодій, я на заводі працюю, слюсарем...

Чоловік в кепці махнув рукою:

— Казки своїй бабусі розкажеш. Всі ви, коли вас застукують, одну пісню співаєте... Може, ти агент страхаси і вручав йому гроші по страховці?

— Та що ви слухаєте його, паразита, своїми очима бачила, як він у нього по кишенях шастав! — з обуренням сказала якась жінка, вийшовши з-за кущів. А слідом за нею, почувши гомін, алеєю бігли люди. Андрія оточили. Залунали гнівні голоси:

— Попався, негідник!

— Так йому й треба!..

— Бач, зарізати хотів людину...

І Андрій з жахом зрозумів, що марно виправдовуватись, пояснювати, йому ніхто не повірить, як не повірив тільки що цей високий, переодягнений в цивільне працівник міліції.

Записавши прізвища і адреси кількох присутніх, чоловік в кепці заспокоїв натовп:

— Громадяни, прошу розійтися! Все буде в порядку. Організуйте відправку потерпілого у витверезник. А карманника я доставлю, куди треба. — Відібравши у хлопця паспорт і заводську перепустку, він суворо наказав: — Крокуй прямо, руки за спину!

Переляканий Андрій навіть не звернув уваги, що його ведуть не до виходу в місто, а в протилежний бік, у гушавину парку.

Пройшовши метрів двісті, чоловік в кепці спокійно сказав, сідаючи на лавку:

— Приземляйся. Та не думай тікати.

Місце було глухе, скуди, мабуть, і вдень не часто завертали люди. Тьмяне світло електричного ліхтаря ледь пробиалося крізь зелену гушавину, косо падало на лавку.

— Валяй, хлопче, розповідай все по порядку, — закурюючи цигарку, майже співчутливо звернувся високий конвоїр. В серці Андрія збудилась легка надія. «Може, відпустить, повірить?» І він палко почав розказувати.

— Ясно! — хитнув головою чоловік в кепці, коли хлопець закінчив. — Знаєш, скільки за такі справи дають?

— Даремно ви мені не вірите. Я ж хотів покласти гроші в його кишеню...

— Припустимо, я повірю тобі, а от щоб на суді повірили — сумніваюсь. Свідків чимало. Справа темна. І смикнуло ж тебе, хлопче, ради якихось двох сотень строк заробити... Що мені робити з тобою, навіть не придумаю...

Андрій, проймаючись довір'ям до цього, видно, не такого вже й страшного працівника міліції, знову заговорив. Він просив відпустити його, обіцяв ніколи не встрявати в подібні історії. Не тюрма лякала хлопця. Жахала думка про те, що подумают про нього мати, товариші по роботі, нарешті — Женя. Страшно навіть уявити собі, що будуть говорити люди: «Андрій Щербина вночі грабував!..»

Він розпачливо глянув на співбесідника. Той криво посміхнувся.

— Може, й справді відпустити тебе... Що ж, знай мою добрість! — чоловік в кепці рубнув долонею повітря. — Але послуга за послугу. Склепаєш для мене одну штуківину — і котись на всі чотири вітри. Ще й заробиш непогано. Розряд у тебе який?

— П'ятий.

— Нормально! Поглянь-но сюди, — чоловік витяг з кишені аркуш паперу, на якому виднілося креслення двох подібних одна до одної деталей, і простяг Андрієві, присвічуючи сірником. — Бачиш? Оці дві іграшки ти й змайструєш, та якнайшвидше. Зрозумів? — Він насмішливо дивився на Андрія, стежив за виразом його обличчя.

— А що це таке? — вже заспокоївшись, радісно запитав хлопець. — Виготовити не важко, а що за інструмент — не розберу. Але ви не сумнівайтесь, я розумію... — поспішно додав він.

— Інструмент для розколювання горіхів, «гусяча лапа».

— Яка... лапа?

Холодні пальці, наче кліщами, здавили руку Андрія.

— Ну от що, шмаркачу. Досить ламати комедію. Не прикидайся ягнятком! А коли й справді не знаєш, навіщо ці «гусячі лапи», то я тобі скажу: касові сейфи наколювати. Дійшло? За роботу матимеш солідний куш. Моє слово — закон. Даю десять процентів від справи, моли бога, щоб каса мені повніша підвернулася... Тисяч десять-п'ятнадцять відвалю, за десять років на своєму заводі не надряпаєш напильником такої суми. І крапка! Я тебе не знаю, ти мене не бачив. Держава, вона багата, не збідніє... А якщо відмовлятися будеш, — він помахав перед Андрієвим носом грішми, що належали п'яному, — у міліцію відішлю їх разом з адресами свідків. Тоді затанцюєш! І за кожним твоїм кроком слідкувати будемо, запам'ятай. Коли що, — в руці «працівника міліції» блиснуло тонке лезо «фінки» і увіткнулося в дерев'яну лавку, — вмить полоскочу ребра. Сподобалось? — І бандит тицьнув Андрієві вже знайомі асигнації: — На, тримай аванс. Виготовиш «лапи» — поверну паспорт. А преміальні одержим через тиждень, — зареготавши, закінчив він.

Андрій, не пам'ятаючи себе, взяв гроші. В голові дзвеніло. Розширеними від жаху очима дивився він на людину, що сиділа поряд, на ніж, що виблискував у неї в руках. «Що робити? Що робити?..» Хлопець хотів зірватися з лавки, бігти, тікати, але тіло наче отерпло, руки не слухалися, дрижали. Ніби уві сні долинав до нього приглушений голос незнайомця:

— Як закінчиш роботу, принесеш інструмент... Чуєш, що я кажу?

— Чую...

— Ну от, нарешті, а то наче мову в тебе відібрало... Слухай... Сьогодні десяте квітня. Вісім днів тобі вистачить?

Отже, вісімнадцятого; ти загорнеш «лапи» в газету і увечері, пів на одинадцять, не забудь: пів на одинадцять, прийдеш у пивну, що на вулиці Богдана Хмельницького під номером 157. Раніше не з'являйся, людей багато буде. Сядеш за стіл, який стоїть праворуч від входу, в кутку, і замовиш два кухлі пива. Пакунок покладеш на стілець позад себе. Хвилини через п'ятнадцять встанеш і вийдеш з пивної, а пакунок забудеш на стільці. Точно о такій же годині наступного дня відвідаєш пивну знову, тобі віддадуть паспорт. Зрозуміло? От і все! Візьми свою перепустку і котись додому.

Вони разом підвелися з лавки. Андрій мовчки повернувся, зробив кілька кроків.

— Зачекай, — бандит спинив його, — разом з «лапами» загорнеш в газету яке-небудь барахло, ну — молоток, зубило, ще щось...

Тієї ночі Андрій не заснув до ранку. Не роздягаючись, сидів на ліжку, порожнім поглядом дивився у вікно, на освітлену вулицю, і плакав — вперше в житті.

* * *

Коли Щербина закінчив розповідати, Василь Несторович запитав:

— Упізнати його зможеш?

Хлопець зітхнув.

— Темно було. Коли сірника він запалив, показуючи креслення, тільки тоді й розгледів його обличчя... Здається, впізнаю.

Полковник спохмурнів. Упізнає Андрій в нічному незнайомцеві Власюка чи не впізнає — від цього залежало багато. Залишаючись зовні спокійним, Коршунов виїняв з папки кілька фотографій, віялом розкинув їх на столі.

Майже не зупиняючи на них погляду, чотири фото Андрій відклав набік, п'яте секунду тримав в руках і ледве чутно сказав:

— Він...

Обличчя полковника на мить посвітлішало і знову стало зосередженим, суворим. Замислившись, він малював щось олівцем на обкладинці журналу.

— Домовимося з тобою, друже, так: повертайся в цех, працуй, а після зміни залишайся і закінчуй другу «лапу». Роби як слід, на совість. Майстра я попереджу. До завтра

«інструмент» мусить бути готовий. А післязавтра, як і вимагав він, віднесеш «лапи» в пивну. Не заперечуєш? Зробиш все, як і намічалось. Але дивись, тримайся по-молодецьки. У тих негідників нюх собачий. Як тільки щось почнуть підозрівати, справа зірватися може, вислизне він. А то, Андрію, бандит такий, якого і день залишати на свободі не можна. Багато злочинів лежить на ньому. Тобі я вірю, друже. А коли щось трапиться непередбачене, відразу повідомляй майстра Черненка, до нас не йди ні в якому випадку і по телефону не дзвони... Таке тобі, синку, бойове завдання. Чи, може, страшнувато? Тоді признавайся відразу.

— Що ви!.. Та я, тепер я...

— Ну, от і чудово,— полковник міцно потиснув Андрієві руку.

У хлопця радісно калатало серце. Вискочивши на широке заводське подвір'я, він зітхнув легко, на повні груди, і йому здалося, що повітря ніколи ще не було таким чистим і п'яним.

А в цей час полковник Коршунов розмовляв з секретаркою директора.

— Як вас звати, дівчинко?

— Женя...

Вона з подивом розглядала незнайомого чоловіка, який розпоряджався в директорському кабінеті вільно, наче господар.

— Так от, Женю, покличете, будь ласка, сюди майстра Черненка з електромеханічного. Знаєте такого?

Дівчина ствердно хитнула головою і вибігла з кабінету.

Через кілька хвилин майстер стояв перед начальником розшуку.

— Здрастуйте, здрастуйте, Іване Пилиповичу! — полковник вийшов з-за столу.— Значить, так: Щербині треба буде допомогти негайно закінчити виготовлення другої «лапи». Ви мене зрозуміли? А тепер дозвольте подякувати вам за вчорашній візит в управління.

Черненко розвів руками.

— Ну, за віщо дякувати... Вам спасибі, Василю Несторовичу. Андрія тільки що зустрів, влетів у цех, як на крилах. Одне мене непокоїть — як би з ним не трапилось чого, хлопець молодий, погарячкує...

Оцінивши про себе Черненка за догадливість, Коршунов заспокоїв його:

— Не хвилюйтесь, все буде враховано і передбачено.

А ранком лейтенант Голуб доповідав Коршунову:

— Пивна — одна з тих «забігало», яких залишилися у місті одиниці. Прикрили їх вже кілька років тому, а до цієї, видно, руки торгвідділу ще не дійшли. Приміщення має зал і підсобку. Столик, що праворуч в кутку, стоїть за буфетною стойкою, відвідувачам його майже не видно. Буфетниці, їх дві, змінюються щотижня. Одна з них, Кожух Надія Степанівна, дружина загинулого на війні офіцера, має двоє дітей, людина скромна, відзиваються про неї добре. Друга — Гущина Катерина Микитівна, заміжня, чоловіка засуджено за крадіжки на шість років, і він зараз відбуває покарання.

Голуб замовк, глянув на начальника. Їхні погляди зустрілися, вони без слів зрозуміли один одного.

— Котра з них працює завтра? — швидко запитав полковник.

— В тому-то й справа, — знітився лейтенант, — що завтра працює Кожух. Лише дев'ятнадцятого заступає Гущина.

— Т-а-а-к, — протяг полковник. — Кінці, як кажуть, не зовсім сходяться. А втім — побачимо. Висновки робити рано. Пивною, лейтенанте, будете займатися до кінця. Візьміть під нагляд всіх, хто зайде туди і вийде звідти після появи Щербини. Будьте певні, ще до призначеного часу — до пів на одинадцять — хтось із спільників Власюка, а може він сам, проведе навколо пивної розвідку. Не дайте демаскувати себе і тих, кого ви пошлете в пивну. За безпеку хлопця ви несете відповідальність особисто. Одержавши «інструмент», Власюк може зробити спробу усунути зайвого свідка. Будьте пильні.

* * *

Чверть на одинадцять Андрій з важким пакунком під пахою переступив поріг пивної на вулиці Богдана Хмельницького. На нього війнуло чимось кислим, застоїним... Не звернувши уваги на відвідувача, буфетниця за стойкою розмовляла з якоюсь пишнотілою, густо напудреною жінкою. Щось здалося в цій жінці знайоме, наче Андрій вже десь зустрічав її, а де — не міг пригадати.

Не звернувши уваги на нього і хлопець у синьому прогумованому плащі, який сидів недалеко від дверей з двома дівчатами. Решта столів була вільна, лише біля стойки, поставив-

ши порожню пляшку на прилавок, розраховувався з буфетницею невисокий дідусь у комбінезоні.

Андрій пройшов у куток, поклав на стілець пакунок, сів і, зробивши знак рукою буфетниці, недбало кинув:

— Пару пива!

— Хвилинку, товаришу, — сказала буфетниця, — зараз передаю касу. Зачекайте трошки. — І звернулась до напудреної жінки: — Отже, три тисячі сімдесят чотири карбованці одинадцять копійок... Так?

Потім буфетниця націдила два кухлі і поставила їх перед Андрієм. Хлопець пив пиво повільно, наче смакував кожен ковток. До нього долітали уривки розмови, що продовжувалася між буфетницею та її напарницею.

— Все підрахувала?

— Так.

— Я зачекаю тебе, скоро одинадцять, підемо разом...

Хлопець, що сидів з дівчатами, весело поблискуючи очима, злегка похитуючись, підвівся, помахав Андрієві рукою:

— Ей, парубче, чому сидиш, скучаєш? Ходи сюди, до гурту. Бачиш — і таранька є, і дівчата хороші, — він розсміявся, його сусідки щось невдоволено загомоніли, але хлопець негавав, у нього був хороший настрій, видно, йому хотілося робити іншим щось приємне. Він підійшов до Андрія і майже силоміць потяг його за свій столик.

«Невже вони прийшли за паунком?» — подумав хлопець, сідаючи на підставлений стілець.

— Ти хто — студент? — запитав веселий чоловік.

— Ні, робітник, — відповів Андрій, намагаючись відгадати, випадково чи ні розпитують його.

— А тебе часом не Миколою зовуть?

— Андрієм...

Співбесідник зробив здивовано-радісне обличчя.

— Ти дивись... Андрій? Я теж — Андрій. Правда ж, Андрій, дівчата? В такому випадку не завадило б і біленької. Ей, хазяйка!

Але горілки йому не дали.

— Пізно, — категорично заявила буфетниця, — мені вже зачиняти час. Закругляйтеся.

Андрій почав прощатися з веселим хлопцем і його сусідками.

— Спасибі, мені треба йти.

— Ну що ж, дівчата, — примирився хлопець у плащі, —

кінчаймо тараньку, та й ми відчалимо. Бувай здоровий, тезко!

Коли Андрій вийшов з пивної, одна з дівчат очима показала веселому на стілець, де раніше сидів хлопець. Біля стільця стояла напудрена напарниця буфетниці, тримала в руках залишений пакунок.

— Надю! — вона підійшла до стойки. — Відвідувач речі свої забув.

— А ти заховай, — байдуже підвела голову буфетниця. — Завтра працюватимеш — віддаси. Сам прибіжить.

— А може, тут що-небудь таке... — напудрена почала розгортати пакунок. — Та ні, нічого особливого. Плоскогубці якісь, молоток... — і вона недбало засунула пакунок під прилавок.

Через кілька хвилин залишили пивну останні відвідувачі. Слідом за ними, замкнувши двері, вийшли обидві буфетниці.

Рівно о двадцять третій годині п'ятнадцять хвилин в кабінеті майора Зоріна пролунав телефонний дзвінок. Майор зняв трубку.

— Доповідає Голуб! Учень, як і передбачалося, прибув вчасно. Спокійно поводить себе і пішов, залишивши зошити в школі. За півгодини перед тим з'явилася в школі знайома нам вчителька. Забуті зошити помітила вона. Заховала під парту, пообіцявши повернути їх завтра власникові. Обидві вчительки вийшли з школи разом. Наша знайома тримала в руках портфель. Учня ми проводжали до самої квартири.

* * *

Коли наступного дня Андрій увечері зайшов у пивну, буфетниця зустріла його улесливою посмішкою.

— Як добре, молодий чоловіче, що ви з'явилися. Я вже не знала, що робити з вашими речами, думала, може, віднести у міліцію, у стіл знахідок... — Вона похитала головою. — Бачите, що значить півгодини посидіти з гарними дівчатами. Усе на світі забувається. — З цими словами вона вручила Андрієві пакунок. Подякувавши, хлопець попрямував до виходу.

— Заходьте, молодий чоловіче, заходьте, пиво у нас завжди свіже! — почув він услід і ледве стримався, щоб не спинитись. Нарешті він згадав, де чув цей хрипливатий неприєм-

ний голос. Там, у парку, тієї триклятої ночі. «Та що ви слухаєте його, паразита, своїми очима бачила...» Вона! Значить, разом з бандитом діяла... Цікаво!

Не минуло й години, як пакунок, вручений Андрієві буфетницею, лежав на столі у майора Зоріна. У пакеті працівники кримінального розшуку знайшли пачку грошей — тисячу карбованців. Паспорта Андрія Щербини тут не було.

— Не додержав Власюк обіцянки, — сказав лейтенант Голуб. — Запевняв хлопця, що, як тільки одержить «лапи», поверне паспорт, а передав гроші. Навіщо ж бандитові паспорт, чому він залишив його у себе?

Зорін гмукнув:

— А ти думав як? Виконає хлопець замовлення злочинця, і на цьому все, дадуть Андрієві спокій? Ні, брат, хто до власюків на гачок потрапить, так просто не вислизне. Бандит хоче прибрати хлопця до рук по-справжньому, з двох «лап» тільки починалося б, а далі крутив би Власюк із Андрія мотузки, як хотів...

Того ж дня у Коршунова відбулася коротка оперативна нарада.

— Отже, товариші, підсумуємо, — говорив начальник розшуку, — встановлено, що Власюк переховується в квартирі Катерини Гущиної. Хоча розмова зараз не про неї, проте повинен вам сказати з усією самокритичністю, що Гущину ми прогавили. Це — мінус нам. Майже під боком злочинське кубло, а нам нічого не було відомо про його хазяйку. Але про це потім... Основне завдання сьогодні — Власюк. Операція по його затриманню повинна пройти чітко, без будь-яких ексцесів. Можна захопити його на квартирі у Гущиної, але я особисто проти такого варіанту. Злочинець озброєний, буде відбиватися. Не вартий він того, щоб заради нього ризикувати життям наших працівників. Начальник управління теж такої думки — бандита слід затримати в такій обстановці, коли він буде найменш підготовлений до несподіванок. Діяти необхідно швидко і рішуче. Ви розподіляєтесь на три оперативні групи, кожна матиме своє конкретне завдання. З подробицями майбутньої операції зараз познайомить вас майор Зорін.

Коршунов відійшов до вікна, даючи місце своєму заступникові.

Розгортаючи карту міста, Зорін сказав:

— Власюка будемо брати так...

Теплого весняного вечора з будинку № 21 по Н-ській вулиці, де мешкала Гущина, вийшов високий мужчина у сірому пальті і модній світлого кольору кепці. Визирнувши з під'їзду, він повагом розкрив портсигар, закурив і, не поспішаючи, крокував вулицею, не виймаючи правої руки з кишені. У лівій він тримав товстий портфель.

Як завжди, на вулиці було тихо. Не снували ні трамваї, ні тролейбуси, лише діти, що гралися збоку тротуару, зрідка порушували спокій веселими вигуками і сміхом.

На протилежному боці, на другому поверсі нового будинку, якась жінка у барвистому халаті ретельно мила вікно. Коли чоловік з портфелем пройшов повз будинок, жінка стала на підвіконня і швидкими, звичними рухами почала протирати скло білим рушником. В ту ж мить з-за рогу з'явилося троє. Група ця являла собою досить непривабливу картину. Розпатланого чоловіка з розв'язаним галстуком намагався вести другий, який теж, наче билина, хитався на неслухняних ногах. Молода жінка, як видно, дружина одного з них, розпачливо умовляла обох:

— Павле, Юрію Гавриловичу, як не соромно... Люди ж дивляться, куди вас несе! Та верніться ж, бога ради, додому, гості чекають... Ой, лишенько мені з вами. Ну скажіть же йому, Юрію Гавриловичу...

Чоловік у сірому пальті хотів, було, обминути цю трійцю, зійшов з тротуару на брук, але один з п'яних, смикнувшись вперед, ледве не звалив своїх супутників перехожому під ноги.

— Товаришу, — жінка повернула обличчя до нього, — прошу вас, допоможіть завести їх он в оту браму...

На обличчі чоловіка в сірому пальті з'явилася невдоволення гримаса, та все ж він зробив крок вперед, до жінки. Позаду залунав короткий сигнал машини. Він злякано оглянувся, і в ту ж мить його руки були викручені за спину. Рвонувся щосили, з голови злетіла кепка, з глухим стуком упав на брук портфель.

— Не гарячкуйте, Власюк! — сказав чоловік із збитим набік галстуком. — Ще один рух — буду стріляти без попередження. У машину! Швидко!

Все сталося за якихось півтори хвилини. Кілька прохожих, не второпавши, в чому справа, здивовано дивилися вслід си-

ній машині, що зникла в кінці вулиці. Тільки якийсь п'ятнадцятирічний хлопчина, витягнувши шию, захоплено вигукнув:

— От здорово!..

* * *

В залі притихли. Коршунов зійшов з трибуни, налив у склянку води, але випити не встиг. Ламкий юнацький басок змусив усіх присутніх повернутися до дверей.

— Дозвольте мені...

Петро швидко йшов між рядами крісел, збіг на сцену. Він був спокійний, лише бліде обличчя свідчило, що хлопець хвилюється.

— Дозвольте, товариші... Я не запитання хочу задати. Я інше... Товариш доповідач, полковник Василь Несторович тільки що розповів про історію з «гусячими лапами», вірніше — про хлопця... Тільки, товариші, — голос Петра зміцнів, — не було в цій історії ніякого Андрія Щербини. Вигадав Василь Несторович Андрія. Про мене він говорив вам. Це я, Петро Луценко, потрапив був в обійми бандита. Я не боюся сказати вам про свій вчинок, це мені буде наука на все життя. Якщо ви повірите мені, я обіцяю, даю слово, я... — махнувши рукою, Петро замовк, але залишився стояти на сцені, в усіх на виду.

В залі загомоніли.

Коршунов підійшов до Петра, став поряд. Зняв окуляри, тепло, по-батьківському посміхнувся. І зал відповів на його посмішку дружними, бурхливими оплесками.

Адже люди завжди радіють, коли з серця спадає тягар.

ЗОЛОТИЙ СКАРБ

Залізна скринька, подібна до тих, у яких сільські кіномеханіки возять фільми. Але ця, вимашена в глину, мабуть, довго пролежала в землі; вона поіржавіла, до неї пристали корінці трави.

Що ж таїться в ній?

Ось з іржавим скрипом відчиняється погнута, але ще міцна залізна кришка. Із скриньки рука дістає загорнуту в кусок брудного полотна пачку напівзотлілих паперових грошей, а на дні скриньки... Аж дух захоплює! Дно скриньки вкрите маленькими блискучими жовтими монетами.

Золото!

Так, ось вони в руці — золоті монети царського карбування, вартістю п'ять карбованців кожна. І паперові гроші — царські, з портретом Петра Першого в овалі і з двоголавим орлом.

У скриньці — скарб. Там ціле багатство. Винятковий випадок. Щастя... Багатство само йде в руки, тільки б не впустити, не сполохати... Очі гарячково виблискують, наче в них відображається пекуче сяйво монет, тремтячі руки самі тягнуться до золота.

— Обережно, панотче! Що ви робите? Опам'ятайтеся!

А втім, розповімо все за порядком...

* * *

Одного разу вранці на околиці міста Коломиї з'явилась запорошена «Победа», що пройшла за ніч, мабуть, не один десяток кілометрів. Серія на жовтій металевій дощечці поза-

ду свідчила про те, що «Победа» є власністю «щасливого громадянина» (так жартома розшифровувались літери «ЩГ»), який проживає в місті Львові. В машині, крім шофера, було два пасажирі: кремезний чоловік років п'ятдесяти з чорними розбійницькими очима, а позаду — флегматичний старик з великим синім носом, що прикрашав заросле сивою щетиною обличчя.

— Слухай, кацо, скільки можна спати? — незадоволено звернувся до старика плечистий здоровань, який сидів поряд з шофером. — Прочумуйся, приїхали. Дивись, яке чудове місто Коломня. Бачиш, — в центрі міста — головна церква. В Коломні живуть добрі, віруючі люди, тут люди бога бояться... Вставай, кацо, протри очі. Дивись, милуйся всім навкруги, нехай твоє серце радіє...

Старий пасажир позіхав, кречав, шкрябав пальцями щетину підборіддя і без усякого зацікавлення дивився заспаними склеротичними очима.

— Товаришу шофер, — не вмовкав кремезний, — зараз, поки магазини, шашличні та інші корисні установи ще не відчинені, зробимо по Коломні «круг ввічливості» для знайомства з цим чудовим містом.

— Ваша справа, хазяїне, — посміхнувся шофер. — Як домовились: ваші гроші, мої колеса...

— Цілком вірно, дорогий. Крути бублик. Давай спершу оглянемо широкий фронт будівництва, потім поснідаємо де-небудь в затишному куточку, на лоні природи.

Через півгодини знайома нам «Победа» зупинилася недалеко від міського кладовища. Важко було знайти в ранішній час більш затишне місце. Тут під деревом, на травичці, розташувалися шофер і його пасажирі. Вони випили втрюх пляшку горілки і апетитно, не кваплячись, снідали.

— Знаєш, люблю дивитися на кладовище, — мрійно пятакав кремезний пасажир, вминаючи другу банку крабів і поглядаючи на шофера. — Душа відпочиває. Людина живе й не думає... Га? Людина поспішає, метушиться, обдурює одну одну, хоче шкуру з ближнього здерти, аби розбагатіти. А навіщо? Що чекає її? Що чекає всіх нас? Могила, дорогий мій, міцний сон, вічна тиша. Навіщо ж людині багатство, гроші? Адже все це прах, дорогий мій...

— Ви можете міркувати, як вам хочеться, — насупився шофер, — а за машину треба платити, як домовились, знижки не буде. Гуму знаєте, як тепер діставати. Так що прогу-

лянка ваша недешево коштуватиме... Дивлюся я на вас — їздите, їздите з оцим старим, а навіщо, яка користь?

Здоровань презирнувся із стариком.

— Ображаєш мене, дорогий. Усе тобі заплатимо до копійки, дякувати будеш. Ми користі не шукаєм. Я люблю їздити, оглядати широкий світ... Он церква — бачиш? Велика церква, багата. Давай, дорогий, поїдемо туди, я подивлюсь на цей чудовий архітектурний пам'ятник. Душа відпочити хоче.

Але коли вони поїхали в центр міста, здоровань з розбійницькими очима попросив зупинити машину не біля самої церкви, а осторонь, в глухому завулку.

— Ось тут будете мене чекати, — сказав він, знімаючи з шиї модний галстук і дістаючи з великого чемодана якийсь згорток. — Ну, щастя нам, боже!

* * *

Настоятель коломийської церкви отець Степан — чоловік ще не старий, аскетичний на вигляд, але в душі не позбавлений жаги до радощів життя — сидів у кріслі і, нахмуривши бліде чоло, робив якісь підрахунки на сторінках товстого зошита.

Ледве чутно відчинились двері, і на порозі зупинилась служниця.

— Перепрошую, панотче, вас хоче бачити якийсь чоловік.

Отець Степан, не відриваючись від свого заняття, здивовано підвів брови.

— Якийсь бідний, дивний чоловік, — пояснювала служниця. — Я таких людей ще не бачила. По-нашому зле говорить.

— Що йому потрібно? Просить?

— Ні, він хоче, щоб йому покликали головного батюшку. Має секрет, каже.

— Де він?

— А там, стоїть на ганку.

Отець Степан підвівся з-за столу, обережно наблизився до вікна. На ганку спиною до нього стояв якийсь кремезний тип у подертому, вимашеному глиною комбінезоні і грубих робочих черевиках. Чорне, скуйовджене, давно не стрижене волосся стирчало з-під старої кепки. «Дивний, незвичайний відвідувач», — подумав піп. Незнайомий чимось лякав його і в той же час розпалював цікавість.

— Приведи його сюди, — сказав піп служниці, — тільки нехай добре витре ноги.

Він закрив зошит, сховав його в ящик стола і, надавши обличчю лагідного, «пастирського» вигляду, повернувся до дверей, за якими чулися важкі кроки.

Служниця привела незнайомого. Він, мабуть, почував себе дуже ніяково, тримав кепку в руці за спиною, вклонявся, неспокійно озирався і переступав з ноги на ногу. Отець Степан стояв мовчки, склавши на животі руки, і проникливим поглядом вивчав відвідувача.

Якусь мить вони мовчки спостерігали один одного. Священнослужитель вважав, що він добре розуміється на людях. І справді, іноді йому було досить почути декілька слів, побачити декілька рухів, щоб визначити характер або, принаймні, наміри людини, з якою він вперше зустрічався. Але цей червонопикий, неголений здоровань у подертому комбінезоні був цілковитою загадкою. Здавалося, в ньому таїться якась небезпека. Очі!.. Так, саме очі незнайомого — чорні, нахабні, безцеремонні, наче у цигана-конокрада, викликали у отця Степана почуття тривоги. Вони не пасували до розгубленого і приниженого вигляду цієї людини.

«Шахрай?» — спитав сам у себе піп і, ще не знайшовши відповіді, ласкаво посміхнувся гостеві, ховаючи за посмішкою свою настороженість.

— Ви хотіли мене бачити? Можете говорити про свою справу. Прошу.

Незнайомий тицьнув коротким товстим пальцем в груди хазяїна і спитав:

— Ти головний батюшка будеш? Тебе мені треба.

— Слухаю, — кивнув головою отець Степан.

Незнайомий неспокійно озирнувся на служницю і незадоволено цмокнув язиком. Він, мабуть, хотів розмовляти з «головним батюшкою» віч-на-віч. «Шахрай!» — вже твердо вирішив отець Степан і подав знак служниці. Та швидко вийшла, тихо причинивши за собою двері.

Незнайомий зобразив на обличчі відчай, замотав чорною кудлатою головою і витяг з кишені щось невеличке, старанно загорнуте в шматок брудної старої газети.

— Хочу тебе показати. Скажи чесно, як духовний батюшка скажи мене, що це? Поглянь.

І він підніс до обличчя попа затиснуту в товстих пальцях маленьку золоту монету.

Піп внутрішньо усміхнувся: так, він вгадав, це якийсь дрібний шахрай і хоче обдурити його, видаючи фальшиву монету за золоту... Але монета виявилась не фальшивою. Це була справжня золота монета, вона здавалася незвичайно важкою для свого невеликого розміру.

— Дивись, пожалуйста, харашо дивись, — вимагав незнайомий. — Ось цю. І цю... Дивись усі. Тут шість штук. Болше не брав. Скажи мене, що за вещь?

Незнайомий висипав з папірця на руку декілька монет і нервово облизав товсті червоні губи.

Отець Степан уважно оглянув важкі жовті круглячки, підкинув їх на долоні і відчув, що його долоня спітніла. Маленькі важкі монети здавалися гарячими, наче їх злегка підігріли на вогні, і тепер вони пекли руку.

— Це золото, — сказав піп тихо. Раптом його пройняло роздратування. Він відчув нудоту, фізичну слабкість. Так завжди бувало з ним, коли його пальці торкалися золота... Піп покwapно простяг до незнайомого руку, щоб повернути монету, але кудлатий здоровань наче не помітив цього руху.

— Золото? — недовірливо спитав він. — Неправду говориш... Дивись харашо, прошу тебе, дивись зі всіх боків. Не смійся над бідним чоловіком. Золото...

В ту хвилину незнайомий скидався на божевільного, він дико водив очима, кусав губи, трусив кудлатою головою.

«Грає», — відмітив про себе піп. Але золоті монети пекли його пальці. Він знов злегка підкинув жовті круглячки на долоні.

— Це золото, — повторив отець Степан. — Справжні золоті монети.

Нарешті він повернув золоті гроші їх власникові і, наче позбувшись спокуси, полегшено зітхнув.

— Цена?! — дико вигукнув здоровань. — Скажи, який цена може мати така вещь?

Ціну золота піп знав добре. Він прикинув у голові, скільки можуть, не торгуючись, заплатити на чорній біржі за золоту п'ятірку, але з обережності сказав лише четверту частину тієї суми.

— За все оце? — наче не вірячи в своє щастя, спитав незнайомий.

Отець Степан витримав ще одне випробування.

— Ні, — сказав він, злегка бліднучи. — Це ціна кожної монети.

Незнайомий від подиву відкрив рота.

— Як? Кожний маленький вещь коштує так багато?

Кивком голови отець Степан підтвердив свою оцінку.

Незнайомий з подивом глянув на монети, хрипло засміявся, потрусив головою і перевів погляд на попа. В його очах танцювала божевільна радість.

— Спасибі, батюшко, вік не забуду. Візьми, пожалуста, на пам'ять. Подарунок!..

Він простяг руку з монетами, але ошелешений піп навіть не доторкнувся до них. Скроні його горіли, та він все ще не втрачав самовладання. Отець Степан — обережна людина, і його не так легко затягти в пастку.

— Бери! — простодушно умовляв попа незнайомий. — Бери, не бійся. У мене єсть многа такий маленький вещь. — Він засміявся уривчастим, подібним до кашлю сміхом. — Бери як дарунок. Хочеш — усі, хочеш — одну, дві... Ну? Чому не береш? Чому обіжаєш мене?

Монети сяяли перед самим носом попа. Дивна, схвилювана людина, яка стояла біля порога, була незмірно щасливою і пропонувала їх отцю Степану, не вимагаючи нічого взамін, а просто даруючи «на пам'ять». Як каже оцей голодранець, у нього багато «такий маленький вещь», оцих золотих круглячків, і він навіть не підозріває, яка справжня ціна цим монетам.

Блиск золота осліплював отця Степана. Той тверезий, реальний світ, в якому завжди жив холодно-обачливий служитель культу, зникав. Натомість приходила східна казка. Так, те, що розповідав незнайомий, скидалося на казку.

...Іх двоє. Він і його земляк, літній чоловік. Вони — удмурти. Батюшка ніколи не чув такої нації? Є такі люди, живуть далеко за Волгою, за Уралом. Удмурти розмовляють своєю мовою, але серед них чимало дотримуються православної віри. Там і церкви є, і батюшки, і хрест на грудях носять...

Йому в Удмуртії не дуже щастило. Отож думав він, думав, як жити далі, взяв та й завербувався із своїм сусідом-стариком сюди, в Коломию, на будівництво. Уже майже місяць працюють вони, канави під фундамент копають. Заробіток поганий, грошей мало, нічого додому послати. Але вчора ось що з ними трапилось. Старик зачепив лопатою в канаві щось залізне. Відкопали — скринька. Відкрили, а там ніби гроші — паперові, напівзітлілі, і такі жовті важкі «копійки». Старик каже — скарб. Що робити? Віднесли вони пізно ввече-

рі скриньку на кладовище, засвітили свічку і давай лічити гроші. Всю ніч лічили... Вони із стариком неписьменні, але лічити гроші вміють. Таких маленьких монет, як ті, що він показав батюшці,— сто шістдесят, але є ще монети більші і важчі. Тих більших—дев'яносто дві. Старик каже: може, це золото? Але ні старик, ні він ніколи раніше не тримали золота в руках. Показати кому-небудь бояться — обдурять, видеруть, вб'ють. Старик каже: іди до попа, питай головного батюшку. Піп не обдурить віруючу людину, скаже правду... Зараз старик на кладовищі сидить, вартує скарб. Ані на крок відійти від скриньки не хоче. І ось перед ними питання: що робити з золотом? Везти з собою додому — боязко. Та й що вони, темні люди, робитимуть з золотом вдома? Один для них вихід — продати. А де знайти вірну людину з такою великою сумою грошей?

— Я вам знайду покупця, — сказав отець Степан. Він розумів, що у нього грошей замало для купівлі такої кількості золота, як би дешево не віддали його удмурти, і вирішив підшукати серед своїх друзів надійного компаньйона.

— Ні, батюшко, — енергійно і навіть злякано запротестував удмурт. — Нікому золота ми не покажемо, боїмося... Не дай бог! Ми тільки тобі віримо, батюшко. Ти не обдуриш. Хочеш — купи сам. Принесемо ящик, дивись, плати гроші — і все золото твоє. А ми деньга за пазуху, на поїзд — і гайда додому! Сімействам радість повезем.

«А що, коли цей дивак погодиться віддати золото за невелику суму, майже задарма?» — подумав отець Степан. В цей час він вже був радий, що удмурт не погоджується показати золото кому-небудь іншому і в нього не буде конкурентів у цій вигідній оборудці. Піп швидко підрахував у голові ту суму, яка була в нього. Разом з грішми, що їх зібрали віруючі на церкву і віддали йому на збереження, він міг нашкодрати тисяч двадцять.

— У мене тільки двадцять тисяч, — сказав піп.

— Двадцять? — тихим голосом вимовив незнайомий і з жалем прицмокнув язиком. — Тільки двадцять... Швидко мало, батюшко. Сам говорив: один такий маленький штука коштує дорого, а таких маленьких у мене сто шістдесят та більших дев'яносто. Полічи, скільки буде. Ти грамотний чоловік. Таке золото за п'ятдесят тисяч можна брати, батюшка. Давай набавляй!

Уже декілька хвилин отець Степан жив, думав, рухався, як

уві сні. Його воля була паралізована тією жадібністю, яку розбудило в його душі золото. Обережність, розсудливість зникли. Гарячково виблискуючи очима, він знов у думках підрахував, яку додаткову суму може зібрати, позичивши грошей у своїх близьких, знайомих. Разом з облігаціями трипроцентної позики, що були в нього, назбиралось ще близько десяти тисяч.

— Тридцять тисяч! — промовив отець Степан.

Удмурт з жалем дивився на нього.

— Прибав, батюшко, ще трохи. Тисяч п'ять на нашу бідність.

— Не можу ні копійки, — безпорадно розвів руками піп. — Більше нема.

Удмурт замислився на мить, рішуче трусонув головою.

— Нехай буде по-твоєму. Якщо старик згоден, віддамо тобі весь клад. Тільки деньга зразу, купкою. З рук у руки: ми тобі золото, ти нам деньга...

Домовились, що удмурти принесуть скриньку із скарбом через три години. За цей час отець Степан сподівався зібрати гроші. І він зібрав майже всю потрібну суму. Поскладав гроші в пачки. Але удмуртів не було. Нарешті вони з'явилися біля ганку. Попереду йшов вже знайомий отцю Степанові плечистий здоровань, за ним гнувся під ношею старик. Він ніс на плечах мішок, з якого випирали гострі кути скриньки.

Серце отця Степана радісно замліло — багатство пливло до нього в руки. «Треба перевірити всі монети, треба перевірити все золото», — твердив він собі, наче боявся, що забуде це зробити.

Служниця ввела удмуртів до кімнати і швидко вийшла, зачинивши за собою двері. Старий удмурт, який важко дихав, поклав на підлогу свій мішок і, недовіжливо, спідлоба глянувши на отця Степана, щось сказав своєму землякові незрозумілою мовою. Той відповів заспокоювально і звернувся до отця Степана.

— Земляк згоден на ціну. Ледве умовив. Тільки він не довіряє. Знаєш, старий, темний чоловік. Він не все золото приніс, а тільки маленький монета. Большой монета сховав на кладовищі, потім принесе. Каже: треба спершу бачити чоловіка, деньга глянуть. Дивись, батюшко, зараз золото. Харашо дивись. Щоб у тебе й мислі ніякої не було.

Удмурт з розбійницькими очима знов звернувся незрозу-

мілою мовою до старого, і той витяг з мішка іржаву, обліплену глиною скриньку, відімкнув ключем замок, що висів на клямці, і підняв кришку. Він стояв біля скриньки на колінах і тривожно, знизу вгору дивився на попа. У нього було заросле сивою щетиною обличчя і великий синій ніс.

Отець Степан зазирнув у скриньку. Дно її було вкрите товстим шаром маленьких, жовтих, яскраво виблискуючих монет. Піп нагнувся, простяг руку, щоб взяти трохи золота, але старий удмурт з глухим стогоном навалився грудьми на скриньку, наче збирався захистити своїм тілом улюблену дитину від смертельної небезпеки.

— Дуже боїться, — пояснив він попові. — Мало ума не тронувся. Майже цілу добу на кладовищі сидів. Бач, як тремтить.

І справді, старий удмурт, обхопивши скриньку руками, здригався всім тілом і клацав зубами.

Плечистий щось сказав йому лагідно і в той же час суворо, мабуть, просив заспокоїтися. Потім, всунувши руку в скриньку, витяг звідтіля жменю монет і передав їх на експертизу попові.

Це були золоті монети. Удмурт обережно висипав їх знову в скриньку, витяг жменю нових. І знов на долоні отця Степана лежало справжнє золото.

— Не сумнівайся, батюшко, — урочисто сказав удмурт. — Бачиш, золото. Тепер покажи, дорогий, деньга. Старику покажи — спокійніший буде.

Старий удмурт сидів на долівці, як і раніше стискаючи руками скриньку. Він то підвивав тихо, то клацав зубами. Картина була жахлива. Священик поквапно приніс декілька товстих пачок грошей і облігацій.

— Скільки? — діловито запитав удмурт.

— Двадцять сім тисяч п'ятсот, — відповів піп.

Удмурт блиснув очима, розгнівався.

— Більше не можу дістати, — винувато сказав отець Степан.

— Е, ладно, — примирливо махнув рукою удмурт і витяг з кишені шмат полотна. — Слухай, батюшка, як ми зробимо. Твої деньга залишаться тут. Зрозумів? І ящик з золотом теж. Ми тебе віримо. Нехай усе тут стоїть. Тільки ключ від ящика з собою візьмем. Щоб старик не психував. Ми підемо на кладовище, решту золота принесем, і тоді — ращот. Зрозумів, батюшко?

Плечистий удмурт швидко і спритно загорнув пачки

грошей в шматок полотна, перев'язав пакет хрест-навхрест шпагатом і попросив попа міцніше зав'язати вузлик... Потім взяв з землі мішок, в якому вони принесли скриньку, перекинув його наче плащ на руку і сказав попові, тримаючи пакет з грішми:

— Ось твої деньга, батюшко. Бачиш, я кидаю їх у ящик...

Але плечистий не встиг кинути пакет, бо в цей час старий удмурт раптом застогнав. Піп злякано подивився на нього. Плечистий щось суворо і роздратовано крикнув старому і той замовк.

— Ось бачиш, я пакет з деньгою на твоїх очах кидаю в ящик...— повторив здоровань.

Він кинув пакет у скриньку, зачинив кришку. Старий удмурт зразу ж підскочив і тремтячими руками повернув ключ.

— Старий дурень, — сказав з усмішкою удмурт, звертаючись до попа,— боїться. Гаразд, нехай ключ у нього буде. Ну, ми йдемо. Поглядай, батюшко, за ящиком. На твоя совість. Перед богом відповідати будеш, коли що трапиться. Ми скоро: туди і назад. Сьогодні увечері додому їхати будемо.

Удмурти пішли. Молодший поніс на руці старий мішок.

Довго чекав отець Степан своїх нових знайомих. Він був спокійний — скринька з золотими монетами і його грішми стояла біля ніг, під столом. Правда, панотцю дуже кортіло загребти жменю монет і пограти ними, пересипаючи з руки в руку. Але напівбожевільний удмурт забрав ключ з собою...

Настав вечір. Панотець терпеливо чекав. Минула безсонна ніч. Удмурти не з'являлись, вони наче крізь землю провалились, залишивши батющі і золото, і паперові гроші.

Вранці отець Степан, озброївшись обценьками і ломиком, зірвав колодку із скриньки. Обличчя його зразу оживилось — він побачив пакет з грішми і монети, що товстим шаром вкривали дно скриньки. Зачерпнув повну жменю монет, підніс руку до очей і... завмер. Це були не золоті п'ятірки, а новенькі бронзові двокопійчані монетки.

Отець Степан мужньо витримав перший удар долі. Хай удмурти хотіли обдурити його, змінивши золото бронзою, — міркував він. — Але ж цим шахраям не вдалося виконати свій намір — його гроші, пакет з його грішми залишився в скриньці. Отже, він нічого не втратив, але придбав деякий досвід. А життєвий досвід іноді дорожчий за золото...

Отець Степан сів за стіл, розірвав шпагат на пакеті, розгорнув полотно...

Панотець не скрикнув, не застогнав, не заскрипів зубами, він тільки застиг, скам'янів, сидячи за столом, погляд його зупинився. Обличчя стало сірим, очі глибоко запали.

Перед ним лежали пачки нарізаного акуратними чотирикутниками газетного паперу...

* * *

— Неймовірна, фантастична історія! — скаже читач.

«Неймовірна, фантастична історія!» — думав і я, слухаючи розповідь старшого лейтенанта міліції Юхима Шпака. Важко, майже неможливо було повірити в те, про що по-службовому сухо й діловито розповідав цей молодий сіроокий слідчий.

Але фактам не можна не вірити. Злочинців було арештовано.

Старший лейтенант Шпак показав одну з тих залізних скриньок, якими користувалася зграя шахраїв, показав купу новеньких двокопійчаних монет, що їх вони видавали за золоті п'ятірки, графік роз'їздів, встановлений і зафіксований ним на карті під час слідства. Він називав імена потерпілих і їх точні адреси, а також суми грошей, які були виплачені шахраям за «золото».

Виявилось, що коломийському панотцю компанію підтримали деякі священнослужителі Львівської, Чернівецької і Станіславської областей. Так, ходорівський панотець Петро віддав шахраям за іржаву залізну скриньку з бронзовими монетами двадцять тисяч карбованців. У цій операції попові допомагала його рідна донька, яка силою жіночої привабливості намагалася домогтися знижки у «милих старичків». Крім попів, «удмурти» обдурили також декілька лікарів-дантистів.

— Вас, мабуть, цікавить «техніка» шахрайського номеру? — запитав мене Шпак. — Як саме бронзові монети перетворюються на золоті, а золоті на бронзові? І, потім, пакет з грішми? Адже пакет на очах у попа Степана було кинуте в скриньку...

— І справді, як це? — вигукнув я.

— У шахраїв, крім бронзових монет, було декілька справжніх золотих. «Удмурт» показав їх отцю Степану під час першого візиту. Коли принесли й відкрили скриньку, «удмурт» тільки вдавав, ніби він бере з скриньки, а потім кидає туди монети. Насправді ж він брязкав бронзою, а золоті монети тримав, затиснувши в кулаці. Це вимагає деякої

спритності, але не так вже і складно. Операція з пакетом також проста. Шахраї заздалегідь готують пакет, загорнутий у шматок такої ж тканини і обв'язаний таким самим шпагатом. Це в них називається «працювати з лялькою». Вся трудність полягає в тому, щоб відвернути на якусь мить увагу покупця і враз замінити пакет з грішми «лялькою». Старий удмурт відвернув увагу попа, і в ту ж мить «лялька» і пакет з грішми помінялися місцями. Потім «ляльку» шахрай кинув у скриньку, а пакет забрав з собою, тримаючи в руці під мішком.

— Але чому шахраї полювали в основному на попів?

— О, це дуже цікаве питання, — сказав слідчий. — Було б добре... — він не закінчив і зняв телефонну трубку. — Товариш старшина? Говорить Шпак. Ви вже відправили Шамашшвілі в тюрму? Ні? Чудово! Приведіть його до мене. Потрібний на декілька хвилин...

Шпак поклав телефонну трубку на важіль, звернувся до мене:

— Зараз ви побачите головного «удмурта» — Ісаака Шамашшвілі. Слідство закінчено, я можу показати його вам. Це нахабний, але досить колоритний тип з психологією хижака і з претензіями на філософські міркування. Шамашшвілі, як і його співучасники Вахтангадзе, Пічгадзе та Гарчумелія, родом з Грузії, але в рідних краях вони з'являються дуже рідко. Всі мають великий кримінальний стаж. Наприклад, кримінально-злочинська «кар'єра» сімдесятирічного Елісто Вахтангадзе почалася ще в дореволюційний час. Видаючи себе за сина багатого грузинського князя, він знайомився з купцями, а потім різними шахрайськими трюками видурював у них великі суми грошей. Взагалі, як кажуть, — спадщина проклятого минулого...

У двері постукали, і худенький міліціонер ввів до кімнати слідчого кремезного мужчину вищесередньої вгодованості, неголеного, кудлатого, з чорними заспаними очима. Модний джемпер обтягав його круглий живіт, у роті блищала золота коронка.

Шамашшвілі охоче відповідав на мої запитання. Він говорив з легким акцентом, тримався розв'язно.

— Відповідаю, громадянин, по порядку. Чому ми шукали саме попів? По-перше, в попа є деньга і тримає він її не в ощадкасі, а вдома. По-друге, я не зустрічав у своєму житті більш жадібних людей. Повір мені, дорогий, я спеціаліст у

цьому питанні. Попа вбиває жадібність. Думаєш, він дурний, піп чи ксьондз? Ні, він розумний і хитрий чоловік. Коли я почав з батюшкою Степаном розмову, він мені не вірив. Ані краплі! Як же можна повірити: я кажу, що бідний, голодний, а він бачить, що в мене пузо і товста морда; кажу, що золота не бачив, а в роті блищить золота коронка. Не вірив. Тоді я йому — золото в очі... Цього він не витримує. Золото для нього горить яскравіше від сонця. І піп п'яніє, роби з ним, що хочеш, він думає тільки про багатство. Не віриш? Я сам, дорогий, іноді сміюсь, сам своїм очам не вірю. Але це факт. За золото, за багатство піп-батюшка готовий віддати не тільки церковні гроші, але й свою душу... Ще одна важлива обставина. Піп, звичайно, не зразу заявляє в міліцію — соромиться. А нам це на руку. Ось чому ми в основному попів відвідували. Їх легше обшахрувати. Ясно, дорогий?..

Я нічого не відповів шахраєві і навіть не подивився вслід, коли низькорослий міліціонер виводив його з кабінету слідчого. Відверто кажучи, і шахраї, що спритно видурювали гроші в священнослужителів, і самі «потерпілі» не викликали в мене нічого іншого, крім почуття огиди. Адже врешті-решт такий ось Шамашашвілі мало чим відрізняється від отця Степана. Обидва вони — і шахрай, і батюшка — поклонялися тому самому богові — грошам, обидва, спонукувані ненаситною жадібністю, прагнули до легкого збагачення.

Та отці Степани віддавали шахраям не тільки свої, але й зібрані парафіянами церковні гроші. І я мимохіть подумав про тих простих, довірливих людей, що несуть користолюбним «духовним пастирям» карбованці, не відаючи, в які брудні руки вони часто віддають свої трудові збереження.

Для них, для тих простих, довірливих людей, і записано оцю невигадану історію.

З ЧУЖИМ ПАСПОРТОМ

Що сталося із студенткою Кордонською

Полковник Ларін ще раз пильно глянув на Іванюка. Невідомо, чи задовольнила його виструнчена постать старшого оперуповноваженого з виразом готовності на обличчі, тільки він ще раз повторив:

— Отже, доведеться починати з уточнення даних.

Дійсно, справа була з тих, що будь-яке припущення могло розвіятись відразу. Зникла двадцятисемирічна жінка. В квартирі проживала одна. Ні сусіди, ні інститутське начальство, ні подруги не знали про її від'їзд. Можливо, вона от-от з'явиться. Але чому такий заклопотаний вигляд у полковника?

Вже на вулиці, обминаючи прохожих, Іванюк вирішив, що йому зараз треба повторити все, що до нього зробив лейтенант Глущенко: розпитати сусідів і оглянути квартиру.

Вдихаючи на повні груди свіже морозне повітря, Іванюк швидко минув гомінкий бульвар. Через кілька кварталів була вулиця Лисенка.

В хорошому місці розташоване четверте відділення. Рукою подати від центра — а такий затишний куточок. Прямо від будинку починається великий старий парк, і тягнеться він до підніжжя гори, що височить над усім містом. Тут мальовнича природа влітку і якимось привільно тепер, коли крізь гілля дерев видніється біла шапка гори.

Оперуповноважений четвертого відділення Глущенко, попереджений по телефону, чекав Іванюка. Розмова одразу увійшла в ділову колію. Двічі уважно перечитав Іванюк протокол попереднього огляду квартири Кордонської, про себе відзначив кожен зафіксований річ.

Біографія зниклої студентки третього курсу медінституту була досить солідною: учасниця Вітчизняної війни, має урядові нагороди, демобілізована з армії в званні лейтенанта медичної служби. З фотокартки дивилися трохи задумливі, спокійні очі, мужнє, навіть суворе обличчя. Ніщо не нагадувало романтичної вдачі, яка призводить до різних несподіванок.

— Які стосунки у неї з сусідом, інженером, здається? — запитав Іванюк і почервонів. Лейтенант Глущенко був удвоє за нього старший і, напевно, більш досвідчений. Може, він скептично ставиться до Іванюка, наперед відгадує кожне запитання.

Проте все це Іванюку тільки здалося. Глущенко був підкреслено байдужий і спокійний. Тільки якісь невловимі іскорки спалахували в його очах, коли погляди співбесідників зустрічались.

— Прекрасні, — Глущенко говорив повільно, але так, наче не надавав ніякого значення своїм словам. — Семашко — інженер. Живуть поруч вже третій рік. В квартирі Семашків завжди хтось вдома — Кордонська попереджала їх, як тільки йшла надовго. Щодня бачились. Триденна відсутність сусідки стривожила інженера. І він прийшов до нас.

Глущенко, мабуть, не надавав великого значення цій справі. Так і висловився:

— Три-чотири дні відсутності — надто малий строк, щоб піднімати всіх на ноги. Звичайно, розслідування треба вести, але... — Тут він потягнувся до шинелі, відгадавши намір Іванюка негайно відвідати квартиру.

Внизу до них приєднався дільничний уповноважений Покотило. Він вів спостереження за квартирою після заяви інженера. Дорогою розповів усе, про що вдалось довідатися.

Виявилось, Кордонська підтримувала зв'язок з лікарем Мельником, у якого з цього приводу були сімейні і службові неприємності.

— Романчик з днів війни, — охоче розповідав Покотило і чомусь потирив руки.

Вони вийшли на околицю міста. Тут починалась вулиця Гучна, насправді ж вона була майже безлюдною у передобідній час.

Глущенко вказав на двоповерховий будинок під горою.

Злочинець не залишив сліду

Кімната була обставлена скромно, але затишно. Посередині стіл, покритий квітчастою скатертю. Навколо — чотири стільці. Два з них відсунені, неначе двоє щойно встали і вийшли. Піднята кришка рояля. Зверху на етажерці — акордеон, також немов залишений після гри ненадовго. Як сказала Поліна Григорівна, мати Семашка, яка також була присутня під час огляду, Кордонська не терпіла безладдя в кімнаті.

На столі Іванюк побачив попільничку з скрученою сигаретою і глянув на Глущенка. Той винувато опустив очі. Речі залишились недоторканими після перших відвідин, їх уже бачили, та настороженість Іванюка передалась присутнім. Ніхто не сказав зайвого слова. Навіть рухливе обличчя Покотила набрало ділового виразу.

У другій, меншій кімнаті також був порядок. Старанно застелене ліжко, шафа, трюмо. Одного уважного погляду було досить, щоб переконатися: чужа рука тут не хазяйнувала. Отже, Кордонська не мала наміру покинути квартиру надовго.

Залишалось приміщення для ванни. Іванюк уже знав, що використовувалось воно не за призначенням: там звалювали паливо.

Тільки-но дільничний відкрив щільно припасовані двері, як звідти вдарило несвіжим повітрям. По стривожених обличчях Глущенка і Поліни Григорівни, які стояли поруч, Іванюк зрозумів: їх це вразило.

Негайно було прийнято рішення. Обережно, поліно до поліна, перенесли дрова у вільний кут, розгорнули купу вугілля. Під ним був... труп Кордонської.

Не можна було гаяти й хвилини. Послали за експертами. Тим часом старанно очистили від вугільного пилу тіло загиблої. Шия Кордонської намертво була затягнена рушником. На правій скроні — невеликий синець і більше ніяких пошкоджень на тілі.

Згодом експерт-медик встановив, що Кордонська спочатку була оглушена ударом якимось твердим предметом, але смерть сталася від задушення.

Більш уважний огляд речей не дав ніяких наслідків. Убивця, перш ніж покинути квартиру, старанно витер усі предмети, на яких могли залишитися відбитки пальців чи інші сліди.

Яка ж мета?

Можливість грабунку відпала. Поліна Григорівна, яка вже опам'яталася, ще раз сказала, що всі речі Кордонської, які вона часто бачила в кімнаті, — на місці. Те ж саме підтвердило і подружжя Семашків, коли інженер та його дружина, що працювала в школі, повернулися з роботи.

Хоч настрій цієї сім'ї був до краю пригнічений, Іванюк розпитав про все, що могли знати сусіди.

Жила Кордонська скромно, гостей майже не приймала. Ні Семашко, ні його дружина, ні Григорівна не пам'ятали випадку, щоб до неї заходив хтось з чоловіків. Крім лікаря Мельника, звичайно. Його вони знали. Але лікар понад півроку тому виїхав з міста і тут більше не появлявся.

Вже після від'їзду приходила до Кордонської його дружина — висока огрядна дама з рішучим і владним характером. Її відвідини запам'ятались — вона вела себе шумно і загрожувала Кордонській, що уб'є її.

Спосіб, яким було вчинено злочин, старання маскуванню слідів заперечували припущення помсти жінки над суперницею. Однак здогад лишався і вимагав ретельної перевірки.

Іванюк відвідав інститут. Кордонська вчилася добре, широких знайомств не вела. Одягалася вона вишукано, хоч не розкішно, мала золотий годинник з браслетом, коштовний з рубіном перстень, золоті сережки. Жодної з цих речей ні на забитій, ні в її квартирі не виявлено. Отже, вбивство зв'язане з пограбуванням чи провокація грабунку?

Серед студентів найближчою подругою Кордонської була однокурсниця Марія Тернова. Перебування в армії під час війни зблизило їх, і тепер вони вчилися разом в інституті. Марія відвідувала подругу, бувала з нею в кіно, театрі, але про її намір десь виїхати не знала.

Дивувала одна обставина. У Тернової жили на квартирі дві студентки того ж інституту — Льоля і Люся. Вони також добре знали Кордонську, а Люся навіть ночувала в неї за день до цієї трагічної події. Обидві студентки в той же день, коли сталося вбивство, залишили інститут, навіть не забрали документів і виїхали до батьків — одна в Харків, друга — в Ленінград. Марія говорила, що дівчата в день від'їзду нервували, майже не розмовляли ні з нею, ні між собою.

Що ж викликало цей раптовий від'їзд?

Іванюк ще раз побував у Семашків. Поліна Григорівна востаннє бачила Кордонську того ж таки 20 грудня. Нічого незвичайного за нею не примітила. Увечері її син з дружиною пішли до театру, і вона лишилась у квартирі одна. Через стіну чула, що у Кордонської грали на роялі і на акордеоні одночасно. Іноді було чути розмову. Другий голос був чоловічий, але Григорівна не бачила, коли і хто зайшов до сусідки.

Іванюк відкрив лист на ім'я Кордонської. Він був датований 21 грудня, від лікаря. Мельник виливав свої почуття і тривожився мовчанням Кордонської.

У «салоні» Глафіри Семенівни

Глафіра Семенівна відкрила після першого дзвінка і запросила гостей до свого «салону». Так вона називала найбільшу з чотирьох кімнат своєї квартири. Іванюк прийняв рішення переговорити з дружиною Мельника після того, коли з'ясувалось, що вона непричетна до справи. Оперуповноважений Глущенко і дільничний Покотило зібрали детальні відомості про місцеперебування Глафіри Семенівни протягом цілого тижня.

Пам'ятаючи суворі і неодноразові попередження начальника відділу — ніколи не тривожити громадян будь-якою підозрою, Іванюк з'явився не сам. Він звернувся до обласного відділу охорони здоров'я, де добре знали Мельника, і йому дали на допомогу співробітника відділу Белова.

Глафіра Семенівна добре знала Белова — той не раз бував у Мельників. На Іванюка вона не звернула уваги, хоч Белов спробував відрекомендувати його.

— Заходьте, заходьте, — заметушилась вона, як тільки побачила гостей. — А я вже думала — забули про бідну вдову. Товаришу Белов, ви ж знаєте мій салон. І чому вас завжди треба умовляти? Ви ж мій найближчий захисник.

«Салон» являв собою досить велику кімнату, але настільки захаращену шафами, столиками, підставками, дзеркалами, що пересуватись вільно тут було неможливо.

Коли відвідувачі сіли, Глафіра Семенівна, висока, огрядна, в засмальцьованому до блиску халаті, опустилась на стілець. Говорити вона не переставала. Розповідала, як своїми руками обставила усі чотири кімнати, як не оцінив цього її невдячний чоловік.

Глафіра Семенівна змусила-таки гостей оглянути решту

кімнат. Якою роботою була зайнята жінка — невідомо, тільки в кімнатах і на кухні, куди також довелось заглянути, панував розгардіяш, а бруду було стільки, хоч машиною вивозь.

Коли ж господарка почала висловлювати погрози на адресу Кордонської, Іванюк і Белов переглянулись і ввічливо зупинили її.

— Пробачте, Глафіро Семенівно. Ви, кажете, були в неї? Розкажіть нам про все докладно.

— Щоб я про неї розказувала? — махнула вона рукою. І тут посипались образливі вирази, які тільки могла підібрати ця розгнівана жінка. Вона смертельно ненавиділа Кордонську. Заспокоївши хазяйку і попросивши її не вживати ніяких «активних» заходів, обидва зітхнули з полегшенням, коли вже опинились на сходах.

В цю хвилину Іванюк із співчуттям подумав про Мельника.

Люся

Версія про помсту відпадала. Тепер Іванюка цікавили студентки, що так раптово покинули інститут. Особливо Люся — вона ночувала в Кордонської і могла дещо розповісти. Може, існував якийсь зв'язок з її несподіваним від'їздом?

В розпорядженні Іванюка були скупі дані. Люся Петрова приїхала з Ленінграда, батько її, Леонід Іванович Петров, працював доцентом у якомусь технічному вузі, адреси в особовій справі студентки Петрової чомусь не було.

Погодивши свої дії з начальником відділу, Іванюк негайно відбув у Ленінград, але там виявилось дванадцять Леонідів Івановичів Петрових. Який з них мав дочку Люсю, треба було шукати.

Щоб не викликати підозри, Іванюк під виглядом працівника міськкомунгоспу почав їздити від квартири до квартири Петрових. Лейтенантові не дуже пощастило: лише у дев'ятій квартирі дізнався він про те, що йому треба. Правда, Люсі вдома не було.

Наступного дня її викликали у відділ карного розшуку. Люся з'явилась не сама, а в супроводі стривожених тата і мами. Батьки побоювались, що легковажна донька в далекому місті щось скоїла. Вони ні на крок не відставали від Люсі і лише після довгих умовлянь погодились чекати її біля дверей кабінету слідчого.

Іванюк і дівчина лишилися віч-на-віч. Люся трималася незалежно, не зводила великих синіх очей з лейтенанта, раз у раз манірно посмикувала плечем. Видно було, що розмова ця їй не до вподоби.

— Чому ви залишили інститут? — запитав нарешті Іванюк.

— Якщо це вас цікавить — будь ласка: мені набридло вчитися.

— Інших причин немає?

— Ви хочете прочитати мені мораль? Неоригінально. Щодня чую це від батьків. Я їм сказала: якщо вони не перестануть мене умовляти — залишу й їх і поїду світ за очі. Сподіваюсь, затримувати мене не будете?

Іванюк підвівся. Обличчя його набрало суворого виразу.

— Можливо, й доведеться, якщо не говоритимете одверто і чесно. Скажіть, ви добре знали студентку Кордонську? Ночували в неї?

Люся розгубилась, але не збавляла тону.

— Хоч би й так. І знала, і ночувала... З якого це часу...

— Того самого дня, як ви покинули інститут, Кордонську вбито в квартирі. Подивіться.

Іванюк поклав перед Люсею фотокартку вбитої, зроблену в той момент, коли її витягли з-під вугілля.

Люся зблідла і стиха скрикнула. Вона рвучко звелась, а потім безсило опустилась у крісло.

— Я... я... Та що ж це таке? Ой... заберіть, я все скажу... Але я нічого про це не знаю. Не дивіться на мене так страшно...

Тепер довелось їй заспокоювати. Руки дівчини дрібно тремтіли. Вона розгублено тулила хусточку до очей. Іванюк сховав фотокартку, запропонував води. Згодом вона почала свою уривчасту розповідь.

— Я вам сказала неправду. Перед від'їздом ночувала в Кордонської, але ж хіба я думала... Ми посварились з Льолею... Вірніше, не посварились — розійшлись... Назавжди. Ми були найближчими подругами, аж поки не з'явився цей... Ми поклялися у вірності навіки... А він обох нас обманув... І ми це приховували одна від одної. Я не знала, що вона також... з ним... Раптом все виявилось... І ми не могли більше бачитись. Я сказала Льолі: кидаю все і поїду. Ти зіпсувала моє життя, віру в дружбу. Не схотіла ночувати з нею і пішла до Кордонської. Вона мене умовляла, заспокоювала. Дуже вас

прошу — не говоріть про це батькам. Вони й так на мене дивляться, як на божевільну. Весь час допитуються, чи не вчинила я чогось.

Іванюк відчував. Люся говорить широко. Вона вже опанувала себе, хоч звістка про смерть Кордонської приголомшила її.

Розмова затягувалась. Треба було кінчати.

Іванюк сказав, що буде дуже вдячний, якщо Люся погодиться допомогти йому в розшуках злочинця. Від неї вимагається дуже мало: пригадати, до найменшої дрібниці, все, що вона бачила у квартирі Кордонської. Чи не було в неї знайомих, які плани у неї були на той день і вечір? Люся охоче погодилась. Домовились, що зустрінуться наступного дня і вже не в кабінеті слідчого, а в парку.

Іванюк запросив батьків і вибачився перед ними, зіславшись на те, що викликав Люсю помилково.

На другий день рівно о дванадцятій вони зустрілись біля входу в парк. Люся розповіла, що у Кордонської була тричі. Останній раз ночувала. Обстановка звичайна. Вона почала перераховувати меблі, домашні речі. Кордонська любила вечорами грати на роялі і акордеоні. Акордеон виносила із спальні, де закривала його в шафі. В шафі був одяг: костюми, плаття, макінтош.

Іванюк намагався не пропустити й слова. Не всі речі, які перераховувала Люся, були йому знайомі. Перепитував, запам'ятовував. Відкриттям для нього стало те, що Кордонська мала два шкіряні чемодани — стояли вони під ліжком. Що в них було — Люся не знала. Однак її доповнення були цінні.

— Знаєте що, — рішуче заявила Люся. — Я б радила вам побачитися з лікарем Мельником. Він, напевне, розповість краще за мене. Адже вони п'ять років... — Люся раптом замовкла.

Іванюк зрозумів: дівчина злякалась, що її пораду зрозуміють як натяк на вину лікаря. Він розвіяв цю думку дівчини і додав, що думав побачитися з Мельником, а тепер обов'язково поїде до нього.

Люся пригадала, що тієї ночі, яку вона провела у Кордонської, говорили майже виключно про її, Люсине, нещастя. Щоб розвіяти тяжкі думки дівчини, Кордонська посилавалась на себе, розповідала про своє нелегке становище. Адже Мельник має сім'ю, але вона любить лікаря, і хто знає, чим усе це закінчиться. Кордонська була дуже перебірлива у

знайомствах. Наступного вечора збиралася йти кудись, здається до театру, і, якщо Люсі не зраджує пам'ять, натякала, що за нею повинен зайти... так, так, Микола...

Люся знову розгублено поглянула на Іванюка. Мельника, вона це знала, також звали Миколою.

І тут же заперечила:

— Ні, ні, може, я помиляюсь. Бо ж про лікаря згадувала Кордонська зовсім інакше... Ну, як говорять про людину, яку дуже люблять. Чекайте, чекайте... Ой, яка ж я, мабуть, смішна... Здається, Кордонська говорила, що до неї заїде студент Микола...

Так, це було прикро: серед знайомих Кордонської ще ніхто не називав жодного Миколи, крім Мельника.

Більше Іванюк нічого не довідався. Але й цього було досить. Отже, невідомий залишався в тіні... Микола... Може, він і зовсім не існує?

Іванюк зважує факти

Службові справи зводили Іванюка з різними людьми. І завжди траплялось так, що, поки встановиш особу, причетну до злочину, зустрічаєшся з багатьма, які також залишають у пам'яті певний слід. Одні подобаються, інші викликають неприємність, треті — одночасно і те і друге. Інші змушують сумніватися в чистоті людської гідності.

Іванюк готувався до зустрічі з лікарем. Досі він тільки чув про Мельника, мав нагоду бачити його дружину. Глафіра Семенівна рішуче не сподобалась йому. Щось було в ній неправо фальшиве. Щирою вона була тільки в ненависті до Кордонської і злості до чоловіка. Скільки років вона прожила з Мельником? Судячи по віку дітей, більше десяти. Що спільного було між цими людьми, що їх зв'язувало? В тій драмі, що розігралася в сім'ї, Глафіра Семенівна виступала як незаслужено потерпіла. На її боці були закон, громадська думка, мораль — все це вона пустила в хід і мала право добиватись підтримки.

І все ж Мельник не здавався. Він заслуговував на осуд за розлад у сім'ї. Але хто міг його примусити любити жінку, яка не викликала поваги?

Для того ж, щоб заслужити прихильність такої жінки, як Кордонська, необхідно було бути виключно чесною і хорошою людиною. Ніякі корисливі цілі тут, звичайно, не переслідува-

лись. Кордонську Іванюк знав уже настільки, що останнє припущення по відношенню до неї вважав безглуздом. І тільки Глафіра Семенівна у своїй сліпій ненависті до «розлучниці» змішала з брудом усе її минуле.

По натурі Іванюк не був філософом і подібні міркування дозволяв собі хіба для перепочинку. Якщо говорити про його настрій зараз, то він скоріше був пригніченим. Адже перевірено вже кілька версій, а успіху ніякого.

Начальник відділу, вислухавши по телефону його рапорт, дозволив їхати до Мельника і схвалив план Іванюка. Додав лише, щоб він не затримувався і не гарячився. Повідомлення про зниклі речі Кордонської прийняв до відома. Там уже прослідкують, чи не вплинуть вони десь на поверхню. І, можливо, до повернення Іванюка злочинець буде в руках. Але хто ж цей таємничий Микола?

Під перестук коліс вагона Іванюк ще і ще раз вертався до розмови з Люсею, співставляв те, що сам знав, і те, що вона доповнила. Чомусь не виходив з думки отой довгастиї морський камінь, власне — камінець, художньо оздоблений, з краєвидом південного берега Криму. За словами Люсі, він лежав на столі, поруч з попільничкою, і вона задивлялась на нього під час кожних відвідин. Тепер же його не було. Чи не цією зброєю скористався злочинець, щоб нанести перший удар?

Тепер — Мельник. Він також Микола. На попередній запит одержали відповідь, що лікар Мельник у грудні ні на один день з служби не відлучався.

Всі стверджують, що Мельник — людина крутого характеру і сталеволі. Іванюк бачив його фото. Рішуче, суворе обличчя. Але ж не однією суворістю він живе. Скільки теплоти і тривоги містив його невеликий лист Кордонській! І називав він її ніжно — Ніночкою. Запізніле кохання? Іванюк розумів: справа тут серйозна. В ім'я красивих фраз не жертвують сім'єю і службою. Мельник не зупинився і не розкався. Це не те, що в Люсі і Льолі...

До речі, хто розбив їх романтичну клятву? У Іванюка аж піт на чолі виступив. Як же він не поцікавився? Вона говорила — студент. Правда, на місці можна буде встановити. Марія Тернова допоможе. Ех, голова...

Це вже був промах.

Лікар Мельник

У Дніпропетровську Іванюк був вперше, але оглядати місто не став. Він не міг вибачити собі, що, замилувавшись Ленінградським парком, пропустив важливу деталь — дійову особу!

У лікарні, де працював Мельник, перевірити місцезнаходження його 20 грудня не становило труднощів. Найменша підозра відпадала. І все ж Іванюк вирішив зустрітись з Мельником, щоб виявити його ставлення до Кордонської, його настрої, щоб потім розповісти про причину свого приїзду.

Мельник з'явився точно о десятій. Розмову почав головний лікар.

— Сідайте, Миколо Гавриловичу. Турбуємо вас у сімейній справі.

Мельник, переступивши поріг, кинув швидкий погляд на Іванюка. Після останніх слів оглянув його пильніше. Помітно було, як він враз спохмурнішав, м'язи на гострому обличчі напружились.

Іванюк таким і уявляв собі його — широкоплечим, міцно складеним, підтягнутим. Лише одне вражало: Мельник майже весь сивий. Живі чорні очі, що так і обдавали вогнем, говорили про енергійну вдачу. Іванюк відчував себе зовсім підлітком перед цією людиною.

— Як у вас, Миколо Гавриловичу, останнім часом з... дружиною? — здалеку почав головний лікар.

Мельник подивився навколо. Подібні розмови були йому неприємні.

— Ви в курсі моїх справ і, сподіваюсь, правильно зрозумієте.— Голос його звучав хрипко, але не зривався.— Те, що сталося півроку тому, принесло мені багато неприємностей. В моєму віці важко переробляти самого себе. За цей час, — Мельник, не стримуючись, важко зітхнув, — я тисячу разів обдумав усе спочатку. Медицина — моє покликання. Досі я віддавав праці усі сили...

— Миколо Гавриловичу, у лікарні ви — зразок бездоганності для всіх, хто вас знає.

Іванюк розглядав уважно Мельника. Він все більше проймався повагою до колишнього воїна, на грудях якого рясніло кілька рядів орденських планок.

— Повторюю, я все зважив і бачу, що повороту не може бути.— Мельник встав.— З дружиною розійдусь. Так, розлу-

чення.— Він повторив це слово, хоч вимовляв його з неприємною гримасою. — Незалежно ні від чого — з нею мені не жити. А головне... я маю справжнього друга. Ми знаємо одне одного давно. З усіх покарань для мене найважче — вимушена розлука з Ніною. І я готовий на все, аби покласти цьому край. Повірте, це не примха молодості. Навіщо я мучитиму себе, її, завдаватиму стільки клопоту всім?

Головний лікар повернувся до Іванюка — той прочитав у його очах нетерпіння. Зрозумівши це по-своєму, Іванюк підвівся. Мельник стояв посередині кабінету, випростаний, з піднесеною головою.

— Товаришу Мельник! Ніна Кордонська... загинула.— Слова Іванюка прозвучали в тиші, як удар грому.

Пізніше, читаючи звіт Іванюка після повернення, начальник відділу обмежився одним важливим зауваженням. Іванюк чистосердечно зізнався в тому, що допустив непростимий промах у цій розмові з Мельником, і жорстоко себе картав. Тільки необдуманість штовхнула його на таку дію, коли він приголомшив людину своїм повідомленням без будь-якої підготовки. Його підвела віра в Мельника. Іванюк вважав, що такий характер, як у Мельника, справді здатний усе витримати. А виявилось, що колишній воїн мав надзвичайно чутливе і м'яке серце. В тяжку хвилину воно підвело.

Цілий тиждень лікарі не дозволяли турбувати Мельника. А коли він вийшов з лікарні, відразу зажадав зустрічі з Іванюком. Тепер уже не було чого остерігатись. Хоч очі його ще світилися хворобливим блиском, Мельник тримався спокійно і просив детально розповісти, як усе сталося. На вигляд він був стомлений і ще більше змарнілий, хоч в кожному його русі відчувались енергія і сила.

Вислухав Іванюка, не сказавши жодного слова. А вже в кінці промовив:

— Ніна врятувала мені життя на фронті. Але вона для мене — більше, ніж життя.

Того дня Іванюк не наважився нічого розпитувати. Під час наступної зустрічі Мельник сам запропонував свої послуги. Йому нелегко було розповідати про те, які речі мала Ніна. Весь час він говорив про неї, як про живу.

Мельник познайомив Іванюка з останніми листами Ніни. В них не було конкретних натяків на якісь нові знайомства, про них не можна було й здогадуватись. Але щось змушувало Миколу Гавриловича не відкладати далі свого вирішаль-

ного слова. Іванюк запам'ятав рядки: «Колю, мій! Я знаю, як тобі важко. Але і я так довше не можу. Тепер ти далеко, і мені нема з ким порадитись. У тебе сім'я. Я не маю права. Скажи, що робити?..»

Шукайте Миколу!

Як і передбачав Іванюк, до його повернення вже тривали посилені розшуки злочинця. Ще нічого не знаючи про його особу, начальник відділу розшуку полковник Ларін, в руках якого сходились усі ниточки цієї справи, орієнтував оперативних працівників, де саме слід чекати появи злочинця.

— Шукайте Миколу, — наказав він Іванюкові.

Миколою називали убивцю Кордонської поки що умовно. Покладались на те, що Люся, яка вперше промовила це ім'я, не могла кінець кінцем вигадати його.

Так чи інакше, знайомий у Кордонської був і зустрівся з нею не вперше. Вміє грати на роялі чи акордеоні, а можливо, на обох інструментах. Судячи по характеру зв'язків Кордонської, він також був студентом. В інституті ніхто не помітив знайомства, бо ж за рамки звичайних студентських відносин воно не виходило.

Якщо ж припустити, що вбивство здійснене з метою грабунку, то злочинець не вперше був у квартирі Кордонської.

Поки ж працівники міліції встановили, які речі Кордонської зникли, вони вже могли бути десь далеко за межами міста.

Наказ шукати Миколу спирався головним чином на припущення.

Характер студента Уманця

Розшуки велись кількома шляхами одночасно. Оперуповноважений Глущенко поряд з іншими справами вивчав постійних клієнтів різних розважальних закладів. Він зацікавився одним молодим чоловіком, який з великим шиком вчашав до малопримітної шашличної на вулиці Ватутіна. Цей відвідувач щедро сипав грішми, легко зав'язував знайомства завдяки своїм багатьом «талантам». Він непогано грав на акордеоні і мав приємний баритон. Називали його студентом. Глущенко не встиг ще встановити інших його даних, як «студент» зник.

Іванюк тим часом всю увагу зосередив на медінституті. Він не дуже здивувався, коли виявив, що на різних факультетах

вчиться понад п'ятдесят Микол. Обережно почав свій відбір. Його спочатку цікавили однокурсники або недалекі ровесники Кордонської. В уяві Іванюка невідомий Микола мав дуже невиразний портрет. Він відклав одинадцять особових справ і заглибився в їх вивчення.

Більшість молодих людей мали нехитрі біографії, в яких усе було на виду і не лишалось місця для підозри. До того ж, як довідався Іванюк, ні вони до Кордонської, ні вона до них не мала ніякого відношення в навчанні і в побуті.

Але четверо студентів (усі Миколи) так чи інакше зустрічались з нею майже щодня, хоч жоден з них не перебував з нею в близькій дружбі. Троє — однокурсники, а четвертий, Уманець, також вчився на третьому курсі лікувального відділу, тільки в іншому потоці. Їх особові справи були бездоганними, думка на факультеті про них склалась хороша, хоч один з них, той же Уманець, в медінституті всього кілька місяців, бо перевівся з Одеси.

Для особистого знайомства з усіма чотирма Миколами Іванюк попросив оголосити через відділ кадрів, щоб вони з'явилися у справі військового обліку — подібні явища були звичайними для студентів. Троє з'явилися негайно, відповіли на деякі запитання. Уманець не приходив кілька днів. І, здається, не мав наміру з'являтися.

Іванюк зацікавився ним докладніше. Йому відповіли, що Уманець на особливому становищі. Як недавно переведений з іншого вузу, він повинен ліквідувати різницю в здачі екзаменів, тому відвідує інститут нерегулярно, і за порушення дисципліни це не вважається. Останній раз його бачили в інституті місяць тому.

Панчохи з чорною п'яткою

У Іванюка були й інші підстави цікавитися Уманцем. Словесний опис його зовнішності (фотокартка в листку обліку кадрів була якоюсь невиразною) нагадував студента, на якого звернув увагу Глущенко. Високий, з шнурочком чорних вусиків, вишукано одягнений, грає на акордеоні. Документи свідчили: Уманець — учасник Вітчизняної війни, мав поранення і урядові нагороди, родом з-під Калуги, близьких родичів не має. До війни вчився в Московському медінституті, після другого курсу в 1941 році добровільно пішов на фронт, демобілізований за станом здоров'я в званні лейтенанта. Знову

вступив до інституту в Одесі, а тепер перевівся у цей інститут. В заяві сказано: «В зв'язку з сімейними обставинами», але якими — невідомо.

Іванюк звернувся до військкомату, щоб познайомитися з справою офіцера запасу Уманця. Всі вказані в студентській біографії факти співпадали. Фотокартка була чомусь маловиразною і якось підозріло наклеєною. Експертиза показала, що вона замінена, лінії печатки на ній — підроблені.

Іванюк не знав, чи натрапив на слід злочинця, якого розшукував, але йому стало ясно: Уманець — не той, за кого себе видає.

В архіві Московського медінституту вдалося розшукати документи студента Миколи Уманця. Його почерк і фотокартка не мали нічого спільного з тим, хто привласнив це ім'я. Але хто ж він насправді?

За матеріалами прописки значилось: Уманець проживає по вулиці Лесі Українки, на квартирі громадянки Божени Коваль. Господарка не раз вже скаржилась двірничці і в домоуправління, що свого квартиранта вона не бачить.

— Вже другий місяць не приходить. Він і раніше ночував раз на тиждень. Мені такі квартиранти не потрібні. Скажіть, що ж це за порядок? Пішла в міліцію, до третього відділення, щоб виписали його, а мені там відповідають: «Не можна. Як мине шість місяців і він не з'явиться — тоді випишемо». Кому скаржитись? Куди та міліція дивиться? А він знайшов собі тепле містечко, я знаю ту жінку, в якої він живе тепер, — говорила Божена Коваль, коли Іванюк завітав до неї.

— Хіба ви Уманця зустрічали?

— Атож. Зустрічала. Машиною тепер їздить. Ще й голову відвернув, думав, що не впізнаю. І та особа поруч з ним.

— Даруйте, про кого ви говорите?

— Та про ту артистку нещасну, Розалію Супрун. Адміністраторкою чи касиркою служить. А тепер, мабуть, і до сцени добереться, щоб перед усім містом похвалитись своїми нейлоновими панчохами з чорною п'яткою. І, думаєте, де взяла? Мій же квартирант подарував їй на новий рік чи що. Як собі хочете, а нечисте щось тут.

Іванюка найбільше зацікавили оті нейлонові панчохи з чорною п'яткою. Декілька пар таких панчіх було в чемодані Кордонської.

Божена Коваль сама назвала йому адресу Розалії Супрун, де, як вона вважала, оселився Уманець. Іванюк обіцяв допо-

могти їй позбутися невдячного квартиранта і тут же відправився на вулицю Рилєєва перевірити шойно почуті новини.

Проте Іванюка чекало розчарування. Уманець справді часто відвідував Розалію, подарував їй три пари нейлонових панчіх з чорною п'яткою в день її народження. Але вже понад два тижні його тут не бачили.

Отже, Уманець ще десь мав своє «гніздо».

Останній екзамен

Іванюк одержав наказ затримати Уманця. Безперечно, це був той самий злочинець, від рук якого загинула Кордонська.

Але як його знайти? Чи він відчув небезпеку і виїхав кудись, чи це його звичка — весь час міняти квартиру?

В медінституті розпочалась зимова сесія. Якщо Уманець нічого не підозріває, то повинен з'явитися на екзамени.

Іванюк старанно вивчав розклад екзаменів і тримав напоготові біля інституту машину. Слідкував також за тим, щоб Уманець не схитрував і не влаштував здачі екзаменів поза чергово.

Іванюк сам вчився заочно на юридичному факультеті університету і добре знав, що означає цей місяць для студентських нервів. Проходячи коридорами, він бачив групи юнаків і дівчат, які не звертали на нього уваги і, здавалось, не бачили світу за своїми конспектами. Тут і там сипалися латинські терміни.

На підвіконнях і біля дверей — забуті книжки, зошити, дрібно-дрібно списані папірці. Прибиральниця сьогодні мовчки чекає, поки залишить коридор остання група.

Сталося те, чого найбільше побоювався Іванюк: на перший екзамен Уманець не з'явився. Не прийшов він і на другий, і на третій.

Даремно сподівалися, що з'явиться він на знайомій квартирі. З підупалим настроєм йшов до медінституту Іванюк в останній день сесії. Цього разу він вирішив бути присутнім на екзаменах як представник обласної газети. Сказав про це в деканаті. Його представили професорові Тимофію Романовичу Павленку — старому, з маленькою борідкою і з окулярах. Прийняли Іванюка ввічливо, хоч і без ентузіазму — хто знає, що задумав написати цей кореспондент.

Присутність сторонньої людини на екзамені помітно впливала на студентів і професора.

Тимофій Романович спочатку оглядався на Іванюка, немов цікавився його думкою про ту чи іншу відповідь, і кілька разів звертався до нього:

— У вас запитань не буде?

В розрахунки Іванюка зовсім не входило ставити під сумнів студентські відповіді, і більше всього він остерігався, щоб надміру ввічливий професор не почав радитися з ним про оцінки. Але Тимофій Романович, мабуть, швидко збагнув, що кореспондент не сильніший в анатомії від його студентів, і дав йому спокій. Іванюк удавав, що робить нотатки в своєму блокноті. Увага його зростала тільки тоді, коли до аудиторії заходив новий студент.

Екзаменаційна відомість була майже вся заповнена. Вже двоє, одержавши оцінки, вийшли, а на їх місце ніхто не появлявся.

І от прозвучали слова Тимофія Романовича, яких Іванюк уже чекав:

— Кінчаємо. За списком двадцять шість, не з'явився один: студент Уманець. Чекати не будемо. Ви задоволені, колего?

Чи задоволений був Іванюк?

Професор зібрав картки і відомості до портфеля і готувався залишити аудиторію.

Іванюк уже торкнувся ручки дверей, як вони раптом розчинилися, і він швидше відчув, ніж побачив: перед ними виросла висока постать Уманця.

У всіх трьох відбився на обличчях радісний подив. Професор, хоч суворо оглянув неакуратного студента, був задоволений, що не доведеться лишати «хвоста». Уманець вибачався, бо не сподівався, що група встигне так швидко скласти екзамени. Він сказав, що має довідку про хворобу, через яку мусив пропустити попередні екзамени.

Іванюк на цей раз щиро зрадів: тепер він не випустить з рук злочинця.

Довелось повернутись до столу. Уманець, в новому коричневому костюмі, запобігливий, але повний гідності (бач, як тримається, нахаба!), заглибився в екзаменаційну картку. Думав він недовго і зовсім не хвилювався, як попередні студенти. На всі три запитання відповів впевнено і чітко.

Іванюк, прислухаючись до його металевого голосу і спостерігаючи за енергійними жестами руки з тонкими пальцями, невідривно думав про те, що ось цей голос звучав у квартирі

Кордонської, а ось ці руки — руки хірурга — спокійно затиснули смертельний вузол на її шиї.

— П'ять, — коротко зафіксував професор у матрикулі.

— Ви прекрасно володієте матеріалом, — втрутився Іванюк, сам дивуючись, як може бути цілком спокійним. І додав, помітивши, що Уманець готується покласти матрикул до нагрудної кишені: — Дозвольте, я подивлюсь на ваші оцінки.

Тимофій Романович вже був готовий і не виявляв ніякого бажання затримуватись довше.

— На все добре, — сказав він і вже від дверей звернувся до Іванюка: — Я ще побуду в деканаті.

Перегортаючи сторінки матрикула і, щоб виграти час, вголос прочитуючи назви предметів та оцінки, Іванюк, а з ним поруч Уманець ішли до виходу.

Ніхто не звертав уваги на двох молодих людей, які йшли поруч, мирно розмовляючи, наче давні знайомі.

Тому, мабуть, ніхто не здивувався, коли біля виходу з інституту Іванюк тихо, але владно промовив:

— Прошу в машину!

Уманець в одну мить зблід. Перша думка, що промайнула в його голові, була — тікати. Але куди? За його спиною, наче з-під землі, виріс оперуповноважений Глущенко.

Від злочину — до зради

Притиснутий до стіни фактами, Уманець зізнався у вбивстві. Мотивував злочин пограбуванням, але не пояснював, що саме хотів робити з пограбованими речами. Всі речі зберігав у цілості, за винятком подарованих панчіх з чорною п'яткою.

Капітан Велігура та Іванюк ще і ще раз перевіряли матеріали допиту Уманця. Поки не надійшли відомості, які стверджували справжню його особу, Уманця не тривожили підозріннями щодо прізвища. Тільки під час першої зустрічі Велігура поцікавився:

— Це ваше справжнє ім'я?

Той, і оком не моргнувши, почав розповідати біографію Миколи Уманця.

Обставини злочину були з'ясовані, та Велігура й Іванюк не заспокоїлись. Вони шукали ключ до розгадки, хто вперто ховався за цим прізвищем. Не було потреби відкривати підслідственому, що його операція з підркобою документів

перестала бути таємницею. Він міг розраховувати на це і за-
здаlegідь, напевно, вигадав якусь версію.

Велігура висловив нове припущення, яке примусило Іва-
нюка задуматись. Чи не є пограбування речей Кордонської
тільки маскуванням? Адже, йдучи до неї, Уманець не знав,
чим саме може пожитися на її квартирі. Пограбовані речі,
а їх не так багато, явно не відповідають характерові злочину.
До того ж Уманець нічого не продав на ринку, бо не відчував
потреби в грошах. Він мав розрахункову книжку, яку одер-
жують офіцери після демобілізації.

За словами Уманця, виходило, що думка про вбивство ви-
никла у нього на квартирі Кордонської, куди він з'явився
вперше. Про спільне відвідання консерваторії він домовився
заздалегідь і мав два квитки. До цього з Кордонською встиг
лише познайомитись в інституті, і розмовляли вони тільки про
музику — він навіть не сподівався, що Ніна одразу погодить-
ся на його пропозицію.

Байдуже, без тіні хвилювання Уманець розповідав, як вони
вдвох виконували романс, а він тим часом непомітно накрив
носовою хусточкою морський камінь і поклав його до кишені.
Потім наблизився з-за спини до Кордонської і завдав першо-
го удару. Вона без жодного звуку поникла на стільці.

* * *

З архіву Міністерства внутрішніх справ надійшов пакет.
У супровідній записці вказувалось: «На ваш запит повідом-
ляємо, що зразок відбитків пальців і фотографія Миколи
Уманця належать підсудному Ігорю Безпалому.

Іванюка познайомили з цими матеріалами. Перегортаючи
пожовклі сторінки архівної справи, він дізнався, що Ігор Без-
палій, 1921 року народження, студент третього курсу Київ-
ського медінституту, здійснив велику крадіжку з державної
ощадкаси. Народний суд у травні 1941 року виніс Безпалому
вирок про позбавлення волі строком на 10 років.

Ігор Безпалій залишався в ув'язненні у Києві до приходу
гітлерівських окупантів. Його звільнили фашисти з умовою,
що він їм служитиме. Потім його сліди губилися.

...Одного ранку Іванюка викликав начальник відділу.

У кабінеті полковник Ларін був не один. Іванюк побачив
незнайомого майора з органів державної безпеки і товаришів
по службі. Між ними був і капітан Велігура.

— Знайомтесь, майор Лебедев.

Майор обвів поглядом присутніх і почав:

— Товариші! Мені доручено висловити подяку працівникам вашого відділу за те, що вони спіймали небезпечного державного злочинця, який переховувався з документами Миколи Уманця. Ми радилися з полковником і зійшлися на думці: за проявлену кмітливість у виконанні службового завдання представити до урядової нагороди старшого оперуповноваженого Іванюка.

Майор Лебедев коротко поінформував присутніх про останні події, зв'язані з справою Кордонської.

Ігор Безпалий — а це був дійсно він — майже всю війну прислужував фашистам. На його совісті — немало замучених в'язнів Освенціма. Зрадивши Батьківщину раз, він все нижче опускався у своєму падінні.

Фашисти передбачали свій крах і намагалися зберегти сили для майбутніх авантур. Їм могла стати у пригоді аген-тура з породи зрадників. Безпалому підшукали відповідні документи і переправили в наш тил. Справжнього власника документів, лейтенанта Миколу Уманця, радянського патріота, фашисти замордували.

Зрадникові Безпалому довго щастило. З чужими документами він опинився в госпіталі. Згодом його виписали й демобілізували. Війна підходила до кінця. Він навіть одержував допомогу за поранення. Спочатку, переїжджаючи з міста до міста, замітав сліди. Упевнившись, що його ніхто не підозріває і документи Миколи Уманця цілком надійні, він вступив на другий курс Одеського медінституту, а згодом перевівся сюди.

Тут він зустрів Кордонську, яка мала необережність згадати, що їй доводилося лікувати одного Миколу Уманця ще після боїв під Москвою. Далі цієї згадки розмова не зайшла, та Безпалий страшенно перелякався, що його можуть викрити. А навчання в інституті відкривало таку чудову перспективу! Микола Уманець близької рідні не мав, а друзі, напевно, вирішили, що він загинув, отож його ніхто не розшукував, і Безпалий почував себе у цілковитій безпеці далеко від Москви.

Він вирішив будь-що усунути Кордонську з своєї дороги. Зробив усе, щоб замести сліди вбивства, і не міг утриматися, щоб не захопити з собою найбільш коштовних речей.

Між іншим, Іванюк допустив серйозну помилку, оголосив-

ши про виклик Уманця до відділу кадрів. Той мало не виїхав з міста, запідозривши неладне. Але потім, поговоривши з секретаркою, заспокоївся, хоч у відділ кадрів так і не зайшов...

Іванюк з нетерпінням чекав найголовнішого: як же все-таки дізналися про дії і наміри зрадника?

Майор Лебедев задовольнив його цікавість. Допомогли самі «хазяї» Безпалого. Радянські прикордонники затримали двох порушників і передали їх органам безпеки. Перевірка показала, що обидва вони запеклі буржуазні націоналісти — проникли на нашу землю з шпигунською метою. Один з них повинен був знайти Уманця, дати йому завдання і контролювати його «діяльність».

— І от,— підсумував Лебедев,— коли ми готувалися затримати Безпалого, він уже був у ваших руках.

ЗЛОЧИНЕЦЬ ПАСУЄ ПЕРЕД МУЖНІСТЮ

У той день Ганна Халтуріна декілька разів намагалась розповісти своїй подрузі і напарниці по магазину Євгенії Олійник про кінокартину, яку вчора дивилася. Та якось не виходило: в магазині весь час були люди. А вже коли в магазині покупці — не до розмов; обов'язково знайдеться незадоволена, яка сухувато-ввічливо зауважить:

— Дівчино, ви на роботі. З подругою встигнете поговорити!

Відверто кажучи, фільм не дуже-то сподобався Ганні. Але були моменти, коли можна було сміятися. Особливо тоді, коли міліціонери по черзі переводили п'яного на протилежний бік вулиці, на «чужу» ділянку.

Ганя любить посміятися. І ще більше любить поділитися смішним з подругою. До перерви на обід ще залишається близько години. Ну, здається, зараз можна буде розповісти Жені про перестраховальників-міліціонерів. Ось тільки вийде з магазину єдиний покупець, ця школярка з кісками, яка так кумедно заглядає в папірець і каже: «А ще дайте мені...» Ху, список нібито вже вичерпався. Дівчина пішла.

Та ось знов хтось іде. Що таке? Чому він закриває ґратчасті двері? Хто він такий?

Ганя хотіла вже нагримати на дивного покупця, але осікла. До неї наближався юнак років сімнадцяти-вісімнадцяти. В руках його був пістолет, яким він цілювся прямо в Ганну.

— Не рухайся! Мовчи! — почувся різкий, навіть ніби зляканий крик.

— Ти що, здурів?! — якось здивовано прошептала продав-

щиця, мобуть, тому що дуже розгубилася, а може, й тому що обличчя юнака видалось їй знайомим: далєбі, він вже заходив в магазин не то вчора, не то сьогодні вранці.

Та ні, юнак не жартував. Він вже підняв відкидну полицку прилавка, це вивело Ганю з задубіння. Вона побачила, що подруги за прилавком нема — Євгена зникла в підсобці. Ганна кинулась туди ж.

До дверей підсобки лише метрів п'ять. О, як довго вона бігла туди, очікуючи пострілу в спину.

Пострілу не було. Ганна вбігла в підсобку, зачинивши швидко за собою двері. І тут побачила бліде обличчя подруги.

— Грабує,— прошепотіла Євгена.— Грабує. Це бандит.

І в цей час обидві згадали, що з підсобки є вихід на вулицю, і, не змовляючись, побігли туди. Що кричали на вулиці, вони так і не пам'ятають, тільки кричали дуже голосно. Не тільки з переляку, але й тому, що їм видалось, ніби ця тиха вулиця тепер зовсім безлюдна й їх ніхто не почує.

Проте їх почули.

Двірник Іван Дмитрович Балагура ішов вулицею зі своїм племінником Дмитром Буковським, який завітав попрощатися з ним перед від'їздом. Все, що міг сказати старий трудівник молодому спеціалістові, який закінчив гірничий технікум, було вже сказано.

— Честь людську, Дмитре, з першого дня бережи,— говорив Іван Дмитрович,— з першого ж дня трудову славу заробляй. А ще пораджу тобі...

Але Дмитро так і не почув, що хотів порадити йому дядько. Почувся крик. Дядько кинувся уперед, повернув за ріг. Дмитро подався за ним.

Підбігши до магазину, Дмитро побачив, як дядько різким ударом вибив пістолет з рук хлопця, що вибігав з дверей. У того в руках був невеликий чемоданчик. «Може втекти»,— майнула думка. І в ту ж мить Дмитро підскочив до злочинця, схопив його за руку. Той рвучко обернувся і опинився в міцних обіймах Дмитра. «Тепер не втече».

Хлопець виявився дужим. Падаючи разом з ним на землю, Дмитро встиг помітити, як відлетів убік чемодан. Вони борюкалися на тротуарі, і Дмитро весь час бачив тільки одні очі злочинця — сірі, водянисті, сповнені відчаю і страху. Потім несподівано обидва, так і не розчепившись, опинилися на ногах. Дмитро ще дужче притиснув злочинця до себе і від-

чув різкий біль в боці, перед очима пішли жовті кола. Він відчув, як слабне і супротивник, ніби мокрий вуж, вислизає з його рук. Дмитро навіть не зрозумів, що вже лежить на землі.

Він не бачив, як злочинець кинувся під вантажну автомашину, що стояла поблизу. Не бачив, як той ударив фінкою по руці прохожого, який намагався його затримати. Не бачив, як підбіг до грабіжника робітник склозаводу дружинник Віталій Ковтун, не чув, як закричав злочинець, коли Віталій вправним рухом викрутив йому назад руку і з неї випав фінський ніж, котрим той поранив його, Дмитра.

Буковський опритомнів, коли його підняли і повели в прохідну кондитерської фабрики. Він бачив, що поперед нього декілька чоловік — дружинник Віталій Ковтун, робітник Михайло Сидор, двірник Олекса Якимчук (їх прізвища стали відомі Дмитрові, звичайно, пізніше) — ведуть грабіжника.

І там, в прохідній, коли з нього обережно знімали піджак і сорочку, він чув, як викликали машину швидкої допомоги. Зрозумів, що це за ним. А потім бачив, як біля трубки телефону опинився молодий хлопець, блідий, спітнілий, з міцно стиснутими губами.

— Галло! Райвідділ? Товаришу черговий! Говорить дружинник Ковтун. Я говорю з прохідної кондитерської фабрики. Тут затримано грабіжника. Грабував магазин. Зброю забрали. Що? Вже обшукали. Ні, тепер нікуди не втече. Цілісінький буде. Добре, чекаємо!

...Майор Дорохов кладе в сейф відібрані у грабіжника пістолет, фінку, чемодан з грішми — дві тисячі шістсот карбованців. На запитання слідчого злочинець відповідає скупом, явно не бажаючи сказати зайве.

Анатолій Грачов. Тисячу дев'ятсот сорок першого року народження. Батько — провідник на залізниці, мати — домогосподарка. Гроші потрібні були для того, щоб виїхати в інше місто. Ніде тепер не працює, не вчиться. Так, раніше працював. Останнім часом на Жовтневій автобазі. Залишив роботу з власного бажання. Чому? Не подобалось. І з інших робіт звільнявся за власним бажанням. Пістолет де взяв? Знайшов на вулиці. Зіпсований, взяв для залякування. Фінку сам зробив. Товариші? Ні, не було, сам ішов «на діло». Так, вже був під судом — за крадіжку інструменту в шкільній лабораторії. Засудили умовно...

Чому цей юнак став грабіжником? Чому не хотів працю-

вати? Чи думав він про те, якої біди завдасть дівчатам-продавщицям? За що поранив ножом Буковського? Чому той мусить тепер лежати у лікарні?

Усі ці питання одне за одним виникають у голові слідчого. Він промовляє їх голосно і пильно-вивчально дивиться на Грачова. Але той мовчить. Він навіть не нахиляє голови, не відводить погляду. Дивиться на слідчого безбарвними, німими очима і мовчить.

Майор Дорохов бере ордер на обшук і їде на квартиру Грачова. Його зустрічає невисока жінка — бліда, розгублена. Вона ще нічого не знає, але, мабуть, догадується: трапилось щось погане, жахливе, непоправне. Вона не відповідає на привітання, не дивиться на сусідів, яких покликали як понятих. Та й вони самі відводять очі вбік, їм теж неприємно. Не знають вони, як поводитися: засуджувати, співчувати, жаліти?

Маленька дівчинка грається в кутку. Майор дивиться на неї.

— Це дочка... — каже мати. — Олюню, іди бавитися надвір!

П'ятирічна дівчинка, схопивши ляльку, слухняно виходить. Дорохов показує Грачовій ордер на обшук. Її руки дрижать. Вона, мабуть, так і не прочитавши ордера, повертає його слідчому, хрипким голосом запитує:

— Де Анатолій?

— Анатолій Грачов арештований. Намагався пограбувати магазин. Він тяжко поранив громадянина, який його затримав.

Майор бачить жах в очах матері. Він розуміє, що матері хочеться: їй необхідно зараз довідатись про все докладніше. Але спочатку — справа, бесіда з матір'ю попереду.

Грачова показує: ось тут речі сина. Під ліжком, в скрині — набір терпугів, інших інструментів і серед них — фінський ніж, такий самий, якого відібрали у Грачова.

— Чий ніж?

— Синів, мабуть. Не знаю... Не знаю, де він його взяв.

На столику купка книг. Майор уважно перегортає сторінки — чи немає випадково якої-небудь забутої записки, що зможе підказати, як готувався злочин, хто співучасник. Ні, записок нема. Але тут же майор звертає увагу на те, що на всіх книжках — на обкладинках — навскоси напис: «Бібліотека пригод».

— Він любив читати,— каже мати.— Захоплювався різними пригодами.

Дорохов замислюється. Вже не вперше доводиться йому зустрічатися з подібним одностороннім захопленням його «клієнтів» такими книжками, де діють працівники міліції, розшуку, такі шерлок-холмси мудрі, які все знають наперед і без особливих труднощів ловлять одчайдушних і спритних злочинців. Скільки разів у себе в відділі, говорячи про так звану детективну літературу, він і його товариші дивувались авторам, що вони не думають про те, який вплив можуть мати їх книжки на деяких читачів. Часто автори, прагнучи висвітлити важливу тему, не мають серйозного уявлення про складну, копітку роботу карного розшуку. Адже не кабінетні висновки і мудрі узагальнення, а тісний зв'язок з народом, з трудівниками вирішує успіх справи, допомагає розкрити переважну більшість злочинів. ! саме цього найбільше бояться злочинці...

Обшук нічого нового не дав. Правда, призернули до себе увагу малюнки Анатолія. Він, як виявилось, захоплювався малюванням, але недовго. Довго захоплюватись чим-небудь він не міг.

Дорохов пише протокол обшуку. А мати, складаючи на місце книжки сина, думає, думає, пригадує...

...Минав другий місяць війни. Фашистські загарбники вдерлись в Білорусію. Смоленщина стала прифронтовою смугою. Над В'язьмою кружляли гітлерівські літаки, скидали бомби на мирне населення. Вікна родильного будинку дрижали і дзвеніли від розривів бомб. Але в ту ніч вона не звертала на це уваги — у неї починалися роди.

О сьомій годині ранку вона почула крик новонародженого. Це кричав її син. Матір завжди залишається матір'ю. Вона думала лише про одне: як врятувати сина від бомб, що рвалися недалеко від лікарні. О п'ятій годині дня Грачова, незважаючи на заборону лікарів, взяла сина і пішла через усе місто додому. Вона добре пам'ятає, як запорошені, втомлені солдати допомагали їй нести сина.

Це було тридцять першого липня 1941 року.

І ось тепер, через вісімнадцять років, Олена Дмитрівна Грачова сидить перед слідчим і крізь сльози розповідає:

— Закінчилась війна, жити стало легше. Чоловіка демобілізували, він почав працювати на залізниці. Анатолій пішов до школи. Ми раділи, що син любить малювати. Закінчив він

семирічку, пішов в художнє училище. Але через рік не здав якогось екзамену і кинув учитися. Ми вирішили, що він піде працювати, але тут довідались, що його арештували: у школі, в якій колись вчився, вкрав слюсарний інструмент. Був суд. Засудили умовно, як неповнолітнього. Потім Анатолій почав працювати на автобазі. Так, ми помічали, що працювати він не любить, шукає легкого життя. Розмовляли з ним про це. А він, бувало, розгнівається, грюкне дверима — і на вулицю. Ми думали: підросте, за розум візьметься. Не взявся. Ой, горе яке!

Дорохов уважно слухає матір. Відчувається, що вона, розповідаючи слідчому про сина, хоче і для себе з'ясувати, коли це трапилось, коли син схибив, коли став на злочинський шлях? Що й коли штовхнуло його на небезпечну стежку? Про це не може не думати і сам Дорохов.

Коли? Тоді, коли батьки вперше крізь пальці подивились на те, що син пішов гуляти, не приготувавши уроків? Або, може, тоді, коли він залишив училище, а вони мовчки погодились з цим? Або тоді, коли виявили, що син взагалі не любить працювати, і махнули рукою: якось-то уладнається? А може, тут відіграв свою роль той неприємний випадок з батьком-провідником, якого затримали працівники міліції за посібництво спекулянтам? Правда, випадок не мав особливих наслідків, батька відпустили, але син про цей випадок знав.

Важко тепер визначити, коли саме це трапилось. Мабуть, впливало все разом, поступово, по дрібницях, а результат, як завжди, сумний.

Чи можна ще врятувати юнака? Злочин важкий. Та, може, не все ще втрачено. Адже і в цьому випадку, коли, здається, все ясно, коли вибір статті кримінального кодексу неважка справа, слідчий не може дозволити собі бути формалістом.

І Дорохов ще і ще раз розмовляє з Грачовим. Чи усвідомив він всю дикість, жорстокість зробленого? Ні, видно зі всього, що не усвідомив. Знайдено шофера таксі, який підвозив Грачова на вулицю Кірова. Той підтвердив, що в машині він був один. Але досвід слідчого підказує йому, що подібний нахабний грабунок не міг готуватися однією людиною. Та й свідки підказують, що недалеко від магазину стояли в позі байдужих спостерігачів два якихось типи, які потім у метушні непомітно зникли. А пістолет де взяв? Знайшов? Ні, не віриться. Пістолети на вулиці не валяються, навіть зіпсовані.

До речі, експерт показав, що пістолет, якби був заряджений, міг би все-таки вистрілити.

Та ні, Грачов не хоче називати співучасників.

Ному розповіли про Дмитра Буковського, славного, мужнього юнака, який з вини Грачова лежить тепер у лікарні в тяжкому стані. А Грачов крізь зуби цідить:

— Хай би не ліз не в свою справу!

— Не в свою? — вигукує слідчий. — Але ж він був не один! І кожен, хто тебе затримував, був впевнений, що це його кровна справа.

...Виїзна сесія суду слухає справу Анатолія Грачова. Уважно вивчаються всі обставини злочину. Необхідно уяснити основне — чи можна в даному випадку обмежитися передачею на поруки колективу, в товариський суд. Але і членам суду, і всім присутнім стає ясно, що Грачов ще не зрозумів як слід всього того, що скоїв, і тому є суспільно небезпечним.

Злочинець одержує по заслугах. Після відбуття міри покарання Грачов, треба вірити, стане корисним членом суспільства. А поки що...

Грачова виводять із залу. Мати дивиться йому вслід і чує за спиною обурені вигуки: «І звідки такі беруться в наш час?» Вона пригадує, як осудливо дивляться на неї сусіди на вулиці, як учора в дворі діти проганяли ні в чому не винну Олюню: «Іди геть, не хочемо з тобою гратися!»

Так приходить ганьба...

А потім мати бачить, як в оточенні зовсім незнайомих людей виходить свідок Дмитро Буковський, той, якого тяжко поранив її син. І знов чує за спиною шепіт, на цей раз відверто захоплений: «Дивись, дивись — це той дружинник Буковський, який затримав грабіжника. На вигляд такий тихий, а не побоювся! Здавалось би, що йому, адже гроші не його, а зразу ж сміливо кинувся на бандита. Оце молодець!»

Так приходить добра слава.

НА ВАХТІ КАПІТАНА ХОМЕНКА...

У день і вночі вулицями міста мчать автомобілі: легкові, вантажні, спеціального призначення. Водії, що сидять за кермом, пильно дивляться вперед. Іноді спокійний ритм вулиці раптом порушується різким вищанням гальм. Гальма, звичайно, рятують від аварій, але не завжди. І тоді різко дзвонить телефон у кімнаті чергового автомобільної інспекції міста...

За вікнами сутеніє, і вуличний гамір затихає; телефонний дзвінок у такий час мовби розколює тишу. На трубку швидко лягає дужа рука.

— Капітан Хоменко слухає!

В трубці чути потріскування, уривчасте дихання, і нарешті проривається голос:

— Товаришу!.. Тільки-но якась машина по вулиці Галана поранила жінку...

— Номер машини запримітили? — запитує капітан.

— Ні, — відповідає той же голос. — Темно вже, а сталося все дуже несподівано... Чекайте, чекайте... Тут кажуть, що побачили дві цифри: нуль і три.

Капітан швидко записує ці цифри, запитує в трубку:

— А яка серія?

— Більше нічого не знаємо.

— Стривайте, а що за машина, якої марки?

— «Здається, «Москвич»...

— Зараз буду на місці, — відповідає капітан і кладе трубку на важіль.

Він бере папку, на ходу дає розпорядження своєму помічникові, що залишається на деякий час господарем у кімнаті

чергового, і вибігає на вулицю. Сідаючи в машину з червоним ободом на кузові, кидає шоферові:

— На вулицю Галана!

Шофер, уже ведучи машину, запитує:

— Впіймали?

— Ні,— відповідає капітан,— лише дві цифри запримітили.

— Виходить, шукай вітра в полі?

— Пошукаємо...

За кілька хвилин чергова машина автоінспекції примчала на місце події. Такі місця завжди помітні: юрба цікавих загороджує вулицю. Капітан дивується, як раптово збираються ті юрби на вулицях, дивується, що і в будень, і в свято десятки людей знаходять вільний час для того, щоб годину чи більше простояти на вулиці задля цікавості.

Пробравшись до центра кола, капітан Хоменко побачив на бруці велику червону пляму. Потерпілу кілька хвилин тому повели в лікарню.

— Хто бачив, що тут сталося? — запитує капітан.

Коротка хвилина мовчання, і раптом юрба загомонила різноголосо.

— Не всі зразу! — спиняє Хоменко.— Хто бачив все власними очима?

Очевидців виявилось декілька, і вони, перебиваючи один одного, розповіли капітанові досить звичайну історію. Таких історій за час роботи в автоінспекції він вислухав сотні. Вони майже подібні і в той же час такі різні. Тому капітан уважно прислухається до кожного слова людей.

Півгодини тому вулицею мчала на великій швидкості автомашина. Кілька дворників прибирали останній весняний сніг, зсипали його в люк. Одна жінка тягла за дріт санки із снігом. Машина вдарила в санки, дротом поранило жінку. Не зупиняючись, машина помчала далі і зникла за поворотом. На місці зіткнення машини з санками валялися уламки скла з фари автомобіля.

Ось і все, про що довідався черговий автоінспекції. Правда, є ще дві цифри номерного знака, але можливо, що вони помилкові, бо ж люди в таких випадках часто розгублюються і вигадують.

На перший погляд, Хоменкові не залишалося нічого іншого, як повернутися до своєї кімнати, сісти до столу, записати в.

книгу чергувань усе те, що вдалося вияснити, і... поставити крапку. Тим більше, що жінка поранена не тяжко і після перев'язки пішла додому.

Можливо, що так би воно і сталося. Але капітан зацікавився тим, що шофер невідомої машини, вдарившись об санки, не зупинився, не допоміг потерпілій дістатися до лікарні. Отже, він був певний, що його не знайдуть.

Василь Іванович Хоменко — людина наполеглива, він не з тих, що зупиняються на півдорозі. У нього усталений погляд на свою службу: кожна провина водія автомашини на львівських вулицях повинна бути виявлена і належно оцінена. Без цього не можна гарантувати безпеки руху. Адже порушник, залишившись безкарним сьогодні, завтра поводитиметься за кермом ще легковажніше. Людей треба виховувати, починаючи з найменшого хибного кроку, а не чекаючи великого злочину: тоді виховувати запізно, треба карати...

Капітан Хоменко вирішив будь-що розшукати порушника, і то негайно.

Шофер службової машини скептично посміхнувся:

— Пошукаємо голку в скирті соломи.

— Не голку в соломі, а порушника у Львові, — відповів капітан батьківським тоном.

— Але ж ми про нього нічого не знаємо!

— Як це — нічого? — дивується капітан, не приховуючи веселого настрою оптиміста. — Погляньте, скільки в нашому розпорядженні даних: ми знаємо, що машина була не вантажна, а легкова, знаємо, що це нібито «Москвич». Крім того, нам відомо, що вона розбила свою ліву фару, маємо навіть шматочки скла з неї... А решту сьогодні ж знатимемо!

Не марнуючи часу на зайві роздуми, капітан Хоменко зупиняє першу, що трапилася на вулиці, автомашину «Москвич»-400 і просить очевидців події сказати, чи такою була та машина, яка поранила жінку.

Свідки довго оглядали машину з усіх боків, немовби збиралися її купувати. Капітан терпляче очікував. Він розумів, що вони не з простої цікавості так пильно оглядають машину, а тому, що відчують велику відповідальність за наслідки розшуку. Тож оглянувши «Москвича», вони в один голос заявили:

— Не така, то була інша.

— От і зробили крок вперед, — мовив капітан так, що

важко було зрозуміти, серйозно чи жартома оцінює він початок розслідування. Попросив прощення у шофера затриманої машини і побажав йому доброї путі.

Після цього треба було показати очевидцям події ще іншу модель «Москвича», але вона на вулиці не з'являлася. Та й не дивно — адже наступала ніч, машин ставало все менше й менше. Втративши надію дочекатися машини на місці, капітан поспішає на магістральну вулицю і незабаром повертається з «Москвичем»-402.

І знову очевидці ходять навколо машини, оглядають з усіх боків, радяться, але ніяк не можуть визначити — такою була та машина чи іншою.

— Ніби така і трохи не така...

Це не збентежило капітана. Він почав знову розпитувати, як виглядала та машина, і свідки показали, що вона трохи інакше виглядала ззаду.

— Вища чи нижча? — насторожився капітан.

— Вища, вища! — одностайно відповіли люди.

Капітан посміхнувся:

— Чому ж ви не сказали це зразу? Побудьте ще трохи тут, я зараз приведу вам таку машину, і ви неодмінно впізнаєте.

І капітан знову поїхав на вулицю Чапаєва, щоб перестріти першу-ліпшу машину типу «Москвич»-фургон, що зовсім недавно появилася на львівських вулицях. Тут він згадав, що є фургони кількох типів, а свідки, можливо, не вкажуть модель машини.

Капітан зупиняє фургони двох типів і просить водіїв на хвилинку поїхати з ним. Водії, звичайно, дивуються, обурюються. Василь Іванович вдається до жартів і просить машини на вулицю Галана, де все ще юрмляться люди.

— Ну, котра подібна на ту, що стільки клопоту завдала нам?

Свідки зразу обступили фургон найновішого зразка і в один голос заявили:

— Ось така!

— Це напевно? — перепитав капітан.

— Точно, точно — така! — загули навколо.

— Ну, в такому разі дякую вам! — капітан відпустив водіїв фургонів, а сам сів у чергову машину і наказав шоферові: — До інспекції — повний газ!

У кімнаті чергового автоінспектора є автомобільна карто- тека, подібна до бібліотечних каталогів. На кожну автома- шину — картка. В ній номер машини, марка і модель, кому належить, прізвище та адреса шофера, місце стоянки авто- мобіля. Цих даних досить для того, щоб...

Буквально за хвилину перед капітаном лежала картка на автомобіль «Москвич»-фургон, номерний знак якого має спо- лучення двох цифр — нуля і трійки. Повний номер 14-03, се- рія ЩВ. Належала вона міському побутовому комбінатові, місце стоянки — гараж по вулиці Рибальській, прізвище шо- фера — Михайло Квасниця, мешкає він по вулиці Леніна в будинку 52а...

Інші фургони, що на обліку в інспекції міста Львова, спо- лучення цифр 03 не мають. Отже, мабуть, саме ця машина. А може...

Тільки ж вгадувати капітан Хоменко не любить, йому по- трібні факти і докази. Хвилина орієнтації в обстановці, «пе- ревірка самого себе», як любить говорити Василь Іванович, і він уже мчить на Рибальську вулицю.

За кілька хвилин він у гаражі. Машин тут багато, стоять впритул одна до одної. В кутку, за старенькою «Победою», стоїть новенький фургон з номером 14-03. Капітан огля- дає машину. Але що це? Невже така груба помилка? Очевид- ці розповідали, що машина вдарилася в санки лівим крилом. Не було сумніву і в тому, що вона розбила ліву фару. А тут ліва фара на місці.

Капітан придивляється пильніше — нічого підозрілого. Скло лівої фари оригінальне, з таким машина вийшла з за- воду.

Може, водій встиг уже замінити? Це цілком можливо. Але ж де він узяв таке скло? У Львові в продажу таких ще не було, завод запасних не дає, машину одержали недавно, і в шофера ще не було часу назбирати запасних деталей.

Значить, помилка? Але ж де, в якому пункті збився з до- роги? Це треба знати для того, щоб повернутися назад і шу- кати справжній слід.

Капітан задумався. Хотів вже йти з гаража, як раптом побачив... Що таке?

На правій фарі скло було від іншої машини. Придивився пильніше — дійсно, скло чуже. Але ж це правий бік, а та машина вдарилася лівим...

Капітан почав уважно оглядати гвинтики, якими кріпиться

обідок фари. Один, другий... Стривай, а чому на гвинтикові лівій фари свіжий слід викрутки?

Ота подряпина раптом усе прояснила, а насамперед — логіку думок і дій шофера цієї машини. Він міркував цілком вірно, як і належить тверезій людині: якщо вдарив санки лівим боком, то шукатимуть машину з розбитою лівою фарию. Ті, що шукатимуть, дійдуть до висновку, що водій може скло вставити, якщо воно буде під руками. А коли не буде оригінального, то вставить будь-яке, бо ж не їздити завтра з «підбитим оком».

Міркуючи так, водій фургона вирішив перехитрувати того уявного водія, якого він ставив на своє місце. Той, уявний, задовольнився б тим, що вставив би будь-яке скло, сподіваючись замінити його пізніше оригінальним. А цей, неуявний, вирішив, що він розумніший за того простака: вийняв оригінальне скло з правої фари, поставив його на лівий бік, а праве «око» засклав іншим склом. Кому яке діло до того, що там інше скло? Трапилась неприємність, хтось вибив, видушив, а то й само могло луснути. Нехай причепляться!

Оглянувши ще раз фари і подряпини, — видно, викрутка була в непевній, тремтячій руці, — капітан Хоменко посміхнувся: до чого ж люди бувають наївні в своїй хитромудрості!

За кілька хвилин він уже був на квартирі шофера. Квасниця зустрів його з глибоким обуренням:

— Що вам потрібно? Як ви смієте!

— Не кричіть на мене, товаришу, — сказав капітан, — я прийшов вам нагадати одну річ. Ви так поспішали міняти скло у фарах, що забули сховати свої новенькі плоскогубці. Вони лежать на задньому буфері цієї машини, що стоїть перед вашою. А вона ж виїде вранці першою, і плоскогубці загубляться... Прошу вас одягнутися, я вас підвезу до вашого гаража, — мовив капітан, не зводячи погляду з Квасниці.

Водій зашарівся, закліпав очима і почав одягатися. Не сказав ні слова, аж поки не приїхали до гаража. А як побачив забуті плоскогубці та подряпані викруткою гвинти, почав:

— Але ж я нічого не винен, товаришу капітан! Вони повинні ще за фару мені заплатити...

Капітан зупинив його:

— За свої хитрощі ви будете розплачуватись самі, товаришу Квасниця.

І ось Василь Іванович знову в кімнаті чергового автоінс-

лекції. Сидить за столом і лаконічно записує в книжку останню подію. Пише і думає, що добре було б, коли б вона справді була останньою. Хоч і любить свою справу, але воліє рідше складати протоколи, оформляти документи і передавати судовим органам. Він розуміє, що коли порушень менше, то це добра ознака і для часу, і для людей. Коли б мав тисячу рук, то сам би тримав керма всіх машин, вів би їх тихо, обережно. А так...

Не встиг капітан зробити запис у книзі подій на міських вулицях, як знову подзвонив телефон. Рука механічно лягла на трубку.

— Капітан Хоменко слухає!

Дзвонили з лікарні медичного інституту. Черговий лікар повідомляв, що тільки що привезли двох людей після аварії на вулиці Леніна. Не встиг капітан промовити й слово, як в трубці почувся інший голос:

— Тут робітник ювелірної фабрики.

— Слухаю, що скажете? Як ваше прізвище? — запитав капітан.

— Моє прізвище Симаченко, а скажу вам те, що це я привіз сюди цих людей, — повідомив робітник.

— Значить, ви бачили машину, яка їх збила?

— Бачив.

— От і добре. Який номер машини? — капітан приготувався записувати.

— Номера не примітив, — відповів Симаченко.

«Знову загадка», — подумав капітан, а вголос мовив:

— Хочу вас бачити за кілька хвилин на місці події.

— Звичайно, я там зараз буду і все розкажу.

Капітан поклав трубку і глянув на годинник. Була перша година ночі. Кілька слів помічникові, команда шоферові, і Василь Іванович мчить на місце нещасного випадку.

Незважаючи на такий пізній час, проти ювелірної фабрики зібралася чимала юрба. Дехто вибіг на вулицю напіводягнений.

Назустріч капітанові йшов Симаченко. Познайомились. Симаченко розповідав:

— Вийшов я з фабрики і йду собі додому... Аж бачу — мчить з центра машина. Маленька така, ну — «Москвичок». — Симаченко бачив, що цікаві слухачі ловлять кожне його слово. — Ну, їде, то й добре, що мені до того? Коли бачу: не

доїжджаючи до мене кроків на сотню, машина зупиняється біля тротуару і з неї виходить двоє: чоловік і жінка. Ну, думаю собі, погостювали десь люди, ось і повертаються пізенько додому. Я й сам люблю часом у товаристві посидіти та погомоніти... А ця пара, видно, добру чарку десь хильнула, бо навіть жінка і та піби в танок збиралася. Та ще й приспівує... Розплатилися вони з шофером таксі і рушили на другий бік вулиці, мабуть, мешкали там. Взялись собі за руки та йдуть... Аж тут знизу, тобто від центра, чую: гуде-реве якась машина мчить як на зламаних колесах. Вирвалася із-за рогу, і я побачив, що то наш ГАЗ, тільки з будкою. Тож іду я собі. Коли бачу: та машина наближається до таксі, що не рушило ще з місця, а ті двоє людей зупинилися посеред вулиці і ні сюди ні туди, стоять і шарпають одне одного за руки. Жінка хоче, видно, вперед іти, а чоловік не пускає... Аж тут ота машина, що з будкою, замигала світлом, а потім ще й просигналила кілька разів. Не спиняючись, почала об'їжджати і машину-таксі, і тих двох людей, що посеред вулиці стояли... А що далі було — я не розібрав як слід. Коли вантажна машина проїхала, то ті двоє вже лежали на бруці. Поки я отямився та зрозумів, що й до чого, машина вже була далеко, і я номера не примітив. Але що це ГАЗ з будкою, можу підписатися хоч зараз...

— А як повадився шофер таксі? — спитав капітан.

— То я зараз оповім, якраз дійшов до того, — продовжував Симаченко, захопившись власною розповіддю. — Як тільки я побачив, що ті люди лежать, то зразу ж до шофера таксі: «Ти чого ж сидиш?» А він очима кліпає, а слова вимовити не може — злякався чоловік чи що з ним сталося. Запитую ще раз, чому машина стоїть на місці, коли ж треба доганяти того, що лиха наробив. Очуняв трохи шофер таксі, подивився на середину вулиці, потім завів мотора і поїхав доганяти того порушника, — Симаченко показав рукою в бік Винників, — а я спинив другу машину і завіз тих людей до лікарні... Мушу вам сказати, що погані їхні справи. Чоловік ледве дише, а жінка зовсім...

Не встиг Симаченко висловити свої прогнози відносно стану здоров'я потерпілих, як з боку Винників підїхав «Москвич»-407 з кубиками на дверцятах.

— Оце та машина! — сказав Симаченко і, випередивши капітана, запитав:

— Наздогнав його?

— На жаль... пізно спохватився, — признався шофер, чухаючи потилицю.

— Куди пішла машина? — спитав капітан.

— Машина звернула ліворуч, до «професорського містечка».

— Це точно?

— Точно.

— Чому ж ви не переслідували її далі?

— Та, знаєте... — зам'явся шофер таксі.

— Злякався?

— А хіба знаю, хто там за кермом сидить? — розвів руками шофер. — Може, якийсь бандюга, якому втрачати нічого, розчавить мене разом з машиною.

— Ех ти, макуха, — вилаявся Симаченко. — Хіба ж я тебе за тим посилав навздогін?

Капітанові Хоменку теж хотілося вилятися, але ж цим справі не зарадиш. Поручника чи, може, справжнього злочинця треба було шукати і знайти негайно. Дорога кожна хвилина. Адже двоє людей потерпіли, а винуватця не виявлено. Це мусить зробити він, капітан Хоменко, бо ж зараз ніч, а він — черговий, на його плечі лягає відповідальність.

І Василь Іванович приймає рішення — їхати слідом за порушником. Правда, втрачено кільканадцять хвилин, але не біда.

Професійне чуття підказувало капітанові, що порушник далеко не втік, що він сховався десь у тому районі, куди звернув з магістральної дороги. Всі дані свідчать про те, що машина міська. Як правило, периферійні машини виїжджають з міста ще звечора. Хто не встиг полагодити справи до вечора, той чекає другого дня, а не їде серед ночі додому. Але ж чому той невідомий водій звернув з магістральної дороги ліворуч? Адже з «професорського містечка» немає іншого виїзду. Хіба що на Кривчиці. Виходить, що він сам себе загнав у пастку. Розгубився? Злякався погоні? Чи, може, просто не знав, куди їде, а звернув, щоб переждати лиху годину та машину оглянути.

— Поїхали! — наказав шоферові, сідаючи в машину.

Місто спить, у вікнах жодного вогника. Люди відпочивають, бачать приємні сни, а капітан Хоменко губиться в здогадках та передбаченнях, будує один за одним плани дій на різні можливі випадки.

Щоб викрити порушника і передбачити його кроки, треба насамперед знати психологію тієї людини. А хто ж вона? Якого віку і життєвого досвіду? На що здатна? Яке виконувала завдання, що так пізно поверталася додому. Та й чи додому? Чому їхала з великою швидкістю? Покладалася на нічну безлюдність, на гальма автомобіля чи, може, тікала від якоїсь неприємності?

Багато поворотів думки, несподіваних здогадок, припущень. А яка з них ближча до істини? Від того, якими будуть його, Хоменка, перші кроки, залежить успіх усієї справи. Головне для шукачів: не збитися на манівці на самому початку. Василь Іванович знав це з власного досвіду. Зробиш хибний перший крок — всі наступні також будуть хибними, і доведеться багато накласти шляху, поки дійдеш до мети. Тож ліпше в думках, в уяві випробувати можливі кроки, ніж робити їх наяву. В цьому й полягає мудрість того, хто шукає.

В пам'яті напівсвідомо промайнув недавній випадок. Він також чергував тоді. Із Стрия телефоном повідомили, що легковий автомобіль «Москвич» збив велосипедиста і, не зупиняючись, помчав до Львова. Номера машини не знали, наздоганяти було пізно. Стрийські товариші «передали» втікача львівським колегам. І тоді капітан Хоменко виїхав назустріч невідомому злочинцеві.

Машин десятки, одна за одною. На котрій з них тікає від кари убивця? Треба володіти даром провидця, щоб угадати, яку саме машину треба зупинити. А капітан у такі речі не вірить. Проте часом він покладається на догадки. Тільки не пусті, висмоктані з пальця, а побудовані на якійсь непримітній деталі, на факті. Тоді був лише один факт: збивши людину, машина помчала до Львова. Водій, очевидно, вважав, що у великому місті легше буде приховати сліди злочину. Інших фактів не було. А злочинця треба впіймати негайно, не дати йому змоги сховатися. Але ж чи поїде він відразу до міста? Може, вирішить звернути з магістральної дороги і відсидітись у селі, в ліску, над річкою? Якесь шосте почуття підказало тоді капітанові, що ні — не зверне і не зупиниться, бо кожному злочинцеві ввижається погоня, йому здається, що чим далі він втече від місця злочину, тим більше шансів на те, щоб врятуватися.

Так міркуючи, капітан стояв на виїзді з міста, зупиняв деякі машини, перевіряв документи водіїв, цікавився, чи не

бачили вони по дорозі чогось вартого уваги автоінспекції. Тобто вів звичайні для водіїв розмови. Аж раптом — аварія. Легковий автомобіль «Москвич» за номером 35-40 ЦГ, що мчав до міста по Стрийському шосе, врізався з тролейбусом. Звичайно, капітан поспішив на місце аварії. Прикинувши оком, зважив обставини зіткнення машини й тролейбуса, і раптом з'явилася проста догадка: злочинець той, що сидів за кермом «Москвича». Тільки такі! Аварія була навмисною, її можна було легко уникнути, тобто звернути праворуч і їхати далі. Коли ж водій не уникнув зіткнення, значить, можливі дві причини: або він перебуває в такому стані, коли людина не може керувати своїми вчинками, або злочинець був настільки «стріляний горобець», що навмисне, з точним розрахунком пішов на зіткнення з тролейбусом, щоб приховати сліди злочину. Кому, мовляв, спаде на думку звинувачувати людину, яка розбила власну машину? Друге передбачення капітана підтвердилося...

А що вигадася цей порушник, який збив на вулиці двох людей? До яких вдасться хитрощів, щоб замести сліди?

Як завжди в таких випадках, капітан ставить себе на місце водія: так легше передбачити можливі повороти справи. Тільки все це — і співставлення випадків, і уявне дослідження невідомих кроків злочинця — треба робити швидко, буквально за дві-три хвилини, бо часу більше нема.

За кілька хвилин чергова машина автоінспекції на повному ході вїхала в одну з вулиць «професорського містечка».

— Куди повертати?

— Прямо і тихіше, — наказує капітан, а сам оглядає двори.

— Ви шукаєте тут машину? — дивується шофер.

— Так, вона повинна бути десь тут.

— Водій, мабуть, вирішив нас зачекати, — жартує шофер.

— Що він вирішив, ми ще не знаємо, а що тікати далеко він не готовий, то можу сказати напевне, — спокійно відповів капітан. — Адже машина не його власна, це по-перше, а по-друге, він не сподівався, що поб'є людей, значить, і не підготувався до далекого виїзду.

«А й справді, де він дінеться з машиною?» — спитав себе шофер і подивився на капітана з глибокою повагою.

Машина йшла повільно, майже безшумно, вихоплювала

світлом фар будиночки, обплетені плющем і диким виногра- дом, металеві огорожі, зачинені брами.

— Стоп! — кинув шоферові капітан і на ходу відчинив дверцята.

Машина зупинилася, капітан вискочив і побіг у двір, де стояла машина з будкою. Підбіг до машини і обома руками вхопився за радіатор. Шофер стояв біля воріт і дивувався, не розуміючи, що той робить.

— Вона! — твердо сказав капітан.

Шофер підійшов ближче.

— Поклади руку на радіатор.

Шофер поклав.

— Теплий.

— Не більше години, як зупинилася. Отже...

Капітан оглянув крило, кузов, але ніде не було ніяких слі- дів. Та це ще нічого не означало. Розбудили шофера, який, повечерявши після приїзду, встиг уже заснути. Зляканий не- сподіваною появою офіцера міліції, шофер стояв перед ним в одній білизні і несвідомо посміхався.

— Прошу одягнутися, товаришу, — сказав капітан спо- кійно.

— Одягатися? Навіщо маю одягатися? — цілком щиро ди- вувався шофер.

Дивлячись на нього, ніяк не можна було припустити, що ця проста людина може так спритно маскуватися: погляд чистий, лише трохи збентежений. Але хто не збентежиться, якщо його піднімуть після півночі з ліжка і накажуть одя- гатися?

— Є одна справа... непорозуміння одне, — змушений був хитрувати капітан, бо почав сумніватися, чи натрапив на слід справжнього злочинця.

— Але чому так пильно? Завтра б, — уже спокійніше го- ворив шофер, — у мене сьогодні було дуже багато роботи, я втомився.

— Значить, ви недавно приїхали?

— Недавно, — признався шофер.

— Їхали по вулиці Леніна? — запитав раптово капітан, сподіваючись, що згадка про місце події виведе шофера з рів- новаги.

Коли ж ні. Капітан помітив, що шофер ще більше здиву- вався після такого запитання і з тією ж наївністю відповів:

— Їхав. Я знаю, що ця вулиця закрита для вантажного

транспорту, але ж у мене спеціальна машина, на правах легкової, — почав виправдовуватись шофер.

Капітан ще раз пильно подивився на нього, спитав:

— Отже, ви їхали по вулиці Леніна і нічого не помітили?

— Чому ж не помітив?.. Бачив людей, машини. Правда, мало, бо ж пізно вже було. Та коли вам хочеться, щоб я побував там зараз, то я одягнуся. Очевидно, якась пильна справа. Може, аварія сталася чи наїзд? Але ж я такого не бачив, з мене дуже поганий свідок...

Так жартуючи, шофер одягнувся і у веселому настрої вийшов слідом за капітаном. А капітана ще дужче розбирав сумнів: чи не витрачає він даремно дорогоцінний час? Знайшов невинну людину, розпитує її, а тим часом справжній злочинець ховає кінці в воду.

Капітан наказав водієві вантажної машини заводити мотор, потім сів поруч нього в кабінку, кинув коротке:

— Поїхали.

А коли вже спускалися вниз по вулиці Леніна, запитав шофера:

— Ви часом не обминали «Москвича», що стояв поблизу ювелірної фабрики?

Шофер, не гаючись, відповів:

— Обминав, пригадую. Здається, машина з таксопарку.

— Чому вам так здається?

— Тому, що з неї вийшло двоє людей, — відповів шофер спокійнісінько і зразу ж додав: — А може, якийсь калимщик так пізно оперує? Певно, ви через те й потурбували мене?

Василь Іванович мовчав і губився в суперечливих висновках: то йому здавалося, що шофер зовсім не винен, то раптом підозрівав, що той дуже тонко грає. «Якщо справді грає, — подумав капітан, — то він має незаперечні артистичні здібності».

— Ні, калимщик мене тепер не цікавить... То ви кажете, що бачили, як з машини виходили люди? — капітан повернув розмову в потрібне йому русло.

— Можу заприсягтися хоч зараз, — поспішив запевнити шофер.

— Добре, що ви це пам'ятаєте... А ось цікаво, як ви з ними розминулися? — спитав капітан з таким виглядом, ніби його це найменше цікавить. У всякому разі — жодного натяку на те, що він щось знає чи підозріває.

І шофер почав розповідати:

— Коли вони вийшли з машини, я був ще далеченько від того місця. Але бачу — збираються переходити вулицю. Я, звичайно, увімкнув польове світло фар, мигнув двічі і їду. Пасажири спинилися, а потім жінка знову захотіла швидше перебігти вулицю. Чоловік притримав її за руку. Вони почали борюкатися, жартома, звичайно. Я розумію, що в такий час повертаються додому у відповідному настрої. Ну, я знову увімкнув світло та ще й — признаюся — натиснув на клаксон, щоб попередити їх по-справжньому. А вони спинилися посеред вулиці, стали і стоять. Бачу, що нема машини назустріч, і вирішив об'їхати їх з лівого боку. Я розумію, що це порушення правил, але я ж нікому нічим не перешкоджав, не загрожував. Ну, звернув трохи більше ніж годиться в лівий бік, об'їхав тих двох і помчав додому... Мені, бачте, начальник дозволяє тримати машину в дворі того будинку, в якому мешкаю, бо гаража ще не маємо. Так що доводиться й обов'язки сторожа виконувати,— закінчив шофер.

Капітан пильно подивився на нього, вирішив, що годі в жмурки гратися і сказав:

— А ви знаєте, що збили обох пасажирів таксі і один з них уже помер?

Коли б капітан не був готовий до всяких несподіванок і не притримав вчасно керма, то машина напевне врізалася б у ріг будинку, бо шофер так розгубився, що якусь мить не володів своїми руками.

Така реакція ще більше насторожила капітана. Адже справжній злочинець був би підготовлений до такого звинувачення і зразу б виставив якийсь захист, також заздалегідь підготовлений. І навряд чи таким захистом він обрав би для себе втрату самовладання.

Остерігаючись якихось неприємностей від шофера, капітан Хоменко сів на місце водія, а його посадив поруч. Так і прибули на місце недавньої катастрофи. Вийшли з машини, і капітан попросив шофера розповісти ще раз про об'їзд і показати, як це робилося. Шофер, беручи на себе провину за переїзд на лівий бік вулиці, з найменшими деталями розповів про об'їзд і навіть пройшовся тим слідом, який зробила його машина. Очевидно, все ще думав, що капітан його лякає вбивством для того, щоб випитати про щось інше.

Капітан слухав, вимірював рулеткою відстань, бачив, що виміри підтверджували те, що говорив шофер, і в той же час ті ж самі виміри доводили, що саме ця машина збила людей.

А шофер вдав, що нічого не знає і не відає. Ні, це все-таки великий актор, якщо досі може так поводитись. Ну, а коли справді не винен? Якщо так, тоді він, капітан, повинен його виправдати, довести його невинність, відвернути від нього підозріння...

І раптом, проходячи ще раз по сліду машини, капітан зупинився. Його увагу привернув слід від протектора на кам'яному бордюрі, що відділяв тротуар від проїжджої частини вулиці. Всього кілька смужок на камені, але свіжих, різних.

Придивився ще раз, потім уважно оглянув ліве колесо автомобіля. Стривай, стривай! Так ось він — ключ усієї події — на шинах також був слід від удару об щось тверде.

Гукнув до шофера.

Коли шофер підійшов, Хоменко показав йому слід на камені і спитав:

— Це часом не ти вдарився в момент об'їзду пасажирів таксі?

— Я, — признався шофер, — але тільки трішки...

— Дивак ти, чоловіче добрий. Та чи знаєш ти, чого вартий оцей твій удар? — спитав капітан.

— Та це ж дрібниця, я ж визнаю, що порушив правило об'їзду, а цей удар...

— Чому ти не розповів про нього зразу? Ця дрібниця — єдиний твій порятунок, — перебив його капітан. — Послухай, як усе сталося... Ти звернув наліво, щоб об'їхати пасажирів таксі. Ти так старався, що наїхав на камінь. Від удару лівим колесом машина, звісно, нахилилася на правий бік, і якраз у ту мить твоя будка вдарила пасажирів. Ти цього за скрипом будки не почув, бо удари відбулися майже одночасно: і колесом об камінь, і кузовом об пасажирів. Розумієш?

Шофер стояв, мов скам'янілий, і якимось болісно посміхався, нарешті промовив тремтячим голосом:

— Але ж я... я не винен...

— Щоб зовсім не винен, то не так, а ось наскільки твоя провина велика — розберемось пізніше, — сказав капітан і витер з чола піт. — У всякому разі я певний, що кожен водій на твоєму місці зробив би так само...

Оформивши документи про цей випадок, капітан Хоменко відсуває на край стола папери, дивиться, як за вікном народжується весняний ранок, як несміливо і непевно цідиться

до кімнати його сіре світло. І думає Василь Іванович про те, що цього року весна чомусь запізнюється, стоять похмурі, холодні дні і ще холодніші ночі, а це може погано позначитися на рості хлібів, на цвітінні дерев, зрештою — на добробуті людей. Адже він — селянський син — знає ціну хлібові, знає думи хліборобські в такі весняні дні, коли ще тільки за-зується на врожай...

— Слухай, товаришу Симонов, — звертається капітан до свого помічника, — що ти думаєш робити, коли настане ко-мунізм?

— Що скажуть, те й буду, — відповідає помічник. — Я пев-ний, що й за комунізму порядок треба буде підтримувати.

Капітан замислився.

— Дійсно, треба буде... Але ж тоді всі люди будуть пиль-нувати порядку, а ми з тобою... Ну, не знаю, як ти, а я б оце зараз сів на трактор і повів би його по полю, стелив би за собою чорну ріллю, сіяв би ярину. Я ж гречкосій, тракторист, танкіст, шофер... І любив колись пісень співати, — посміхнув-ся капітан.

— А тепер?

— І тепер люблю, та все ніколи, — жартома продовжував Василь Іванович і зразу ж додав: — Хіба ж можна по-справж-ньому заспівати в чотирьох стінах? Для української пісні про-стір потрібний, широке поле, розумієш? — І капітан широко розкинув міцні руки, — отак, щоб на повний голос затягнути:

Розпрягайте, хлопці, коней!..

Увірвав пісню телефонний дзвінок.

— Капітан Хоменко слухає!

На цей раз дзвонив з дому начальник автоінспекції майор Воскобойніков. Цікавився нічними подіями на вулицях.

Капітан коротко доповів. Майор вислухав, сказав по-дружньому:

— Тобі завжди щастить, Василю Івановичу: дві справи, і обидві ясні.

До кінця вахти ніяких подій не було. Капітан читав книж-ку, дискутував із своїм помічником на теми житейські. При-йшов новий черговий, треба було передавати вахту. І якраз тоді подзвонили з вулиці Івана Франка. Нещасний випадок. Машина «Оппель-капітан», проїхавши по вулиці, залишила на брукові збитого чоловіка. Номера машини не примітили.

— Це тобі для початку, — сказав Хоменко капітану Осадчому, що заступав на вахту.

Але якраз тоді до кімнати зайшов начальник інспекції і, довідавшись про останній випадок, звернувся до Василя Івановича:

— Розберіться з цим ще ви. Капітан Осадчий матиме іншу роботу.

— Єсть розібратися! — козирнув Хоменко і вийшов.

І ось він знову на місці події. Гамірливий натовп запрудив вулицю, чекає якогось дива. Помітивши капітана з автоінспекції, всі почали радити, як можна наздогнати злочинця. Інші виправдовували водія, бо ж потерпілий сам поліз на машину, хотів, бачте, під'їхати, а шофер, видно, не хотів мати справу з п'яним. Ось і вся історія.

Капітан вислухав і, приховуючи посмішку, похитав головою:

— Справа серйозна, серйозна...

— Так поїдемо за ним? — звернувся до нього шофер.

— Ідь, друже, без мене, я приїду на «Оппель-капітані», — сказав Василь Іванович, і шофер знову здивовано глянув на нього.

— Нічого не розумію, — признався шофер.

— Трапляється. Скажу лише, що мисливці не бігають за зайцями, а влаштовуються в такому місці, куди зайці самі прибігають. Ну, будь здоровий, відпочивай!..

Шофер завів машину, але поїхав не зразу, все ще поглядав на капітана.

Капітан не жартував. Взяв папку під пахву і почав прогулюватись край тротуару, пильно дивлячись то в один, то в другий бік вулиці. Чекав на злочинця. Вирішив вдатися до психологічного прийому. Відомо, що злочинець не зможе заспокоїтися доти, поки не знатиме наслідків свого вчинку. Так повинен діяти і власник «Оппель-капітана»; він приїде сюди неодмінно, адже мусить знати, як йому поводитись.

Хоменко майже не ризикував, бо у Львові таких машин одиниці, він знав навіть, кому належать, і здогадувався, хто це з самого ранку їздить по місту. Якщо порушник не приїде на машині, то прийде пішки. Капітан і тоді впізнає його. Ну, а коли не вдасться...

Не встиг капітан обміркувати, що робитиме, коли порушник не з'явиться, як помітив очікувану машину. Вона йшла

повільно, з надмірною обережністю, мовби водій уперше сів за кермо.

Капітан широко посміхнувся, зійшов з тротуару на брук і пішов назустріч машині, піднявши праву руку...

— Ну й що,— запитуємо капітана,— не помилились?

— Нам не можна помилятися,— каже він замислено.— Не дозволяє помилятися сама громадськість: адже тепер кожен вважає себе зобов'язаним взяти участь у виясненні справи. А ми... ми вже стаємо помічниками громадськості...

ВЕЛОСИПЕД № 5000000

Жаркий липневий полудень. Обабіч шляху товпляться цікаві: по розігрітому м'якому асфальту до Львова наближається група велосипедистів. Засмаглі обличчя їх припорошені і виглядають втомленими.

Це йшла команда спортивного товариства «Авангард», яка через два дні повинна була стартувати у Львові на багатоденній республіканській велогонці.

Команда «Авангард» була небезпечним суперником, вона мала трьох відомих радянських велогонщиків, майстрів спорту СРСР — Кудаса, Резвана і Курбатова. Учасник велогонки світу Курбатов входив до складу збірної Радянського Союзу і незабаром повинен був взяти участь в олімпійських змаганнях. Отже, любителі велоспорту з цікавістю чекали велогонки, старт якої призначено на 11 липня, понеділок.

А напередодні, у неділю, в Залізничний райвідділ міліції прийшла група спортсменів.

— Виручайте, товариші, — звернувся хриплуватим від хвилювання голосом майстер спорту Курбатов.

— А що трапилось?

— Завтра старт. А сьогодні ми виявили, що пропало три велосипеди...

З дальших розмов із старшим оперуповноваженим дізнання Супоніним і підполковником Кузьмінським виявилась така подія. Свої машини спортсмени залишили в приміщенні спорткомбінату «Авангард». Сьогодні, коли вони прийшли туди, велосипеди Курбатова, Резвана і Кудаса зникли. Резван і Кудас їздили на відмінних гоночних велосипедах марки «Діамант».

Курбатов мав радянську машину, але теж відмінну. Це був ювілейний експериментальний екземпляр гоночного велосипеда № 5000000, виготовлений на Харківському велозаводі; він експонувався на Брюссельській Всесвітній виставці. Вартість украдених велосипедів дорівнювала приблизно 12 тисячам карбованців.

— Ну що ж, товариші,— Кузьмінський встав з-за столу.— Не будемо гаяти часу. Я, звичайно, розумію ваше становище. Стартувати вам, мабуть, доведеться на інших машинах, але до фінішу, я сподіваюся, ми вручимо вам ваші велосипеди. А зараз поїдемо на місце події.

В коридорі, коли вони йшли до виходу, хтось із спортсменів спитав Супоніна:

— А ви знаєте, коли фініш?

— Так. Старт завтра, в понеділок, а фініш — наступної неділі.

— То ви хочете за тиждень знайти? — з сумнівом в голосі спитав спортсмен.

— Так, за тиждень,— відповів Кузьмінський. Він добре розумів відповідальність, яку взяв на себе і на своїх товаришів по роботі, пообіцявши за тиждень знайти вкрадені веломашини. Адже мова йшла про честь міста і не про звичайні велосипеди.

На короткій нараді, що відбулася в кабінеті підполковника Кузьмінського, було вирішено створити оперативну групу, до якої увійшли, крім Супоніна, лейтенант Поляков, старші лейтенанти Коцюба і Мельников. Останній взяв на себе керівництво операцією. До групи були також підключені начальник відділу карного розшуку майор Черненко та курсанти школи міліції Беліков і Погорелов.

Група виїхала на місце події. Поки частина співробітників пильно оглядала велику територію спорткомбінату та прилеглий до неї басейн, Супонін і Коцюба знайомилися з приміщенням, з якого були викрадені велосипеди. В очі впала така деталь. В роздягальні, де були складені велосипеди, біля стіни акуратно стояло декілька гарних машин. Решта їх була складена в іншому кінці кімнати майже навалом. Здавалося б, що злочинцям легше і простіше було взяти машини, які стояли окремо біля стіни. Проте злодії чомусь саме вибрали з купи три велосипеди — Резвана, Кудаса і Курбатова.

Тим часом закінчувався огляд території навколо спорт-

комбінату. Спортсмени і працівники міліції уважно вдивлялися в сліди під ногами. Раптом Курбатов вигукнув:

— Дивіться! Ось слід моєї машини!

Всі нахилились і побачили на землі чіткий слід від велосипедної шини незвичайного взірця. Він ішов по території спорткомбінату до огорожі, в якій було проламано діру. Простеживши слід далі, працівники міліції встановили, що велосипед через цю діру було виведено на вулицю. На розі вулиць Пушкіна і Черняхівського слід увірвався. Всі повернулись до приміщення спорткомбінату, де Супонін і Коцюба слухали свідчення сторожа Арнольда Шабалтаса.

— Всю ніч я був на території. Ходив, сидів на лаві. Просто не розумію, коли це могло трапитися, — розводив руками Шабалтас.

— До вас ніхто не підходив, не заводив розмову? — спитав Супонін.

— Та ні, нікого не було.

— На якій лаві ви сиділи? — встряв у розмову старший лейтенант Коцюба.

— На цій, що під вікнами.

— Ви палите?

— Ні.

— А звідки ж стільки недокурків біля лави?

— Та зо мною звечора троє хлопчаків сиділо. Балакали, а опівночі ваш міліцейський патруль погнав їх додому.

— Ви цих хлопців знаєте?

— Ні. Тут сотні людей бувають. Постійні відвідувачі мене, як сторожа, знають. Хлопці іноді приходять побалакати. Напередодні я разом із спортсменами зачинив двері роздягальні, де вони залишили велосипеди, а ключ віддав їх товаришеві.

— Цей? — спитав Супонін, виймаючи з кишені ключ.

— Так.

— А вранці в дверях знайшли ще один ключ. Ось цей, — Коцюба показав Шабалтасу другий ключ. — Причому прибиральниця заявляє, що о сьомій годині ранку, коли вона прийшла на роботу, в дверях не було ніякого ключа. А о пів на десяту вона проходила повз двері і бачила, що там стирчав ключ. Виходить, що крадіжка сталася вранці.

— Ні, що ви! — гаряче запротестував Шабалтас.

Супонін підійшов до вікна і глянув униз. На території спорткомбінату вже збиралася молодь. Юнаки купками стояли біля волейбольної і баскетбольної площадок. Особливо

людно було біля басейну. Дехто, почувши про крадіж велосипедів, стояв біля приміщення спорткомбінату, бажав довідатись про подробиці.

— А гляньте-но, Шабалтас, чи нема там хлопців, які сиділи з вами вночі на лаві? — запропонував Супонін.

Шабалтас підійшов до вікна і довго вдивлявся в обличчя юнаків, що були внизу.

— Я ось двох бачу. Так, так. Он той, що в жовтій сорочці-тенісці, а поряд з ним — другий.

Коцюба вискочив з кімнати і через декілька хвилин привів двох хлопців років по дев'ятнадцять.

— Ці? — спитав він Шабалтаса.

— Вони.

На запитання Супоніна хлопці відповідали охоче. Вони заявили, що справді сиділи до півночі з Шабалтасом, розмовляли про спорт. А потім надійшов мілицейський патруль. і вони, з третім своїм товаришем, пішли додому.

Коли Коцюба покликав сержанта міліції, який був вночі в патрулі (він оглядав зараз територію спорткомбінату з групою працівників розшуку), той упізнав хлопців і ствердив все, що вони сказали.

— Ну, ідіть, хлопці, — відпустив їх Супонін. — Прізвища тільки свої скажіть.

— Я — Богдан Пляцушок, а він — Євген Жбанов, — відповів хлопець у жовтій тенісці.

До кімнати увійшов старший лейтенант Мельников. Відкликавши Супоніна, він тихо сказав:

— Директор комбінату вважає, що крадіжка велосипедів — справа колишнього завгоспа, якого звільнили за пияцтво. Мовляв, хоче накапостити новим співробітникам. Прізвище його Ісаєв. У нього є син Віктор, нероба, у минулому судимий... Я хочу послати до них на квартиру Полякова. Дай мені ключ, який стирчав у дверях роздягальні.

Того ж дня увечері Станіслав Поляков побував у Ісаєва. Той зустрів лейтенанта не дуже люб'язно, але на запитання відповідав докладно. Коли Поляков показав йому ключ, знайдений у дверях роздягальні, Ісаєв заявив, що цього ключа він бачив у свій час у Шабалтаса. З дня свого звільнення він, Ісаєв, у спорткомбінаті не був.

— А кажуть, що ви все ще цікавитесь спорткомбінатом. Погрожуєте за те, що вас, мовляв, несправедливо звільнили.

— Мало що говорять, — відповів Ісаєв. — Я знаю, чому ви до мене прийшли: чув, що у комбінаті велосипеди покрали. Я їх не брав, — твердо сказав він, дивлячись в обличчя лейтенантові.

— А що робить ваш син?

— Його нема у Львові. Уже два тижні, як поїхав у район найматися на роботу.

Поляков пішов від Ісаєва, не склавши про нього певної думки.

Закінчився день. Другу половину його окремі працівники міліції провели на промтоварному ринку. А може?.. У кожного, хто займався цією справою, виникали різні гадки і версії, що їх треба було перевірити. А тим часом настав понеділок, день старту, і Курбатов, Резван та Кудас змушені були почати велогонку на чужих машинах.

У понеділок в кабінеті заступника начальника райвідділу Миколи Мельникова зібралися співробітники, які займалися справою про крадіжку велосипедів, щоб підсумувати наявні дані і намітити дальший план розшуку. Доповідав начальник карного розшуку Черненко:

— Виникли такі версії, які необхідно нам пильно перевірити. Перша: вкрасти міг колишній завгосп Ісаєв. Мотивів два: щоб підвести нових співробітників комбінату або просто з метою наживи. Встановлено, що працівниця комбінату К. у близьких з ним стосунках. Можна думати, що ключ у двері після крадіжки вставила вона, щоб підозра впала на сторожа Шабалтаса. Тим більше, що Ісаєв твердить, ніби бачив цього ключа у Шабалтаса. Цю версію повинен розслідувати до кінця лейтенант Поляков.

— Я не думаю, що все це сталося вранці між сьомою і дев'ятою годинами, як свідчить прибиральниця, — зауважив Супонін. — Вночі йшов дощ, і сліди від шин Курбатовського велосипеда залишені вночі. Адже за декілька ранішніх сонячних годин ґрунт підсох, а сліди такі чіткі, що вони могли бути залишені тільки на мокрій землі. О сьомій годині ранку, каже прибиральниця, вона ключа не бачила, а через дві з половиною години вже помітила. Але вона могла просто не звернути уваги...

— З цим можна погодитися, хоча б і тому, що вранці, коли вже видно і по території комбінату ходять люди, вивести непомітно три велосипеди не так просто, — сказав Мельников. — Продовжуйте, товаришу Черненко.

— Друга версія: це міг зробити хтось із суперників Курбатова, Резвана і Кудаса або хто-небудь з ображених. Усього в команді вісім чоловік. Одного з восьми, як малорезультативного гонщика, було усунено від гонки, і він ображений. Третя версія: треба поглянути у старі справи про крадіжку велосипедів. Четвертий варіант напрошується такий: чи не замішаний у цій крадіжці хто-небудь із львівських спортсменів, який розуміється на машинах і поласився на ці унікальні велосипеди. Недобре підозрівати людей, але й відмовлятися від цього варіанту ми не маємо права. І останнє. Це могла бути звичайна крадіжка. Необхідно звернути увагу на молодь, що живе на сусідніх вулицях. Це доручається товаришеві Коцюбі і дільничному уповноваженому Муравському.

Розроблені по всіх цих варіантах заходи були обговорені і затверджені. Почались розшуки, виявлення окремих деталей і обставин, знайомство з людьми.

Минув день, другий. Підполковник Кузьмінський з тривогою поглядав на календар: наближався строк виконання обіцянки, яку він дав велогонщикам.

Лейтенант Поляков, який вернувся із селища, повідомив, що К., як ствердили її родичі й сусіди, останні три ночі ночувала вдома. У Львів на роботу вона приїхала лише в понеділок, а крадіжку велосипедів і залишений в дверях роздягальні ключ було виявлено у неділю. Отже, версія про те, що вона могла вставити в двері ключ, переданий їй Ісаєвим, відпала. Щодо самого Ісаєва, то ретельна перевірка, яку провів Поляков, знімала підозру з колишнього завгоспа.

Вивчаючи старі справи, Мельников і Супонін встановили, що люди, які раніше крали велосипеди, тепер займаються корисною працею, в їх житті нема нічого підозрілого. Отже, відпала і друга версія.

Найважче довелось старшому лейтенантові Коцюбі, який встановлював, хто з суперників Курбатова, Кудаса й Резвана міг би піти на такий крок, щоб бодай на час змагань позбавити цих трьох гонщиків їх машин. Про «ображеного» спортсмена з «Авангарду» не могло бути й мови: тренер і інші спортсмени категорично виступили на захист свого товариша.

Розшук тривав би, коли б у п'ятницю, 15 липня, не трапилась подія, що вирішила успіх всієї операції.

У Залізничному райвідділі міліції всі добре знають лейтенанта Семена Муравського, він завоював симпатії жителів тих вулиць, що входять в його дільницю. Особливо подружив-

ся Муравський з хлоп'ятами. Вони іноді годинами бродять з ним, слухаючи різні історії, які розповідає їм лейтенант.

Того ранку стурбованого розшуком украдених велосипедів Муравського зустрів житель з вулиці Боженка Остап Петрович Пляцушок. Поцікавилися про здоров'я один одного, трохи порозмовляли. Прощаючись, Пляцушок спитав:

— Чого такий сумний, лейтенанте?

Муравський розповів, у чому справа.

— Чекай, чекай. Ти мого молодшого, Славку, знаєш? Він мені про якийсь велосипед говорив, та я до пуття не зрозумів, бо був зайнятий і слухав не уважно.

Муравський насторожився.

— А де ж Славка? — спитав він.

— Удома.

Славу Пляцушка, молодшого сина Остапа Петровича, учня десятого класу, Муравський зустрів у дворі. Хлопець зразу зрозумів, чого прийшов лейтенант, з яким він був добре знайомий.

— Вам батько сказав? — спитав Славка і, не чекаючи відповіді, продовжував: — Я сам тільки-но довідався. Добре, що ви прийшли. Мій брат Богдан дістав десь велосипед, розібрав його і сховав. Вчора ввечері він сказав мені про це. Я бачив, як до нього приходив Микола Ісаєв і вони про щось шепталися. Миколка шахраюватий хлопець, і я боюсь, як би він і нашого Богдана не втягнув в яку-небудь історію.

— Здається, вже втягнув, — відповів Муравський. — Ти знаєш, куди він сховав велосипед?

— Знаю, Богдан показав. Ходімо. Ось лопата.

Удвох вони пішли до басейну товариства «Авангард». За огорожею, в густих кущах, через хвилин п'ятнадцять Слава знайшов мішок. У ньому лежало два колеса. Схвильований і мовчазний, хлопець повів Муравського вздовж огорожі. Метрів за сімдесят від того місця, де були сховані колеса, Слава показав на землю:

— Копати треба тут.

Неглибоко під землею, акуратно змащена і загорнута, лежала рама від велосипеда марки «Діамант». Муравський готовий був скакати від радощів, якби не сумне обличчя Славки, який переживав за брата.

Коли ополудні Богдан Пляцушок повернувся з басейну додому, його затримав Муравський. На першому ж допиті

дев'ятнадцятирічний хлопець зразу ж признався. Ось що він розповів.

Його знайомий і ровесник Миколка Ісаєв під час недавньої зустрічі сказав, що намічаються велогонки, і запропонував крадіжку. Довідавшись у спортсменів біля басейну, хто з чемпіонів братиме участь у велогонці і на яких машинах, Пляцушок і Ісаєв вирішили простежити за ними. Увечері 8 липня вони разом з любителями велоспорту ходили зустрічати збірну команду товариства «Авангард», яка прибула у Львів. Хлопці бачили, де були складені велосипеди чемпіонів, і 9 липня обстежили територію, що прилягає до приміщення спорткомбінату, двері, вікна. Увечері того ж дня Ісаєв і Пляцушок втягнули в цю справу свого ровесника Євгена Жбанова.

Підібравши ключі до дверей роздягальні, у якій лежали веломашини, вони купили пляшку горілки і пішли у спорткомбінат. Зустрівши там знайомого сторожа Шабалтаса, ця трійка почала частувати його горілкою. Хлопці посиділи з ним на лаві біля входу в комбінат, поки не надійшов міліцейський патруль. Це було опівночі. А через дві години сторож захмелів від принесеної молодими злодіями горілки, пішов у кочегарку і там заснув.

Якби Шабалтас у своїй розповіді Супоніну не «забув» цієї дрібниці, розшук велосипедів закінчився б набагато раніше. Але Арнольд Шабалтас виявився боягузом.

В той час, коли він солодко хропів, Богдан, Микола і Євген перелізли через огорожу на територію комбінату і завершили задуману ними крадіжку, забувши, однак, ключ у дверях. Вони викотили велосипеди через діру в огорожі на вулицю. Наступного дня, після того як працівники міліції оглянули територію спорткомбінату, злодії розібрали велосипеди і закопали їх.

Юрій Супонін, ведучи дізнання, розмотував клубок далі. Через годину, після того як він розмовляв з Богданом Пляцушком, група співробітників увійшла в подвір'я того дому, де жив Євген Жбанов. Мати Жбанова, бліда і перелякана жінка, сказала, що сина нема дома. Вона бачила, як він приносив додому якийсь велосипед, але де подів — не знає.

Почався обшук. Великий пес на цепу сидів біля своєї будки і ліниво дивився, як по подвір'ю ходять якісь люди. Минула година, але обшук не дав жодних наслідків. Старший лейтенант стояв посередині двору і уважно оглядав його

будівлі. Раптом його погляд зупинився на собачій буді. Коцюба підійшов до пса, погладив його. Потім кивнув курсантам, ті підняли будку і перенесли її на інше місце. Пес поставився до цього байдуже і не розумів, звичайно, радості, що з'явилася в очах гостей, коли вони побачили свіжу, спущену землю на тому місці, де тільки-но стояла будка. Так було знайдено другий велосипед марки «Діамант».

Нічого не підозріваючи, Євген Жбанов з підсвистом підходив до свого дому, коли побачив біля воріт міліцейську машину. Уповільнив кроки, але раптом почув ззаду:

— Ти вчасно прийшов, Євгені.

Жбанов обернувся і побачив перед собою знайоме обличчя дільничного Муравського.

На допиті у Супоніна Євген Жбанов повністю підтвердив свідчення Богдана Пляцушка.

— А де ж третій велосипед? — спитав Супонін.

— У Миколки Ісаєва.

Супонін здивувався. Колишній завгосп комбінату Ісаєв стверджував, що його син давно виїхав з міста, і це було вірно. В чому ж справа? Супонін замислився.

— А де живе Ісаєв? — запитав він Євгена.

— Вулиця Бойченка, будинок вісім, квартира два.

Швидко перегорнувши папери, підшиті в папці, Супонін знайшов те, чого шукав, і раптом посміхнувся до Муравського:

— Розумієш, в чому справа? Микола Ісаєв зовсім не син завгоспа Ісаєва. Адже адреси різні. Сина завгоспа звати Віктором, і він справді виїхав зі Львова ще до того, як сталася крадіжка. Треба шукати Миколу Ісаєва.

Однак знайти його було не просто. Матір Миколи, похмуру і люту сектантку, ніскільки не бентежило те, що справи сина аж ніяк не відповідають її релігійним переконанням. Вона заявила, що Микола позавчора прийшов додому, взяв документи та гроші і кудись поїхав.

Працівники міліції, які наглядали за будинком Миколи Ісаєва в п'ятницю і суботу, бачили, що мати хлопця ходила з речами в один із будинків на сусідній вулиці, але, мабуть, не зустрівши там сина, з тими ж речами повернулася додому.

Настала неділя — день фінішу велогонки. Він мав відбутися на тому ж місці, що і старт — біля державного театру опери і балету. Тисячі львів'ян зібралися на майдан, усіх цікавило, хто переможе.

Спортсменів, які поверталися з останнього етапу гонки, з нетерпінням чекали і працівники Залізничного райвідділу міліції.

І ось уже на п'єдесталі пошани стоїть радісний Михайло Курбатов, який зайняв у особистому заліку перше місце, незважаючи на те, що їхав на чужому велосипеді. Резвану і Кудасові дещо не пощастило. Але їх чекала інша приємна звістка.

Їх запросили в райвідділ. Сидячи в кабінеті Супоніна, вони, на просьбу міліцейських працівників, почали розповідати, як відбувалася гонка. Ледве чуто скрипнули двері. Спортсмени повернули голови і побачили усміхненого Коцюбу, який вкотив в кабінет дві блискучі, чистенькі машини марки «Діамант».

Кудас і Резван підвелись з місця і почали схвильовано потискувати руки працівникам райвідділу. І лише Курбатов сидів сумний, розуміючи, що його машину не знайшли.

— Ваш велосипед буде у вас! — упевнено сказав Супонін.

— Але ж я завтра вилітаю...

— Ви встигнете одержати машину до відльоту.

Попрощавшись, спортсмени пішли відпочивати.

А тим часом Миколка Ісаєв, пронюхавши, що його товаришів затримано, зрозумів: справи кепські. Додому йти він боявся, бо здогадувався, що на нього там чекають. Гроші витрачено, і другу добу хлопець був голодний. Він їздив на вкраденому велосипеді по дорогах на околицях, не знаючи, що робити, як позбутися машини. Нарешті придумав. Він згадав, що на одній з вулиць на околиці бачив вивіску велоремонтної майстерні, і поїхав туди. Його зустрів слюсар-механік Бурмас.

— Мене беруть в армію, і я хочу продати свій велосипед, — сказав йому Ісаєв.

Бурмас оглянув машину, коротко спитав:

— Скільки?

— Двісті.

— Сто п'ятдесят.

— Ну, хай буде.

Купівля відбулася.

— Ти мені лише дай розписку, що продаєш свій велосипед, — потираючи руки, сказав Бурмас.

Микола знизав плечима, але розписку написав. Залишивши майстерню, він пішов тихими вулицями. Дуже хотілося

їсти, але зайти в чайну не насмівся. Проходячи повз якийсь двір, Ісаєв зазирнув у садок і побачив, що там віти гнулися від яблук. Не стримався і переліз через огорожу. Але не встиг він вкусити зірване яблуко, як чиясь дужа рука вхопила його за комір. Вирватися було неможливо: літня людина у напіввійськовій формі була кремезною і дужою.

— Чужих яблук закортіло? — посміхнувся господар яблуневого саду. — Ну, лобуре, ходімо! — І повів хлопця в міліцію.

— Ось так гість! — вигукнув Коцюба, побачивши Миколку Ісаєва. — А ми тебе, друже, давно шукаємо. Молодець, що сам прийшов...

Увечері того ж дня велосипед Курбатова забрали в Бурмаса.

А в понеділок, за дві години до відльоту літака, його вручили майстрові спорту.

— Мій! — ніжно гладив Курбатов велосипед. — Ось номер: 5000000.

— Ну, ми свою обіцянку виконали, — посміхаючись, сказав підполковник Кузьмінський. — Щасливої дороги! На олімпійських іграх ви на ньому повинні завоювати перше місце...

ВАРТОВІ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

I.

У міському штабі народних дружин людно і гомінко. На сьому годину вечора сюди зібрались люди різного віку і заняття: безвусі представники заводської молоді, уважні і тактовні студенти, плечисті будівельники і загорілі спортсмени. Одні з них одержують червоні пов'язки і, закріпивши їх на рукавах піджаків, прямують у парки і робітничі клуби міста. Інші тільки-но повернулися з завдання. А треті терпляче умовляють двох п'яних горожан, намагаючись посадити їх на стільці.

У правому кутку кімнати, біля вікна, сидить хлопчина років п'ятнадцяти, скуйовджений, з розстебнутим коміром сорочки. Він мовчить, низько схиливши голову. О шостій годині вечора цей дрібний злодюжка зняв годинник з руки якоїсь жінки і намагався заховатися у натовпі, але потрапив у штаб дружини.

Поряд з ним на старенькому стільці розсілася вже не першої молодості блондинка. Її хитрі очі бігають по кімнаті. Це — спекулянтка. Вона обурюється, що її затримали. «Кому, власне, забороняється одержувати з Кавказу посилки і продавати лаврове листя? Хіба велика біда, якщо людина дістала і перепродала декілька десятків паличок дріжджів? Спробували б ці молокососи постояти на базарі вісім годин! Ні, треба цих дружинників завтра ж закликати до порядку. Хто-хто, а вона вже піде до прокурора...»

— Чи скоро я буду вільна? — в'їдливо питає вона чергового.

— А ми ж вас не неволили, — спокійно відповів той. —

Оь підійде черга, складемо акт, і потім можете йти, куди вам хочеться.

— Це що за акт такий? — округлила спекулянтка тонкі рожеві губи. — Що я, злочинниця?

— Не прикидайтеся наївною тіткою, не допоможе! Ми вас декілька разів помічали на базарі і попереджали. Ви ж продовжуєте спекулювати. Тепер ми змушені скласти акт. Адже доведено незаконний продаж лаврового листа і дріжджів. Нехай розмовляють з вами в суді.

Коли акт був складений, черговий сказав:

— Тепер можете йти. Документи одержите завтра.

Робота у дружинників досить марудна. Проте ніхто їх не зобов'язував виконувати її. Вони самі добровільно й цілком безкорисливо стали в ряди сміливих молодих бійців, які ведуть непримиренну боротьбу з порушниками громадського порядку. У них немає ще достатнього досвіду, але зате є велике й глибоке бажання — забезпечувати чистоту і спокій рідного міста.

...У штаб входить добре одягнена жінка з заплаканими червоними очима. Губи її тремтять, вона довго не може нічого сказати. Потім сідає на стілець і ридає гірко, безутішно.

Дружинники занепокоїлись. Вони оточили жінку, починають заспокоювати.

— Що з вами? — питає її черговий.

— Поможіть мені, дорогі друзі!

— Допоможемо. Але в чому і чим?

— Дочку я загубила, — схлипуючи, каже жінка. — Ще вдень загубила. Поможіть знайти мою крихітку.

І вона знову заридала.

Після кількох запитань дружинники зрозуміли, нарешті, в чому справа. Виявилось, що в другій половині дня ця жінка взяла з собою дочку і пішла на базар купувати продукти. Щоб доньку не штовхали люди, вона залишила її біля воріт базару, наказавши їй чекати, поки повернеться. Дівчинка погодилася, але коли мати вийшла з базару, дочки біля воріт вже не було. Перші пошуки не дали ніяких наслідків. Тоді вбита горем матір звернулася по допомогу у міський штаб дружинників.

— Знайдемо! — запевнив жінку черговий. — Зараз я подзвоню на всі наші дільниці і повідомлю дружинників. Якого віку дівчинка? Як вона одягнена?

Жінка докладно розповіла.

— Ну, а тепер заспокойтесь і йдіть додому, — порадив їй черговий. — Якщо дівчинка не прийшла, зайдіть до нас о 10-й годині.

Жінка полегшено зітхнула. Не встигла вона зникнути за дверима, як у штаб подзвонили. Черговий взяв телефонну трубку. Викликали начальника міського штабу народних дружин. Не кажучи більше ні слова, черговий передав трубку юнакові у формі курсанта міліцейського училища.

— Так, я слухаю, — говорив у трубку Харченко. — Що-що? Кажете: тяжко поранили дружинника? Хто? Хуліган? Ясно, значить, робітники затримали його. Зараз посилаю людей на допомогу. Потерпілого негайно везіть у лікарню, а хулігана — сюди, в штаб.

Поклавши трубку, він підвівся.

— Товариші! — звернувся він до двох дружинників. — У клубі трамвайників поранено нашого працівника. Беріть чергову машину й їдьте на місце події. Я буду в штабі. Якщо потрібно — дзвоніть.

За хвилину автомашина вирушила від штабу.

2.

Міський штаб народних дружин вже працює майже рік. Багато зроблено за цей час хорошого й потрібного. Очолює штаб колишній воїн Радянської Армії Григорій Филімонович Харченко. Це спокійна й рішуча людина, у всіх випадках справедлива і вдумлива.

Життя не балувало молодого комуніста. Батько його загинув на фронті, і Григорію з ранніх років довелося допомагати матері в роботі.

Після демобілізації з рядів воїнів-артилеристів він закінчив середню вечірню школу робітничої молоді. Чесний і працьовитий, він з малих років виховав у собі зненависть до дармоїдів, хуліганів, п'яниць і спекулянтів. Працюючи в місті від світанку до вечора, Харченко скоро зрозумів, що ненависті виродків суспільства мало, з ними треба боротися. І він, не задумуючись, вступив до Львівської міліцейської школи на юридичне відділення.

Поеднуючи навчання в школі з роботою в штабі дружин, Григорій Харченко виховує молодих добровольців-дружинників сміливими, мужніми і справедливими. Основна зброя у дружинників — це переконання і перевиховання. Тому Гри-

горій вимагає від своїх товаришів по роботі бути завжди і всюди ввічливими і тактовними, не принижувати ніколи людської гідності, щодо порушників громадського порядку діяти дружно і рішуче. Сам Харченко в цьому подає приклад.

Не так давно у штаб загону дружинників подзвонив громадянин П. Він повідомив, що в міському Парку культури і відпочинку четверо п'яних хуліганів бешкетують, заважають львів'янам відпочивати.

— Негайно їдемо! — відповів громадянинові Харченко.

Через п'ятнадцять хвилин вони вже були в парку. Хулігани тим часом перейшли в літній ресторан. Там вони поводити себе зухвало: бризкались пивом, ображали офіціанток, плювали на стіл, лаялись, співали сороміцькі пісні.

Харченко з двома дружинниками підійшов до них і зауважив, що поводяться вони непристойно. Хулігани визвірились. Один з них витяг з кишені кістень і сказав нахабно:

— Зникай звідсіль!

Але Харченко не з лякливих. Він показав їм документ і попросив хуліганів пройти з ним у найближче відділення міліції. Хулігани повскакували з місць.

— А-а-а, так! — захрипів здоровань, наступаючи на Харченка. — Я плював на тебе і на твою міліцію! — І він схопив Харченка за горло.

Присутні в ресторані люди зрозуміли, в чому справа, й допомогли дружинникам зв'язати хуліганів і привести їх у міліцію. Там черговий перевірів їх документи. Це були два брати Меновщикови, Ситников і Федоришин. Двоє з них вже судилися за хуліганство.

Діставши з шафи якісь папери і прочитавши їх, черговий сказав дружинникам:

— Ви зробили велику справу, товариші. Цих молодчиків ми давно вже шукаємо. Вони не тільки хулігани, але й злодії; понад десяток годинників зняли з громадян міста. Дякую вам за допомогу. До побачення!

Через два дні штаб повідомили, що затримані дружинниками хулігани й злодії передані в народний суд. Провина їх вже доведена. Та й самі вони призналися в грабунках. Харченко міцно потис руку своєму напарникові — студентові Володимиру Котлярову, і, полегшено зітхнувши, сказав:

— Виходить, ще чотири болячки суспільства знешкоджено...

Студент Володимир Котляров — один з найактивніших і найсміливіших членів комсомольського загону дружинників. Як і Харченко, він давно вже всією душею ненавидить дармоїдів і хуліганів. Молодий і дужий, дружинник Котляров діє завжди рішуче і мужньо. Порушники громадського порядку бояться його, а чесні громадяни, навпаки, поважають Володимира, часто звертаються до нього за допомогою і захистом.

Ніякі загрози хуліганів не лякали й не лякають комсомольця Котлярова. Він розуміє, що хуліганів у місті — крапля в морі, а чесних людей — тисячі. Вони всюди — на фабриках і заводах, в установах і вищих учбових закладах. Їх можна завжди зустріти на вулицях міста і в парках. Не відвертаються вони від нього, а допомагають у благородній боротьбі з порушниками громадського порядку. Ні, не йому, а хуліганам треба боятися.

І все ж таки одного разу він занепав духом. Тільки не погрози збороли його палку, вразливу душу, а сльози матері. Не міг зрозуміти Володимир, чому мати так побивається і умовляє його залишити роботу в дружині. Невже це непристойно? Тоді чому друзі дитинства ставляться до нього, як і раніше, довірливо і сердечно. Може, сусіди що-небудь сказали їй? Але ні, сусіди з того часу, як він записався в дружину, почали ставитись до нього ще з більшою повагою. Не раз питав він матір про причину її сліз, але вона мовчала. В чому ж справа?

Причина з'ясувалася пізніше. Ось як це було.

Працюючи в дружині, комсомолец Котляров багато разів помічав, що добре одягнений чорнявий хлопець від імені вигаданого колективу пачками купує квитки в касі кінотеатру і потім через хлопчаків розпродує їх. Що це за людина? Нарешті Котляров вирішив попередити хлопця, щоб не порушував радянських законів. Той спокійно вислухав Володимира і потім зухвало сказав:

— А чи не пішов би ти, юначе, звідси? Хочеш дістати ніж у бік? І не подумай заявити про це в міліцію. Я тебе розшукаю тоді і під землею. Котись, поки цілий!

Котляров розповів про це Харченкові та іншим дружинникам. Другого дня спекулянта затримали. Особа його виявилась загадковою, біографія брудною. Через деякий час він

вже сидів на лаві підсудних. Котляров виступав тоді як свідок. На суді сказав, хто він такий, де живе.

Підсудний запам'ятав адресу Котлярова. Відсидівши п'ятнадцять діб і сплативши штраф, він вирішив помстити комсомольцеві. Пізнього вечора, коли Володимир повертався додому з штабу дружини, підстеріг його біля дому.

— Виходить, зустрілися! — зло прохрипів він, показуючи Котлярову фінку. — Тепер слухай і мотай собі на вус: якщо ти не залишиш роботу в дружині, я рішу тебе. Сили в мене вистачить. То ось вибирай: або будеш спокійно жити, або завтра тебе винесуть на кладовище, щоб ти не встромляв свого носа, куди не слід. Чув?

І він з усієї сили штовхнув Котлярова.

Молодий дружинник не міг заснути до ранку. Його мучили образа і сором. Але що він міг зробити, коли хуліган був дужчий за нього і озброєний фінкою? Він і насправді встромить її під серце. Ні, матері не треба говорити про це. Навіщо?

Наступного дня він знову вийшов на роботу в дружину.

Хуліган перевірів стійкість комсомольця і вирішив зробити інший маневр. Через два дні після зустрічі й розмови з Котляровим він о шостій годині вечора пішов на його квартиру. Володимирова мати насторожено зустріла незнайомого. А той розв'язно сів на стілець і почав добірними словами ганьбити сина в очах матері. Хвора жінка з завмиранням серця слухала. Нарешті гість підвівся і з порога погрозив:

— Не відірвете сина від тої дружини — поховаєте!

З того дня і почалися сльози. Довго думав Володимир і вирішив поступитись перед просьбами матері тимчасово не з'являтися на роботу в комсомольську дружину. «Заспокоїться, тоді піду», — думав він. Але не так обернулася справа. Другого ж дня дружинники на чолі із своїм командиром прийшли на квартиру Котлярова.

— Ти що, захворів? — спитав його Харченко.

— Ні, — прямо відповів комсомолец.

— Так в чому ж справа? Ми чекали тебе вчора, а ти не прийшов.

Котляров схилив голову, не міг зразу знайти слів для відповіді. Сором пік йому обличчя. Ніколи він не почував себе так погано, як у цю хвилину. Бачачи, як син переживає

і червоніє, мати всім серцем зрозуміла його ніяковість. Вона тяжко зітхнула і розповіла, що саме змушувало її стримувати сина, щоб той не ходив у комсомольську дружину.

Хулігана того ж дня арештували органи міліції, а Котляров знов одяг на рукав піджака червону пов'язку дружинника.

Пізніше Володимирові за активну роботу в штабі загону видали туристську путівку.

Котляров з групою інших туристів виїхав на південь нашої Батьківщини.

4.

Штаб народних дружин міста о десятій годині заповнили люди. Тепер уже деякі справи прояснилися. Була розшукана і вручена матері дівчинка, яка втікла від воріт базару і потім забула свою адресу. Привезли в штаб хулігана, який поранив дружинника.

Це був стрункий і дужий юнак, зухвалий і легковажний. Пустоцвіт, типовий дармоїд з бандитськими звичками. Моральне падіння його почалося давно. Виплеканий «мамин синочок», він байдикував, захоплювався закордонними танцями, шукав гострих відчуттів.

Знаючи все це, дружинник К., людина з досвідом, вирішив запросити юнака в штаб і відверто порозмовляти з ним. На конкретних фактах він показав йому нікчемність і огидність його гультьяйського життя, радив йому влаштуватися на роботу, відновити навчання у вечірній школі.

Та дружня порада не доходила до черствого серця молодого паразита. Огризаючись, він відповідав:

— Ви мене не вчіть! Я сам знаю, що мені робити.

— Тоді чому ж не робите? — запитав його дружинник. — Ви заважаєте порядним людям йти до завітної мети. Праця прикрашає людину, прикрасила б вона й вас. Подивіться: ви сильний і гарний хлопець...

— Я не потребую ваших оцінок! — брутально відповідав пустоцвіт.

— Ви скочуетесь в яму, і мені шкода вас, — терпеливо роз'яснював йому дружинник, не підвищуючи голосу.

— Замовкни! — раптом вигукнув хуліган і, схопивши зі столу графин з водою, вдарив ним дружинника по голові.

Кров залила обличчя дружинника. Хуліган хотів ще раз вдарити, але дружинники скрутили йому руки...

Тепер він стояв перед столом командира комсомольського загону дружинників і дивився в куток. Він охоче попросив би пробачення за свій хуліганський вчинок, але було пізно.

— Тепер я не можу вам допомогти, — сказав йому Харченко. — Доведеться відповідати перед народним судом. Ви зробили великий злочин і майте мужність відповісти за нього.

Пустоцвіта повели в міліцію.

Об одинадцятій годині ночі у штаб прийшов середніх років чоловік в дорогому костюмі, в лакованих туфлях. Це був технік одного з заводів міста. Побачивши його, Харченко запитав:

— Ви до мене?

— Прийшов попросити пробачення, — ніяковіючи, відповів гість. — Учора я перебрав і, здається, наробив бешкету.

— Так, ви образили одного нашого дружинника, поламали стілець і брудно лаялись.

— Перебрав, перебрав, — шептав чоловік в дорогому костюмі, червоніючи до вух. — На іменинах свого друга побував...

— А чому ж ви опинилися на тротуарі біля винного магазину?

— Ось цього я не пам'ятаю, — дивувався технік. — Це, звичайно, непристойно. Люди проходили, бачили...

— Так, дуже негарно, — погодився Харченко. — Але не нам вас учити. Ви ж батьком могли б нам бути. Сьогодні на наш запит завод дав про вас позитивну характеристику. Ви чесний працівник, трудолюбивий і дисциплінований, у колективі вас поважають. Як же ви могли допустити, щоб на вас дивились прохожі, коли ви лежали під стіною винного магазину? Чи знають про це ваші друзі?

— Поки ні. Пробачте мені, хлопці, більше цього не буде. Мені соромно і перед вами, і перед робітниками заводу...

Харченко віддав йому документи.

— Гарзд! Поки обмежимося розмовою.

* * *

Велику справу робить комсомольський загін дружинників. Ці чесні молоді люди навчились приборкувати хуліганів, знешкоджувати дрібних злодіїв, відбивати охоту до легкої на-

живи у спекулянтів, припиняти бешкети п'яних. Та не тільки це. Дружинники провадять велику виховну і роз'яснювальну роботу: випускають сатиричну газету, розкривають перед громадянами зміст радянських законів, популяризують біографії кращих людей нашої країни.

Начальник штабу дружинників з великою любов'ю розповідає про чесність, працьовитість своїх товаришів. Г. Харченко називає імена дружинників: слюсаря Віталія Соляника, санітара Бориса Лопушанського, старшокласника Степана Гостинецького та багатьох інших. Він пишається ними.

— Милі хлопці. А скільки таких! Ці люди цілком безкорисливо працюють у дружинах. Їм хочеться бачити своє місто чистим, спокійним, веселим. Хіба це не благородне бажання?

ШАПКА-УШАНКА

Зразу ж після огляду місця, де стався злочин, працівник карного розшуку лейтенант Зотов повернувся в управління, майже збіг на другий поверх і, увійшовши до приймальної, сказав секретарці:

— Маріє Миколаївно, повідомте, будь ласка, підполковника, що я вже прибув.

— Є доповіді! — посміхнулася та й, продовжуючи виступувати на машинці, додала: — Шерлок Холмс може увійти. У підполковника зараз нікого нема.

Лейтенант докірливо глянув на секретарку, хотів щось відповісти, але передумав і, постукавши, відчинив двері кабінету:

— Дозвольте?

— Заходьте, Зотов! Сідайте. Доповідайте.

Зотов зробив кілька кроків по килиму і сів у м'яке крісло. Він вийняв з кишені записну книжку, розкрив її десь посередині і почав:

— Грабіжники проникли в приміщення артілі через головний вхід. Висячий замок зламано, внутрішній відкрито з допомогою відмички. З приміщення викрадено двісті метрів вовняних тканин і близько ста п'ятдесяти метрів різних інших тканин. Зламано задню стінку вогнетривкої шафи. Звідти нічого не викрадено, бо там нічого не було, крім паперів. Грабіжники залишили на місці злочину каракулеву шапку-ушанку. Інших доказів не знайдено. Пущена собака взяла слід, але біля стоянки таксі безнадійно загубила його...

Зотов замовк.

Підполковник Дещенко сидів, нахилившись, у кріслі, і зда-

валося, що вся його увага була зосереджена на тому, щоб примусити лінійку балансувати на кінчикові складаного ножа, який він тримав у правій руці, а лівою злегка підтримував і переміщував лінійку.

— Усе? — нарешті спитав він, зрозумівши, що лейтенантові сказати більше нічого. — Мало, Зотов, дуже мало. Це ж саме міг би встановити і двірник, якби ми йому доручили зробити огляд...

Він кинув лінійку на стіл, склав ніжик, підвівся і вийшов з-за столу. Зотов також підвівся.

— А нам слід знати більше. Нам треба знати стільки, щоб знайти злочинця, викрити його в злочині і покарати. А для цього потрібно не просто фіксувати факти — отак зламано, таким способом викрадено, залишена шапка і таке інше. Ми повинні проаналізувати факти, узагальнити їх, зробити висновки, накреслити оперативний план і ліквідувати банду грабіжників. Ясно?

— Ясно, товаришу підполковник! — відповів Зотов.

— Ідіть, лейтенанте, і беріться до роботи. Цю операцію назовемо «Шапка-ушанка». Майте також на увазі, що залізнична міліція повідомлена про пограбування. Автоінспекції дано вказівку взяти під контроль автотранспорт, що виїжджає за межі міста. Таким чином, злочинці у ближній час позбавлені можливості вивезти вкрадене і будуть, мабуть, намагатися збути його частинами в скуповувальних магазинах і на ринках. Бажаю вам успіху, Зотов, у вашому першому самостійному завданні! Про хід справи постійно інформуйте мене.

Підполковник провів Зотова до дверей і міцно потис йому руку.

Ретельно обміркувавши план дій, Зотов знов пішов до артілі, де напередодні сталася крадіжка із зломом. Ще раз уважно оглянув місце події, увійшов до кабінету голови. В розмові з ним Зотов звернув увагу на те, що за два дні до пограбування до голови прийшли двоє громадян — один літній, а другий років двадцяти п'яти, добре одягнені. Відрекомендувавшись працівниками відділу боротьби з розкраданням соціалістичної власності, вони півгодини розмовляли з головою артілі. Розмова їх схилялася весь час до одного: чи не траплялись за останні два тижні крадіжки в артілі.

Голова запевнив їх, що нічого подібного він не помічав, бо своїх людей знає як чесних і сумлінних працівників. Для підсилення своїх слів він навіть повів цих недовірливих гро-

мадян у склад, де ще раз довів їм, що в артілі все на місці і в зразковому порядку.

— А які люди в артілі, — продовжував голова, — вони та кож наочно переконалися: коли прийшли, у мене в кабінеті сидів художник і малював портрет найкращого закрійника для міської Дошки пошани.

— Художник? — швидко перепитав Зотов. — А звідки він, прізвище знаєте?

— Аякже, аякже! — сказав голова і, перегорнувши декілька аркушків настільного календаря, назвав прізвище і місце роботи художника.

Зотов записав.

— А чому художник малював у вас в кабінеті?

— Він сам попросив дозволу. Казав, що тут найбільш зручне освітлення, а відвідувачі, мовляв, йому не заважатимуть.

— Ви ж дивіться! — не заспокоювався голова, — стільки рсків нічого не траплялось, аж тут... раптом! Мабуть, ці двоє накаркали.

— Так. Накаркали, — ніби отямившись, сказав лейтенант. — А вони посвідки вам показували?

— І показували і не показували. Витягли по книжечці з нагрудної кишені і все. Не буду ж я просити: покажіть. Незручно якось...

Повернувшись в управління, Зотов увійшов до своєї кімнати, швидко зняв пальто і капелюх, сів за стіл і негайно подзвонив у відділ боротьби з розкраданням соціалістичної власності. Через декілька хвилин йому назвали прізвища двох співробітників, які повинні були відвідати артіль.

Подякувавши співбесідників, лейтенант натиснув пальцем на блискучу кнопку апарата і, як тільки почувся протяжний звук, знову набрав номер.

— Слухаю! — несподівано голосно рявкнуло з навушника.

Тримавши трубку далі від вуха, Зотов сказав:

— Добридень! Говорить лейтенант Зотов з карного розшуку. Я займаюсь зараз артіллю, в якій ви недавно розмовляли з головою. І тому хотів би з вами зустрітися, щоб з'ясувати деякі обставини. Як ви на це дивитесь?

У трубці задеренчало.

— Нічим я тобі допомогти не можу, лейтенанте. Справа в тому, що коли я прийшов до артілі, то голова аж рот розкрив від подиву. Каже: «Тільки-но ваших двоє було в мене,

переконалися, що все в порядку, і пішли. А тепер знов!» Ну, я, звичайно, не захотів надокучати йому. Так і доповів начальству, що в артілі все гаразд. Ось так, друже мій...

— А хто ж все таки був там, ви не знаєте?

— Не знаю, любий, не цікавився. Головне, що були, а хто — байдуже...

Роздосадуваний Зотов поклав трубку на важіль. Поведінка працівника відділу боротьби з розкраданням соціалістичної власності його спочатку обурила, але потім він подумав, що не можна так чіплятися до людей і нічого розраховувати на чинюсь сторонню допомогу. Зробивши такий висновок, Зотов заспокоївся і вирішив розпочати виконання свого плану.

План Зотова був простий. Уважно оглядаючи шапку-ушанку, яка залишилася на місці злочину, він виявив за її околичкою старий трамвайний квиток ризького трамвайного управління. Цілком природно виникла думка, що злодій приїхав з Риги. І перше, що вирішив зробити Зотов, це з'ясувати, хто з приписаних у готелях приїхав з Риги.

У одному з готелів Зотову сказали, що клієнт з Риги живе в двадцятому номері і зараз його нема, але приблизно в цей час він, звичайно, приходить обідати до ресторану внизу.

Зотов почав чекати. О п'ятнадцятій годині десять хвилин до вестибюля ресторану, не кваплячись, увійшов високий плечистий чолов'яга, на ходу стягаючи рукавички, підійшов до дзеркала і зупинився. На ньому були білі бурки, жовтий шкіряний реглан з каракулевим коміром, а на голові... кепка. Мужчина оглянув себе в дзеркалі, повернувся боком, ще раз поглянув і посміхнувся, від чого над правою бровою різко позначився шрам. Потім він пройшов у гардероб, роздягся і ввійшов у зал.

«Він!» — промайнуло в голові Зотова, кров застукотіла в скронях, і всього його пройняло якесь складне почуття: радість, що перше в житті самостійне завдання він виконав так швидко і просто, і злість на цю людину, яка сміє так спокійно ходити по землі! Захотілося тут же затримати його.

«Спокійно, лейтенанте, спокійно!» — скомандував собі Зотов і, остаточно взявши себе в руки, подумав: «Адже ти вже не курсант. Тобі не можна гарячитися. Треба перевірити свої припущення. Може, шапка зовсім не його, може, він завжди носить тільки кепку. Треба перевірити».

І Зотов прийняв рішення. Він швидко підійшов до старика-гардеробника, показав свою посвідку, дав йому каракулеву

шапку-ушанку і попросив повісити її на гачок, де вже висів шкіряний реглан.

— Якщо хазяїн шкірянки буде казати, що це не його шапка, переконуйте, що саме його, — сказав Зотов гардеробникові, сів на диван і закрився газетою.

За годину з залу ресторану вийшов мужчина зі шрамом, дав гардеробникові номерок і, коли йому подали реглан, звично підставив руки, щоб одягтися. Застебнувшись на всі гудзики і не міцно затягнувши пояс, власник реглану повернувся до бар'єра гардероба, простяг руку і... раптом завмер. Рука в нерішучості повисла в повітрі, ніби перед нею лежала не шапка, а їжак.

— Беріть, беріть! — говорив гардеробник. — Ваша.

— Ні, ти помилився, папашо. Це не моя. Була в собаки хата! — несподівано сказав він і засміявся. — Ні, ні, дідусю, помилився ти. У мене кепка. Ось вона висить. Давай її сюди, а шапку забери, а то ще хазяїн вийде, подумає про нас не добре.

Він одяг кепку, знов підійшов до дзеркала, поглянув на себе і ще раз повторив:

— Була в собаки хата!

Коли за ним зачинились двері, Зотов поклав газету на стіл, посидів ще з хвилину на дивані. Але тільки зібрався він вставати, як раптом за скляними дверима знов з'явилася постать мужчини в шкірянці. Він підійшов до самих дверей, взявся за ручку, якусь секунду розмірковував, потім різко обернувся і пішов.

У Зотова не залишалось ніяких сумнівів, що він знайшов хазяїна шапки.

Попередивши телефоном чергового адміністратора готелю, щоб його негайно повідомили, коли клієнт з двадцятої кімнати від'їжджатиме, і організувавши нагляд за виходом, Зотов пішов доповідати Дещенкові.

Вислухавши доповідь лейтенанта, підполковник замислився.

— Так... Хазяїна шапки ви знайшли, але ж чи певні ви, що злодій — він. Чи відчуваєте ви за собою право зробити людині таке обвинувачення? — різко запитав Дещенко.

— Звичайно, товаришу підполковнику! Експеримент з ним при допомозі єдиного нашого доказу свідчить проти нього. І формально ми...

— В тому то й справа, що формально, милий ти мій, —

неофіційно заговорив Дещенко. — Формально ми можемо арештувати його, зробити обвинувачення і нехай тоді він доводить, що я — не я і шапка не моя. Формально ти, Зотов, правий і діяв вірно, але... односторонньо.

Брови у Зотова полізли догори.

— Так, так, лейтенанте! — помітивши його подив, продовжував Дещенко. — Ви скажете, що художником поцікавилися, є такий. Відділ боротьби з розкраданням соціалістичної власності також проводив відповідну перевірку. Отже, все, що можна, ви зробили. А чи так? Ні. Далеко не все. Ви, наприклад, не цікавитесь оперативними зведеннями з районних відділків. І даремно. Ось учора в десятий віділок приходила одна дівчина і принесла цікаві відомості. Я гадаю, що вони будуть для вас корисні. Порозмовляйте з нею і продовжуйте роботу, товаришу лейтенанте.

— Єсть, товаришу підполковник! А як же бути в «двадцятим» у готелі, господарем шапки?

— «Двадцятого» поки що не турбуйте, але пам'ятайте, що часу у вас залишилося лише три дні.

І пояснив здивованому Зотову:

— Через три дні закінчується відрядження у «двадцятого», і тоді ми змушені будемо потурбувати його, а поки це не в наших інтересах.

Цього ж дня Зотов пішов «на побачення» до дівчини, про яку йому говорив підполковник.

Оксана Ткач працювала в госпіталі медсестрою і одночасно вчилася в десятому класі школи робітничої молоді. Зустрівшись з лейтенантом і довідавшись, хто він і чого прийшов, дівчина розповіла йому таку історію.

Одного разу після занять у вечірній школі Оксана йшла додому. Біля кінотеатру до неї підійшли дві дівчини і запропонували зайвий квиток. Фільм ішов перший день, на нього дуже важко було потрапити, і Оксана погодилася. В кінотеатрі дівчата познайомилися, а коли разом поверталися додому, Оксана довідалась, що подружки вчаться у Вінницькому педагогічному інституті, що в них тепер канікули і вони приїхали подивитись на древній Львів. Знайомих у них майже немає, якщо не рахувати хлопців, з якими вони познайомились якось у парку Високий Замок. «Хороші хлопці, також студенти», — говорила одна з них, яку звали Софією. Зупинились подружки в готелі, у спільній кімнаті, де, крім них, живе ще п'ятеро жінок.

— І це найбільша незручність,— з прикрістю розповідала Віра, так звали другу.— Розумієш, Оксанко, кожного разу доводиться бігати в камеру для схову речей, бо адміністрація, бачите, «за не здані до камери речі не відповідає»,— обурювалась вона.

— Кожного дня плаття доводиться гладити, тому що в чемодані вони дуже мнуться,— скаржилась і Софія.

— Шкода мені стало дівчат,— розповідала далі Оксана,— і я запропонувала їм перебраться до мене. Мама якраз поїхала в село до родичів погостювати, нехай, думаю, проживуть у мене дівчата чотири-п'ять днів. І мені веселіше буде.

Перебрались вони на другий же день. А ввечері вже прийшли їх знайомі хлопці — двоє молодих, а третьому за сорок. Сказали, що він їхній викладач, старий холостяк. Принесли з собою горілку, для дівчат вино, якусь закуску.

Не подобалось мені це відразу, але думаю, нехай, не буду вже псувати компанії. Через два дні і хлопці принесли свої чемодани. Кажуть, в гуртожитку ремонт почався, всіх тимчасово перевели жити в спортивний зал, тому вони дуже просять дозволу залишити поки чемодани в мене.

Потім якось той викладач дає мені пачку грошей і просить, щоб я підготувала вечірку. Я не хотіла брати грошей, але він залишив їх на столі і пішов. Це було вдень, він забіг на хвилинку і сказав, що квапиться на лекцію. Софія і Віра умовили мене взяти гроші. «Їх,— кажуть,— у нього кури не клюють!»

Минув тиждень, а мої дівчата і не збираються від'їжджати, кажуть: запізнимось днів на п'ять — нічого не буде. Віра по секрету сказала, що викладач освідчився Софії і та не знає, що їй робити. Отож таке закрутилось, що я не знала, як бути.

Увечері, коли вся компанія знову зібралася, приносять раптом телеграму. Читаю — від брата Андрія, пише, що виїхав, просить завтра зустріти. Підрахувала я, бачу, що завтра — це вже сьогодні, увечері він повинен приїхати. Зраділа я і кажу жартома:

— Закінчилася наша вольниця, брат приїжджає.

— А він що,— запитує захмелілий викладач,— мулла чи що? Проти нас, козаків, піде. То ми ж його швидко висвятимо в християнську віру!

Я розгнівалася, кричу: «Самі ви — мулла! Мій Андрій — льотчик! І взагалі надокучили мені ці всі вечірки!»

Тут всі мене почали умовляти, а мені дивитись на них

огидно. Повернулася і вискочила на кухню. Дивлюсь, а там Едік (так звали одного з хлопців) у своєму чемодані риється. Побачив мене, спочатку розгубився ніби, а потім причинив чемодан і каже сердито:

— Ну, чого дивишся, не бачила чи що?

А я справді остовпіла, як побачила повний чемодан кусків мануфактури. Спочатку хотіла запитати, звідки це в нього, а потім раптом виникла підозра, але стрималась і кажу:

— Огидний цей ваш викладач, і чого ви з ним дружбу водите.

Отож зробила я вигляд, ніби нічого не помітила, а за годину всі розійшлись. Сьогодні ввечері обіцяли прийти познайомитися з братом і забрати «барахлишко», як вони кажуть.

Ось і все, — закінчила Оксана. — Тільки я певна, що це ніякі не студенти, а спекулянти якісь, і я тепер не знаю, що зі мною буде, — сказала дівчина, мало не плачучи.

— Нічого страшного не буде, Оксано, — сказав Зотов, щоб заспокоїти її. — Зробила ти цілком вірно, що прийшла до нас і розповіла. А тепер ми разом з тобою зробимо ось що...

...Увечері, коли Віра і Софія разом зі студентами і викладачем прийшли до Оксани, вона, буцімто забувши про вчорашнє, познайомила їх зі своїм братом Андрієм, високим мужчиною у формі лейтенанта авіації, та його другом — старшим лейтенантом Григор'євим, який приїхав разом з Андрієм.

Гостей чекали. Стіл був заздалегідь заставлений закусками, серед яких стояли пляшки з різними етикетками. Незважаючи на таку, здавалось би, святкову обстановку, серед тих, що зібрались, не відчувалось звичайного в таких випадках пожвавлення, невимушеності.

Викладач зі своїми студентами сидів у кутку, вони про щось напівголосно розмовляли. Андрій та його друг стояли біля письмового столика з книжками і настільною лампою з абажуром-прожектором і розглядали альбом. Оксана з дівчатами хазяйнувала на кухні.

В цей час задзвонив дзвінок, і Оксана побігла відчиняти двері.

Увійшло двоє мужчин. Один з них був у темно-синьому пальті і такого ж кольору фетровому капелюсі, другий одягнений у жовтий шкіряний реглан з каракулевим коміром, а на голові — каракулева шапка-ушанка.

Андрій швидко підійшов до них, різко обернувся в бік студентів і викладача і сказав:

— Знайомтеся, товариші!

Чолов'яга у шкірянці глянув на викладача. Погляди їх зустрілися, і на якусь мить запанувала тиша. Чути було, як цокав будильник на вікні, а на кухні посвистував паруючий чайник. Серед цієї тиші особливо чітко пролунав голос «двадцятого»:

— Це він, бандит, і його банда!

— Так, це ті самі «обехеесівці». Я їх добре запам'ятав,— сказав той, що був у темно-синьому пальті.

«Викладач» рвучко підвівся з стільця, зробив крок на середину кімнати і несподівано вдарив чимось по лампочці під стелею. Почувся вибух, на підлогу посипалось скло. Темряву раптом прорізав промінь настільної лампи-прожектора.

Зотов, він же Андрій, стояв з револьвером в руці над «викладачем», який лежав на підлозі обличчям донизу з викрученою рукою, біля якої валялася зброя.

«Студенти» продовжували сидіти на своїх місцях з підведеними вгору руками і сторожко поглядали на револьвер в руці Григор'єва.

З кухні чулися схлипування двох жінок, які намагалися в сутолоці вислизнути в двері, але були затримані нарядом міліції, що прибув разом з підполковником Дещенком.

Злочинців обшукали і повели під конвоем.

Оксана дістала з шухляди стола цілу лампочку, і Зотов вкрутив її замість розбитої. У кімнаті знов засвітило яскраве світло.

Дещенко обернувся до людини в темно-синьому пальті і сказав, потискуючи йому руку:

— Дякую вам, товаришу...— він запнувся на мить,— ...товаришу художник! Без вашої допомоги нам було б дуже важко впіймати злочинців, які пограбували артіль. Дякую і вам, товаришу «двадцятий»,— всміхнувся підполковник, звертаючись до мужчини в реглані.

— Ні, це вам треба дякувати, товариші працівники міліції,— відповів той.— Якби не ви, не бачити мені своєї шапки, як своїх вух,— засміявся він.— Бандити і реглан зняли б з мене тоді вночі, якби раптом не з'явилась недалеко група людей.

Дещенко підійшов до Оксани, обняв її за плечі і сказав:

— А вам, Оксано, найбільше спасибі! Лейтенантові Зотову і комсомолці Ткач за проявлену пильність і відмінне виконання операції по затриманню банди злочинців оголошую подя-

ку! Ну, а тепер можете продовжувати свою вечірку. Зотову дозволяю залишитися у «сестрички».

— А це що за «братик» тут об'явився? — почувся раптом голос біля дверей. — Ану, давай його сюди!

— Андрійку! — Оксана кинулась з розгону на шию братові.

Той поклав на підлогу чемодан, підняв сестру і закружляв її по кімнаті. Оксана сміялась і кричала:

— Пусти, ведмедю, задушиш!

Навколо усміхалися радісні обличчя.

Зотов увімкнув радіолу і поставив вальс «Амурські хвили».

СПРАВА № 317

Несподіваний гість

Автобус Київ—Львів зупинився біля Оперного театру. Разом з іншими пасажирами з нього, не поспішаючи, вийшов чоловік середніх років у модному сірому костюмі. В руці він тримав коричневий чемодан.

Через дві-три хвилини прибулий уже їхав у таксі по проспекту В. І. Леніна. Машина повернула направо і загубилась у провулках. В одному з них поруч з вулицею Енгельса пасажир попросив водія зупинитися. Розрахувався щедро, давши «на чай» десять карбованців, і упевнено попрямував до брами великого будинку.

Водій здивувався: давно не давали йому таких чайових. Але ще більше здивувався б він, коли б побачив, що майже одразу після його від'їзду пасажир вийшов з брами, озирнувся і поспішив у сусідній провулок, до старовинного особнячка, оточеного невеличким фруктовим садом. На запитання «Хто?» відповів тихо, але чітко:

— Пані Марія повідомила, що тут здається кімната. Окрема, з канапою.

За дверима було тихо. Потім хтось трохи прочинив двері, що тримались на ланцюжку.

— Канапу вже продали...— у щілинку виглянув низенький посивілий чоловічок з глибоко запалими очима,— але ще залишилась добра шафа...

Клацнув ланцюжок, і двері відчинилися.

— Пане Кри...— він не закінчив. Гість застережливо підніс палець та прошепотів:

— Тихше, Мисак... Та пропустіть же мене...

В кімнаті приїжджий спершу поставив на підлогу чемодан,

окинув зацікавленим поглядом чистеньку, бідно обставлену кімнату і, звертаючись до хазяїна, промовив:

— Привіт вам від Гетьмана, Мисакі!

Через годину, переодягнувшись, прибулий сидів у кріслі і з насолодою пив чай.

Мисак займав скромну посаду бухгалтера в одній з невеликих львівських установ. До роботи ставився сумлінно, з начальством не сперечався. Ось уже кілька років його обирали членом місцевого.

З несподіваним гостем Мисак познайомився кілька років тому. Познайомив їх Гетьман — крайовий провідник ОУН, який тікав за кордон. Познайомив і попередив: допомагати у всьому, з чим він звернеться до нього. І от вони зустрілись. Цікаво, з чим прийшов він...

Гість не примусив довго чекати. Відкривши чемодан, він вийняв з таємного днища складений вчетверо аркуш паперу. Розгорнув, поклав на стіл і пригладив рукою.

— Підхсдьте ближче, Мисак, сідайте! — запросив він хазяїна.

Мисак підійшов, сів. Він побачив звичайний, накреслений чорнилом план якогось приміщення.

— Бачите цей план? — приїжджий підсунув його до співбесідника. Тонкий кістлявий палець з великим перснем бігав по чорнильних лініях. — Це план кафе, що раніше належало Гетьману. — Він прочитав неабияке здивування на обличчі Мисака. — Що, не розумієте? Нічого, все вам стане ясно. Так от. Перед тридцять дев'ятим роком Гетьман прибудував оце приміщення, — палець зупинився на краю паперу. — Підлогу настелив паркетом. А під паркетом, в тому місці, де стоїть червоний хрестик, залишився каналізаційний люк. Через цей люк люди Гетьмана в 1940 та 1941 роках приносили в кафе зброю з сусіднього двору. Люк і тепер відкритий.

Мисак уважно слухав, до пуття не розуміючи, до чого веде гість. А той спокійно продовжував:

— Тепер, Мисак, переходжу до головного. В цьому приміщенні знаходиться ювелірний магазин, а саме тут, — він знову тицьнув пальцем у хрестик, — кладовка, де зберігаються найцінніші золоті речі і дорогоцінне каміння. Тепер зрозуміли? Ніхто про цей люк не знає... Коротше, потрібна ваша допомога, мій голубе.

Мисак весь почервонів, очі його жадібно блищали. Але несподівано для гостя він обурено замахав руками.

— Пробачте, те, що ви зараз мені пропонуєте, — звичайний грабунок... — він запнувся і додав: — Звичайнісінька кримінальщина. Адже я не злочинець, а ідейний борець за незалежну Україну! Ви повинні це зрозуміти...

— Слухайте, ви! Самостійник! — гість голосно розсміявся. Обличчя його вмить зробилося жорстким. — Ви що, мене дитиною вважаєте? Плювати я хотів на вашу ідейність! Бачили такого?! Досить. Я знаю вас краще, ніж ви самі себе. Хто крадене скуповує? Я чи ви? Хто над львівськими карманиками хазяйнує? Подумаєш, ідейний! Нащадок Мазели знайшовся! — Він підійшов до дверей, прислухався... Потім наблизився до Мисака і процідив крізь зуби: — А може, мені маленького листа чекістам написати? Мовляв, скромний бухгалтер Мисак, чесний радянський громадянин, активіст і член місцевкому, насправді ніхто інший, як...

Мисак не дав йому закінчити.

— Добре. Годі! Що мені треба робити? — з червоного він став білим як папір, руки його тремтіли.

— Це вже інша розмова. Вона мені подобається. — Обличчя гостя знову пом'якшало. — На «діло» я вас не візьму, не бійтесь. Такі трухляві пеньки мені не потрібні. Знайдете мені людей. Спритного помічника і обов'язково водія з машиною. Ясно?

Власник синьої «Победи»

Минула перша година ночі. Чергування йшло спокійно, без будь-яких подій і телефонних дзвінків, і лейтенант Перегудов, який сьогодні чергував у четвертому відділку міліції, не поспішаючи, доїдав бутерброд. Потім закурив, підійшов до розчиненого вікна, за яким час від часу ще лунали кроки запізнілих прохожих, і сів на підвіконня.

З сусіднього скверика прямо пахло гвоздиною. Хтось дренькав там на гітарі і наспівував «Чорні очі». У відповідь тихо сміялась дівчина.

«Людам добре, а ти сиди тут», — з сумом подумав Перегудов.

Напівтемну вулицю раптом освітило сліпуче світло фар автомобіля, що виринув з-за рогу. Ясно-зелений «Москвич», заскреготавши гальмами, несподівано зупинився перед відділком міліції. З машини вискочив чоловік і кинувся до під'їзду. Все це сталося дуже швидко, але Перегудов встиг помітити,

що чоловік погано тримався на ногах. «Мабуть, хлопець зайвого хильнув», — подумав і відійшов від вікна. В цю мить з коридора почувся приглушений шум, ніби щось важке впало на підлогу.

Стривожений лейтенант вибіг з кімнати. На освітлених сходах, розкинувши руки, лежав чоловік років тридцяти п'яти, одягнений в гарний синій костюм. Кров стікала на шовкову сорочку.

Людина була непритомна.

Перегудов кинувся до телефону, набрав номер. За професійною звичкою уважно подивився на годинник. Було шістнадцять хвилин на другу...

Незабаром на вулиці залунав протяжний гудок. Це примчала машина швидкої допомоги. Слідом за нею біля під'їзду зупинилася синя «Победа» з червоною смугою на кузові. Лейтенант Перегудов доповів про випадок начальникові карного розшуку підполковнику Кондакову, людині з вольовим обличчям і гострим поглядом трохи примружених очей.

Підполковник уважно вислухав чергового.

— Щупак, Стецюк, Горовий — зі мною! — коротко наказав він. — Лейтенант залишиться біля «Москвича».

Кондаков пішов на другий поверх, де лікарі швидкої допомоги розмовляли між собою, як люди, яким тут уже нічого робити.

Невідомий був мертвий.

Співробітник науково-технічного відділу старший лейтенант Горовий зробив кілька знімків убитого і дав місце немолодій людині в білому халаті. Натягнувши на тонкі пальці гумові хірургічні рукавички, судово-медичний експерт схилився над трупом.

На тілі вбитого була виявлена глибока рана, заподіяна дуже гострим ножем і з великою силою. Експерт зробив кілька вимірювань на трупі з допомогою металевої рулетки і, записавши результати, почав щось підраховувати.

— Погляньте, товаришу підполковник, — експерт подав Кондакову листок з своїми записами. — Або удар зробили з-за спини, або...

— Або вбивця — лівша, — не дав закінчити експертові начальник кримінального розшуку.

Виявити особу потерпілого вдалося зразу, без усякого клопоту. Паспорт на автомашину, знайдений при ньому, свідчив, що власником «Москвича» був громадянин Чмир. Крім

паспорта, семи карбованців і клаптика паперу, мабуть якогось рахунку, в кишенях Чмира нічого більше не було. Підполковник дозволив забрати труп для розтину.

Коли носилки з тілом убитого винесли з під'їзду, повз них пройшла висока світловолоса жінка років двадцяти-двадцяти двох. На мить зупинилась, швидко поглянула на носилки і, прискоривши кроки, зникла в темряві. Але на якусь мить очі жінки зустрілися з очима одного з оперативних працівників.

— Бач яка розмальована, — пробурмотів лейтенант Щупак, крокуючи до машини.

«Москвич» стояв посеред безлюдної вулиці, зловісно поблискуючи фарами. Перше, що впало в очі працівникам розшуку, був важкий гаєчний ключ, що лежав на передньому сидінні немов забутий. На його масивній гранчастій головці чітко проступали бурі плями крові.

Підполковник довго тримав ключ в руках, розглядаючи його з усіх боків у лупу. Нарешті він, обережно знявши з головки присохлу до крові коротку чорну волосинку, сховав її в конверт. Потім відкрив дверцята і уважно оглянув кузов. Усе тут було на місці, все зовні виключало навіть припущення про те, що напад на Чмира був вчинений безпосередньо в машині.

Раптом він відчув слабкий запах духів. Сівши в машину, Василь Іларіонович зачинив дверцята і зрозумів, що не помилився: в закритій машині запах чути було сильніше. Підполковник задумався. Версія пограбування не знаходила жодного підтвердження. Очевидно, Чмир добре знав своїх пасажирів і передбачав можливість нападу. Виходячи з ними з машини, захопив з собою ключ для захисту. Не носив же він його в кишені святкового костюма! Те, що Чмир захищався цим ключем, не викликало сумніву.

Заглибившись у думки, підполковник не помітив, як до нього підійшов лейтенант Щупак.

— Дозвольте доповісти, товаришу підполковник. Зараз дзвонили з управління. Чмир, виявляється, з прямою: він зареєстрований у нас як людина, зв'язана з кримінальним світом. Відомий під кличкою Джаги.

Василь Іларіонович посміхнувся. Повідомлення лейтенанта підтверджувало його власні думки.

Слідство розпочинається

Кондаков мовчки ходив по кімнаті, м'яв пальцями згаслу цигарку. З багаторічного досвіду він знав, що напрям, в якому почнеться розшук злочинця, часто має вирішальне значення для успіху всієї операції. Тому він не поспішав з висновками, знову й знову аналізуючи припущення і можливі версії, що виникли в результаті першого враження.

— Так от, товариші! — почав підполковник, звертаючись до присутніх у кабінеті оперативних працівників. — Справа важка, темна, починати доводиться наосліп. Обставини злочину для нас поки що загадкові. Невідомі нам також мотиви вбивства. Проте думаю, що версія пограбування не має підстав. Що ми знаємо? Злочин зроблено на початку другої години ночі, точніше в десять, дванадцять хвилин на другу. Машина під'їхала до відділку міліції чверть на другу. За висновком експерта, вбитий міг залишатися живим з такою раною не більше трьох-п'яти хвилин. Отже, місце злочину знаходиться десь близько, на відстані не більше кілометра. Що можна припустити? Мабуть, убивство сталося недалеко від машини і вбили люди, яких Чмир знав особисто. Треба думати, що в машині була сварка і, знаючи, з ким він має справу, Чмир, виходячи, захопив ключ — єдину річ, якою він міг захищатися. Я гадаю, що учасників злочину двоє. Другий, вірніше друга — жінка, можливо, тільки свідок убивства. Чому? Ви, очевидно, звернули увагу на те, що в машині відчувається запах духів? Далі. Черговий помітив, що машина виїхала з-за рогу. Отже, вона могла їхати сюди тільки з вулиці Кривоноса. — Підполковник підійшов до великого плану Львова, що висів на стіні. — Тут, — продовжував він, — на протилежних кінцях вулиці, як бачите, найзручніші для злочинців місця, безлюдні в нічний час. Відстань від них до відділку приблизно однакова: хвилина-півтори їзди машиною. Тому я й звертаю вашу увагу на ці пункти. — І підполковник зробив на карті червоним олівцем два жирні хрести.

— Ось поки що все. На жаль, дуже мало, але вбивцю треба розшукати будь-що і в найкоротший строк. Розумію, що буде важко, але це справа нашої честі, наш обов'язок. Розшук вестимуть лейтенант Щупак і капітан Стецюк. Старшим групи призначаю Щупака. Групу будемо розширювати в міру потреби. Про хід розшуку доповідати мені щодня!

Підполковник попрощався з працівниками і, дійшовши до дверей, несподівано обернувся та додав:

— До речі, Щупак, думаю, вам корисно буде знати, що вбивця — чорнявий, невеликий на зріст, лівша...

Після від'їзду підполковника слідчі працівники деякий час сиділи мовчки. Кожний порівнював висловлені начальником здогадки з власними спостереженнями та враженнями. Щупак щось записував у старенький обтріпаний блокнот.

Криміналісти добре знають, що яким би досвідченим, спритним і обережним не був злочинець, він завжди на місці злочину залишить свої сліди. Непомітні, невидимі на перший погляд, вони багато говорять натренованому оку. І багато з того, що зараз було загадковим у вбивстві Джаги, могло з'ясуватися при виявленні місця, де відбувся напад на нього.

— Я думаю, Іване, зробимо так,— звернувся Щупак до Стецюка. — Ти поговориш з сім'єю Чмира і з сусідами. Зверни увагу на особисте життя Чмира. Взагалі, орієнтуйся на місці. Дружину запроси до нас. Зустрінемося з тобою в управлінні о дванадцятій годині. А ми з вами, товаришу Горовий, спробуємо піти по сліду «Москвича».

Чекаючи, що скажуть товариші, Щупак подивився на годинник, ніби нагадуючи: часу минуло багато і треба діяти.

— По сліду піти можна,— зауважив експерт,— але надії на це мало. Вулиця брукована, сліди на ній майже зовсім непомітні. Коли б покришки були старими, ми б змогли по них визначити слід, а то ж нові в усіх «Москвичах», однакові, як близнята,— спробуй тут відрізнити. Хіба що допоможе нам час нічний,— вже бадьоріше продовжував Горовий,— інших слідів повинно бути мало. Може, і пощастить?..

У червні ночі короткі, світає рано. Коли Горовий і Щупак вийшли на вулицю, була п'ята година ранку. Роса вкривала траву на газонах. Після прокуреної, душної дежурної Щупак трохи шулився від передранкової прохолоди. Рідкі ще прохожі з подивом оглядалися на двох дорослих чоловіків, які йшли один за одним, весь час нахиляючись, й старанно оглядали брук, щось вимірювали.

Двічі на відстані 30—40 метрів їх увагу привернули відбитки колеса, чітко видні на тротуарі. Горовий розглядав сліди протектора. Для нього, досвідченого криміналіста-експерта, розв'язання цього завдання не було важким.

— Ось дивись,— Горовий показав Щупаку на тротуар, де ясно було видно два однакові сліди.— Те саме передне

ліве колесо... Машина різко зрізала кути. Не інакше, як водій поспішав або вів машину дуже невпевнено.

Скоро оперативникам довелось зупинитися. Перед ними була вулиця Кривоноса. Куди ж іти: вгору чи вниз? І, як на біду, поблизу жодного подібного відбитка.

— Ходім униз,— почув Щупак голос Горового, який за кілька метрів від нього розглядав трохи прим'ятий газон на краю тротуару.

Через деякий час оперативні працівники знайшли те, що шукали. Поруч з чітким слідом «Москвича», який, очевидно, зупинявся тут біля спортивного майданчика, на м'якому ґрунті було видно відбитки двох пар чоловічих черевиків. Вони вели на майданчик. Тут ґрунт був твердішим, сліди ставали слабшими і метрів через двадцять зникли.

Двоє людей, вийшовши з машини, йшли сюди поруч. Йшли поволі, мабуть, розмовляли один з одним. А ось зворотний слід одного з них. Він веде до машини. Крок дуже широкий, ніби людина бігла з усіх сил. Слід другого загубився в траві, далеко збоку. А от жіночий слід виявити не вдалося. Мабуть, жінка, якщо вона взагалі була, вийшла з «Москвича» на брук, а не на тротуар, як її супутники.

Щупак з нетерпінням чекав, поки експерт виміряє відбитки взуття.

— Так і є, один з двох слідів належить убитому... А другий? Другий належить злочинцю.

Горовий з завидною майстерністю скопіював його контури на папір.

Хоч старанний огляд місцевості не дав більше нічого, що вказувало б на те, що злочин стався саме тут, Щупак вже не мав сумнівів: він на вірному шляху.

«Підполковник ніби в дзеркало дивився!» — подумав він.

* * *

Сусіди, яких опитував капітан Стецюк, докладно відповідали на його запитання. На жаль, вони дуже мало знали Чмира. Ні з ким з них небіжчик не був у дружніх стосунках і нічого про себе нікому і ніколи не розповідав. Дехто згадував, що за останні півтора-два тижні до нього якось пізно ввечері заходило двоє невідомих. Один зовсім молодий, другий, навпаки, в літах, добре одягнений, із шрамом на обличчі. Разом з ними Чмир виїжджав на своїй машині і повертався

на світанку. В одних це викликало неясні підозри, інші не бачили в цих поїздках нічого поганого.

Двірник пригадав, що на початку дев'ятої години вчора «Москвич» стояв біля брами. Виходить, Чмир ще був у цей час дома. Всі без винятку сусіди з повагою говорили про дружину Чмира. Вона працювала в школі, добре виховувала двох своїх дітей і користувалась репутацією чесної, порядної людини і доброї сусідки.

В сім'ї Чмира вже знали про нещастя. Стецюк зрозумів це, переступивши поріг квартири. Жінка, років тридцяти, бліда, з припухлими, червоними від сліз очима, ледве глянувши на червону книжечку капітана міліції, вказала рукою на стілець. Двоє дітей, погано розуміючи, що відбувається, притиснулися до матері і з цікавістю поглядали на незнайомого «дядька».

— Не буду затримувати вас. Розумію, що вам не легко, але нам необхідно поговорити з вами. Це дуже важливо. Прошу вас зайти до нас у карний розшук о другій годині...

Капітан видер з блокнота листок і, написавши на ньому кілька слів, простягнув жінці.

— Ось візьміть, тут адреса.

Відомості, зібрані Стецюком у сусідів Чмира-Джаги, не давали слідству ніяких даних для розшуку злочинця. Нічого істотного не виявив і Щупак, провівши цілий ранок в артілі, де працював убитий. Усі давали Чмиру не блискучу характеристику, приблизно таку:

— Не знали, за що зарплату одержує. Електромонтером працював. Примчить на своїй машині, покопається у дротах півгодини — тільки його й бачили... Проте випити був не дурень...

Щупак зробив висновок, що служба була для Чмира лише вигідною ширмою, щоб використовувати свого «Москвича» для заробітків.

Багато разів доводилося лейтенантові Щупаку починати розшук злочинця, як і в даному разі, навромацки, йти за ним глибоко прихованими слідами. Часом керувався він лише власною інтуїцією і схемою, побудованою на здогадках і передбаченнях, що виникли в результаті першого враження. Але зараз лейтенант був упевнений у правильності версії, висловленої Кондаковим. Картина загадкового вбивства, логічно відтворена в загальних рисах підполковником, співпадала з

тим, що «прочитали» Щупак і експерт Горовий у виявлених на уявному місці злочину слідах.

Вироблений оперативний план розшуку виглядав дуже просто. Треба було виявити всіх людей, з якими протягом учорашнього дня зустрічався Чмир, місія, де він побував, знайти тих, хто бачив його. І так крок за кроком. Але все це лише зовні виглядало просто.

Чекаючи на дружину Чмира, Щупак проглядав принесений Стецюком протокол допиту сусідів. Вуличний шум, що вривався у розчинене вікно кабінету, не давав зосередитися. Лейтенант закрив вікно і подивився на годинник. Тільки тепер він згадав, що не спав цілу ніч і нічого не їв. А незабаром повинна прийти дружина Чмира. Що ж, доведеться потерпіти.

Лейтенант витягнув з ящика папку і чітким крупним почерком вивів на ній:

СПРАВА № 317

«Про загадкове вбивство гр-на Чмира С. В. 1922 року народження. Розпочато 3 червня 1957 року. Закінчено . . . . .»

За стіною, в сусідній кімнаті, стукотіла друкарська машинка. Напруження безсонної ночі давалося взнаки, очі лейтенанта злипалися. Він схилив голову на руки і задрімав.

Через кілька хвилин Щупака розбудив телефон. Лейтенант струснув головою, відганяючи сон, узяв трубку. Дзвонив черговий.

— До вас, товаришу лейтенанте, жінка. Говорить, викликали.

— Пропустіть...

До кабінету ввійшла молода, скромно, але зі смаком одягнена жінка. Нерішуче підійшовши до стола і простягнувши перепустку, запитала:

— Ви мене викликали?

— Так. Сідайте, Віро Романівно.

Кілька секунд тривала мовчанка. На обличчі відвідувачки лейтенант не прочитав нічого, крім відчаю та безмежного горя. Руки її, що лежали на колінах, весь час тремтіли.

— Ви знаєте, чому ми запросили вас сюди? — спитав Щупак.

Віра Романівна здригнулася і нічого не відповіла.

— Я розумію ваш настрій і, повірте мені, співчуваю вам.

Але ви мусите допомогти нам... допомогти нам,— він наголосив на цих словах,— скоріше знайти вбивцю вашого чоловіка.

Жінка хитнула головою, до болю стиснула руки. Щупак налив з графина склянку води і подав їй.

Розмовляли вони довго. Лейтенант запитував, дружина Чмира відповідала спочатку коротко, ніби знехотя, але потім, заспокоївшись, розговорилась. Щупак уважно слухав її, запам'ятовуючи кожну дрібничку. Виявилось, що вона навіть не підозривала про зв'язки чоловіка із злочинним світом. Щупак намагався різноманітними натяками, запитаннями допомогти жінці, але Віра Романівна не згадала нічого такого, що дозволило б їй хоч приблизно назвати людей, з якими міг зустрітись її чоловік минулого вечора.

Протягом цілого дня Чмир не виходив з дому. О дев'ятій годині вечора вирішив поїхати на машині за «калимом». В усякому разі, так він пояснив свій раптовий від'їзд. Вже виходячи, додав, що поїде до Оперного театру. На зауваження дружини — «Чи не пізно?» — відповів, що пасажери є завжди.

І все ж у свідченнях дружини Чмира промайнув для Щупака промінь світла. Хоч слабенький, не дуже надійний, він все ж дав у руки слідству тоненьку ниточку. Цією ниточкою був натяк жінки на стоянку автомашини біля Оперного театру.

* * *

...Перед сьомою годиною вечора, коли після робочого дня «щегісти» — любителі легких заробітків — збираються на площі перед театром, чекаючи «клієнтів», сюди прибула сіра «Победа» і зайняла місце в ряду машин, що розтягнулися півколом на площі. З неї вийшов водій. Вийнявши з кишені пачку цигарок, він стукнув по ній зігнутих пальцем і витягнув губами цигарку. Мабуть, йому дуже хотілося курити, бо, помацавши руками кишені і переконавшись, що сірників там нема, поспішив до чорної автомашини, біля якої зібралося кілька шоферів.

— Сірників, хлопці, не знайдеться?

Один з водіїв простягнув коробку. Ніхто з них не звернув уваги на новачка. І, безумовно, нікому з присутніх не спало на думку, що сіра «Победа», на якій службовий номер

передбачливо змінили на інший, з літерами «ЩГ», належить карному розшукові, а водій, який з байдужим виглядом курив цигарку, насправді жадібно ловить кожне слово.

Щупаку не довелося чекати, поки хто-небудь торкнеться теми, заради якої він був тут зараз. Цього вечора розмова точилась переважно навколо вчорашнього нічного вбивства. В шоферському середовищі небіжчика добре знали.

Лейтенант непомітно для інших змінював напрям розмови, щоб, не викликаючи підозри, одержати відповідь на питання, які його цікавили. Але почув він дуже мало. Так, Чмир був тут увечері. Його бачили, дехто навіть розмовляв з ним. Востаннє він поїхав звідси приблизно на початку одинадцятої. Куди поїхав? Цього ніхто не знав.

Лейтенант повертався в управління в поганому настрої. Що він доповість сьогодні підполковникові? Опит дружини вбитого, сусідів і працівників артілі не розкрив ніяких зв'язків Чмира-Джаги. Про вбивство нічого нового не було відомо. Правда, як вдалося встановити Стецюкові (підполковник Кондраков не помилився), хвилин через двадцять-двадцять п'ять після вбивства до аптеки № 14 звернувся по допомогу невисокий чорнявий юнак. Він сказав, що на нього напали хулігани і вдарили каменем по голові. Дійсно у нього на голові була розсічена шкіра.

Черговий фармацевт добре запам'ятала цього юнака, звернула увагу на те, що на ньому не було верхньої сорочки. З-під піджака, на якому були плями невдало замитої крові, виглядала тільки майка. З аптеки юнак пішов, як тільки йому промили рану на голові і подали допомогу. На пропозицію фармацевта викликати швидку допомогу і відвезти юнака до лікарні, де йому зроблять все, що треба, той відмовився.

— Викинув десь скривавлену сорочку, мерзотник. Боявся повернути до себе увагу, — голосно, ніби до когось звертаючись, зі злістю сказав Щупак. Спробуй, знайди його, коли бракує зовнішніх прикмет. Хіба мало у Львові молодих чорнявих чоловіків!

Так. Початок розшуку був явно невдалим!

Ресторанний рахунок

Щупак похмурий сидів у кабінеті підполковника Кондракова. Як не дивно, невтішна доповідь лейтенанта не викликала у начальника звичайної в таких випадках реакції. Василь

Іларіонович спокійно вислухав Щупака і навіть повів розмову в жартівливому, іронічному тоні.

— Ви що ж думали? Два дні минуло, а вам вже подавай злочинця. Один у полі не вояк! Ви цю книжкову пінкертонівщину киньте. Хіба, може, чекаєте, що злочинець вам сам свою адресу надішле. Ні, дорогий мій! В наші дні злочинця треба з розумом шукати. Більше з народом працювати треба, люди — це наші найкращі помічники. А вбивця від нас не втече. Під землею знайдемо. І не бачу причини вішати носа. Ще раз з сусідами, з дружиною Чмира поговоріть. Я впевнений, якщо покопатися в минулому Джаги, знайдемо, за що ухопитися.

Підполковник заговк і декілька разів пройшовся по кабінету.

— Що для нас зараз найголовніше? — продовжував він. — Встановити, де був Чмир після одинадцятої години вечора. Свідчення всіх, хто бачив його до цього часу, показують, що він був цілком тверезий. А експертиза встановила протилежне. Отже, між одинадцятою і першою годиною ночі Джага десь встиг добре набратися. Де? Ми подумали про це? Ні. А треба було б. Не вірити дружині Чмира у нас нема підстав, а з її слів, у чоловіка були гроші, приблизно сто п'ятдесят карбованців. Встановлено, що до одинадцятої години він разів п'ять возив пасажирів, звичайно, за гроші. Отже, було у Чмира приблизно двісті карбованців. Залишити таку суму в якій-небудь пивній він не міг — часу не вистачало. Пивні, як ви знаєте, в одинадцять вже зачиняються. От і залишається одне — ресторан. А ресторанів у місті не так уже й багато...

Почувши останні слова начальника, лейтенант скочив з місця. Розкривши папку з справою, вихопив звідти зім'ятий папірець, що був виявлений в кишені піджака вбитого.

— Лупцювати мене мало, товаришу підполковник. Як же я про нього забув? — Погляд його впився в невеличкий папірець.

На листку збереглися лише напівзатерті закінчення слів, поруч з якими стовпчиком були проставлені цифри і підбито загальний підсумок — 178 карбованців 90 копійок. Це був звичайний ресторанний рахунок.

— Треба думати, товаришу підполковник, — вже веселіше сказав Щупак, — що Чмир засунув цей рахунок в кишеню разом зі здачею.

— А ви не подумали про те, лейтенанте, що рахунок цей

міг залишатися в кишенях Чмира бог знає з якого часу. Де впевненість, що він саме за друге червня?

— Є впевненість! Жінка стверджує, що в кишенях чоловіка, коли він пішов з дому, не було нічого, крім грошей. Вона сама чистила костюм і добре це пам'ятає.

У двері кабінету постукали. Увійшов Стецюк. Він тримав у руці поштовий конверт.

— Дозвольте доповісти, товаришу підполковник. Тільки що одержав, — капітан простягнув Кондакову конверт і, підморгнувши Щупакові, багатозначно додав: — Цікава штука...

Василь Іларіонович витягнув з конверта складений вчетверо листок паперу. Хвилину-півтори він вчитувався в короткий текст листа.

— Як це потрапило до вас, капітане?

— Знайшов у себе в кабінеті на підлозі, біля порога. Мабуть, автор підсунув його в щілину.

Василь Іларіонович не стримував посмішки, жестом вказав Щупаку на лист. Той схилився над столом.

Лейтенантові одразу впала в очі неприродність почерку, незвичайна манера письма. Великі, криві літери схилялись вліво, начебто були готові лягти на папір. Лист складався лише з п'яти рядків. Підпису не було. Невідомий автор писав:

«Джазу вбив Санька Крюков, на прізвисько Валет. Другого червня вони обидва пиячили в «Інтуристі» і там лаялись. Валет ще до того нахвалявся, що приїде Джазу. Якщо ви не візьмете його зараз, то він віддасть кінці».

Анонімним листам працівники карного розшуку не вірили. Частіше бувало так, що злочинці та їх співучасники намагалися цим збити слідство з правильного шляху. Не можна було виключати і такий хід, як бажання звести особисті рахунки. В боротьбі між собою злочинці не гребували нічим. Проте всіх трьох зараз не могла не зацікавити згадка про ресторан і зовнішність Валета, якого вони знали, — невисокий на зріст, чорне волосся. А у випадковий збіг обставин і підполковник, і його помічники вірили слабо.

Кондаков знову взяв лист, перечитав його вголос.

— Писали навмисне лівою рукою. Але навряд чи лист іде від того, кого ми розшукуємо. Такі фокуси вони роблять, коли відчують за собою «хвіст». Але доки ми не напали на

його слід, навіщо, я вас питаю, йому зайвий раз нагадувати про себе? — Кондаков підвівся, пройшовся по кабінету і, закуривши, продовжував: — Скоріше, це наклеп, а ще вірніше — помста. Тим більше, що мова йде про Крюкова. Ви пам'ятаєте історію Валета, лейтенанте?

— Пам'ятаю. Я вже сам про це подумав... Але на Валета щось не схоже. Не його, так би мовити, стиль. Щоб Крюков пішов знов по старій доріжці, та ще й з «мокрим»?.. А втім перевірити треба негайно! Дуже дивний збіг.

Випадок з Крюковим — Валетом, про якого зараз згадали оперативні працівники, дійсно був цікавий. Кілька років тому Крюков, відомий в кримінальному світі як Валет, спритно крав на вокзалі чемодани, вночі знімав пальта і годинники з громадян і умів залишатися невловимим для працівників міліції.

Два роки тому, в один з вечорів, коли Василь Іларіонович, закінчивши роботу, збирався вже їхати додому, до його кабінету зайшов добре одягнений, невисокий, чорнявий чоловік років двадцяти п'яти. З фамільярною посмішкою сказав:

— Прошу пробачити за пізній візит, начальнику. Моє прізвище Крюков. Олександр Крюков! Для повної ясності і щоб не було помилки, представляюсь повністю — Санька Валет! Думаю, вам знайоме це ім'я, начальнику!

Жодний м'яз не ворухнувся на спокійному обличчі підполковника.

— Сідайте, Крюков. Я вас слухаю.— Кондаков суворо глянув на відвідувача, і від цього погляду з того одразу злетіла вся напускна зухвалість і фамільярна розв'язність.

Крюков сів на стілець, швидко витяг з кишені макінтоша золотий годинник та шкіряний бумажник і поклав їх перед Кондаковим.

— Все, начальнику! Вирішив зав'язати, — ніби відрубав він.— Хочу жити, як усі люди.

Він з гіркою посмішкою показав пальцем на годинник і продовжував:

— Вчорашня «робота». Віддайте це хазяїну, начальник, і хай лопнуть мої очі, якщо вони хоч раз ще подивляться на це барахло. Просити нічого не буду, розумію, що не маю права. Хоч...— він хитрувато посміхнувся,— не спійманий — не злодій! Так, здається? Сідати, скажу вам, охоти великої!

не маю. Якщо без цього можна, допоможіть стати на роботу. Адже я непоганий механік. Не підведу, начальник, моє слово — залізо...

— Ось що, Крюков,— обличчя підполковника залишалося суворим, але голос звучав м'якше.— Це добре, що ви прийшли до нас самі. Але обіцяти вам нічого не буду. Один я вашу долю вирішити не можу. Приходьте через два дні, одержите відповідь.

Начальник кримінального розшуку підвівся, даючи зрозуміти, що розмову закінчено. Підвівся і Крюков. Він густо почервонів, коли побачив, що Кондаков простягає йому на прощання руку.

— Спасибі, начальнику,— тихо і схвильовано відповів він.

Через два дні він знову прийшов. Цього разу на ньому не було ні макінтоша, ні велюрового капелюха. Одягнений він був просто, по-робочому. Василь Іларіонович з хвилюванням чекав, коли прийде Крюков. Адже знайшлись в управлінні люди, які взяли під сумнів ідею підполковника — допомогти хлопцеві і з його допомогою витягти із злочинського кубла ще не одного такого, як Крюков. Дехто з співробітників відкрито докоряв начальникові кримінального розшуку в тому, що він не затримав Валета під час його першого візиту.

На цей раз Василь Іларіонович разом з начальником управління полковником Левченком довго розмовляли з Крюковим, цікавилися його минулим, планами на майбутнє...

Крюкову допомогли влаштуватися на завод. Він кинув пити і одружився з робітницею того ж заводу. Час минав, але Василь Іларіонович не переставав цікавитися життям свого «хрещеника». На заводі Крюков постійно перевиконував норми. Протягом цих двох років він виправдував надії підполковника. Від колишнього Валета не залишилось й сліду. Тому не дивно, що анонімний лист на Крюкова не міг не збентежити працівників слідства.

— Дозвольте діяти, товаришу підполковник?

Щупак і Стецюк підвелися.

— Так, товариші. Тільки не захоплюйтесь і найменше орієнтуйтеся на цей лист. Все, безумовно, можливе, але без віри в людину наша робота нічого не варта. Найстрашніше, якщо ми тепер кинемося не в той бік і дамо виграти час справжньому вбивці.

...Минав третій день розшуків. Як вдалося швидко встановити капітану Стецюку, Чмир з Крюковим другого червня між одинадцятою і дванадцятою годиною дійсно були разом в ресторані «Інтурист». Одна з офіціанток пізнала рахунок, написаний її рукою. Вона згадала, що між Крюковим і Джагою відбулася сварка, після чого обидва незабаром залишили ресторан. Розраховувався Чмир. Всього вони пробули там близько години. Свідчення офіціантки підтвердили інші працівники ресторану і деякі відвідувачі.

На роботу Крюков третього червня не вийшов. Ця обставина посилювала підозру проти нього, проте на заводі, як і раніше, всі характеризували Крюкова якнайкраще.

Підійшовши до будинку, де жив Крюков, Щупак зупинився. Перш ніж зайти, він хотів ще раз обдумати свою розмову, з максимальною об'єктивністю проаналізувати факти. Пам'ятаючи пересторогу шефа, лейтенант не поспішав робити висновки, але не міг не зважити на те, що перша частина анонімного листа повністю відповідала дійсності.

Молода миловида жінка з запорошеними борошном руками привітно зустріла лейтенанта в коридорі. Щупак пояснив, що йому дуже потрібно побачити Олександра Степановича Крюкова.

Жінка заметушилась.

— Заходьте, будь ласка, чоловік трохи захворів. Ви, певно, з заводу?.. До тебе, Сашо,— сказала вона, входячи з лейтенантом в кімнату.

Щупак кинув навколо себе уважним поглядом. У невеличкій, скромно і просто обставленій кімнаті було чисто і затишно. Все тут свідчило про акуратність господарів. Напіводягнений Крюков сидів на канапі і, тихо насвистуючи, колисав дитину. Жінка вийшла. З-за дверей, що вели на кухню, донісся дзенькіт посуду: дружина Крюкова поралась біля плити.

— Я до вас від підполковника Кондакова... Пам'ятаєте такого?

Щупак показав Крюкову посвідчення.

— Як же не пам'ятати! Чого це начальство мене згадало? — на обличчі Крюкова не було нічого, крім здивування, змішаного з цікавістю.

— Ви що, хворі? — запитав Щупак.

— Та от трохи розклеївся. Лікар бюлетень дав, казав

кілька днів полежати. Завтра вже на роботу. По секрету від дружини скажу: випив зайвого, а може, з'їв щось...

— Розмова у нас з вами, Крюков, буде серйозною. І давайте зразу домовимося — говорити тільки правду.

Крюков зніяковіло мовчав і розгублено дивився на лейтенанта, від уваги якого не сховалась найменша зміна виразу його обличчя.

— Коли ви прийшли додому другого червня вночі?

— Коли я прийшов додому? — Крюков механічно повторив запитання. — Пізно, годині о третій-четвертій.

— А точніше.

— Не пам'ятаю. Напідпитку був. Як прийшов, так і завалився спати.

— А де до цього були?

— В «Інтуристі».

— З ресторану ви пішли перед дванадцятою, це нам, Крюков, відомо точно. А от після цього де були більше трьох годин? Це ви повинні нам самі розповісти, розповісти правдиво. Так буде краще і для нас, і для вас.

— Та ніде не був. Випив я там зайвого, ну й додому зразу йти не хотів. Щоб дружина не сварилась. То я просто вулицями тинявся...

Крюков відповідав несміливо, сковано, ніби не розуміючи, чого від нього жадають і для чого все це. Лейтенант несподівано повертався до попередніх питань, але суперечностей у відповідях Крюкова не було. Той розповів, що зустрів випадково Чмира біля «Інтуриста». Знайомі вони давно, але за останній рік не зустрічалися. Чмир затягнув його до ресторану, а там, коли добре випили, почав лаяти, кричав: «Усіх продаєш! Мене думаєш продати, наволоч!» З цього почалась сварка. Але потім Чмир звів все на жарт, вони помирилися. Залишатися довше Крюков не хотів — обидва пішли з ресторану.

— Чмир сів у свою машину і поїхав. Більше я його не бачив, — закінчив Крюков.

— Одягайтесь, Олександр Степановичу. Поїдемо в управління, там напишете все, що розповіли мені тут.

Крюков зблід. Руки його тремтіли, і це не втаїлося від погляду лейтенанта.

— Дашо! — покликав він дружину. — Я от з товаришем мушу піти. Справа є...

Крюков почав натягати на себе піджак, але дружина зупинила його.

— Взяв би ти, Сашко, свій старий піджак. На цьому плями від крові залишилися. Я сама нічого не могла зробити. Треба в хімчистку віднести.

Слова Крюкової вплинули на Щупака так, ніби йому на голову вилили цебер холодної води. «Оце так повинна. Невже він?!» — подумав лейтенант, з інтересом розглядаючи піджак, на лацкані і рукаві якого розпливалися темні плями.

— Значить, кров, Олександрє Степановичу? Звідки?

— Та все це, товаришу начальник, з тої проклятої ночі. Коли додому йшов, піднімався по сходах і впав. Кров з носа пішла...

— З носа, значить. Як необережно. І часто це з вами трапляється? — в голосі Щупака відчувалась неприхована іронія.

— Та ні. Раніше не бувало такого. Я ж кажу...

— Ну, добре, пішли. Там усе розкажете. І піджак візьміть з собою...

В управлінні Щупак знову допитував Валета і старанно записав його свідчення. Але нічого нового допит не дав. Щупак наказав Крюкову вийти і зачекати в коридорі.

Лейтенант був незадоволений собою. Докази, зібрані проти Крюкова, здавалися неспростовними (якщо не зважати на свідчення самого Валета), і в той же час Щупак інтуїтивно відчував їх неспроможність. Лейтенант згадав, з якою любов'ю Крюков колисав свою дитину, згадав привітне, веселе обличчя Даші і задумався.

— Знаєш, Ваню, — звернувся він до Стецюка, — не вірю я. От не знаю чому, але не вірю. Подобається мені цей хлопець.

— Та ніби так, — капітан поморщився. — І чому ми причепилися до ресторану? Ну, були вони там. Та після того Джага за півтори години, та ще й з машиною, міг де завгодно побувати. І, крім того, треба показати Крюкова черговій з аптеки. Впізнає чи ні?

— Точно! Так і зробимо, — відкривши двері, Щупак покликав: — Зайдіть, Крюков. Поїдете зараз з капітаном.

— Куди?

— Недалеко, в аптеку.

— Що там ще за аптека? На якого дідька вона мені потрібна?! — Крюков з люттю стиснув кулаки, обличчя його почервоніло. — Хоча б знати, через що вся ця тяганина?

— Джагу вбили. Через годину, як ви залишили ресторан. Зрозумів?

— Вбили?..— Крюков весь якось зіщулився, зблід. Нічого не сказавши, він, похитуючись, вийшов слідом за Стецюком.

Не минуло і півгодини, як Стецюк подзвонив Щупакові і повідомив, що до аптеки заходила зовсім інша людина. Це категорично стверджує фармацевт, якій він показав Крюкова.

Вона добре запам'ятала зовнішність нічного відвідувача. За найкращий доказ вона вважає відсутність у Крюкова на голові слідів рани, яка не могла загоїтися за три дні, не залишивши рубця.

— З Крюковим що робити, везти в управління? — запитав Стецюк.

— Нехай іде додому. Даремно мучили хлопця... Ти там як-небудь попроси у нього пробачення.

Щупак знову почав переглядати протокол допиту Крюкова. Як поставиться підполковник до прийнятого ним рішення? Адже він відпустив Крюкова, по суті спираючись лише на своє та Стецюкове чуття. Заява чергової в аптеці дуже важлива, але не може бути вирішальною в питанні винен чи не винен Крюков. Може, вона і помиляється. Проте і дані про винність Крюкова дуже незначні. Їх явно недосить для обвинувачення у вбивстві.

Лейтенант збирався подзвонити Кондакову, коли до кабінету вбіг Крюков.

— Товаришу начальник, я згадав! — вже з порога вигукнув він.— Ви у мене запитували, куди міг поїхати Джага? Коли він сів у машину, запропонував їхати з ним на танці. Не знаю тільки, куди він збирався їхати. Він так і казав: «Поїдемо постанцюємо. Рано ще, дванадцятої нема. Я тебе з дівчатками познайомлю».

Від несподіванки Щупак навіть підскочив на стільці.

— Ви це добре пам'ятаєте?

— Все точно, можете мені повірити, товаришу начальник.

— Що ж ти, дивак, мовчав півдня, коли я тебе стільки раз про це запитував?

— Та пробачте, товаришу начальник, розгубився я.

— Ну дякую, Крюков. Молодець, що згадав.

Через півгодини на столі лейтенанта лежав список адрес всіх танцювальних майданчиків, що існують у Львові. П'ять з них, які функціонували того пам'ятного вечора, були підкреслені червоним олівцем. А ще через годину викликані Щупаком п'ятеро дільничних уповноважених, постові міліціонери,

які чергували в ту ніч поблизу вказаних адрес, та комсомольці-дружинники вже зібралися в коридорі управління міліції.

По черзі вони заходили до лейтенанта і через хвилину-дві виходили звідти. Настала черга високого офіцера з двома зірочками на погонах. Минуло вже багато часу, а лейтенант все не виходив.

— Чогось Мардян там засидівся, — зауважив хтось з присутніх.

В цей час двері кабінету відчинилися і на порозі появився Щупак.

— Можете бути вільними, товариші. До побачення. Керівників комсомольського штабу прошу зайти до мене сьогодні о п'ятій вечора.

Відпустивши людей, Щупак повернувся до кабінету і, витягнувши з ящика фотографію Чмира, показав її дільничному.

— Він?

— Він, товаришу лейтенант, я його добре пам'ятаю.

Щупак сів за стіл, підсунув до себе чистий папір.

— Тепер, товаришу Мардян, розкажіть усе докладно, нічого не пропускаючи.

Після танців у клубі

Це трапилось другого червня. Перед дванадцятою годиною ночі дільничний уповноважений лейтенант Мардян проминув площу Бугрова і, пройшовши під залізничним мостом, звернув вліво, до клубу трамвайників. У нього вже стало звичкою завершувати цим об'єктом обхід своєї дільниці. Тут, в танцювальному залі, щодня збиралося багато людей. А серед любителів пройтись у вальсі чи протанцювати модний фокстрот були й такі, за якими треба було пильно стежити. Не дивно, що багатьох постійних відвідувачів танцювального майданчика дільничний уповноважений добре знав в обличчя. Знав він і Чмира.

— Ну, як справи, Бойчун, все спокійно? — звернувся Мардян до сержанта міліції, який сьогодні чергував біля клубу.

— Повний порядок, товаришу лейтенант!

— Всередині були?

— Заходив. І не набридне ж людям цілий вечір те ж саме крутити... Он, чуєте?

З яскраво освітленого вікна клубу доносилися звуки

естрадного оркестру. Вкрадливий, посилений репродуктором голос старанно виводив: «Мишка, Мишка, где твоя улыбка?..»

— Над чим смієтесь, сержант? — спитав Мардян, побачивши на обличчі останнього іронічну посмішку.

— Та як вам сказати?.. Не можу спокійно дивитися, як оті стилиги, пробачте на слові, своїми задами вертять.

Несподівано в повітрі пролунав паровозний гудок, і по мосту з гуркотом промчав пасажирський поїзд. За його шумом працівники міліції не почули, як за кілька метрів від них зупинився ясно-зелений «Москвич». Почувши стукіт дверця за собою, Мардян обернувся і побачив Чмира, який щойно вийшов з машини. Той був напідпитку.

— Привіт начальству!.. Службу несеш? — розв'язно кинув Чмир дільничному.

Проходячи повз сержанта, він попросив його поглядати за машиною і зник за дверима клубу.

Минула година.

— Ви б, товаришу лейтенант, відпочивати йшли, — звернувся до дільничного сержант. — Коли що, я й сам тут управлюсь. Зараз уже й танцюльки закінчатся.

Ніби на підтвердження цих слів, у клубі замовкла радіола. Музику змінив багатоголосий гуркіт. Поодинокі і групами люди виходили на вулицю.

Увагу дільничного привернули двоє чоловіків. Один з них був Чмир, другого Мардян бачив уперше. Обидва вони, не звертаючи уваги на оточуючих, сперечалися, перемішуючи брудну лайку з погрозами. Мардян зрозумів, що його втручання необхідне, щоб уникнути бійки.

Супутник Чмира, побачивши, що до них наближається представник міліції, відразу зник. Навздогін йому неслися погрози Чмира.

— Громадянине, — суворо сказав дільничний, взявши Чмира за лікоть, — їдьте додому. Ранком, мабуть, на роботу треба, а вас он як розвезло. Так і до біди недалеко.

Удвох з сержантом вони посадили Чмира в машину. В цей час у вікнах клубу згасло світло.

— Тепер можна йти відпочивати, сержанте, — посміхаючись, промовив лейтенант, задоволений тим, що в ранковому рапорті він зможе доповісти начальству про відсутність надзвичайних пригод на дільниці.

Мимоволі Мардян проводжав поглядом машину Чмира. Від'їхавши від клубу метрів сорок-п'ятдесят, «Москвич» не-

сподівано зупинився поруч з невисоким чорнявим хлопцем і худенькою блондинкою у світлому вбранні. Лейтенант помітив, як Чмир, відкривши дверцята, спитав щось хлопця, після чого молода пара сіла до нього в машину. «Москвич» рвонув з місця і одразу зник за рогом. Коли через кілька секунд Мардян з сержантом вийшли під міст, вони побачили лише зникаючу вдалині червону цяточку підфарника.

В чорнявому хлопцеві дільничний уповноважений впізнав частого відвідувача клубу, відомого тут під ім'ям Максимки. Про супутницю Максимки лейтенант нічого сказати не міг. Він бачив її вперше.

— Ще одно запитання до вас, товаришу Мардян, — звернувся до дільничного Щупак. — Ви переконані, що Чмир і ті двоє поїхали з клубу саме о першій — п'ять хвилин на другу? Ви не помиляєтесь? Майте на увазі, що це найбільш важлива для нас деталь у всіх ваших свідченнях.

— Яка тут може бути помилка?! Все одно, що на годинник дивився. Можливо, на дві-три хвилини помиляюсь, але не більше. Світло в клубі саме о першій годині гасять. А я його якраз в машину в ту хвилину садовив. А щодо Максимки я, товаришу лейтенант, сьогодні ж спробую про все дізнатись, їхня компанія мені знайома...

— Ні в якому разі! Нікому ані слова. Не мені вас вчити. Щось почуєте — добре, але самі нікого і нічого не запитуйте, навіть ім'я його не згадуйте. Домовилися?

— Ясно.

— Ну от і добре. А якщо випадково побачите мене у клубі — ми з вами не знайомі!

Так у справі про загадкове нічне вбивство появились дві нові фігури — Максимка і жінка в білому вбранні, які привернули до себе увагу працівників кримінального розшуку. Коло розшуків трохи звужувалося, проте справа № 317 все ще продовжувала залишатися для них складним завданням з багатьма невідомими.

Через дві години після розмови Щупака з дільничним підполковник Кондаков, ознайомлений з свіжими матеріалами слідства, говорив своїм помічникам:

— Тепер, товариші, всі сили зосередьте на останній версії. Все інше треба відкинути. Якщо навіть ми помиляємося і ці двоє безпосереднього відношення до вбивства не мають, знайти злочинця ми зможемо тільки через них. Іншого шляху я поки що не бачу.

Василь Іларіонович двічі перечитав папір, що лежав перед ним на столі, якусь хвилину щось обдумував, а потім розмашисто підписав і передав папір лейтенантові:

— Візьміть, заперечень проти вашого плану не маю.

* * *

По суботах і неділях у клубі трамвайників проводилися вечори молоді. Але ні для кого не було таємницею, що іноді за цими словами, надрукованими на афіші, приховувалися звичайні танці під радіолу. Народу збиралося багато — вже через годину-півтори після початку переставали продавати квитки. І народ був різний: і робітники, і студенти, і учні-старшокласники... Більшість — хороші, чесні, життєрадісні юнаки і дівчата. Бували, правда, і не в міру модні піджаки, ненатуральних кольорів та фасонів сукні, незвичайні зачіски. Приходили сюди і молоді люди, які перекидалися між собою малозрозумілими для всіх інших блатними словами.

Таких, правда, було небагато, їх цуралися.

Через два дні після розмови Щупака з дільничним на танцях у клубі трамвайників з'явилися нові відвідувачі. Двоє молодих людей в модних костюмах повільно зайшли в зал. Постояли коло входу, звідки було видно майже всіх танцюючих, перекинулися кількома словами і лінивою ходою людей, яким нічого робити і нема куди поспішати, пройшли в куток. Не одна дівчина встигла за ці хвилини кинути на них зацікавлений погляд, та й не дивно: хлопці були молоді, красиві, добре одягнені. І, очевидно, багато хто здивувався, коли один з них запросив відому своєю вульгарністю і легкою поведінкою Ванду. А та, розтанувши від задоволення танцювати з таким солідним кавалером, почала виробляти такі па, що Щупак (це він був партнером Ванди) готовий був провалитися крізь землю. Лейтенант, намагаючись копіювати стилягу, що танцював поруч в яскраво-блакитних штанах, завів звичайну у таких випадках легку розмову, намагаючись показати, що його нова знайома зачарувала його з першого погляду.

Танець, другий, і Ванда вважала себе закоханою в свого партнера, кидала ревнівні погляди на приятельок, які, здавалося, вже намагалися відбити його. Правда, особливих при-

чин для ревнощів не було, новачок танцював тільки з нею, але Ванда вже знала чоловічу невірність і була наготові. У всякому разі пустила в хід весь арсенал своєї чарівності: млюсні погляди, ніби випадкові потиски руки і, головне, милу і цілком світську, на її погляд, розмову про переваги сучасних західних танців.

Партнер все вислухував, схвально сміявся, кивав головою і непомітно для дівчини переводив розмову на інше — про відвідувачів танців у клубі. Просто запитати про Максимку не наважився — плував, крутив, йшов манівцями, але Ванда або нічого не розуміла і не знала про нього, або трималась на сторожі.

Стецюк теж не витрачав марно часу: танцював з Вандиними подругами, а в перервах між танцями частував дорогими цигарками молодих хлопців у павиних галстуках. Розповідав надзвичайні історії з «своєї» біографії, ніби приїхав у відпустку з Півночі і не знає, де можна добре розгулятись, не шкодуючи грошей. Коротше кажучи, вдавав з себе «хлопця-друзяку», який трохи напідпитку.

...Вечір наближався до кінця, але ніхто з них так нічого й не довідався. От і прощальний танець. Щупак поспішив за Стецюком, пообіцявши Ванді бути завтра обов'язково.

Йшли вулицею злі і стомлені. Але вирішили і далі ходити на танці, поступово розширювати коло знайомих. Оперативники були впевнені, що не один з відвідувачів клубу знає Максимку — отже, вони повинні будь-що знайти цю людину.

Наступного дня, зустрінуті зраділою Вандою, вони знову входили в танцювальний зал. Проте цього разу Ванда не на жарт стривсжилась: вчорашній знайомий, якого вона вважала вже своїм, чомусь запрошував танцювати й інших дівчат, про щось розмовляв з ними. Ванда надулась, навіть вилаяла дівчину, з якою перед тим танцював Щупак. Лейтенант вирішив заспокоїти її й запросити на слідуюче танго, але в цей час щасливий випадок перешкодив його намірові.

Стомлені музиканти зійшли з естради, було оголошено невелику перерву. Щупак, спершись на колону, стояв у кутку залу і спостерігав за Вандою, як несподівано довгождане і знайоме слово примусило його насторожитися і забути про все інше. За колоною розмовляли дві дівчини. Одна з них, фарбована блондинка з товстими губами і підведеними очима, неприємно сміялась, дивлячись на Ванду.

— Дивись, — говорила вона трохи шепеляво. — Дивись на цю дурепу. Аж посиніла вся.. І все через цього нового партнера. Кожного разу те саме. Пам'ятаєш, як вона Косого та Максимку ревнувала...

Щоб не виказати себе, Щупак обережно зробив крок убік. Тепер, коли б навіть дівчата і обернулися, вони не могли б побачити його, а йому все було чути. На жаль, в цей час подруга блондинки щось шепнула їй на вухо, обидві голосно засміялися і пішли в протилежний кінець залу. Не поспішаючи, пішов туди і лейтенант, але більше нічого цікавого йому почути не вдалося.

Оркестранти зайняли свої місця. Треба було насамперед застрахувати себе від можливого Вандиного скандалу.

— Запроси Ванду, — проходячи повз Стецюка, кинув Щупак, — і затримай її...

Капітан кивнув головою. Дивлячись, як його товариш запрошує на вальс розмальовану блондинку, попрямував до Ванди.

Потім Щупак сам дивувався, з якою віртуозністю і легкістю вів розмову з новою знайомою. Правда, напружувати мозок особливо не доводилося, можна було повторювати все, вже сказане вчора Ванді. Блондинка мліла, а Щупак, запевнивши її у своїй симпатії, ніби між іншим запитав:

— Щось я останнім часом Максимку не бачу. Де він подівся?

— Так він же тут рідко буває. З нього танцюрист, як з мене черепаха! — і голосно засміялася від задоволення, що так вдало пожартувала. — Зате в більярд грає, всі кажуть, класно. В більярдній і пропадає...

Намагаючись не виявити свого хвилювання, Щупак ледве дочекався, коли скінчиться танець, і одразу потихеньку виїшов з залу. Проте більярдна була закрыта.

Стецюк непогано грав у більярд. Наступного дня друзі вже з перемінним успіхом ганяли по зеленому полі важкі поліровані кулі. Несподівано між ними виникла суперечка. Щупак доводив Стецюкові, що він неправильно забив у лузу чергову кулю. До суперечки були залучені інші відвідувачі більярдної, потрібне знайомство зав'язалося. Але присутні не знали Максимки. Один, правда, пригадав, що грав з ним раз чи два, але нічого сказати про нього не міг.

Наближався час закриття більярдної. Настрій у оперативників був поганий. Ще один безрезультатний день. Не-

вже ж і завтра доведеться пропадати тут за більярдним столом?

Щупак думав про це, спостерігаючи, як Стецюк посилає в лузу останню кулю. Раптом він почув за спиною чийсь хрипливий голос:

— Знову накурили, бешкетники... І що мені з вами робити?

Повернувся — прибиральниця. «А що, як її спитати?»

— Бабусю, — сказав, відводячи її вбік. — Ви тут майже всіх знаєте. Ми приятеля розшукуємо, а адреси його не знаємо. Думали, що тут зустрінемо, а його нема. Максимкою звуть... Може, знаєте?..

Жінка пильно подивилася на Щупака.

— Приятеля, кажете, — вона посміхнулася. — Ти, мій любий, не крути мені голови. Приятеля!.. Це ти кому-небудь іншому розкажуй, — прошепотіла вона на вухо лейтенанту і, постукавши кулаком по чолі, додала: — У мене, синочок, тут варить трошки. Ти що ж, думаєш, очей у мене нема? У цього твого Максимки приятелі — що не слово, то й мат, і кожного дня — під градусом. А вас обох, хлопці, я наскрізь бачу...

Підійшов Стецюк. Вони запросили жінку до кабінету директора клубу, показали посвідчення.

— Так би одразу, — пробурчала стара. — Максимки цього вже з тиждень не видно. Де він живе, хто такий, не знаю, а тільки ходить він з однією дівцею, так про ту я дещо можу сказати. Продавщицею вона робить в магазині чи на Чапаєва, чи на Городецькій. Точно не пам'ятаю. А звуть її Зойкою... Білява така, і родимка на правій щоці.

Настрій у оперативників одразу поліпшав. Адже те, що розповіла їм стара прибиральниця, вже було непоганим орієнтиром.

Вулиці Чапаєва та Городецька — одні з найбагатолюдніших, «торговельних» вулиць міста, магазинів тут дуже багато. Тому робота для Стецюка і Щупака була не з легких.

...В перших п'ятих магазинах не знайшли для себе нічого вартого їх уваги. Продавщиць з таким ім'ям в цих магазинах навіть не було. Лише в шостому — великому промтоварному магазині — директор уважно вислухав працівників карного розшуку і відповів:

— Працює у нас Зоя. Є така, Храпова її прізвище. І за прикметами підходить: бородавочка на щоці дійсно є. Але у відпустці вона. З учорашнього дня. — І, прочитавши на об-

личчях оперативників розчарування, поспішив додати: — Не поїхала ще з міста, сьогодні повинна зайти о третій годині. Справа тут одна не закінчена з нею.

Попередивши директора магазину, що про цю розмову ніхто не повинен нічого знати, а в першу чергу Зоя, Стецюк і Щупак поїхали в управління, щоб погодити свої наступні дії з підполковником.

На квартирі у Зої

...Тиха тіниста вулиця міста. Біля одного з двоповерхових будинків, майже повністю закритого пишною кроною каштана, м'яко зупинилась «Победа». Щупак зійшов на другий поверх, подзвонив. За дверима почулися тихі швидкі кроки.

— Хто це?

— Пробачте, чи тут живе Храпова Зоя?

Двері відкрилися без усякого шуму. Лейтенант почув лише, як клацнув англійський замок.

— Я вас слухаю...

Перед лейтенантом стояла молода жінка років двадцяти-двадцяти двох у зім'ятому халатику з нечесаним рудуватим волоссям. Очевидно, вона тільки що прокинулася — очі дивилися сонно, і на щоці відбилися рожеві рубчики від подушки.

— Я з міліції... У невідкладній справі...

Щупакові здалося, що обличчя хазяйки якось сіпнулося. Але в ту ж секунду вона підняла руку, прикривши рот, щоб приховати позіх.

— Пробачте... Я пізно лягла вчора, ваш дзвінок розбудив мене... Прошу вас, заходьте... Я тільки на хвилиночку, одягнуся.

Лейтенант зайшов у просто прибрану чистеньку кімнату, сів. У двері заглянула літня жінка, кинула на нього здивований погляд.

— Щось я раніше не бачила вас... Я — Зоїна мама... Проте у Зої багато знайомих... А ви давно з нею познайомились?.. Вона зараз зайде, вмивається...

— Та я, власне, в невеличкій справі... Треба дещо в'яснити...

— Ну от, я й готова, — Зоя зайшла до кімнати. — Мамо, там на кухні борщ перекипить... — І коли вийшла мати, не-

задоволена тим, що її так безцеремонно виставили з кімнати, недбало кинула: — Що ж у вас за справа до мене?

Щупаку здалося, що він десь вже бачив її, щось знайоме було у виразі широко розставлених темних очей і трохи вилицюватого обличчя. Але ніяк не міг пригадати. «А може, просто здається мені?» — подумав він.

— У нас розмова може трохи затягнутися, — повільно, розтягуючи слова, сказав він. — Може, тут вам незручно?

Дівчина знизала плечима. Потім рішуче підвелася.

— Куди ж підемо?

— Можна у скверик, не заперечуєте?

— Добре, — і, відкривши двері в кухню, крикнула матері: — Мамо, я ненадовго... До обіду повернусь...

У скверику гралась дівтора. Вибравши в далекому безлюдному куточку вільну лавку, Щупак сів так, щоб було добре видно обличчя Зої. Поведінка, спокійна недбалість, з якою дівчина йшла, і, мабуть, звична кокетлива посмішка дали підставу зробити висновок, що перед ним або абсолютно непричетна до вбивства людина, або спокійна, обачлива, впевнена в собі злочинниця. Тому він вирішив ставити їй запитання відразу і з відповідей скласти більш-менш вірну думку про співрозмовницю.

— Нам треба дещо в'яснити про одного вашого знайомого, — сказав він, дивлячись просто в очі Храповій. — Ви добре знаєте Максимку?

— Максимку? — спокійно перепитала Зоя. — Звичайно, знаю.

— І давно?

— Не дуже... З місяць-півтора... На танцях познайомились.

— А давно його бачили?

— Ні, не так вже й давно... Чекайте, коли це було? Ага, минулого тижня, здається, у суботу. Так. На танцях у клубі трамвайників... А що таке?

— Так, значить, у суботу?.. — Лейтенант не відповів на запитання Зої. — І він вас проводжав додому?

— Так. Нас, правда, один знайомий на своїй машині повіз, але по дорозі висадив, сказавши, що згадав про якусь термінову справу. Ну, а ми додому пішли...

— А що це за знайомий з машиною? Ви добре його знаєте?

— Зустрічалися кілька разів... Як же його?.. Згадала. Чмир, таке у нього прізвище.

— Кажете, Чмир? А після того ви його або Максимку зустрічали?

— Максимка обіцяв зайти, але щось не видно... А того другого не бачила...

— Чому ж ви самі до Максимки не зайдете? Може, що трапилось з хлопцем?

— Потрібний він мені! Шалапут він якийсь... Та й де його буду шукати?

— Ви що ж, не знаєте адреси?

— Не цікавлюсь! — Зоя байдуже махнула рукою.

Говорила дівчина просто і навіть байдуже. Щупак намагався заплутати її різними запитаннями, але у відповідях Храпової все було просто і ясно: з Максимкою знайома недавно, на жаль, навіть не знає його прізвища. Зустрічалися кілька разів на танцях у клубі, потім він проводив її додому. Говорив, що вона йому подобається. Працює він токарем, але де — не знає, не цікавилась. Того суботнього вечора Чмир теж був у клубі, підвіз їх до кінотеатру імені Богдана Хмельницького. Там і висадив.

Щупакові здавалось, що дівчина щира і відповідає на запитання правдиво. Тим більше, що, стривожена запитаннями лейтенанта, вона нарешті розхвилювалась, сама почала розпитувати, що трапилось, чим вона може допомогти. Щупак заспокоїв її, — так, мовляв, не дуже значна справа, але говорити про неї він ще не може. Все буквально через день-два виясниться, от тоді можна буде розповісти...

— До речі, ви, здається, у відпустці? — запитав Щупак. — Їхати кудись збираєтесь?

— Так, саме сьогодні хотіла їхати. Недалеко, правда, до бабки, поїздом кілька годин...

— Доведеться вам, товаришко Храпова, на пару днів відкласти свою поїздку.

— Що ж, — дівчина уважно подивилася на лейтенанта, — якщо це так потрібно, доведеться зачекати.

Попрощалися. Щупак поїхав в управління. По дорозі все думав про Зою. В голову лізли різні думки. Нічого конкретного проти неї лейтенант не знаходив. Але дратувала її звичка кокетливо примружувати очі і занадто часто показувати коліна. Неприємно було дивитися на різко окреслені модною ліловою помадою губи. Проте лейтенант змушений

був визнати, що все це — його суб'єктивні враження, які нічого не мають спільного зі справою і можуть завести його в тупик.

— Здається, що до вбивства вона ніякого відношення не має, — заявив Щупак Стецюкові, зустрівши того в управлінні. — Не щастить нам, Іване. Не знаю, що їй робити, з якого кінця тягнути цю нитку.

В Парку культури та відпочинку

Коли Щупак докладно розповідав про свою розмову з Храповою, Стецюк курих і креслив пером на папері якісь загадкові візерунки. Щупак вже закінчив, мовчки ходив по кабінету, а капітан все ще продовжував малювати.

— Можливо, що дівчина говорить правду, — нарешті порушив мовчанку. — Це, безумовно, було б добре... Спробуємо перевірити... Ось що я надумав...

Увечері того ж дня запізнілі прохожі здивовано оглядалися на двох пасажирів «Москвича», що виробляли біля клубу трамвайників якісь дивні фокуси.

— П'яні, мабуть, — пробурмотіла немолода жінка, обачливо перейшовши на другий бік вулиці. — І треба ж так насмоктатися!..

Дійсно, з погляду нормальної і тверезої людини, обидва пасажири «Москвича» поводитись досить дивно. Коли стрілка годинника показувала три хвилини на другу, «Москвич» з одним з цих двох від'їхав від клубу і зупинився через п'ятдесят метрів, де на машину чекав другий пасажир. Відкрилися дверцята, чоловік, що сидів за рулем, перекинувся кількома словами з своїм товаришем, той сів на задне сидіння, «Москвич», одразу набравши швидкості, зник за рогами.

Через хвилин тридцять машина ця знову під'їхала до клубу. Вся попередня процедура повторилася спочатку. Тільки тепер, якби хтось слідкував за шляхом, яким їхав «Москвич», побачив би, що, доїхавши до кінотеатру Богдана Хмельницького, машина звернула на іншу вулицю.

— Хм, здається, обкрутила тебе, друже, ця Храпова, — промовив Стецюк, звертаючись до Щупака, коли машина втретє пройшла відстань від клубу до четвертого відділку міліції. — Хитра! І як ти її не розкусив? Ніколи б не повірив, щоб тебе обдурили... Та ще хто — дівчина...

— Видно, бувала вже в бувальцях, — похмуро відповів Щупак. — Тепер часу гаяти не можна, треба встановити нагляд. А то поїде з міста — шукай потім... Та й Максимку попередити може...

Справа в тому, що Стецюкові спала на думку проста, але цікава ідея, щоб перевірити правдивість свідчень Храпової: йому був відомий час, коли Чмир від'їхав від клубу трамвайників, та час, коли він впав у коридорі відділку міліції. Взявши таку ж саму машину, Щупак і Стецюк вирішили повторити шлях, яким їхав Чмир, використавши відомі їм дані. Включили секундомір і рушили. Через п'ятнадцять метрів загальмували. Тут, як засвідчив дільничний уповноважений, Чмир посадив у машину Зою з Максимкою. Постояли кілька секунд, потрібних для цього. Знову зупинилися біля кінотеатру, «висадили» пасажирів. Нарешті поїхали до четвертого відділку міліції. «Москвич» ішов на найбільшій швидкості (вночі для цього нема перешкод) і трьома можливими шляхами. Результат був один — як би не мчав «Москвич», як би не поспішав Чмир висадити Максимку з Зоєю, все одно раніше першої години тринадцяти хвилин машина не встигла б доїхати до міліції. Чмир же помер о першій годині шістнадцяти хвилин. Виходило, якщо Храпова говорила правду і Чмир висадив їх біля кінотеатру, то протягом трьох хвилин, що залишалися йому, він повинен був зустріти інших пасажирів, посадити їх в машину, встигнути посваритися з ними, разом з ними вийти з машини, дістати удар ножом і примчатися до відділку міліції. Це неймовірно.

Проте ні Щупак, ні Стецюк жодної секунди вже не вагалися в своїх висновках. Для вбивства Чмира ні у кого, крім Максимки та Зої, не вистачило б часу. Правда, для притягнення злочинців до кримінальної відповідальності однієї впевненості працівників розшуку було занадто мало — суд вимагає істотних доказів. Головне тепер — знайти Максимку!

За Храповою було встановлено нагляд.

...Через день увечері лейтенантові подзвонив один з працівників розшуку. Повідомив, що Зоя — в Парку культури, купила квиток на концерт у Зелений театр. Співробітник просив підкріплення, він підозрівав, що Храповій, можливо, призначене побачення в театрі, і боявся загубити її в натовпі. Щупак вирішив виїхати сам.

Концерт починався пізно, і, коли лейтенант приїхав до парку, вже вечоріло. Де-не-де засвітилися ліхтарі. Грав

духовий оркестр. Публіки було багато: майже всі лави зайняті, алеї переповнені.

Лейтенант вийшов на головну алею, де помітив працівника розшуку. Той очима показав йому на стежку, що веде до Зеленого театру. На лаві, захованій в густих кущах, сиділа Зоя Храпова.

В театрі пролунав дзвінок, і дівчина підвелася. Вона була яскраво розмальована, рудувате волосся укладене в надто модну зачіску. Розмахуючи сумочкою, Зоя зробила кілька кроків, поправила сукню. І тут Щупак згадав, де він бачив її, згадав абсолютно точно і так чітко, ніби це було тількино. Згадав плаття в дрібні квіточки, рудуваті кучерики і розмальоване обличчя жінки, що проходила в ту пам'ятну ніч повз відділок міліції, коли виносили носилки з тілом Джаги. «Вона тоді, — згадав Щупак, — пройшла з таким байдужим виглядом, немов ніколи не знала і не бачила небіжчика». Значить, те тяжке почуття, що протягом всіх днів розшуку мучило лейтенанта, було цілком закономірне.

Почався концерт. Виступав естрадний оркестр. Лейтенант слухав, не зводячи очей з рудуватої зачіски в перших рядах. Все думав, як діяти далі, як примусити Храпову розповісти правду...

Рішення прийшло якось одразу. Зробив знак товаришеві далі наглядати за Храповою, а сам поволі вибрався з театру. «Може, Зоїна мама наведе на слід Максимки?»

На дзвінок у квартирі якийсь час не відповідали. Потім, не знімаючи ланцюжка, Зоїна матір довго розглядала Щупака і впустила, тільки цілком переконавшись, що це саме той знайомий її дочки, який приходив кілька днів тому.

— Ви пробачте мені, — говорила, старанно замикаючи двері. — Можливо, я надто недовірлива... І дочка це говорить... Але я боюсь. Багато розвелось хуліганів, злодіїв різних... От недавно прибіг один Зоїчкін знайомий... Ніч надворі... Стукає у двері... Відкрили, о боже! Він весь у крові...

Щупак відчув, що у нього від хвилювання похололи кінчики пальців. Лейтенант стиснув спинку стільця, щоб не втратити самовладання.

Тим часом жінка продовжувала:

— Хулігани, каже, напали... Голову розбили. Піджак у крові у нього — хороший піджак, дорогий... Що там було, з якої причини та бійка була, незрозуміло... А могли і вбити...

Сорочка вся вимазана кров'ю. Довелося йому зняти її, чудова така сорочка, шовкова... От що робиться, бачите?!

Щупак вирішив йти напролом.

— Тож я саме з цього приводу і зайшов до вас... З міліції я, ловимо цих хуліганів.

— Ловите? — зраділа жінка. — Це добре... Іх, негідників, ув'язнювати треба... Побили хлопця... Скільки шкоди наробили... Спробуй тепер відмити сорочку...

Ледве стримуючись, Щупак швидко запитав:

— Значить, сорочка не випрана, вона у вас? — лейтенант відчув, як колотиться у нього серце.

— Де там випрана... Не встигла ще... По базарах бігаю... Зоїчку до від'їзду готувала...

— Ви покажіть, будь ласка, — ніби байдуже промовив Щупак, — цю сорочку. Вона нам для доказу потрібна, щоб тих хуліганів приперти, як кажуть, до стінки.

Жінка вийшла з кімнати, через кілька секунд повернулася. В руках вона тримала зім'яту чоловічу блакитну сорочку.

— Бешкетник він, оцей самий Максимка... Я відразу помітила, ще до бійки. І злий якийсь. Такий молодий, а злий. Не люблю... І Зоїці про те говорила. Не хочу, щоб ходив до неї.

Через п'ять хвилин лейтенант знав усе. Максимка появився вночі на квартирі у Храпових одразу ж після повернення Зої. Прикинувся побитим, попросив дозволу вмитися, замити плями на піджаку. Сорочку змушений був скинути, попросив Зою випрати. З того часу не появлявся в домі.

На жаль, Зоїна мати не знала, хто він такий, де працює. Не чула вона і прізвища. Взагалі, Максимка заходив лише кілька разів до них на квартиру, він відчував неприязнь матері.

Ввічливо розпрощавшись, Щупак збіг по сходах. Добре, що телефон-автомат недалеко — за рогом. Викликав машину.

— Швидко до Парку культури, — наказав він водієві. — До горішнього виходу...

Концерт ще не закінчився. І руда голівка була на місці. Загалом все було в порядку. Лейтенант сів, обмірковуючи план дій.

Після концерту, коли людський натовп виніс Зою за ворота парку, вона побачила коло себе Щупака. Ніякого хвилю-

вання у дівчини це не викликало. Адже зустріч була випадковою.

— А, це ви? — приємно здивувався лейтенант. — Здрастуйте! Теж слухали концерт? Сподобалося?..

Зоя кокетливо посміхнулася, відповіла щось невиразне, схоже на те, що їй приємно бачити його. Розмовляючи, вони пройшли кілька кроків. Щупак запропонував відвезти її на машині додому. Дівчина погодилася.

Сідаючи на заднє сидіння разом з Зоєю, Щупак поклав руку на плече водієві, попереджаючи, що все в порядку. Машина рушила.

Дорогою розмовляли про концерт. Щупак намагався захопити дівчину цією розмовою. Несподівано машина, різко повернувши, загальмувала. Лейтенант відкрив дверцята.

— Куди це ви мене привезли? — Зоя зблідла, вся тремтіла, перелякано дивилася на свого супутника.

— Хіба не пізнаєте? Привіз на місце, де ви вбили Джагу...

— Якого Джагу?.. Де?.. — розгубилась дівчина. — Боже мій, я нічого не знаю... Ви жартуєте?..

— Ось що, громадянко Храпова, — різко сказав Щупак, — досить! Байки я ваші слухав у перший раз. Будете розповідати всю правду чи ні? Ось це пізнаєте? — І, кинувши на сидіння поруч з дівчиною скривавлену сорочку, додав із злістю: — Останній раз питаю... Говорити будете?

Зоя до болю стиснула металеву ручку дверцят. Хруснули пальці. Розширеними від жаху очима дивилася вона на лейтенанта. Потім різко повернулася, закривши обличчя руками, і голосно заплакала.

— Не вбивала я. Вірте мені... Вони билися, а я від страху втекла... Потім бачила мертвого...

Як це сталося

На допиті Храпова розповіла все, що знала.

Того вечора Чмир приїхав до клубу досить пізно. Відвівши вбік Максимку, щось почав йому схвильовано говорити. Максимка вдав, ніби все це йому байдуже, але Зоя помітила, що він спохмурнів.

А Чмир веселився, наче нічого й не сталось. Кілька разів танцював з Зоєю і умовляв поїхати з ним кудись після закриття клубу. Зачіпав інших знайомих жінок, голосно сміявся.

Коли танці закінчилися, Максимка зачекав на Чмира.

— Так це твоє останнє слово? — запитав.

Той посміхнувся.

— А я що хочу, те й роблю. Своя голова на плечах, розуму позичати ні до кого з вас не піду.

— Зав'язуєш?

— Хоч би й так... З тобою не порадився...

— А треба було б. Не зі мною, то з іншими... Він, до речі, на тебе не дуже покладався. — Максимка несподівано різко схопив Чмира за піджак і притягнув до себе. — З повинною йти в улоговку задумав, сука лягава! Руки його ще не знаєш!

Чмир здригнувся, видно було, що він злякався. Потім з п'яною безтурботністю махнув рукою:

— Не лякайте... Я з дитинства ляканий.

Вони продовжували сваритися, поки до них не підійшов біля під'їзду дільничний. Зоя з Максимкою вже трохи відійшли від клубу, коли Чмир наздогнав їх на своєму «Москвичі». Зупинився, запропонував підвезти.

— Так от, — сказав він тихо Максимці в машині, — не поїду. Діло це може «мокрим» обернутися. Я два дні тому сказав Косому, що не піду, та й надалі на мене не розраховуйте. Досить. У мене діти є. І так можу жити добре. Так що не умовляйте... Я вас не знаю, ви мене не бачили...

— Життя у тебе дійсно хороше, — підтвердив всміхаючись Максимка. — Та тільки я тобі щось не дуже заздрю... А взагалі, нам ще поговорити треба, віч-на-віч, без неї, — він кивнув у бік Зої. — Ану зупини. Зойка нас зачекає...

Зупинилися біля майданчика. Слідом за ними вийшла з машини і Зоя, але залишилась коло «Москвича». Потім все відбулось так швидко, що вона навіть скрикнути не встигла. Побачила лише, як у Максимчиній руці заблищало лезо ножа, і почула відчайдушний зойк: «Аа-аа-а!...»

Не пам'ятала себе від страху, побігла, не розбираючи дорogi. Лише через кілька хвилин зупинилась, трохи отямилась. Коли проходила повз відділок міліції (це по дорозі додому) і побачила носилки з тілом Джаги, все зрозуміла. А через чверть години прибіг до них Максимка, весь скривавлений, брудний. Розказав, що його побили хулігани, а коли мати відвернулася, шепнув Зої, щоб мовчала, бо інакше... Але Храповій вже не треба було пояснювати, що ховалося за цим «інакше».

Зоя гадала, що причиною вбивства були ревності Максимки. Адже Чмир у той вечір не відходив від неї. А Максимка хлопець гарячий!

Так і не добилися у Зої адреси Максимки. Не могла вона назвати й прізвища. Спочатку Щупак і Стецюк поставились до неї недовірливо, але дівчина плакала, клялася чим завгодно, що прізвище і адреса їй не відомі. Одне тільки і знає, що працює він токарем на якомусь заводі, десь в районі Стрийської вулиці.

Було очевидно, що на цей раз Храпова говорить правду. Занадто вона перелякана вбивством. Але з того, що розповіла Зоя, можна було зробити висновок — Максимка не один, за ним стоїть якийсь Косий, так назвав його Чмир. За оперативними даними карного розшуку, у Львові нема злочинця з подібною кличкою. Мабуть, гастролер. Дістатись до нього можливо буде лише через Максимку. Але шукати Максимку за такими даними, які одержав Щупак від Храпової, — справа, прямо сказати, сумнівна і не особливо вдячна. А може бути й так, що професія токаря та робота на заводі — ширма, міф. Але іншого виходу не було.

Хто такий «Максимка»?

...Перший день ходіння по заводах не дав нічого. Оперативники повернулися з порожніми руками. Так проминуло ще два дні.

Четвертого дня Щупак зайшов у відділ кадрів великого машинобудівного заводу. Завідуючий кадрами, довідавшись, в чому справа, трохи замислився.

— Максимки, токарі? Здається, є... Зараз перевіримо...

Незабаром перед лейтенантом лежало шість особових справ. Шість чоловік дивилися на нього з фотографій. Чотири справи Щупак повернув одразу після побіжного перегляду: ці Максимки були у віці сорока-п'ятдесяти років. Довелося відкласти і п'яту папку — завідуючий відділом кадрів перевірів, що Максима Левченка, токаря збирального цеху, нема в місті вже три тижні — поїхав у Крим з путівкою завкому. Шоста фотографія привернула увагу лейтенанта, викликала інтуїтивну підозру. На фотознімку — чорнявий хлопець, обличчя трошки похмуре. Та й завідуючий кадрами нічого доброго про нього не може сказати — чув, що хлопець бешкетний, любить випити.

Щупак вирішив поговорити з ним, і тут виявилось, що підозра лейтенанта не має ніяких підстав. Зрозумівши, чого від нього жадають, слюсар Максим Воронков за хвилину довів своє повне «алібі». З першого червня він весь тиждень працював у нічній зміні, жодної ночі не пропускав. Перевірка підтвердила це.

— Ну що ж, пробачте, товаришу Воронков! Ідіть, працюйте.

Щупак попрощався з хлопцем і повернув завідувачому кадрами шосту, останню, особову справу.

Коли лейтенант залишав завод, перша зміна вже скінчила роботу. Щупак поволі йшов заводським подвір'ям, яке більше нагадувало квітучий сад. Чудові алеї дерев, газони з різнобарвними квітами.

Щупак сів на лавку, витяг блокнот, перегорнув аркуші. Зітхнувши, поставив у довгому списку львівських заводів чергову «птичку».

Напроти алеї, де сидів лейтенант, на спортивному майданчику грали у волейбол. Щупак, сам досвідчений волейболіст, з насолодою стежив за одним з гравців, струнким білявим юнаком. Молодий робітник впевнено приймав м'яч, гарматними подачами посилав його у бік противника, легко пробивав подвійний блок. Зацікавлений грою білявого юнака, Щупак підійшов ближче.

На майданчику зібралося багато народу. Більшість стежила за волейбольним змаганням, але дехто розташувався на критій веранді, де стояли шахові столики і великий більярд.

Навколо вкритого зеленим сукном стола хазяйновито ходив смуглявий хлопчина з довгим києм у руці. Ось він націлився, вдарив.

— Чорт! Знов у лузі! — захоплено вигукнув хтось. — А який удар! Молодець Володька, просто-таки звір... От коли б ще працював так, зовсім добре було б...

— І коли ти брехати кинеш? — огризнувся хлопець зло. — Бач, який оратор знайшовся. Тут тобі, базіко, не профспілкові збори...

Щупак не відводив очей від смуглявого хлопця. «Останню кулю він послав просто майстерно, нічого не скажеш», — подумав він. Хлопець повернувся до нього обличчям, і в ту ж мить в голові промайнула думка: «Звідки я його знаю?» Лейтенант закрив очі, пригадуючи, де він бачив цього хлопця.

Але на цей раз йому не допомогла навіть натренована пам'ять. Лейтенант міг заприсягтись, що ніколи не зустрічався з смуглявим хлопцем, але його не залишало враження, що він бачив його зовсім недавно. Лейтенант інтуїтивно відчував, що цей невисокий чорнявий юнак не випадково примушує його так напружувати пам'ять.

Хлопець під оплески та схвальні вигуки присутніх забив в лузу останню кулю і недбайливо кинув своєму партнеру:

— За тобою, Богдане, шість кухлів пива...

І тут, дивлячись на смугляве обличчя хлопця, Щупак несподівано все зрозумів. Лейтенант згадав кінофільм «Максимка». Схожість між хлопцем, що стояв зараз перед ним з кием у лівій руці, і героєм фільму була така дивна, що здавалося, ніби живий кіногерой зійшов з екрана. «Так ось воно що! А я, дурень, Максимів шукав...»

Лейтенант повернувся і повільно, хоч хотілося бігти, пішов по алеї. Завідуючий кадрами ще був на заводі.

— І як це я не згадав про нього? — розсердився той сам на себе, коли лейтенант розповів йому про свою підозру. — Так воно і є. Після фільму ми його тут Максимкою кличемо. Самі бачили, яка дивна схожість. А справжнє ім'я — Володимир Ковтюх. Токарем у нас працює, має четвертий розряд...

В той же день Максимка був впізнаний по фотографії Храповою, дільничним уповноваженим, лейтенантом Мардяном і прибиральницею клубу. Ніяких сумнівів у Щупака та Стецюка більше не було. Розшук вбивці Чмира можна було вважати закінченим. Треба було доповісти про все підполковнику Кондакову.

Начальник кримінального розшуку слухав їх уважно, не перебивав, час від часу схвально хитав головою.

— Молодці хлопці! — похвалив Василь Іларіонович своїх оперативників, коли вони докладно доповіли йому про результати розшуку. — А от арештовувати, мабуть, не варто! Ви здивовані?.. Усьому свій час... А зараз нам з вами треба йти до полковника. Викликав на десяту годину.

В управлінні працювало троє полковників — начальник та два заступники. Але всі вже звикли до того, що, коли до звання не додавали прізвища, мова йшла про начальника управління Дмитра Григоровича Левченка.

— У полковника є свої міркування в цій справі, — продовжував Василь Іларіонович, — і нові матеріали.

Вислухавши Щупака, начальник управління підійшов до

сейфа і витяг звідти невеликий конверт. Поклав на стіл, не поспішаючи закупив. Потім, звернувшись до Кондакова, спитав:

— Говорив їм?

— Тільки про те, що Максимку тепер заарештовувати не варто. Але докладно не розповідав. Гадав, що ви, Дмитре Григоровичу, самі все їм розкажете...

— Добре! Справа, хлопці, повертається так, що Максимка — це лише другорядна фігура... Поки ви його розшукували, ми не повідомляли вас про одержані нами кілька днів тому матеріали. Не хотіли збивати, так би мовити, з курсу. Та й підстав твердих, щоб зв'язати ці матеріали з справою Максимки, у нас не було. А тепер останні зізнання Храпової проливають трохи світла... Коротше! Розшуковують крупного злочинця. Втік з місця ув'язнення. За ним налічується тридцять років ув'язнення. Ось він, — полковник витягнув з конверта і передав оперативникам фотографію. — Був колись зв'язаний з оунівцями. Справжнє прізвище бандита — Кривець, відомі клички — Ворон, Вовк. Москва повідомила нас, що він переховується в нашому місті. І здається мені, Василь Іларіонович також погоджується з цим, що це той самий Косий, який фігурує в зізнаннях Храпової.

— Дивіться, товаришу полковник! — не витримав і перебив начальника Стецюк, — у нього ж на обличчі невеличкий шрам! А сусіди Чмира згадували про людину зі шрамом під оком, яка відвідувала Джагу.

— Так, це прикмета значна. У мене нема сумнівів, що до Джаги приходив саме він. Другим міг бути Максимка або хто інший. І невже ж ви думаєте, — полковник іронічно посміхнувся, — що двадцятирічний Максимка зі своєї ініціативи пішов на «мокру» справу? Дурниці! Всілякі балачки Храпової про Максимчині ревності не варті і копійки. Чмира прибрали за наказом цього самого Косого, коли той відмовився взяти участь в нальоті. А машина була їм конче потрібна. Тому тепер смерть Джаги затримала задуманий грабіж. Чмир повноцінним учасником банди не був. «Візник» — не більше. — Полковник замовчав і, дивлячись на Щупака і Стецюка, продовжував: — От така, товариші, в мене думка про цю справу. Може, у кого з вас є інші думки?

Капітан і лейтенант нічого не відповіли.

— Будемо вважати вашу мовчанку за згоду, — посміхнувшись, промовив Левченко. — Значить, вирішуємо: Максимку

брати зараз нема рації, через нього ми повинні вийти на другого, головного. Ви, Василю Іларіоновичу, дайте команду розмножити цю штуку в кількох десятках примірників, — полковник простягнув Кондакову конверт з фотографією злочинця. — Оперативну групу треба розширити. З Максимки, товариші, ані на хвилину не зводити очей. Тільки діяти дуже обережно, де-небудь розкриєте себе, тоді шукай вітра в полі. Зрозуміли? От і все...

Щупак і Стецюк підвелися. Прощаючись з ними, полковник жартома додав:

— За розшук Максимки спасибі зараз не кажу. Дякуватиму за все разом, коли візьмете і того, і другого.

Злочинців спіймано

Минали дні, а нагляд за Ковтюхом — Максимкою нічого істотного не давав. Він акуратно приходив на роботу, вечорами майже не виходив на вулицю. Виходило, що злочинці після тої пам'ятної ночі не зустрічалися, поводитись дуже обережно.

Максимка займав невелику кімнату з кухнею, жив один (мати померла два роки тому), і його квартира, як і завод, на якому він працював, знаходилась під постійним наглядом. Працівники карного розшуку терпеливо чекали. Вони були впевнені, що Косий, знаходячись у чужому місті, не маючи вірних помічників, буде змушений, нарешті, зробити спробу зв'язатися з Максимкою.

І вони не помилились. Минуло близько двох тижнів, і Щупакові подзвонив майстер цеху, де працював Ковтюх. Майстер був старим комуністом-підпільником і мав певний досвід роботи в роки німецької окупації. В карному розшуку його у загальних рисах ознайомили із справою Максимки і просили допомогти. Майстер погодився.

— Так-от, дорогий мій, — гудів у трубку густий бас, — тільки що нашого приятеля викликали до телефону. Так вже сталося, що я опинився поруч. Чув, що він домовився бути десь о дев'ятій вечора. Здається, в якомусь парку...

...Близько дев'ятої Максимка вийшов з дому. Вулицями йшов швидко, декілька разів оглядався, але нічого підозрілого не помітив. Проте від самого дому до нього незримою ниткою були прив'язані двоє оперативних працівників, які не

відпускали його від себе ні на крок. Вони проводили Максимку аж до Стрийського парку.

Певний, що не притягнув за собою «хвоста», Ковтюх спокійно зайшов у парк, поблукав трохи і, нарешті, присів на лаву в малолюдній алеї. Він, безумовно, не звернув уваги на закохану молоду пару, яка сиділа поблизу.

Не викликали у нього підозри і два хлопці, які гаряче сперечалися за шаховою дошкою на четвертій від нього лавці.

Хвилини через п'ять поруч з Максимкою сів якийсь чоловік. Попросив прикурити. І Стецюк, який в цю хвилину обіймав свою супутницю — співробітницю управління міліції, з першого погляду пізнав у цій людині Кривця, фотографія якого лежала зараз в кишені його піджака.

Закохані молоді люди підвелись і, не звертаючи уваги на Ковтюха та Кривця, які тихо між собою про щось розмовляли, пройшли мимо.

Того ж вечора адреса «скромного бухгалтера» Миська, в якого переховувався Кривець, була відома карному розшукові.

Наступного дня Максимку арештували першим. Коли Ковтюх зупинився біля прохідної заводу, щоб витягти з кишені перепустку, він відчув, що хтось ззаду схопив його за руки. Рвонувся, але побачивши дуло пістолета, зблід і покірно сів у машину.

Мисака взяли на роботі. Забрали у нього ключі від квартири, тихо відкрили чорний вхід. Під вікнами та біля обох виходів з будинку були розставлені працівники міліції.

Тримаючи в руках зброю, Щупак і Стецюк потягнули на себе двері кімнати... Кривець спав на канапі, а на підлозі коло нього валялася порожня пляшка з-під горілки. Пробудження злочинця було не дуже приємним...

На допиті Ковтюх розповів, що Мисак познайомив його з Кривцем, якого він знав лише як Косого. Так само зв'язав Мисак з ним і Чмира. Той вже не раз робив послуги Мисаку за великі гроші, вдаючи, що нічого не знає. Вже все було готово, щоб пограбувати ювелірний магазин, але Чмир категорично відмовився взяти участь. Коли він заявив, що взагалі «зав'язує», Косий наказав Максимці вбити Чмира. Бандит не мав сумніву в тому, що Джага кінець кінцем піде з повинною в міліцію. Не виконати наказу Косого Максимка боявся. Знав, що в такому разі той розправиться з ним...

Кривець закирався довго, але вимушений був нарешті повністю зізнатися. Свідчення Ковтюха він повністю підтвердив.

Було викрито і бухгалтера Мисака. За таким прізвищем переховувався відомий оунівський злочинець Полтавець, він же Мазепа. Запеклому ворогові українського народу фашистські хазяї доручали в роки окупації криваві розправи над радянськими людьми. В останні роки Мисак — Полтавець не гребував нічим, навіть перепродажем краденого.

ВИХІД З ПІТЬМИ

Цікава людина отой Власенко! Всі його тут знають, всі пам'ятають. Спробуйте назвати його прізвище в стінах міліції або прокуратури — ніхто не залишиться байдужим. І кожний говоритиме про нього по-різному.

— Власенко? Ох, у печінках мені Власенко! Скільки він нам крові попсував. І нічого в ньому людського немає — злість одна. — сказав один відповідальний працівник карного розшуку.

— Власенко, кажете? О, це чудесний хлопець! Розумний, дуже начитаний. І товариш який — кожному допомогти готовий, — запевняв не менш відповідальний товариш.

— Прекрасний хлопець?! А ви знаєте, що його шість разів судили, він двічі утікав? Більше того, завжди був ватажком! — приголомшив мене прокурор.

І нарешті зовсім неймовірно:

— Тепер він кінчена людина — без руки, без ока. Інвалід!

— Енергії в ньому — на п'ятьох. Відмінний волейболіст, бігун. І майстер чудовий, кожного місяця премії одержує.

Отже, Власенко належить до тих людей, з якими не можна знайомитися заочно. З ним варго було зустрітись.

...Я підіймаюся вузькими східцями багатоквартирного будинку і помічаю насторожені погляди мешканців. «До Власенків ідуть!» — рознесли по всіх поверхах всюдисущі хлоп'ята.

Невисока повновида жінка дивиться на мене з хитруватим прищуром: хто, мовляв, ти, чоловіче? Так воно і є:

— Ви до Толіка в справі чи так?

Пізніше я зрозумів причину цієї відвертої цікавості. А поки що мовчки знизую плечима і проходжу мимо.

Ось і квартира номер вісім. Натискую на ручку дверей — відкрито. Вхожу в темний коридор і зразу потрапляю в обійми хлопчика років п'яти.

— Толі-ік! — кричить він.

Потім підводить русяву голівку і враз насуплює лоб:

— А ти зовсім не Толік! Тобі чого?

— Серьожка! Хіба так можна? Ви пробачте йому, — з доброю усмішкою говорить невисока жінка, з'являючись в дверях.

Йй років сімнадцять-вісімнадцять, не більше. Русяві коси, довгі вії, блакитні очі. Зустрінеш таку на вулиці — і оглянешся вслід: вродлива! Тримається вона дещо сковано, в широко розкритих очах застигло запитання: хто ти, непрошений гість, що приніс в нашу сім'ю?

А от, нарешті, і сам Анатолій. Входить, гучно грюкаючи дверима, довго шаркає підшваами, витираючи ноги. Не помічаючи гостя, ласкаво гладить дружину по голові.

— Підлогу мила, маленька? І не важко тобі?

Вона м'яко знімає його руку, киває на мене. Знайомилося.

— Син? — питаю я, вказуючи на хлопчину, який притиснувся до Анатолійової долоні.

— Ні, сусідський.

— Паліть! — простягаю я сигарети.

Обмінюємося малозначними запитаннями.

— Як життя?

— Нічого, дякую.

— А спочатку, мабуть, важкувато було?

— Та вже не без того.

Розмова не клеїться. Він очікувально дивиться на мене, я — на нього. Дружина приносить чай у склянках. Ми мовчки п'ємо, похрустуючи печивом.

Нарешті Анатолій відсуває склянку.

— Гаразд, давай без церемоній. Писати про мене хочеш?

— Хочу.

— «Колишній злудій став людиною»... Так? — він посміхнувся, постукотів пальцями по столу. — Але ж я тобі нічого особливого не розповім. Перша крадіжка, тюрма, потім знов крадіжка, знов колонія... І отак — вісім років. Ну, ще дві втечі.

— А тепер?

— Тепер? А ось дивись.

Він став викладати на стіл грамоти. Одна, друга, третя — шість розписаних золотом, скріплених печатками посвідок про його теперішнє життя. Анатолій розклав їх на столі, обережно розгладив.

Ми знов помовчали. Чути було, як у сусідній кімнаті, поскрипуючи половицями, м'яко ступала Ніна, його дружина.

— Хвилюється,— кивнув на двері Анатолій,— думає, знов хтось з колишніх моїх...

Він не договорив, мабуть, не знайшов потрібного слова.

— Був тут один. Теж на волі, але вітер ще в голові шукає. Не знайде дороги своєї.

— Ось таким і потрібно знати про тебе. Ким був і ким став.

— Це ніби обмін досвідом? Що ж, може, так і треба.

Він нахилив голову, прищурився, ніби зазирає кудись, вдивлявся в своє життя. В минуле життя...

— Для початку я хочу розповісти тобі про одну книжечку, яка недавно потрапила мені на очі. Чув, може, про такого вченого — Цезаря Ламброзо? Взагалі, вчений, а розібратися, то цей Цезар — базікало. Подумай сам, вигадав теорію, за якою в кожному злочинцеві вже з дитинства закладено щось погане.

— Теорія потенціальної злочинності? Роль негативного начала?

— Ось-ось — «начала!» А яке начало було закладено в мені? Воно було хороше. Батько — робітник, комуніст з 1918 року, мати теж не з панського роду, працювала, дай боже всякому. Крім мене, ще братик ріс меншенький. До війни жили ми в достатку. У 1941 зібрався я іти до школи. Повіриш, досі пам'ятаю, як портфель шкірою пахнув. І зошити вже приготував, і олівці. І ось на тобі — війна! Почалося в моєму житті те, про що я раніше тільки чув від батька та хіба що в кіно дивився. Але то було в кіно, а тут — на моїх очах. І бомби, і міст зруйнований, і дороги, запруджені біженцями, — все це я пам'ятаю, хоч було мені тоді вісім-дев'ять років. А забуду, подивлюсь ось на це...

Він кивнув на порожній рукав, поправив пов'язку на оці.

— Під бомбардування потрапив. Під Харковом. Бабка потім говорила — живучий.

Анатолій помішав ложечкою чай, поволі відпив ковток.

— І ось з тої самої хвилини, коли, отямившись, побачив над головою білі стіни госпіталю, я пам'ятаю кожен рік, кожен місяць свого життя. Говорили — вразливим став. А на мою думку, підріс, змужнів, з дитинством розпрощався. А ось чи почалась після дитинства юність, не знаю. Тому що голод і блукання по містах — хіба ж це юність?

У сорок п'ятому році наші з бабкою мандри закінчились. І виявилось, що нам пощастило більше, ніж іншим, — мати залишилася жива і знайшла нас. Тільки ось батько загинув.

Оселились ми у Львові, я пішов до школи.

Одного разу мати приходить додому разом з високим військовим з погонями підполковника.

— Діти, це Микола Іванович. Зовіть його... татком.

Братик мій промовчав, засопів тільки, а я підійшов до військового і серйозно сказав:

— Власенко!

— Коробов! — також серйозно відповів військовий, і я помітив, що він ледве стримує усмішку.

Що ж, коли говорити відверто, з вітчимом нам теж пощастило. Він, здавалося, був серйозною людиною, працював, вечорами вчився, а щоб випити коли — ні-ні. І нас не кривдив. Та ось що цікаво — майже двадцять років минуло, як я востаннє бачив рідного батька. Двадцять років! Але й досі пам'ятаю його шорсткі руки з мозолями на долонях і запах мазуту від спецовки. А ось вітчима — ну, як не хочу, а пригадується він мені неясно. Чомусь пам'ятаю, як блищали гудзики на його кітелі, пам'ятаю, що кутив він «Казбек» в маленьких пачках по десять штук... І все.

Анатолій знов якось сумно посміхнувся.

— В сорок восьмому році сталася подія, про яку я і не підозрівав, що вона так змінить все наше життя. Почалося все з того, що вітчима перевели в Москву. Ой, і радів же я тоді! Та й справді, що може бути радісніше для пацана моїх років, як очікування переїзду кудись, а тим більш — в Москву?

Увесь день провозився я на горищі, збираючи свої скарби — ковзани, рубанок столярний і цілу купу інших, здавалось би, нікому не потрібних дрібних речей.

Увечері прийшов вітчим, глянув на моє добро, підвів брови:

— Навіщо?

— Та ось в Москву їхати. Хіба такий рубанок дістанеш ще?

Вітчим зігнав усмішку з обличчя, поплескав мене по плечу:

— Бач яка справа, Анатолію... Ти, як мужчина...

Не закінчив, покликав матір.

— Поговори з ним...

І коли вона підійшла до мене несміливо і зніяковіло, зрозумів я — не їхати мені в Москву. Так воно й вийшло, мене залишали у Львові: квартиру стерегти.

Через два дні вони зібралися в дорогу. В Москву їхали вітчим, мати, братик, навіть кіт. Їхали всі, крім мене. «Житло-площа не дозволяє», — сказав вітчим, дивлячись кудись убік.

Не знаю, чи ображали мене коли-небудь більше, ніж в той день. На вокзал я не пішов. Сидів на горищі і голосно ревів. Ревів, ніби було мені не п'ятнадцять років і немов не мені вчора вручили студентську книжечку, що пахла дерматинном.

Так ось, сидячи в кутку горища, я вважав себе найнещаснішою в світі людиною і радий був, що ніхто не бачить такої ганьби — плакати в п'ятнадцять років.

Та я помилявся: за мною стежили.

— Та-ак! Буває, — почув я над своїм вухом спокійний басок.

Від несподіванки здригнувся і навіть не зміг встати — ноги не слухались.

— Буває, — повторив незнайомий мужчина, виходячи з сутінків горища.

Це був високий хлопець років двадцяти трьох. На ньому була шкіряна куртка з багатьма кишенями, берет, які я бачив на іноземних туристах, і шкіряні краги, як у мотоциклістів.

— Буває, хлопче! — ще раз повторив той, підходячи до мене. — І горе буває, і радість. Такі вже гримаси життя.

Не давши мені опам'ятатися, він схопив мою руку і сильно потряс нею:

— Віктор!

— Анатолій! — відповів я.

Ми сіли на купу старого ганчір'я, і Віктор, простягнувши мені портсигар, розповів про себе. Виявилось, що він справді спортсмен, майстер мотоциклетного спорту.

Мене здивувала його відвертість. Віктор розповів, що не вдало одружився і що дружина з ревнощів не дозволяє йому займатися спортом. Тому вже два дні він змушений жити у нас на горищі, аби лише дружина не здогадалася, де він.

Що ж, довір'я за довір'я. Давлячись тютюновим димом, я розповів Вікторові про себе. Він не втішав мене, не потакував. Тільки мовчки стис моє плече і простягнув руку: держись, мовляв, товаришу.

— Переходь до мене, — запропонував я Вікторові і від душі був радий, коли він погодився.

О, якби я знав тоді, що входить в моє життя разом з Віктором! Але тоді я був радий, що товаришую з такою дужою, знаменитою людиною, варю їй обід і допомагаю боротися з тими «гримасами життя», про які так часто любив говорити Віктор.

Єдине, що завдавало мені прикrostі, це те, що Віктор не дозволяв мені говорити про нього. «Чоловіча таємниця!» — підморгував він мені, і я міцно оберігав цю таємницю.

Іноді ввечері Віктор кудись ішов і повертався вранці. А бувало й так, що він пропадав по три дні, з'являвся додому дуже збуджений і все запитував, чи не був у нас хто-небудь. Заспокоївшись, він виймав з кишені гроші, багато грошей, і, перелічивши їх, кожного разу ділив суму на розмір моєї стипендії. «Бачиш, я за один раз заробив стільки, скільки ти одержуєш за рік! Зметикував?» А я й не дивувався — на те він і гонщик.

Кожного вечора Віктор розповідав мені про інші міста, інші країни, про інше, цікаве й красиве життя, де кожного дня — свято. В тому житті не треба було вставати о восьмій годині ранку і бігти в технікум, не треба зубрити скучні формули, ходити в пропахлі борщами їдальні й їсти дешевий обід. Але насолоджуватися тим життям може не кожний. Для цього треба бути сміливим, рішучим, спритним і, головне, одчайдушним, отаким шибайгоголовою. Що ж, останньої якості у мене було аж надто багато — по поведінці я одержував переважно трійки.

І ось на протязі трьох місяців він отруював мою душу своїми казками про гарне життя. Знав негідник, на чому граєти, — який же хлопчак захоче, щоб його вважали боягузом? Тільки не знав я тоді, навіщо йому потрібна моя сміливість. Не знав, що вся його балаканина потрібна для того, щоб я почав красти.

Та ось що цікаво — перша моя крадіжка була не кишенькова. Кишеньковим злодієм я став пізніше. Розумієш, витягнути гроші в якої-небудь дамочки, що загавилась, було б дуже прозаїчним для посвячення у злодії. Віктор вигадав більш романтичну пригоду — крадіж мотоцикла, який ніби був потрібний йому для змагань.

Все було, як у детективних фільмах: і безлюдна вулиця, і нічна тиша, і божевільна гонка на вкраденому мотоциклі.

На сороковому кілометрі Київського шосе мене чекав Віктор.

— Молодці! — похвалив він мене і дав сьорбнути з фляги. Я ж не міг спинити дрижаків у колінах.

На мій подив, усе обійшлося. Віктор продав мотоцикл якомусь баризі, дав мені дві тисячі і більше вже не згадував про змагання. Все було ясно.

Саме безкарність підштовхнула мене на нові крадіжки. Тепер це були годинники, обручки, бумажники, які ми з Віктором крали в трамваях і магазинах. Технікум я залишив, і ніхто не поцікавився, чому. В дирекції навіть раділи — одним ледарем менше.

Та й я, зрозуміло, не переживав. Мені подобалося все, що ми робили. Подобалося їздити по містах, про які я раніше тільки чув з книжок, подобалося мати багато грошей і добре одягатися, подобалося байдикувати. Та мої нові друзі, мабуть, образились би, якби хто-небудь назвав їх неробами. Вони мали свою логіку, логіку паразитів, і за цією логікою виходило, що вони роблять якусь серйозну і важку справу, а тому, мовляв, повинні мати, що забажається.

Так продовжувалось півроку. Потім мене арештували. І виявилось, що в колонії було не так вже й погано. Ми, злодії, жили ніби окремою кастою, не працювали, а їли. І покірливість, з якою інші ув'язнені віддавали нам свої передачі, поступалися кращим місцем на нарах, тільки підсилювала наше нахабство.

Одне слово, після року колонії почалося все спочатку — чи варто розповідати про все це? Скажу тільки, що на той час я став верховодити групою таких, як сам, кишенькових злодіїв, і не було, мабуть, в карному розшуку людини, яка б не знала злодюги з кличкою Одноокий Біллі. Ох, і пітніли ж вони через мене! Не тому, що був я такий вже спритний і невловимий злодій, ні. Просто тоді ще слабо народ за злодюг брався. А міліція — що вона одна зробить?

Проте один випадок, коли мені дали по носі, все ж таки був. І про нього я хочу розповісти тобі докладніше.

Це було в квітні. Числа двадцять сьомого — двадцять восьмого. Я пам'ятаю так добре тому, що місто готувалося до Першотравня. Так ось в цей день я, як звичайно, сів під вечір в трамвай і поїхав на вокзал. Покрутився в натовпі проводжаючих, витяг у одного солідного дядька бумажник і поїхав на тролейбусі в центр.

Була година «п'як» — страшенна давка, неможливо повернутися. Навколо мене — робітничий клас, видно, з «Сільмаша». Розмовляють про норми, рознарядки, жартують. Взагалі, я у таких не брав. Не те, що совісно, страшнувало було. Але в цей день біля мене стояв літній робітник. Акуратна спецівочка, олівець з кишені стирчить — видно, майстер або токар високорозрядний, про яких в газетах пишуть. І, розумієш, такий необачний: з бокової зовнішньої кишені сотень десять, не менше, виглядає. Взяв я ті гроші. Робітник і оком не моргнув.

На найближчій зупинці сходжу — він теж. Я на трамвай, він за мною. Нісенітниця, думаю, збіг обставин. Вийшов я в центрі — і він теж. Оглянувся — очима зустрілись. Зрозумів я: знає. І бігти б мені кудись, хіба мало провулків, а я стою, як дурень, і не можу з місця зрушити. Гордість, бачиш, не дозволяє бігти.

Підійшов він до мене, я теж зробив крок уперед і зі злістю питаю:

— Що, в міліцію поведеш? А свідки є?

— Ходімо, — каже він спокійно. — Якщо, звичайно, не боїшся.

А чого мені боятися? І навіть цікаво, як це буде виглядати: допит, обшук, а потім — пробачте за турботи! Я вже цю механіку наперед знаю — свідків нема, і не доведеш нічого. Ось, думаю, оскандалиться мій конвоїр. А він іде, навіть за руку мене не тримає.

Ось і провулок, де приміщення міліції. Він не зупиняється, шурує далі.

— Направо, папашо! — кажу йому.

— Що направо?

— Та міліція ж! Ведете, а не знаєте!

— А навіщо мені міліція? І звідки ти взяв, що я тебе веду? Просто ми йдемо поруч. Прогулюємось.

Ну, знаєш, всякого доводилось мені побачити, а таке —

вперше. Чудеса, думаю. Ну, добре, підемо далі, побачимо що до чого.

Заводить він мене в невеликий такий будинок — два поверхи, квітничок, клумбочки. Піднімається на другий поверх, я за ним. Ось, думаю, пригода!

Увійшов в коридор і не можу далі кроку ступити — підлога натерта, з кухні смаженим пахне. До нас підбігають двоє пацанів маленьких.

— Ді-ід прийшов!

І мене за рукав шарпають.

— А ти в діда робітник, так?

Я промимрив щось, поглядаю на двері — змиватися треба, поки не пізно.

— Кепку вішай, — говорить він мені. А я стою, наче дурень, дивлюся, як він причісується, як дружина допомагає йому зняти спецівку, як пацани біля нього метушаться, і приємно мені до нестями, але нічого не збагну, що відбувається і в яку я влип історію.

— Проходь, — каже мій провожатий і киває на двері кімнати.

— Почекайте, — шепчу йому, — як же вас звати?

— Паршин, Іван Семенович.

— А мене Анатолій.

— Ну, проходи!

Зайшли ми до кімнати. За столом сидять п'ятеро, але не обідають, видно, його дожидають.

Знаєш, я в ці роки часто по ресторанах шлявся, різних страв перепробував, знаю, як виделку тримати і як салфетками користуватися. А тут увійшов дикун-дикуном, буркнув щось, сів і мовчу. Взявся борщ їсти — розлив, пирога хотів скуштувати — мало блюдо не перекинув. А вони ніби не помічають нічого, частують, горілки підливають.

Випив я стопку. А коли господар вийшов, син його мені ще в стакан підлив: давай, мовляв, з нагоди знайомства. Ну, це вже я зрозумів як натяк, хочеш не хочеш, а збрехати щонебудь про себе треба. Та тут увійшов Паршин і почав розповідати, що я на заводі працюю, тільки недавно прийшов і що він бере мене начебто під своє шефство. А всі дивляться на мене такими співчуваючими очима, ніби я помирати збираюсь. Тяжко, мовляв, йому, бідоласі, без руки, без ока.

І, повіриш, розібрала мене в ту хвилину така злість, що

стриматися не було можливості. Ех, думаю, який же ти сукин син, Толька, якщо жереш у людей, у яких півгодини тому всю получку стягнув. І лише тепер згадав я про ті гроші. Рвучко відсунув стільця, підвівся:

— Та не робітник я зовсім, а злодій звичайний! І не вгощати, а гнати мене треба, паразита такого. А жаліти також мене нічого — сам проживу. Теж мені вихователі!

І жбурнув пачку грошей на стіл.

Анатолій поперхнувся, перевів дух. Змахнув з лоба краплинки поту.

— Одне слово, вибіг я від них. Не знаю, може, й дурницю зробив, хороших людей образив, та тільки тоді я не міг вчинити інакше. Занадто раптово, якось відразу сталося все те, дуже неподібним було все моє минуле життя на те, що я зустрів у цій сім'ї. Начебто я ішов десь у пільмі і зразу побачив яскраве світло. І радісно було його бачити, і очам дошкульно...

Анатолій помовчав, потім посміхнувся:

— Бачиш, я вже готові порівняння авторіві даю. Ну, та не будемо про це. Прийшов я тоді додому, а в голові повний розгардіяш, трясє всього, наче в лихоманці. На східцях двоє дружків дожидаються:

— Привіт, Біллі! Справа одна на мазі.

Зайшли до кімнати, я дістав півлітра, розповів їм усе. А вони дивляться на мене телячими очима, віями кліпають.

— Дивись, клепаєшся, — попереджає мене один. — Той твій роботяга напевно з міліцією зв'язаний.

— Звичайно. Інакше навіщо йому тебе годувати? Яка йому рація? — каже другий. — Навіть збитки, горілка ж гроші коштує.

Що тут зі мною зробилося, не опишеш.

— Ах ви, паразити нещасні! — кричу. — Вам би тільки вигоду шукати. Ану, геть звідсіля!

Викинув я тих пацанів з кімнати. Але на цьому нічого не закінчилося. В той вечір я не став іншим. Щоб люди за день заново народжувались, таке хіба що в кіно буває, в житті ж по-іншому. Принаймні в моєму.

Я не кинув красти. І хоч повиганяв тоді своїх дружків, наступного дня вони до мене знову прийшли. І все пішло по-старому: арешти, тюрма, колонія...

Проте я відчував, що в мені щось надломилось, щось зникло з мого життя, а щось — прийшло. Я вперше спробував поглянути на те, що ми робили, іншими очима, почав замислюватись над своїм майбутнім. І ті істини, в непорушності яких, здавалось, я був переконаний, раптом з'явилися передо мною у неприкритому убозтві. І тоді я зрозумів, що мене починає гнітити моє «ремесло». Моя ненависть до нього росла поступово. Стало якось гидко, що мене кличуть, ніби якусь собаку. Надокучили також нескінченні пияцтва. І, нарешті, я рішуче відмовився обкрадати жінок і те ж саме забороняв своїм товаришам.

Може, це збоку виглядає наївно, але в той час від мене не можна було вимагати більшого. Я зробив перший крок, і це вже було досягненням...

Анатолій допив стакан холодного чаю і поглянув на годинник:

— Ого — половина дванадцятої. Здорово ми засиділись з тобою. Знаєш що, давай перенесемо продовження розмови на завтра, бо мені сьогодні ще треба політекономію підчитати, через три дні іспити в технікумі.

— Пробачте, Толі ще нема, — сказала мені його дружина, коли я наступного дня прийшов до них.

Він з'явився на годину пізніше звичайного, довго мився, фиркаючи, і я чув через стіну його збуджений голос:

— Ти розумієш, Ніночко, досі не могли налагодити гальванку! Що це таке? Ну, як би тобі пояснити? Візьмімо чайник для прикладу або праску. Блищать? А хто їх понікелював? Гальванщики! Може, навіть наші хлопці. Не віриш? А ось на денці у чайника написано, читай: «Артіль «Металіст». А ось тепер, Нінко, я можу таких прасок вдвоє більше нікелювати!

— Ой, вихваляєшся, Толька!

— А чого мені вихвалитися? Зовсім мені не треба вихвалитися, коли я вже і розчин підготував, і ванночки спеціальні зробив. От тільки б хімічну сполуку не забути.

Увійшовши до кімнати, в якій я сидів, він хвилину зосереджено писав на папері якісь формули і, закінчивши, посміхнувся:

— Пробач, інакше забуду.

Поки Анатолій обідає, я оглядаю саморобну етажерку. На ній — і Бальзак, і Толстой, і Шевченко. Окремо стоїть

солідний том юридичного словника, тоненькі книжечки карних кодексів.

— Розумієш? — хитрувато підморгує Анатолій. — Ні? Ну, потім нагадаєш, розповім.

Пообідавши, він підійшов до вікна і притиснувся лобом до запітнілого скла.

— То про що ж тобі ще розповісти? Яким способом бумажники вирізували, чи як я на повному ході від конвою утік? Пригадую — це було незадовго до виходу з колонії — зі мною там розмовляв один кіносценарист. Солідний такий дядя, в пальті закордонному, в береті. Він мене саме про це випитував: як, мовляв, ви конвоїра вдарили — в щелепу чи вище? А бумажники частіше з яких кишень витягали — з зовнішніх чи з внутрішніх? Ну, я йому прямо так і бовкнув: «Ви, громадянине хороший, чи не хочете часом перекваліфікуватися? А то можу навчити». Він, звичайно, образився: «Я у вас про деталі хочу довідатись для творчого осмислення».

Ну, досить про це. Що ж тобі ще розповісти? Давай спочатку про колонії. Отож, після зустрічі з Паршиним я не перестав красти і, цілком зрозуміло, знов, вже в шостий раз, потрапив за ґрати. Не думай, що перші дні в колонії зразу змінили мене на краще. Навіть навпаки. Я не став лагідним хлопчиком, який перевиконує норму, пише замітки в газету і виступає на зборах з покайням. Куди там! Якби заглянути в рапорти про події в колонії за той місяць, то майже в кожному з них можна було б зустріти моє прізвище. Власенко і ледар, і хуліган, і прогульник! А сталося все те тому, що потрапив я в колонію в дуже неслухняний для мене час. Ось що сталося зі мною трохи раніше, тижнів за два до арешту.

Одного вечора, це було в перші дні серпня, я сидів на лаві в Стрийському парку. Ні, не виглядав чергову жертву для крадіжки. Просто спочивав, думав, пускав кільця диму. І ось бачу, біля мене зупинився добре одягнений хлопець. Придивився я ближче — Віктор. Так, той самий Віктор, з яким я вчинив свою першу крадіжку, з яким разом судився і разом сидів.

Треба сказати, що я не дуже зрадив цій зустрічі, але в той вечір мені було приємно бачити бодай одну знайому людину. Ми зайшли до буфету, і за кухлем пива я розповів йому все. І те, як зустрівся з Паршиним, і те, як остогидло мені моє навіжене життя. Розповів навіть про те, в чому не признавався навіть собі — про свій страх. Так, так! Віриш,

я став боятися. Як початківець. Раніше я спокійно поводився під час арешту, плигав на ходу з поїздів, одне слово, був шибайголовою. А тепер, коли мені здалося, що зможу стати людиною, я почав панічно боятися міліціонерів. Боявся, що заберуть мене раніше, ніж встигну зробити що-небудь путне.

Віктор вислухав мене цілком серйозно. Навіть поплескав по плечу: буває, мовляв. Одно слово, поспівчував. Ми домовились, що переночуємо в мене дома, а вранці вирішимо, що робити далі.

Ми йшли вулицею Дарвіна, що недалеко від Високого Замка, і мовчки попахували сигаретами. Було тихо, десь недалеко скрипіли на рейках останні трамваї. Раптом Віктор стиснув мій лікоть і кивнув в протилежний бік. Я вдивився і побачив струнку дівчину в білому шкільному фартушку. Куди вона йшла в той пізній час! З театру, від подруги, а може, з побачення?

Віктор пішов їй назустріч. Вона злякано зупинилася і підняла голову. І тут сталося те, чого я не забуду все своє життя. Віктор схопив дівчину за руку і зірвав з неї годинник. Вона закричала, він затискував їй рот. А я, здоровий хлопець, стояв поряд і... спокійно дивився, як цей гад крутив руки дівчині!

Я був в «законі», в злочинському законі, який зобов'язував мене, якщо не допомагати злочинцю, то хоча б стежити, щоб ніхто не заважав. Але коли я почув у тиші, як хруснули її пальці і тріснуло розпороте ножом плаття, я забув і про той проклятий закон, і про все на світі. Я вдарив Віктора в обличчя і тут же підніжкою повалив його на тротуар.

Я задушив би його, якби в кінці вулиці не з'явився міліцейський мотоцикл. Довелось тікати. Він побіг у бік Високого Замка, а я вскочив на проїжджу вантажну машину.

Вранці я пішов до своїх товаришів. Хотів запропонувати їм гастроль — махнути куди-небудь в Молдавію або в Крим. Приходжу до одного, Васька, відчиняє його мати двері і зразу ж зачинити хоче:

— Знов тебе лиха година принесла, душогубе окаянний! Не пущу тебе до Васька і все!

Глянув я на вішалку — і завмер: там висів міліцейський кашкет.

— Обшук?

— Це в тебе, паразита, обшуки роблять, а в мого Васька виховна бесіда відбувається.

Прислухався я — справді, на обшук не скидається. За дверима чути Васьків сміх, чийсь голоси.

— Тітко, покличете Васька на хвилинку, а то тарарам зчиню!

Злякалася, покликала Васька. Ухопив він мене за рукав, тягне на площадку:

— Скоріше, Толіку!

— Що, продаєшся?

— Ти що? Це просто прийшов дільничний з нашими заводськими хлопцями до мене в гості. Чай п'ємо...

— В гості! Чай п'єте!.. Кажі — поїдеш сьогодні на гастроль?

— Та бачиш... я само собою... Але зараз на інгаляцію в поліклініку ходжу, і взагалі...

Зрозумів я, що то за інгаляція. Раніше, звичайно, йому це так не зійшло б. А тепер — постояв я і пішов ні з чим.

Вийшов з під'їзду, сів у трамвай. Затисли мене з обох боків молоді хлопці — хто з книжками за пазухою, хто в робітничих спецівках. Регочуть, голосно розмовляють. Завидки мене взяли до цих хлоп'ят, і, здається, вперше я не поглядав, де погано бумажник лежить. Тільки раз насторожився, коли почув прізвище Паршина.

Відразу прийшла мені в голову думка, від якої мене аж в піт кинуло. Протиснувся я до виходу, розчинив двері, виплигнув на тротуар. Дивлюсь, з другого вагона вискакує хлопець, з яким я на пару працював. Я крав, передавав йому і був спокійний, що вже не засиплюся під час обшуку. І цього разу підбіг він до мене, руку простягає: давай, мовляв, бумажник.

— Геть! — кажу. — Відстань по-хорошому!

Він подивився на мене, як на навіженого, і швиденько вбік. А я і справді був наче навіжений, тільки біля дому Паршина згадав, що він тепер на заводі.

Весь день просидів у сквері напроти, чекав. Нарешті дивлюсь — іде. Помітив мене, простяг руку:

— Здрастуй, Анатолій! Заходь.

— Не піду я до вас. Давайте тут.

— Як тут, то й тут. Викладай.

— Беріть мене на роботу і не дивіться, що я без руки. Буду старатися, навчусь. Бо як ні, зле зі мною станеться. Поцуплю знов що-небудь.

— Я тобі «поцуплю»! А знаєш, яка в мене бригада?

— Яка ж?

— Перехідний прапор третій рік тримає. Зрозумів?

— Виходить, не можна?

— Сам я тобі нічого не скажу. А до хлопців моїх зайти, певний, що допоможуть. Я тобі перепустку замовлю. Добре?

— Добре!.. Хороший ви, дядьку!

Прийшов я додому. Нібито й тепло, а трясє мене, наче в пропасниці. Усю ніч заснути не міг, думав, як на завод піду, як з хлопцями Паршина розмовляти буду.

Вранці прокинувся, начистив черевики, одяг новий костюм, навіть галстук пов'язав. Вийшов на площадку — і дух мені забило. Піднімаються до мене двоє з карного розшуку.

— Привіт, Власенко! Куди так вичепурився?

Я оглянувся назад — нікого. Тоді швидко на балкон, а там по риштаку вниз. Але не втік, догнали...

Анатолій встав і пройшовся по кімнаті.

— Тепер ти розумієш, чому в колонії я став таким бунтарем-одиначкою. І довго б ще залишався таким, якби не одна людина. Іван Явтухович Климов. З тих комуністів, яких партія послала, щоб з нас людей робити.

Зустрівся я з Климовим приблизно через місяць після того, як прибув у колонію, він якраз у відпустці був. Ще не зайшов він до нас у корпус, а вже і днювальні, і старости забігали, збились з ніг. Підмітають всюди, ліжка поправляють, хлопці себе по щоках погладжують — чи бриті.

А я, звичайно, лежу, ноги на поруччя ліжка закинув, сірником в зубах колупаю — яке, мовляв, мені діло до різних там начальників.

Увійшов Климов, всі виструнчились. Днювальний іде з рапортом:

— Громадянин полковник! Група в кількості двадцяти дев'яти чоловік вишикувана. Ув'язнений Власенко хворий...

Ага, подумав, боїшся, що тобі твій начальник прочухана дасть, хворим мене зробив. І голосно, щоб всі почули:

— Чого патякаєш? Це я хворий?

Відразу запанувала тиша, чути було навіть, як скло від вітру деренчить. Днювальний аж рота відкрив від подиву.

Підходить до мене Климов, зупинився в двох кроках, дивиться пильно в очі. І раптом швидко заглядає під ліжко:

— Ай-ай, то на чому ж він лежить?

Я підскочив, як обпечений, теж під ліжко заглядаю. Нічого ніби нема.

А Климов посміхається:

— Ну ось, зцілення хворого. Прямо, як у біблії.

Який тут регіт знявся! Дивлячись на хлопців, і я посміхнувся — примусив-таки мене встати з ліжка цей полковник. І що цікаво — прищулився, подивився на мене і пішов далі. А я ж чекав, що він почне соромити або дорікати мені; ось, думав, і поговоримо тоді!

Дуже я розізлився тоді: як, мовляв, так — зі всіма поговорив, а зі мною ні! Звик я, щоб всі мене переконували та умовляли, ось і зачепив він мене за живе. Ну, нічого, думаю, ще почуєте ви про Власенка!

Наступного дня не пішов на роботу. Лежу на ліжку, чекаю, коли до начальства покличуть. Минає година, друга, третя, уже зміна скоро закінчиться, а за мною нікого не присилають. Так і пролежав я до вечора злий і голодний.

Вранці знову прийшов Климов, зібрав хлопців.

— Хлопці, з планом у нас заріз! Я міг би попросити у начальника ще чоловік десять з іншого загону, але невже ви самі не впораєтесь? Та не може такого бути, щоб двадцять дев'ять отаких хлопців і не впорались!

Загули тут всі: впораємося, мовляв, чого там! А я стою, як дурень, осторонь, жовнами граю. Двадцять дев'ять, значить. А Власенка не рахують?

Дочекався я, поки Климов закінчив, наздогнав у дверях.

— Можна поговорити?

— Навіть треба.

— Чому ви зі мною не розмовляєте?

— А чому я повинен з тобою розмовляти?

— Тобто як «чому»? Я ж порушую?

— Ось тому й не розмовляю.

— А як же я буду виправлятися?

— Будеш, хлопче, будеш! І ще як! Можеш мені повірити!

Ось так і поговорили ми з ним — нібито нічого серйозного, ніби жартома. Але відчув я в цій людині якусь силу, за якою не можна не тягнутися. А сила Климова була в підтримці всього колективу, всіх наших хлопців.

В той же вечір після розмови з Климовим до мене підійшов один з ув'язнених. Це був невисокий, худенький чоловічок в пенсне, років під сорок. Раніше я не був знайомий з ним, знав тільки, що його прозвали професором і що сидів він за свою довірливість, якою скористалися якісь комбінатори. «Професор» підійшов до мене:

— Юначе, ви мені не подобаєтесь!

— Чим це?

— А дуже просто — ви поводитесь архінерозумно! Ви не ходите на роботу — це півбіди. Але те, що ви протиставляєте себе колективові — це вже справжня біда. Так що не раджу!

— Це ти? А знаєш, що я можу тобі зробити?

— Аж нічогосінько!

— Хіба ти дужчий за мене?

— Безперечно! Я ж голова ради колективу, а ти його рядовий член. Отже, ти повинен мені коритися. Це ж логіка! Невже не ясно?

Я оглянувся, побачив навколо нас хлопців. І тоді мені все стало ясно.

Наступного дня пішов на роботу. Доручили мені справу не дуже-то складну — робити заготовки для кухонних столів. Але ж чи то майстер не врахував, що я однорукий, чи то просто до роботи не звик, тільки на кінець дня і половини норми не виконав. На другий день те ж саме. Рука болить, в роті пересихає. Відчуваю, що не можу. Не витримаю. Втечу до дідька. Тут-то і підійшов Климов. Відкликав майстра вбік і, киваючи на мене, сказав щось сердито. Той почервонів, підходить до мене:

— Пробач, Власенко, не вгледів я...

Повів мене Климов на іншу діляницю. «Ось, — каже інструкторові, — навчи хлопця гальванізувати. І дивись!»

Став я на робоче місце — ніби все зрозуміло. Це катод, а то — анод, тут електроди підключаються. Отже, теорію зрозумів. А як до практики дійшло, нічого не виходить. Кинув я все, пішов у корпус, ліг на койку.

Через півгодини прибігає днювальний:

— Власенко, до полковника!

«Ага, — думаю, — допекло-таки! Доведеться, значить, мізки мені вправляти!»

Прийшов до нього, дивлюся в стелю, носком черевика паркет дряпаю.

— Власенко? Ось добре, що ти встиг, бо я якраз іду, викликають. Ось бери цю книжку і гайда до себе. Не зрозумієш — питай.

Беру я в руки невелику брошурку, читаю назву: «Гальванка і хромування».

Вийшов я від нього, відчуваю, як страшенно приємно мені

на душі. Ну, хто я для нього? Звичайний в'язень та ще й відсталий, а він ось піклується. Навіть книжку дістав, мабуть, в бібліотеці довго відшукував...

Після зміни засів я за цю брошурку, волосся куїовджу, лоба потираю, бо відвик від навчання. Відчуваю, позаду хтось стоїть. Оглядаюсь — професор:

— Що, юначе, гриземо граніт науки? Посувайся, будемо гризти разом.

Отак днів сім ми з ним попотіли, і зрозумів я що до чого. Пішла в мене справа. Та й тут не кинули зі мною панькатися. Покликали на раду колективу, запропонували ходити в школу. Вступив я до восьмого класу. Що то була за наука! Прийдеш зі зміни, швиденько повечеряєш — і за парту. Відсидиш шість годин, голова ніби оловом налита, але це ще не все. Ще уроки треба робити, читати. І так — три роки. Проте подолав, закінчив школу з п'ятьма четвірками, решта — відмінні оцінки.

І ось тут-то почались для мене найважчі дні. Розумієш, перечитавши купу книг, зрозумівши багато раніше неясних для мене істин і переконавшись в силі праці, я не міг більше залишатися за колючим дротом. Я міг поклястися, що мета, яку ставив суд, відправляючи мене в колонію, була досягнута. Краще б я здох, як останній пес, ніж знов пішов би красти!

Проте закон — це закон. Розумієш, мусив ще відсидіти три роки. Від однієї думки про це мене обіймав жах. І якби не одна подія, можливо, я б утік. Думка така дурна була — втекти і в Москву податися, добігти б тільки до ЦК, а там повинні зрозуміти. Але виявилось, що не треба втікати в Москву.

Одного разу — це було торік — сиділи ми на койках і напівголосно співали. Настрій поганий. Так завжди бувало, коли хто-небудь з наших виходив на волю. Це було подією для всієї колонії. Ми стояли й дивились, як перед нашим товаришем вартіві піднімали шлагбаум і він вільно проходив п'ять метрів забороненої зони.

Того ж вечора до нашої кімнати вбіг схвилюваний Сашко Котик.

— Ось, хлопці... Хрущов про нас говорив... що вірити нам можна... Він злодія колишнього прийняв у себе, грошей дав, сфотографувався... А я, сукин син, Радянській владі капо-стив!..

Сіли ми гуртом, прочитали голосно промову Микити Сергійовича на Всесоюзному з'їзді письменників і тут же сіли писати йому листа. Про те, як живемо, як провину свою перед Батьківщиною спокутуємо. Послали йому привіт і велике спасибі.

Після того вечора всім нам стало легше. А незабаром ми довідались, що в колонію їде комісія для перегляду наших справ. Мене теж звільнили достроково.

Повернувся я до Львова і перш за все зайшов до Паршина. Зустрів він мене, як рідного, ночувати в себе залишив. А на другий день разом з ним ми пішли у міськком партії. І там мені допомогли, влаштували на роботу.

Прощаючись, Анатолій потяг мене за рукав:

— Я хочу, щоб ти мене вірно зрозумів. Тому прошу не писати про мене в рожевих тонах: ах, мовляв, який він тепер позитивний, цей Власенко! Адже я — боржник. Вічний боржник перед народом. Я боржник перед Паршиним і перед Климовим, перед усіма, хто не залишив мене в біді. А що зараз я перевиконую норми на заводі, то інакше і бути не може. Не маю я права інакше жити. Совість не дозволяє!..

ДОВІР'Я

Смертельна ампула

“Сьогодні ти обов'язково повинна дістати ампулу з миш'яком... І, дивись, якщо скажеш кому, будеш убита!.. Не я, то мої друзі...”

Сьогодні... Будеш убита...

Як можна спокійно працювати, коли страшні слова розривають мозок, важким каменем давлять груди. Вузька стрічка конвейєра пливе і пливе, повільно пересуваючи справа наліво маленькі скляні трубочки. В них треба вкладати таблетки пеніциліну, а руки опускаються, перед очима не ці стерильно чисті механізми, що подають плескати кульки ліків, не подружки в білих халатах, а зовсім інше: важкий касовий сейф у кутку невеликої кімнати, тролейбус, що мчить гомінкими вулицями міста, жвавий міліціонер-регулювальник на перехресті, танок якихось дивовижно вбраних пар — все сплутане, хаотичне, рухливе. І тільки один образ, образ «його» — чіткий і виразний, суворий і невблаганний — непорушно застиг на місці, навис над головою чорною хмарою.

Ганна здригається, рвучко скидає руки вперед, відштовхуючи від себе примарне видіння, протирає очі. Конвейєр стоїть непорушно, погляди усіх двадцяти п'яти дівчат звернені на неї. Товариші занепокоєні. Чим? Ганна оглядає своє робоче місце. Так, вона пропустила багато трубочок, не наповнила їх, і інші робітниці не можуть виконувати свої операції. Милі, дорогі подружки! Вони вже помітили, що причина не в несправності машини.

— Ти що, заснула? — запитує Марійка.

— Втомилася? — співчутливо кладе руку на плече Ірина.

— Ні, ні,— заперечує швидко Ганна і ніяковіє: від чого ж тут?.. Зробила ще мало...

Від «голови» конвейера підходить бригадир Валентина.

— Вона хвора,— констатує незаперечно.— Хіба не бачите, яка бліда? Іди, Ганнусю, до лікаря.

Ганна підводиться, поправляє рукою своє пухке, як шовк, золотисте волосся, намагається всміхнутися, але ясніють тільки її блакитні зіниці.

— Здорова я,— промовляє через силу,— і дівчата ще більше переконуються, що з нею таки негаразд.

— Не вигадуй... Видно. Йди додому!

— Та до кінця зміни ще година, — стурбовано поглядає на подруг Ганна. — А ми ж ледь норму виконали... Як же буде?

Усі чекають рішення бригадира. Валентина не вагається.

— Справимося самі, Ганнусю. Ти не хвилюйся. «Один за всіх, усі за одного!» — такий наш закон.— І почала давати розпорядження: — Іринцю, сідай на її місце! Ти, Нюро, переходи туди... Іди, йди, Ганю, до лікаря або просто відпочинь вдома.

«Такий наш закон!» Дівчата змагаються за одержання почесного звання бригади комуністичної праці. З двадцяти п'яти дев'ятнадцять — комсомолки. Ганна теж. І як же могла вона встригнути в таку погану історію, залізти в таке болото, з якого, здається, немає й виходу!

Підкоряючись волі колективу, рушила до дверей, а ноги не несли, хотілося бути разом з цими хорошими, сердечними подругами, кинутися в обійми Валі, Марійки, розповісти про своє горе, вилити душу: «Судіть, дівчатонька, як хочете! Винна я, не можу більше носити такого тягару на собі...»

Зупинилася на порозі, обернулась. Скажи у цю мить ще хто-небудь хоч слово, розридалася б, повернулася б назад. Та вже тихо зашумів мотор, сколихнулася стрічка конвейера, дівчата схилилися над її чорно-блискучим полотном. Тільки Валентина, дивлячись услід, підморгнула підбадьорливо: все, мовляв, буде гаразд, зробимо й за тебе, йди.

Майже бігцем вискочила в двері. На подвір'ї заводу сповільнила крок. Квіти, зелень дерев, у якій поринали виробничі корпуси підприємства, віяли прохолодою, спокоєм.

Сіла на лавку під розлогим шатром старого каштана. З обох боків рядочками, утворюючи невеликий скверик, тягнулися до сонця молоді яблуньки, посаджені дівчатами її

бригади. Ось цю, найменшу, садила вона, Ганна. Чого це не росте деревце? Хіба мало доклала до нього рук, не досить поливала водою? Чи, може, і в нього така ж доля, як у неї самої: тільки прижилося, взявся якийсь хробак і точить коріння, не дає розвиватися. Інші ж міцні, новими гілочками пишаються.

Все набирається сили, буяє. Могутніми стали тополі, яких посадили кілька років тому. Виросло, розширилося підприємство. Найбільшим в країні буде скоро Львівський хімфарм-завод. А його люди? Дружні, завзяті, вони трудяться так, що їх ставлять у приклад багатьом виробничим колективам. Це ж бригада з ампульного цеху першою в області була удостоєна почесного звання бригади комуністичної праці.

Ампульного... О, ампули, ампули!.. То що ж робити? Піти в заводську лабораторію? Там усі знайомі. Зайдеш, поговориш про се, про те, ніхто не запідозрить, а ампула з отрутою може бути вже в кишені. Виходить — вкрасти? Це — злочин номер перший. Потім — смерть людини — злочин номер другий. Далі... Далі грабунок каси. Коли невдалий — буде суд, презирство товаришів, ганьба, а вдасться — вічні муки совісті, тягар, якого вже не скинеш.

Ні, не брати ампули! Краще вмерти самій... А може?.. Однак у цьому випадку теж кінець. «Не я, то мої друзі!» О боже! Що ж то за лихі люди ті друзі. Тепер і в неї такі. Краще ніколи б не зустрічати Тетяну, яка познайомила з тим Ярославом. До речі, як його прізвище? Не говорив ні він, ні Тетяна. Що за людина? Так мало знайомі, хіба про все дізнаєшся зразу.

Десять днів тому це було. Погожого червневого вечора. Ганна вийшла з заводу збуджена, піднесена. Радіти було чого. Виробіток на кожного члена їх бригади за зміну становив 1800 трубочок пеніциліну, замість 1400 за нормою. Це було неабияке досягнення, і дівчата хотіли відзначити його колективним походом у кіно. Так і зійшли вони разом з підніжжя Високого Замка на вулицю Богдана Хмельницького. На розі Опришківської Ганну зупинила коротко, по-хлоп'ячому підстрижена дівчина з модною жовтою шкіряною сумкою в руках.

— Анічка! — розпливлися в посмішці її товсті, густо нафарбовані губи. — Як я рада, що тебе зустріла. Так давно не бачилися!

Ганна теж зраділа несподіваній зустрічі. Обіймала зна-

йому, розпитувала: як, де, що? П'ять років тому працювали разом на борошнокомбінаті, потім перейшла кожна на іншу роботу і от досі не бачилися.

— Я безалкогольні напої виробляю зараз,— похвалилася Тетяна.— А ти — ліки?

— Так,— трохи здивувалася з несподіваної обізнаності подружки Ганна.— У нас «завод здоров'я», як його називають люди. Від багатьох хвороб рятуємо...

— Це так цікаво, так цікаво...

Тетяна на мить замовкла, ніби щось обдумуючи, далі пошепки, щоб не почули інші, сказала:

— У мене невелика вечірка сьогодні, ходімо! Там наговоримося, потанцюємо... Прийде один молодий чоловік... знайомий. Хороший такий. Чорний, як смола. Ти побачиш, закохаєшся. Тільки — дивись: він мій...

Ганну не приваблювала перспектива знайомства з «чорним», а з другою побути їй хотілося. Однак так відразу їхати до неї...

— Я ж з роботи тільки-но. Треба б переодягтися.

— Непотрібно! — відразу заперечила Тетяна.— Тобі цей робочий костюм пасує. Ти така мила в ньому, така...

Вона розкрила свою сумку, вийняла звідти дзеркальце і тюбик помади, звичним рухом провела по губах, потім простягнула Ганні:

— Візьми, пофарбуй, це така чудова помада. По знайомству дістала... Дівчата аж заздрять...

— Я ж не вживаю цього, хіба ти забула? — відсторонилася Ганна.

— І я не мазалась... А тепер така мода. Зрештою, не неволю... То ходімо...

Ганна підбігла до дівчат, які пройшли трохи вперед і чекали, вибачилась:

— Давно не бачилися з Танею. Ви без мене йдіть у кіно.

Висока смуглява Валентина кивнула на згоду головою:

— Що ж, товариські стосунки — справа хороша. Їх треба підтримувати... Тільки, Ганнусю, не подобається мені твоя знайома. Фіфа! — І вже напівголосно: — Ти її перевиховай.

— Та ви її не знаєте...

— Видно, що за птиця,— відповіла за всіх Ірина.— То ти засліплена...

Справді, Ганна тоді не знала, якою «птицею» стала її давня знайома. І хоча поведінка Тетяни й викликала певну оско-

му, зустріч була приємною. Разом ввійшли у вагон трамвая, поїхали на Городецьку.

Велика квартира Тетяни нічим не нагадувала, що тут має відбутися щось урочисте. Ліжко не застелене, на канапі купою лежать плаття, білизна. Широке листя фікуса вкривала пилюка, на столі в кухні — немитий посуд.

Ганна запитливо подивилася на Тетяну. Та зрозуміла.

— Знаєш, роботи так багато. А я приходжу пізно... Кіно, ресторан... До всього рук не вистачає. Віриш, навіть сорочку підрубити ніколи.

— А чоловік твій де? — спитала раптом Ганна.

— Чоловік? — перепитала господиня. — Хіба то чоловік! Сухар. Кинув він мене, поїхав цілину підіймати. І хай їде! Я розвід узяла. Тепер хоч дихну вільніше. А то: «Поїхали, поїхали»... Знайшов дурну! Що мені, у Львові погано? Ріж ось шинку, складай на тарілку.

Щось сказати Ганна не наважилася. Разом так-сяк навели порядок у кімнаті, накрили стіл. Тетяна дістала з шафи пляшки шампанського, коньяку і «96», як вона сказала, ставлячи на скляний піднос опецькуватого графинчика.

— Хіба твої гості п'ють таке міцне? — здивувалася Ганна.

— Ні. Тільки Ярослав! Та і я, правда, не проти цього.

— Щось немає їх довго?..

— О, зараз будуть. Вони поряд. Ти почекай, а я покличу.

Господиня вийшла з квартири і навіть не зачинила за собою дверей. Через кілька хвилин вона повернулася у супроводі двох чоловіків. Один з них — сусід, Онисимович, як відрекомендувала Тетяна, світив широкою лисиною, другий, Ярослав, мав буйну, воронового крила шевелюру. Обидва чемно вклонилися і зразу ж рушили до столу.

— А ми тебе вже заждалися, — говорив молодий до Тетяни. — Я думав, що підведеш. Включай радіолу, нехай грає голосніше. Споживемо за наше здоров'я, за успіх.

Він розлив у чарки коньяк.

Випили. Ганна пригубила, але й цього було для неї досить. Їй стало тепліше у цій непривітній квартирі, співбесідники здалися добрими, ширими. «Дике» танго, яке завжди було їй огидним, тут звучало по-домашньому просто, кликало до танцю. Ярослав виробляв головоломні па, на ходу голосно розповідав їй про те, який він великий мисливець: забив півсотні зайців, чотирьох вовків. Тепер у районі Стрия, де живуть його рідні, розвелось багато лисів. От якби Ганна до-

помогла йому дістати миш'яку, він зробив би їй за це тисячу шубку. Яка то тепла, пухка одежина!

— А я такої не хочу, — в тон жартівливій розмові відповіла Ганна.

— Ну! — здивувався Ярослав. — А яку ж?

Його чорні очі спалахнули іскрами цікавості — пустотливої, безтурботної.

— Котикову! — випалила перше, що спало на думку.

Ярослав став серйозним, обірвав танець.

— Люблю ділову розмову. — Він наблизив Ганну до себе, зашепотів: — Дістанеш, будеш мати котикову. Моє слово тверде.

— Ні, що ти, що ти? — запрочалася Ганна. — Це неможливо. Я жартую. То ж страшна отрута!

Вона оглянулася на стіл, за яким сиділи Тетяна й Онисимович. Господиня недбало порпалася в тарілці з капустою, її сп'янілий сусід розповідав якогось анекдота і сам сміявся.

Того вечора Ярослав більше не пив. Він спохмурнів, почав збиратися.

— Ти проведеш, Танюшко?

Господиня дому накинула на плечі легку квітчасту косинку. Вийшли. Вечір дихав свіжою прохолодою. На блідо-каламутному небі похмурими силуетами застигли готичні шпиль костьолу. Ганні зробилося холодно, і вона, швидко попрощавшись, сіла в тролейбус, поїхала до центра.

Дивна, ніби завчасно підготовлена, зустріч з Тетяною і знайомство з її гостями, їх розмови викликали тривожні почуття. Ще більше схвилювалася Ганна, коли зустріла наступного дня Тетяну і Ярослава біля воріт заводу.

— Погуляємо разом, — пояснила Тетяна. — Ти сподобалася Ярославу. Каже: хороша в компанії.

Сіли в таксі. На головній вулиці міста зайшли в ресторан. Ярослав замовляв найдорожчі напої і страви, щедро платив музикам. До попередньої розмови він не повертався, нічого не просив, тільки доречно сипав жартами, смішив сусідів і, нарешті, оголосив «конкурс на кращий танець».

— Хто з вас ліпше станцює, — повернувся до дівчат, — одержить приз. — І гукнув на весь зал: — Полечку!

— Мені — фокстрот, — запротестувала Тетяна.

— Тільки польку! Репертуар встановлюю я!

— А який приз?

— Секрет! Хто одержить, покаже всім.

Полька була улюбленим танцем Ганни. Це добре знала Тетяна, і вона, звикла до всяких румб, не особливо й боролася за першість у польці. Проте вигляд мала задержуватий, ніби справді розраховувала на успіх.

Ярослав сунув руку в кишеню штанів і, наче вибачаючись, повернувся до Тетяни:

— Приз одержує переможець!

Він наблизився до Ганни і схилився у жартівливому поклоні:

— Дозвольте вашу ручку, пані!

Ганна не встигла отямитися, як на її руці вже засяяв золотий годинник. Ярослав, мов нічого й не сталося, сів на своє місце.

— Старайся, Танюшко! Іншого разу і ти можеш одержати хороший приз.

— Ти завжди щось вигадаш, — ніби сердито відповіла Тетяна й враз кинулася до Ганни, яка збиралася повернути дорогу річ: — Що ти, що ти! Він як сказав, так і робить. Це — твоє. А то ще образиться.

Після того вони ще кілька разів заходили в ресторани, каталися по місту на таксі, і завжди Ярослав старався зробити дівчатам хоч маленькі подарунки, причому Ганна помічала, що їй постійно потрапляє кращий.

Якось Ярослав приїхав до неї один. Він був засмучений, не пропонував ніяких розваг. На запитання, чому не прийшла Тетяна, важко зітхнув.

— Зрадила! Недавно бачив. З якимось піжоном по центру шляється.

Від Тетяни можна було чекати всього, і Ганні стало шкода Ярослава. Хотілося зробити йому щось приємне, підтримати, а тут і він, переводячи розмову на інше, попросив:

— То, може, ти мені дістала б ампулу, Ганнусю! Скоро ж полювання почнеться. Хто має миш'як, багато звіра здобуває...

— А ти сам його... не проковтнеш... у такому стані?

— Я? — пожвавився Ярослав. — Щоб я через таку бабу життя стратив!

— Ну, дивись!

— То, принесеш?

— Принесу.

— Ой, розбагатіємо ж ми з тобою!

Скоро Ганна пошкодувала, що так необачно дала обіцянку. Вона не мала справи з миш'яком на виробництві. Попросити його в когось з працівників заводської лабораторії — значить викликати підозру. До того ж можуть відмовити, хоч і посилайся на те, що, мовляв, потрібно потруїти щурів у підвалі. Отже, доведеться красти, а проти цього повставало все її єство — ніколи нічого не брала чужого. Старалася уникати зустрічей з Ярославом, а коли ж бачилися, говорила, що ніяк не може дістати, а він наполягав, вимагав.

Одного разу Ганна випадково зустріла Ярослава в тролейбусі. Він перевіряв квитки у пасажирів.

— Громадяни, — квиточки, квиточки... Ваш? Прошу... У вас?..

— Я тільки що зайшов, — відповів огрядний чоловік років п'ятдесяти, важко сідаючи на м'яке сидіння.

— Квиток?! — суворо повторив Ярослав, ніби не чувши пояснення.

— Та я ж не встиг ще...

— Платіть штраф. Усі ви «не встигаєте»! Кожен «зайцем» проїхати намагається. Але у нас такі номери не проходять, майте це на увазі! Прошу платити. А, Ганнусю! Давай вийдемо...

Від Ярослава несло горілкою, він похитувався, але запропонував ще «зазирнути» у бутербродну, замовив «сто п'ятдесят з причепом», залпом випив, поклав у рот шматочок сиру.

— Страх не люблю цих «зайців», — почав він, коли вийшли на вулицю. — Підрахуй-но, скільки вони крадуть: один без квитка — це сорок копійок! А таких може бути десятки, сотні, тисячі! Хіба всіх впіймаєш? Злодії! І зрозумій, вони не тільки державу обдурюють, а й у мою кишеню залазять! Мене аж трясє, як побачу «зайця». Тільки рідко зустрічаю...

— Що ти говориш? — не зрозуміла Ганна.

— Як «що»? — вп'явся в неї п'яними очима. — Ці ж гроші надходять у касу, а каса одного дня має бути нашою. Хіба я тобі ще не сказав?... Так... так... То знай. Я ж і пильную, щоб сейф був повним. На те й ампула... У мене там сторож — любитель випити. От і вип'є. Ха-ха-ха... Та що з тобою? Впадаєш!

Ганна справді упала б, та він підтримав, притулив до стіни будинку. Холодно, спокійно дивився на її змертвіле обличчя.

— Я нічого не принесу, — сказала нарешті Ганна.

Ярослав мовчав.

— Ти нічого не одержиш, чуєш?

— Чую... Хочеш порвати зі мною спілку?

— Яку спілку? Що я тобі винна?

— Годинник, коштовності...

— Я поверну тобі!

Він засміявся — силувано, злісно:

— Не треба! Будеш мати ще більше. Двадцять п'ять тисяч будеш мати!

— Нічого мені не треба, — закричала на всю вулицю Ганна.

Ярослав здавив їй рот рукою, тихо, швидко наказав:

— Замовкни! І не дурій... Уже все підготовлено. Сьогодні ти обов'язково повинна дістати ампулу з миш'яком... І, дивись, — продовжував грізно, — якщо, не дай боже, скажеш кому, будеш убита!.. Не я, то мої друзі... Зрозуміла? Ну, говори. Дістанеш?

Їй хотілося скоріше звільнитися від задухи, яка туманила голову, вирватися на волю.

— Дістану... — ледь ворухнула губами здавлена його спітнілими пальцями.

В груди полилося свіже повітря. Прояснишала думка. Треба відвернути злочин, умовити.

— Невже в тебе немає нічого святого? — запитала.

— Нічого! — прозвучала категорична відповідь. — Зрештою... чекай. Є! Діти для мене святі.

— Ти маєш дітей?

— Двоє.

— Як же ти міг?

— Не питай. В тому все й зло, що «міг». Тепер я заплутався у боргах. Їх багато... Але вихід є. Ми це зробимо. Я тебе візьму разом з собою на «операцію», щоб ти була тісніше зв'язана. Приходь сьогодні по одинадцятій до трампарку. Там зустріну. Ну, йди, а то запізнишся на роботу. І пам'ятай моє слово. Я його дотримаю!

Говорити далі було нічого. Ганна пішла.

І от тепер... Куди піти з цієї лавки під привітним крислатим каштаном — в лабораторію чи, може...

Однак рішення не приходило, і Ганна залишалася на місці.

Пробуджена совість

Місто живе своїм життям. Легко куряться в безхмарній блакиті високі заводські димарі. мчать, перегукуючись, швидкі поїзди, снують по вулицях тролейбуси і трамваї, тисячі людей стоять за верстатами, сидять за книгами, простують тротуарами, відпочивають у скверах і парках після трудового дня. І в кожного свої радощі й переживання, але в одних — радужні, крилаті мрії, високі пориви в інших — маленькі бажання, підступні заміри. Ганна та її подруги з хімфармзаводу прагнуть достроково завершити свої семирічні плани, випустити більше цілющих ліків, робітники трамвайно-тролейбусного управління всіляко намагаються поліпшити рух ввіреного їм транспорту, культурніше обслуговувати пасажирів, Ярослав надумав злочин. Про це ще ніхто не знає, як до часу буває невідомо й про інші лихі наміри окремих громадян, але вартові порядку й спокою в місті стоять на своїх постах. І чи працівники міліції викриють злочин самі, чи вони зроблять це з допомогою громадськості, винний не уникне кар.

Багато роботи в оперативного уповноваженого кримінального розшуку Ленінського райвідділу міліції Василя Трохимовича Юрківа. Давно вже стало спокійно на території району, а от на початку червня сталися грабунки магазинів.— Юрків виїжджав на місце події, робив обстеження, констатував факти, але далі справа не посувалася.

Після кількох крадіжок оперуповноважений точно з'ясував тільки одне: у всіх випадках діяла та ж сама група. Це яскраво підтверджував ряд фактів: наскоки на магазини відбувалися завжди в один час — між третьою і четвертою годиною ночі; грабіжники користувалися постійним методом — підрізували ножівкою залізні прутки у вікнах задньої стіни будівель, відгинали їх, видавлювали скло і таким чином проникали в приміщення.

Група, очевидно, була невеликою, не мала в своєму розпорядженні транспорту: з магазинів забирали тільки гроші та найцінніші товари — стільки, скільки могли вичести одиного. Все це було ясно, але впіймати грабіжників на гарячому чи натрапити на якийсь певний слід ніяк не вдавалося. Тоді Юрків і вирішив шукати допомоги в громадськості. Він просив дружинників і дворників посилити охорону кварталів.

будинків, поблизу яких були магазини, пильно прислухатися до всяких шумів, повідомляти про всі підозрілі події, знайдені речі і т. п.

Люди охоче пішли йому назустріч, вартували на своїх постах з подвоєною пильністю. І, як виявилось, не марно. Двом з них вдалося перешкодити грабіжникам проникнути в гастроном по вулиці Стрийській. Злодії тільки почали виламувати вікно, як тут з'явилися дружинник і двірник. Правда, впіймати нікого не вдалося, але на місці злочину залишилася скринька з інструментом. Її наступного дня її принесли до оперуповноваженого.

Юрків детально вивчив усі речі. Замашені, довговживані плоскогубці показували, що їх власник — слюсар або якийсь фахівець по металу. Пачка ножівок була загорнута в газету, на якій значилася адреса: «6/7».

Одержані речові докази не могли, звичайно, зразу вивести на широкий шлях розшуку. Проте оперуповноважений уже тримав у своїх руках нитку, яка, коли її обережно розплутати, мала привести до злодійського кубла.

І Василь Трохимович розплутав. Спочатку через поштові відділення він встановив, хто передплачує газети на адресу «6/7». Таких виявилось близько сорока чоловік; спеціалістів по металу — вісім. Це трохи збентежило оперуповноваженого, і тоді він знову почав шукати допомоги в дружинників. Завзяті хлопці, вони гаряче взялися за роботу, ретельно інформували Василя Трохимовича про її хід і наслідки. Сім перевічених адресатів не викликали підозри, залишався восьмий...

Юрків нетерпляче чекав своїх добровільних помічників, які перевіряли цього останнього адресата. На місці не сиділося, і він нетерпляче ходив по кабінету, ще і ще раз зважуючи в думці всі обставини останніх подій, перебираючи найменші, здавалося б, найнезначніші деталі, подробиці. Посланці затримувалися — ні їх самих, ні телефонного дзвінка.

Василь Трохимович підійшов до вікна, розчинив, виглянув на вулицю. Ні, не видно. Завжди людна Зелена тепер наче вимерла. Її широкі тротуари, наскільки сягало око, були пустинні, залишили свої робочі місця будівельники, які споруджували навпроти відділення великий корпус проектно-конструкторського технологічного інституту. Тільки на вході до друкарні «Атлас» одиноко стояла молода дівчина.

Юрків замилювався її золотистим волоссям. Таке рідко можна зустріти.

«Хороша дівчина,— констатував про себе оперуповноважений.— Тільки, чого це вона така засмучена? Не діждалася коханого?.. Ні, певно, щось інше. Бач, яке бліде обличчя! Хвора, мабуть, або... раптове горе... страх? От би вийти зараз до неї, відкинути всякі умовності, розпитати, розважити. Але цих умовностей не подолаєш, незручно. Та й чи правильно зрозуміє тебе людина? «Не ваша справа!» — такою може бути відповідь на хороший порив. А радощі і болі одного — це таки наша загальна справа. Чого ж це довго немає звістки від Миколи? Може, що сталося? Захотів сам затримати злочинців і... зіпсував усю справу?»

Василь Трохимович відійшов від вікна і сів у крісло. «Ні, Микола не зробить необачного кроку. Він спритний, винахідливий дружинник. Якщо затримався, значить...»

На столі дзенькнув телефон. Юрків швидко підніс трубку до вуха:

— Слухаю! Так, так...

Він весь насторожився. Звістка, очевидно, була втішною: в очах оперуповноваженого заграли жваві вогники.

— Так... так,— говорив він зрідка і, нарешті, наказав: — Ясно. Поки що нічого не робити. Ні в якому разі не сполохати! Чекай..

В цю мить відкрилися двері, і на порозі з'явилася золото-волоса дівчина.

Вона благальними очима дивилася на оперуповноваженого і тихо, ледь чутно мовила:

— Скоріше... скоріше! Заарештуйте мене, а то... а то буде вбивство!

— Чекай дальших розпоряджень,— повторив Юрків і поклав трубку.

...Розмова була довгою. Ганна, у якої після важкої внутрішньої боротьби взяло верх комсомольське сумління, розповідала про своє лихо докладно, до найменших подробиць. Правда, вона перескакувала від однієї події до другої, але Юрків не перебивав, добре знаючи, як важливо для людини зразу вилити свою душу, раз і назавжди скинути з себе камінь провини, очистити совість. Тільки тоді, коли дівчина, як їй здавалося, розповіла «все» і остаточно заспокоїлася, він почав

давати необхідні запитання: прізвище Ярослава, де він живе, хто такий його знайомий сторож?

— На це Ганна не могла відповісти.

— Ну що ж, — підвів ризику на аркуші списаного паперу Юрків — Усе інше ми з'ясуємо. Молодець! Добре зробила. Можна сказати, врятувала людині життя...

Ганна полегшено зітхнула.

— А Ярослав? — запитала, знову стривожившись. — Його засудять? У нього ж — діти...

Оперуповноважений якось мить пильно дивився в ясні блакитні очі дівчини, потім щиро, душевно мовив:

— Зараз я знаю тільки одне: хороша ти людина, Ганно!

Дівчина схилила голову, зробила крок до виходу, зупинилась.

— Мені як... що робити?

— Постарайся бути вдома, — порадив Юрків. — Буде потрібно, повідомимо.

Справа була серйозною. Вживати якихось негайних заходів особисто оперуповноважений не міг. До того ж він мусив затримати грабіжників магазинів, яких тепер викрили остаточно.

«Доповісти начальству!» — вирішив Василь Трохимович і рішуче попрямував до дверей.

Буквально через кілька хвилин була створена оперативна група. Очолив її заступник начальника міського відділу карного розшуку підполковник Карцев. До складу групи увійшов і Юрків. Його першим завданням було з'ясувати, хто такий Ярослав. Затримати грабіжників магазинів доручили дружинникам.

З розповіді Ганни Василь Трохимович уже знав, що Ярослав працює контролером трамвайно-тролейбусного управління, що він — «чорний», горбоносий, вік — років тридцять. Отже, перш за все — у відділ кадрів. Гаяти часу не можна: Ярослав призначав свою «операцію» на сьогодні, і опергрупа повинна ще вирішити, як попередити злочин. Юрків швидко дав останні розпорядження дружинникам, зібрав у портфель усе, що могло стати потрібним в роботі, захопив фотоапарат і за мить уже сидів у міліцейському газикі.

Регулювальники, побачивши знайому машину, відкривали їй вільний проїзд по вулицях Руставелі, Франка, Дзержинського, Суворова. Ось і трамвайно-тролейбусне управління. Юрків знайомиться з завідуючим відділом кадрів. Контроле-

рів виявляється чимало. На столі виростає висока купа особових справ. Одна, друга, третя... Іван, Дмитро, Йосип — усе не ті імена. Четверта... шоста... восьма... Не те. Дев'ята, десята... Ярослав! Ярослав Гайденко. І фото — контрастне, чітке. Буйна чуприна, кошлаті брови, ніс — з горбинкою. Він! Але треба ще перевірити. Скоріше до Ганни.

І знову перед синім газиком з червоними смугами на бортах відкриваються «зелені вулиці».

* * *

В роботі швидко минав час, але оперативна група діяла ще швидше. Уже все було з'ясоване, перевірене. Залишалося прийняти правильне рішення, щоб попередити злочин.

Підполковник Григорій Йосипович Карцев радився з секретарем партійної організації трамвайно-тролейбусного управління Юрієм Петровичем Удовиченком.

— Давайте ще раз зважимо всі «за» і «проти», — продовжуючи висловлену раніше думку, говорив підполковник. — Ми можемо зараз затримати Гайденка, пред'явити йому обвинувачення. Припустимо, що він відразу зізнається і розкається. Це добре. А коли заперечуватиме, скаже, що Ганна все вигадала? Не вірити дівчині ми не маємо підстав. А чим довести провину контролера? Очні ставки? Мало та й не зовсім вірно. Справа ускладниться, треба буде знову відривати від роботи людей для її розв'язання.

— Вірно, вірно, — похитував головою у такт розміреній мові співбесідника секретар партійної організації.

— Отже, — вів далі Карцев, — необхідно вдатися до іншого методу. Якого? Треба подумати...

Вони помовчали. Підполковник замислено дивився у вікно. Удовиченко взяв у руки газету, яка лежала на столі. «Сила громадськості» — привернув його увагу набраний великим шрифтом заголовок. «Так, так, — міркував Юрій Петрович, пробігаючи очима газетні рядки. — Це велика сила». Він відклав убік газету, заговорив рішуче, переконливо:

— Сьогодні я особисто порозмовляю з Гайденком. Завтра скличемо збори колективу. Думаю, це зробить належний вплив. Наші ж робітники візьмуться перевиховати його в своєму середовищі. Сила колективу...

— ...велика сила, — закінчив за Удовиченка підполковник і підняв угору вказівного пальця. — Однак...

— Я вас розумію, — гаряче підхопив секретар партійної організації. — Ви хочете сказати, що викритий злочинець, боячись суду, покається тільки про людське око, а сам залишиться таким, як і був.

— Так, — ствердив Карцев.

— Але ж це все-таки найкращий засіб!

Підполковник не заперечував.

— Засіб хороший, — говорив він, ніби щось зважуючи. — Однак давайте продумаємо ще й таке. Ви, Юрію Петровичу, вірно сказали, що каяття може бути тільки про людське око. До того ж ми не знаємо, чи захоче він каятися взагалі. Отже, слід допустити його до каси і там затримати. Амбулу, звичайно, він одержить із дистильованою водичкою. Спійманий на гарячому, злочинець не зможе заперечувати. А там, як хочете, беріть його на поруки, виховуйте. В цьому разі, гадаю, каяття буде справжнім, і людина дійсно стане на вірний шлях.

Секретар партійної організації з задоволенням відкинувся на спинку стільця. Спочатку йому здалося, що підполковник пройнятий єдиним професіональним прагненням: ловити, карати. Тепер було ясно, що їх обох в однаковій мірі хвилювала доля людини. Проте...

— Ні, не годиться, — раптом сам відкинув свою останню пропозицію Карцев.

— Ми не подумали про сторожа? — запитав, зрозумівши, Удовиченко.

— Не подумали.

— Коли Ярослав побачить, що ампула не діє, він вдарить сторожа чимсь важким, уб'є...

— А наші люди можуть не встигнути, — закінчив Карцев.

— Значить, треба щось інше...

Вони довго обмірковували становище, а рішення не приходило. Обидва повставали із своїх місць. Карцев крокував по кімнаті. Удовиченко зупинився біля вікна, замислено дивився у передвечірнє небо.

— Знаєте що? — сказав він нарешті.

Удовиченко послідовно викладав свій задум.

— Що ж, — повернувся до стола Карцев, коли секретар партійної організації закінчив обгрунтовувати свою пропозицію. — Експеримент, справді, трохи ризикований, але, сподіваюся, його наслідки будуть хорошими. Ви робіть так, як сказали. Я теж зроблю все від мене залежне. — І підполковник зняв з апарата телефонну трубку.

* * *

Було близько десятої години вечора. Ярослав бродив широким подвір'ям тролейбусного парку, з задоволенням зустрічав машини, що поверталися з чергових рейсів, пильно стежив за кондукторами, які поспішали занести свої туго набиті грішми сумки до каси, підходив до водіїв, розпитував про виконання планів перевезень пасажирів, цікавився, скільки інші контролери затримали за день «зайців», розповідав про свої успіхи у цій справі. Знову і знову заглядав він у кімнату служби руху, де за стіною з широкими скляними вікнами стояв заповітний сейф.

Спробував відшукати сторожа, але його ніде не було видно. Це трохи непокоїло, однак Ярослав відганяв безпідставну тривогу, він знав, що старий все одно має заступити на нічну зміну, і з солодкою втіхою обмацував у кишені пляшку горілки.

Вечірні сутінки ставали все густішими. На вулицях спалахнули електричні вогні, зменшився рух транспорту. Скоро повинна прийти Ганна. Він забере в неї ампулу і піде геть. Потім, близько другої години ночі, коли вже до парку зайде останній тролейбус, вони знову повернуться сюди і...

Легкий морозець пробігає по спині Ярослава. Страшно. Але він не відступить. Та й пізно. Після другої приїде машиною Тетяна... Тоді разом махнуть у Стрий. Так, сьогодні або...

— Ярославе Йосиповичу! — почув він позаду голос і злякано обернувся.

Назустріч поспішав секретар партійної організації служби руху Шмиголь. Він був чимось схвилюваний. Ярослав насторожено чекав.

— Як добре, як добре, що я тебе побачив, — говорив секретар, наближаючись. Виручай, друже. На одну ніч... А там когось підшукаємо.

— В чому це... виручати? — холодно запитав заспокоєний Ярослав.

— Хіба ти не знаєш? Усі бідкаються... Недавно ж сторожа відвезли на машині додому. Викликали лікаря: приступ апендициту. Може, оперувати будуть. А чоловік старий... Чи витримає?

— Хай не п'є, — бовкнув Ярослав, відчувши, що зриваються його плани. — Проклятий п'яниця!

— Що ти говориш! — замахав руками секретар. — Людина

в такому стані... Начальник охорони не знає, що й робити. Тільки що дзвонив з управління. Нікого не може знайти. Просив, щоб я допоміг... То ти, Йосиповичу, повартуєш біля каси? Там грошей сьогодні багато зібралося — від перевезень та й зарплату не всім роздали. Не можна так залишати. Зараз, правда, про злодіїв не чути, але сам розумієш, як то буде, коли щось трапиться... В людей — діти... Я дуже прошу тебе! Надійнішого за тебе немає! Ти завжди добре «зайців» пильнуєш, дбаєш про загальну справу...

В Ярослава голова йшла обертом. Чого-чого, а такого він не сподівався. Не міг говорити, мовчав. Шмиголь зрозумів це, мабуть, по-своєму. Він уже вхопив Ярослава за полу, потягнув за собою.

Ходімо в диспетчерську. Одержиш зброю. Там залишили поки що гвинтівку старого... Як добре, що я тебе побачив. Одну тільки ніч...

Скоро в парку все стихло. Ярослав залишився один. Він, як тінь, пересувався під мурами майстерень, повертався до каси, заглядав в освітлену кімнату, де стояв сейф, і знову виходив на подвір'я. Важкі думки снували в його голові. І він, неспроможний у них розібратися, сердився — на себе, на всіх. Ганну, яка з'явилася біля брами, послав «до дідька», пляшку горілки витяг з кишені, довго тримав у руках, спробував вибити пробку, а потім з силою жбурнув на купу каменю. Лунко дзенькнуло розбите скло, і на душі в Ярослава стало ясніше, легше.

— Довіряють! — мовив уголос і сів, обійнявши гвинтівку, на порозі каси. — А я ж негідник...

...Наступного дня, тільки-но Карцев з'явився на роботу, в його кабінеті задзвонив телефон. Секретар партійної організації Удовиченко повідомляв, що контролер Гайденко подав начальникові заяву про звільнення.

— Думаю, що він прийде до вас. Каже: замучила совість. Так що чекайте, — закінчив Удовиченко.

«Значить, експеримент удався, — задоволено констатував підполковник. — Людину врятовано!»

ТАЄМНИЧА СКРИНЬКА

Нічний напад

На вулицях невеликого районного центру один за одним згасали вогні. Нічна тиша м'яко огортала містечко, і чутнішим ставав невгомний шум Дністра, який котив свої води кудись на південь.

Юхим Йосипович Фельд впевнено ступав чистим, підметеним звечора тротуаром, задоволено прислухаючись до шуму дністровських хвиль. Скільки води вже сплигло в ріці, як він оселився в цьому затишному куточку, подалі від цікавих очей, від друзів, з якими багато пройшов кривих доріг. Тепер уже ніхто не потривожить його спокою, ніхто не назове спекулянтom і злодієм скромного касира товарної залізничної станції, рядового учасника художньої самодіяльності районного Будинку культури.

Так, ніхто! Бозна-де сьогодні колишні приятелі Фельда — завзяті ділки з «чорної біржі»; зник невідомо куди Ковба. Цей маститий валютник протримався найдовше, але дійшов до грабіжництва і, певно, вже десь міцно засів у тюрмі. Він, Юхим Фельд, не з таких. У нього голова на плечах, а не порожня пивна бочка. Треба вміти вчасно зупинитися! До речі, і гроші Ковби не пропали. Він узяв їх собі як законну спадщину. Правда, користі з них тут мало, не розгуляєшся, не заживеш, як кажуть, на широку ногу. Але, може, зміняться часи, обставини, а золото — завжди золото! Тепер же, треба вважати, все в порядку. Тільки ходи та посвистуй.

Юхим Йосипович і справді почав насвистувати легку мелодію старовинного романсу.

Не кваплячись, відкрив двері своєї квартири, у темряві вставив ключ із зворотного боку в замок, двічі повернув.

обережність стала звичкою. Так він робив завжди. Тільки після цього ввімкнув світло.

Ввімкнув і... не впізнав своєї кімнати. В ній усе було розкидано, перевернуто.

— Гроші! — не крикнув, а зойкнув Юхим Йосипович від страшного здогаду.

— Так, гроші! — пролунав позаду нього грубий голос.

Господар квартири шалено вирячив очі на ведмежу постать в тіні дверей і раптом заревів дико, розпачливо:

— Ков-ба!

Два дужі тіла сплелися клубком і завертілися по кімнаті.

— Гаси світло! — гукнув комусь Ковба, і в його руках блиснув метал. В ту ж мить на дрізки розлетілася електролампа. Почувся важкий удар, потім ще, ще...

...Розбуджений шумом сусід в одній білизні вискочив у коридор і марно смикав за ручку дверей квартири Фельда. А той, стікаючи кров'ю, корчився на підлозі і хрипів:

— Скоріше... тут бандити... допоможіть.

Його рука відкинулася на паркет, брязнувши скельцем годинника.

...Коли сусід, рішучий робітник з ремонтного заводу, таки зірвав двері, було вже пізно. Господар квартири лежав мертвий. Його годинник показував пів на першу.

— Ще й не так пізно, — намагаючись збагнути, що сталося, промовив робітник і раптом різко кинувся до виходу, зашльопав нічними капцями вниз по сходах.

...Через півгодини зі Львова в райцентр на місце злочину мчала міліцейська машина. Біля водія, пильно вдивляючись у синю червневу ніч, сидів підполковник Степан Пилипович Липневий, позаду на лавках розмістилися капітан Федір Іванович Городинський і старшина Микола Михайлович Пашко. Біля ніг старшини витягнувся в недбалій позі Рекс, великий пес, який давно вже звик до таких мандрівок.

Вулиця Вишнева, будинок № 56, місце вбивства.

Їх уже чекали працівники місцевої міліції. Степан Пилипович зайшов у кімнату. Обережно ступаючи, щоб не зачепити розкиданих речей, пробрався на чисте місце в кутку, спокійно оглянув приміщення, перевів погляд на залякле під стіною тіло.

— Приступайте! — коротко наказав капітану. — Пишіть.

Він переходив від однієї речі до іншої, диктував:

— Замок у гардеробі зламаний з допомогою ножа. Одяг зірваний з кронштейнів. У синьому піджаку вивернуті внутрішні кишені. Записали?.. Добре... Далі. Один зі злочинців підіймав тахту і витяг з-під неї якусь річ, схожу на продовговату скриньку. Ось від неї слід на поросі. Ану, зміряйте його... Скринька залізна або окута залізом, бо від її різка слід на паркеті. Важка. Або сама важка, або була наповнена чимось важким...

— Золото? — не втримався лейтенант місцевого райвідділу міліції, який мовчки спостерігав за діями своїх старших колег з обласного центру.

— Можливо, — коротко відповів Степан Пилипович і додав: — Це ми точно встановимо, коли відкриємо скриньку.

— Товаришу підполковник! — з'явився на порозі дверей старшина Пашко. — Під балконом, у дикому винограді знайдена металева драбинка! Рекс узяв слід. Веде поза кущами бузку на вулицю.

Липневий мовчки вийшов на балкон і за хвилину повернувся. Говорив чітко, швидко:

— Ви, капітане, відправляєте труп на судово-медичну експертизу! Лейтенант і старшина йдуть по сліду. Детальніше обстеження — вранці. Покличте до мене сусіда. Доповідати в райвідділ міліції. Я буду там.

Не так просто

По сліду Рекс довів людей до Дністра і зупинився.

— Ну, маєш... Перепливли... — з досадою кинув старшина.

Пес, постоявши якусь мить над водою і кілька разів жадібно потягнувши повітря, опустив гострого носа до землі і закрутився на березі. Швидко став видряпуватися на крутий обрив, потім потягнув до міста.

Слід, очевидно, був свіжий: Рекс біг швидко, впевнено. До перших будинків залишалося метрів п'ятсот, коли старшина виразно побачив дві тіні, що майнули на фоні місяця, який вплив з-за хмар.

— Швидше!

Вони вже бігли. Рекс нервово повискував, потім залився

гучним гавкотом. Попереду залопотіли підшви чобіт, зашуміли куші.

— Стій! — гукнув лейтенант.

Ніхто не озвався.

— Стій, стрілятиму!

— А ми стоїмо, — почулося за кущем, і перед розпаленими від бігу міліціонерами з'явилися дві постаті.

— Руки вгору!

Стримуючи Рекса, Пашко не зводив свого пістолета з затриманих, а вони боязко поглядали на пса, не наслідуючись і поворухнутися.

Лейтенант швидко зробив обшук: у кожного з них був фінський ніж, по кілька карбованців та кишеньковий ліхтарик. Документів злочинці не мали.

...Допит затриманих був коротким. Сутулий, який назвався Щуцьким, відразу визнав, що обидва вони винні... в спробі пограбувати магазин на околиці містечка.

Степан Пилипович Липневий здивовано підвів очі, не витримав:

— Ви обвинувачуєтеся у вбивстві й пограбуванні громадянина Фельда!

Щуцький хитро посміхнувся.

— Жартуєте, товаришу начальник? Ми такого й не знаємо. Ось нехай Федорчук скаже. — Він повернувся до свого молодого напарника. — Правда ж, Васильку? Ми тільки що з магазину?

— Правда... Ми хотіли взяти там шерсть... на костюми, — як по заученому відповів юнак. — Замка не зламали...

— Ваш слід веде від будинку Фельда, по шосе, в парк, до Дністра і далі!

— Ніякого будинку ми не знаємо. А від шосе йшли... Це точно. Йшли й далі, як ви кажете. Тільки спочатку до магазину, а потім — назад...

Підполковник пильно оглянув затриманих. Обидва були в глині, руки в Щуцького подряпані. Схоже, що кажуть правду...

— Заберіть їх.

...Перевірка магазину підтвердила зізнання затриманих. «Значить, не ті, — міркував Степан Пилипович, міряючи широким кроком довгий кабінет. — Отже? Треба починати розшук з самого початку! Щоб вас чорт забрав, хитрі падлюки!

Металева драбинка

...«Вона мусить щабель за щаблем привести нас до бан-
дитського кубла», — думав Степан Пилипович.

Багато допоміг сусід Фельда, Черненко. Він зразу визна-
чив, що драбинку робив хтось із їхнього підприємства — ре-
монтного заводу сільськогосподарських машин.

— Це — електрозварка, — заявив він. — А електрозва-
рювання застосовується тільки на нашому заводі. В інших
механічних майстернях райцентру для таких робіт викори-
стовують газ.

— А хто, на вашу думку, міг змайструвати драбинку?

— Електрозварників у нас — п'ятнадцять. А хто з них?..
Можливо, Рак... Він уже двічі судився по кримінальних...

Довелось з'ясувати питання з дирекцією, партійною орга-
нізацією заводу. Підозра щодо зварника Рака відпала. Май-
стер цеху комуніст Юрченко каже, що драбинку зробив Пали-
ниченко. Він знає «почерк» цього робітника. Вирішили пере-
вірити. Покликали його. Палиниченко спочатку говорив, що
нічого не знає. Потім пояснив: драбинку зробив місяць тому
для якогось Володі, за три карбованці. Заперечував тому, що
боявся, аби його не вважали причетним до вбивства.

— А Володя? Це юнак був... Чорнявий, підстрижений під
бокс... Очі?.. Блакитні очі! Був у футбольній майці...

— У футболці? — перепитав підполковник і, різко підвів-
шись з-за столу, підійшов до вікна. — А там його немає? —
попросив жестом до себе Палиниченка.

Електрозварник щільно притулився до шибки.

За вікном, трохи вправо від райвідділу міліції, на зеле-
ному полі грали футболісти. Степан Пилипович, як завзя-
тий болільник, ще півгодини тому звернув на них увагу, але
було не до цього.

— Не розберу, — придивляючись до рухливих фігур на
полі, проказав робітник. — І окулярів не захопив з собою...
Треба піти туди...

Через кілька хвилин старшина Пашко і Палиниченко вже
були на стадіоні. Гра закінчувалася, і, коли футболісти ши-
кувалися в центрі поля, електрозварник легко впізнав Во-
лодю.

— Он той, дев'ятий номер. У жовтій майці.

Червневий день довгий, сонце пече немилосердно. В такий час вабить прохолода тінистих дерев, річка. Але служба — службою. Тільки під вечір старшина Пашко може здійснити своє бажання, вибратися до Дністра. Та й, крім приємної прохолоди, ще одна обставина тягне його туди. Як могло статися, що Рекс загубив слід? І де саме? Біля будинку Фельда, на шосе чи, може, на березі? Невже бандити перебралися на другий бік саме в тому місці, де пес тягнув до води? Фізкультурник Володя таки не винен.

«Шукай тепер, як хочеш», — міркував старшина.

За деревами вже блищало срібне плесо річки, коли раптом вечірню тишу розітнув тривожний гавкіт. Його змінили гарчання, болісний зойк. І знову пес загарчав загрозливо.

Старшина біг навпростець, не звертаючи уваги на удари гілок. «Рекс з кимось бореться!» — шугала в голові думка.

На березі Дністра лежали два чоловіки. На одному, гордо повернувши голову до Пашка, стояв передніми лапами Рекс, другий...

— Сергійко! — гукнув старшина, кидаючись до дружинника, з яким уже був знайомий.

Юнак не озивався. Лежав як мертвий. Голова безсило бовталася у воді, на плечі розпливалася бура пляма.

— Голубчику мій... живий? — обмацував Сергія Пашко. — Тримай, тримай того, Рекс, а я зараз... допоможу нашому хлопцеві. Як це в нього вийшло?! От гарячий! Але живий, живий!

...Через кілька днів старшина знову зайшов до лікарні провідати пораненого дружинника. Сергій намагався триматися бадьоро, але бліде обличчя, сині дуги під очима видавали його слабкість. Юнакові вже розповіли, хто врятував йому життя.

— Дякую вам, Миколо Михайловичу, — промовив він, торкаючись здоровою рукою пальців Пашка. — Кажуть, я чимало випив води. Не змілів там Дністер? — намагався жартувати.

— Лежи, лежи... Дністер не зміліє, коли на його берегах житимуть такі, як ти. Ще будеш купатися в ньому. От тільки б рана зажила скоріше! Здорово ж тебе різонував цей...

— Борзилевич, — підказав Сергій і несподівано сполошився: — А скринька?! Ви знайшли там скриньку?

— Все в порядку, друже, — заспокоїв хлопця старшина. — І бандит, і скринька з золотом — у міліції. Як це ти на нього натрапив?

Сергій розповів. Він щодня ходив купатися до річки і ось позавчора під вечір помітив на березі свого дальнього сусіда Борзилевича. І тут згадав: це ж він приводив до Володі двох незнайомих, які хотіли купити гелубів! А тоді...

— Вийшов я знову до річки, — продовжував Сергій. — Викупався, ліг на пісок, загоряю. Сонце сідати почало. Думаю, вже пора додому. Почав одягатися. Коли глядь — Борзилевич! Йде понад берегом, озирається. На Дністрі нікого. Я за кущем стояв. А він спускається до води, скинув штани, заліз по пояс і щось руками ловить, ніби раків шукає. Я так і подумав спочатку, навіть хотів піти геть, уже на стежку ступив. Дивлюся, а на піску слід, такий самий, як під голуб'ячною Володі. Ну, тут зрозумів: Борзилевич брав драбинку! Що робити? Бігти до вас, може кудись зникнути. Вирішив сам затримати. Підходжу, а він уже скриньку вийняв з води, штани підперізує. «Стій!» — кричу. І що б ви думали? Стоїть, тільки злісно посміхається: «А, дружина! Ну, на, на!» Я наблизився, щоб узяти скриньку. Тут він мене й ударив пожем. Почув я тільки гавкіт вашого Рекса і впав у воду... Далі ви все знаєте... От бандит!

— Він не один, — мовив у задумі старшина, уважно вислухавши розповідь Сергія.

— Як? — здивувався хлопець. — Він же викрав у Володі драбинку?

— Ні! — знову заперечив Пашко. — Борзилевич не брав драбинки. Це його чобітьми користувався Ковба. Одягав на ту ніч. Борзилевич же сидів дома. Вони вже всі призналися.

— Всі? А хто це?

— Очолював банду Ковба. Він і вбив свого старого приятеля Фельда. Щуцький і Федорчук «замітали сліди». Дружинники допомогли нам. Черненко, Юрченко, Палиниченко. Ти зробив найбільше — відразу викрив усю банду!

— Я? Ну що ви...

Залягла тиша. На вікно сіли голуби й заворкотіли.

— Голуби! — стрепенувся Сергій. — А де Володя?

— Центр нападу чекає в коридорі! — Старшина встав з крісла й відчинив двері.

— Прошу!

Володя вбіг і кинувся на груди друга.

ПУТІВКА В ЖИТТЯ

Чудова осінь у Львові: тепла, м'яка, мальовнича. Почався місяць листопад, але ще не скинули свої пишні шати розлогі каштани на центральному проспекті міста. Одягнуті в багрянець і золото, вони мають казковий вигляд, здаються намальованими на блакитному фоні неба.

Сонце давно прогнало ранковий туман, і тепер у його скутому промінні купаються барвисті, духмяні квіти, не прибиті ще першими морозами. Особливо рясні вони і розмаїті на клумбах біля фонтана і навколо пам'ятника В. І. Леніну.

Почався другий день урочистого свята — 40-ї річниці Жовтня. Тому-то на центральних площах і вулицях міста так багато відпочиваючих людей. Ось і двоє підлітків у чорних шинелях вийшли на прогулянку. Хлопці з виховної трудколони. Вони раптом зупинилися, прислухаються до бою годинника на міській ратуші. Раз... два... п'ять... десять... дванадцять. О, в їхньому розпорядженні ще досить часу! І обидва змішуються з святковим натовпом. Нижчого, рудуватого з кирпатим носом і стрибаючими очима, звать Костем Малявкою, а вищого, чорнявого й повновидого, Віктором Кравчуком.

Хлопці побували вже в багатьох місцях. Від театру опери та балету вони попрямували повз нерозібрані ще трибуни, перед якими вчора пройшли колони демонстрантів. Зупинялись перед гарно оздобленими вітринами магазинів, читали афіші на тумбах.

— Якби гроші, пішли б у кіно! — сказав ніби сам до себе Віктор.

Його товариш промовчав. Але ось біля великого магазину він насторожився, наче побачив щось надзвичайне.

— Зачекай мене тут! — шепнув Вікторові і шмигнув у широкі двері.

Віктор стоїть під стіною і розглядає прохожих. Добре одягнені, вони гуляють подекуди сім'ями. Ось ідуть двоє: майор років сорока п'яти і з ним юнак у спортивній формі, мабуть син. Віктор на мить уявляє свого батька на місці цього майора, і до серця приливає тепло...

— Ходімо швидше! — Кость хапає його за руку, тривожно тягне за собою. Змішавшись з натовпом, штовхаючи людей, вони поспішають на площу Міцкевича. Позаду їх чути одчайдушний жіночий крик:

— Украли! Держіть! Гроші з сумочки!..

Хлопці вже далеко від місця події.

— Може, підемо в шашличну? — пропонує Кость, багатозначно підморгуючи.

— Що ти, з глузду з'їхав? — заперечує Віктор. — Там нас побачать...

Кость веде товариша до продуктового магазину. Там він витягає з кишені сторублівку і купує півлітра горілки та закуску.

Потім заходять у вузьку безлюдну вуличку позаду кіно «Україна» і там частуються просто з пляшки, заїдаючи горілку ковбасою.

Алкоголь розігріває тіло, збуджує. У Вікторовій голові рояться сміливі думки і нездійснені бажання.

— Через кілька хвилин в мене буде не сто, а тисяча, кілька тисяч карбованців, — дихаючи в вухо товаришеві, шепче Кравчук.

Не знаючи його плану, Кость іде з ним до магазину «Гастроном» на проспекті Шевченка. Там біля дверей Віктор роздягається, кидає на руки товаришеві свою шинель, а сам простує всередину.

У магазині тісно від покунців. Віктор озирається довкола, оцінює ситуацію. Його погляд падає на одну з кас. Там касирка, припинивши роботу, лічить і складає в пачки гроші. На кожну пачку вона одягає паперову смужку.

«Мені б отаку пачку!» — думає Віктор, відчуваючи, як у його скронях пульсує гаряча кров. Гроші причаровують хлопця, але його шанси, розуміє він, химерні. Та що це? Касирка повернулася до нього спиною, на мить нагнулася за чимось...

Віктор швидко простягає через бар'єр руку, хапає товсту пачку півсотенних і, розштовхуючи людей, наступаючи їм на

ноги, поспішає до дверей. Серце б'ється тривожно. Ще два кроки — і він заховається у вуличному потоці... Але ні, провал: його хапає чиясь велика, дужа рука.

Хлопець пробує смикнутись, та високий мужчина тримає його міцно. Тоді в голові Віктора блискавично виникає план рятунку. Він зриває паперову стрічку з пачки і жбурляє гроші в натовп покупців. «Почнуть збирати, забудуть про мене!» — шугає думка.

Проте план не вдається. Віктора ведуть у міліцію. За дверима на вулиці він озирається довкола і не бачить ніде товариша. Той, ставши свідком Вікторового провалу, зник.

В міліції Віктор дізнається, що він тримав у руках дві тисячі карбованців.

* * *

Рідна оселя!.. Як часто нам, уже дорослим, сняться батьківська хата, ласкаві руки матері, що вчила нас робити перші кроки по землі. Іноді, бува, до старості запам'ятовуються нам окремі епізоди з далекого дитинства, коли нам було три-п'ять років.

Віктор не пам'ятає рідної хати, не сниться вона йому. Мабуть, через те, що раннє його дитинство припало на грізні роки Великої Вітчизняної війни, на евакуацію сім'ї.

Світосприймання хлопчика почалося в Долинському дитячому будинкові на Запоріжжі. Тут він вперше почув своє прізвище: Кравчук. Довідався, що в дитячий будинок його та старшу сестричку Раю віддала мати. Про батька ніхто нічого не сказав.

Минуло ще кілька післявоєнних років, адреса Віті і Раї змінилася, вони переїхали в село Терпіння поблизу Мелітополя. З цього дитячого будинку Раю, яка вже стала школяркою, перевезли в інше місце. Вітя залишився сам.

Хлопець підростав. Після Терпіння він побував ще в Преславі, Чернігівці і Ногайську — теж на Запоріжжі. Хлопчика перевозили з місця на місце, а в характеристиках записували: здібний, але ледачий, вчитися не хоче, поведінка погана.

Живучи в місті Ногайську, Віктор прочитав «Тараса Бульбу» Гоголя. В думках побував на Запорозькій Січі. «Мабуть, і мої батьки жили на Запоріжжі, бо тут, у цій області, мене віддали в дитячий будинок,— думав хлопець.— Але чому ж вони не шукають мене? Покинули?»

І в серці Віктора від такого висновку закипали образа і

злість. Він зганяв її на своїх товаришах, брутально відповідав вихователям. Дезорганізатор, бешкетник, нечесний хлопець — така думка склалася про Вітю Кравчука у керівників Ногайського дитячого будинку. Подібних вихованців їм хотілось позбутися. І після слушної для цього нагоди хлопця, як такого, що «трудно піддається вихованню», передали в дитячу виховну колонію. З Запорізької області Віктор потрапив до Львова — першого великого міста, яке довелося йому бачити.

У Львівській дитячій колонії Віктора привчили до дисципліни, до праці, примусили вчитись. Проте характер хлопця був ще в стадії становлення, і саме у Львівській колонії шістнадцятирічний Віктор зробив свій карний злочин — крадіж з каси гастроному.

Після цього і почалося знайомство Віктора із старшим лейтенантом Неонілою Федорівною Найчук, інспектором по політвиховній роботі серед ув'язнених. Брутальний і озлоблений тоді, хлопець не міг сподіватися, яку роль відіграє вона в його житті.

З перших днів ув'язнення Віктора Неоніла Федорівна побачила, що, хоча хлопець виглядає відлюдкуватим і йоржистим, він зможе стати на вірний шлях. Багато разів вона розмовляла віч-на-віч з Кравчуком і помітила, що завойовує в нього довір'я. Згодом у юнака відкрилося серце до цієї вимогливої і чуткої жінки, справжнього вихователя за своїм покликанням.

Через півроку після суду Віктора Кравчука відправили до Вінницької дитячої трудколонії, де він пробув 20 місяців.

* * *

Лункі кроки будять вечірню тишу довгих коридорів. Тьмяне світло електричних ламп падає на чисту кам'яну підлогу. За поворотом — східці вниз. Одна, друга, третя... десята. На першому поверсі — клуб. Тут мешканці цього похмурого будинку досить часто збираються на лекції, перегляд кінофільмів або зустрічі з передовиками підприємств. Сьогодні ж тут диспут: «В чому краса людського життя?».

«Чи ставили перед собою таке питання оці юнаки і дівчата? — думає Неоніла Федорівна, організатор диспуту, і вдивляється в зал. — Ні, мабуть. Усе це молодь, поведінку якої на певному етапі не добачили вчителі, комсомольський колек-

тив, батьки. Багатьох довели до злочину погані товариші або ж і самі батьки...»

На одній з передніх лав Найчук бачить двадцятирічного юнака з розумними очима і вольовим обличчям. Винуватцем морального падіння Леоніда був його вітчим. Це він навчив хлопця вже з тринадцяти років зневажати матір, пиячити, штовхнув його на шлях карних злочинів.

Погана компанія привела сюди Іру, дівчину з хорошої сім'ї. Вона нехтувала порадами і пересторогами матері та старшого брата і тепер жорстоко кається. Дівчина пригнула голову і ховається за спини інших жінок, бо серед тих, хто прийшов до них на диспут, побачила свого брата — поважану на заводі людину, новатора виробництва.

Диспут розпочинається. Уже з того, як уважно слухає зал, можна зрозуміти доцільність такої душевної розмови. Люди різного віку і різних професій прийшли на цю зустріч. Поряд з Неонілою Федорівною сидять бібліотечний працівник і студент університету, далі — старий робітник заводу, секретар заводської комсомольської організації та лікар-пенсіонер. Кожному є що сказати цим молодим, енергійним, які заблудились на перших кроках свого життя. І гості промовляють палко, пристрасно, переконливо.

Ось підводиться літній, вусатий чоловік, майстер з великого підприємства. Багатьох зворушують, кличуть на роздум його слова:

— Дорогою ціною, кров'ю ваших батьків і дідів завойовано сьогоднішнє щасливе життя в Радянській країні. Широкі дороги розстелились перед вами — лише вчись, працюй, оволодівай наукою і технікою, проникай в таємниці космосу. Ви ж не цінуйте цього, марнуєте кращу пору людського життя — юність.

І ніби продовжуючи думку цього старшого товариша, представник заводського комсомольського колективу розповідає про справжню поезію праці молодих робітників заводу автотранспорту. Там сотні юнаків і дівчат, об'єднаних у бригади комуністичної праці, навчилися здобувати трудові перемоги, підвищувати свій освітній рівень і культурно відпочивати.

Поряд з гостями слова на диспуті просять ув'язнені.

Леонід уважно слухає, аналізує пережите. Коли виступає сива, років сімдесяти жінка і просто розповідає про задоволення своїм життям, прожитим творчо, для блага людей, йому,

мабуть, вперше в житті, стає по-справжньому соромно за себе... «Ні, не вперше», — ловить себе на думці. Він відчув огиду до себе, коли в цьому ж клубі тяжнів два тому слухав бесіду професора з Москви, старого більшовика, який зустрічався з Леніним. Як пристрасно говорив цей видатний вчений про свою юність, про боротьбу революційної молоді з царатом за високі ідеї комунізму!

Хлопці, які сиділи в камері з Леонідом, довго не могли заснути тієї ночі. В їх вухах ще чулися слова: «Марнуєте кращу пору життя — юність...»

Другого дня вранці вони вирішили віч-на-віч поділитися своїми думками і сумнівами з інспектором по виховній роботі. Та Найчук цього разу не було видно весь день: вона поїхала на завод автотранспорту...

* * *

У кабінеті, де на дверях трафаретка — «Партбюро», Неоніла Найчук знайшла вранці на столі записку:

«Неоніла Федорівна! Мені обов'язково, обов'язково треба вас бачити. Віктор».

Слова були написані тремтячою рукою. Відчувалось, що автор записки був дуже схвилюваний: він потрапив у біду, шукав поради в того, кого вважав своїм справжнім другом.

І Неоніла Федорівна зрозуміла це. Вона негайно поїхала на завод, де працював її колишній «підопічний» Віктор Кравчук.

«Що ж сталося? Чому така тривожна записка?» — думала, сидячи в тролейбусі.

Вона відвідала насамперед гуртожиток, познайомилася з товаришами Віктора по кімнаті. Виявилось, що причиною тривожної записки, яку одержала вранці, була крадіжка. У Вікторового сусіда по ліжку зник плащ. Підозра впала на Віктора. «Адже він з колонії повернувся». Хлопці вимагали, щоб з їх кімнати забрали нечесну людину.

— Вірте мені, я не брав. І ніколи не візьму вже чужого! — говорив Кравчук, хвилюючись і обурюючись. Повторив це Неонілі Федорівні.

Вона відчула щирість у його словах, повірила Вікторові. Але хто ж взяв, як зняти тяжку ганьбу з хлопця, який тепер сумлінно працює, чесно живе?

Найчук хвилювалася і переживала разом з Віктором.

Енергійно взялася за розшук пропажі. Другого чи третього дня все раптом з'ясувалось. «Потерпілий» їздив додому в Брюховичі, залишив там свій плащ і забув про це. Довелось йому попросити пробачення у Кравчука за безпідставну підозру, незаслужену образу.

Неоніла Федорівна поверталася з заводу в доброму настрої. Ні, не підірвав її довір'я Віктор Кравчук, не даремно клопотала вона, щоб взяли його на цей завод, поручилася за нього.

Спогади перенесли Найчук у той день (це було в 1959 році), коли Віктор повернувся з Вінницької трудової колонії...

* * *

— Товариш старший лейтенант! Вас зранку чекає біля брами якийсь хлопець. Високий, чорнявий. Здається, він колись був у нас... — повідомили Неонілу Федорівну.

Чекав Віктор. Радісно привітався. Запинаючись і червоніючи, чого раніше за ним не помічалось, він розповів, що його достроково відпустили з Вінницької колонії за сумлінну роботу і добру поведінку. Тепер хоче працювати на якому-небудь підприємстві у Львові, де в нього є добрий порадник.

— Ти їв сьогодні? — несподівано спитала Неоніла Федорівна, дивлячись на його бліде обличчя.

Віктор пробурмотів щось схвальне. Гідність дорослого чоловіка не дозволяла йому признатися, що він дуже голодний.

Одержання першого паспорта для Віктора, прописка в міліції та влаштування на роботу забрали не один день. Довелось Неонілі Федорівні відвідати голову облвиконкому, керівників багатьох підприємств, виявити чимало наполегливості. Директори заводів в більшості випадків відмовлялися від нового робітника.

Та ось вони обоє в кабінеті директора великого заводу. З-за столу підводиться і йде назустріч їм літній огрядний чоловік, простягає молодому відвідувачеві руку. Той несміливо бере її, робиться кумачевим. Неонілі Федорівні видно збоку, як мокріють очі у хлопця. Наче в якомусь тумані чує він теплі слова:

— Ну, побажаю тобі по-батьківському, щоб добре, чесно в нас працював. Допоможемо також далі вчитися. І може, ще мені, як членові екзаменаційної комісії, доведеться приймати тебе в інститут...

Потім, набравши потрібний номер, директор говорить ко-мусь у телефонну трубку:

— Василь Павлович? Посилаю у ваш цех нового робітни-ка, одного мого, розумієш, родича. — Директор підбадьорю-юче посміхається Вікторові. — Оточіть його увагою, як рід-ного сина.

У Віктора в той час було таке радісне почуття, ніби перед ним розкривається не тільки брама підприємства, але й двері в нове життя.

— Дякую вам, Неоніла Федорівна. Ніколи не забуду ва-шої допомоги! — сказав надворі Віктор. — Дозвольте мені звертатись до вас за порадою, коли буде потрібно.

Найчук кивнула головою.

Вістку про себе Кравчук подав уже через місяць. Він те-лефоном попросив дозволу зайти і прийшов точно у призна-чений час. Сказав, що одержав 1200 карбованців і на цей свій перший трудовий заробіток хоче придбати дещо з одягу. Ні-яковіючи, додав, що був би дуже вдячний, коли б «Неоніла Федорівна допомогла порадою».

Вони ходили разом по магазинах, вибирали, купували.

Найчук кілька разів навідувалась на завод, цікавилася роботою і поведінкою свого «хрещеника». Віктор працював сумлінно, добре заробляв. Йому значно допомогло трудове виховання в колонії. Там він здобув спеціальність слюсаря четвертого розряду. Крім того, хлопець має ще одну спеціаль-ність — столяра-деревообробника.

Поцікавилась Неоніла Федорівна, з ким товаришує Віктор. Виявилось, що він зав'язав хорошу дружбу з молодим робіт-ником того ж заводу Борисом. У них багато спільного в ха-рактері, обоє люблять техніку, захоплюються мотоспортом. Але часто після відвідування квартири Бориса Вікторові ро-биться сумно на серці. Він відчуває, що заздрить товаришеві, який живе в сімейній обстановці, має батька і матір.

* * *

Минув рік роботи Віктора на заводі. Він одержав чергову відпустку. Перша відпустка! Треба зрозуміти почуття хлопця. Зрозуміло, йому хочеться найрозумніше, найприємніше вико-ристати вільний літній місяць. З ким порадитись?

І ось він знову біля брами високого будинку. Його пропускають в кабінет інспектора. Найчук радо вітається з

ним, тримаючи в руках номер обласної газети, яку тільки-но читала. Вона показує пальцем замітку: «Моя сповідь». Майже одноліток Віктора — Леонід Андрієвський у ній розповідає, як після зустрічі з передовиками львівських підприємств, після їх сердечних слів йому стало соромно за себе і за тих, хто разом з ним відбував ув'язнення. Він «по-справжньому замислився над тим, що є інше життя, яким живе народ...»

— Розумієш, Вікторе, як це добре, коли такі люди замислюються!.. Ну, як твої справи?— питає Найчук хлопця і пильно оглядає його постать.

Віктор стоїть перед нею високий, стрункий, акуратно вдягнений; злегка кучерявиться на голозі його чорняве волосся, очі тепло посміхаються.

Він розповідає, чому прийшов. По-перше, хоче поділитися радістю: днями комсомольська організація цеху прийняла його до комсомолу. Одноголосно, як одного з ударників. І ще одна невелика просьба в нього до Неоліни Федорівни: чи не порадила б вона йому, як найдоцільніше використати відпустку.

Найчук дивиться на годинник, замикає в стіл незакінчений план культмасової роботи на наступний місяць.

— Ходімо на свіже повітря, — пропонує вона, — там порадимось.

Вони йдуть вулицею Городецькою, сідають на лаві в сквері. Віктор уважно і шанобливо слухає, потім дякує за пораду придбати туристську путівку в Закарпаття і прощається. Його безвусе обличчя при цьому шаріється.

Найчук дивиться вслід своєму вихованцеві. Кроки його міцні, впевнені. Так іде людина, яка вірить у себе, знає, для чого живе, знайшла своє місце в нашому суспільстві. І стає радісно на серці від перемоги в боротьбі за людину...

На місто спадає літній вечір. Із клумб у сквері вітер доносить запах матіоли.

БУВАЄ І ТАК...

В той час, коли підполковник Кудрявцев переглядав пошту, до кабінету увійшов невисокий, середніх років мужчина і, поглянувши на вішалку в кутку, сказав:

— Дозвольте?

— Прошу! — почув він у відповідь.

Гість роздягся, повісив плащ і повільною ходою пішов до столу. Привітався і повагом сів на стілець.

Така поведінка провіщала тривалу розмову. І справді, гість не квапився починати її. Мовчки дістав з кишені паспорт і, перегортаючи його сторінки, сказав:

— Громадянине начальник!.. Пробачте, звичка дає себе взнаки... Товаришу начальник! Я прийшов з незвичайним запитанням. Прошу вислухати мене. Ось цього документа я одержав вперше, хоча мені перевалило за сорок. Звичайно ж я мав тільки довідки про звільнення з місця ув'язнення, довідки, в яких записані декілька судимостей і з півдесятка різних прізвищ, причому я й сам не знав, яке з них рідне.

Більш усього зважав я до того прізвища, яке стояло першим в тюремних документах і його називали під час переклику. А наступні мої прізвища зачитували тільки тоді, коли передавали мене з одного місця ув'язнення в інше. Недавно я довідався, що справжнє моє прізвище Прокуда.

Я перший раз прийшов у вашу установу, раніше мене тільки приводили. За все своє свідоме життя я жодного дня не працював. Під конвоєм — і то трудився мало. Чверть віку був я під замком, якщо всі строки позбавлення волі скласти до купи. Набридло сидіти за ґратами, наче звірю, надокучило бродити, як вовкові, шукаючи здобичі. Остогидло жити.

не бачачи мети в житті, тоді як навкруги тебе кипить робота трудового народу, який будує комуністичне суспільство.

Вийшовши з тюрми, я твердо вирішив покласти край минулому і стати на шлях чесного життя. З таким наміром приїхав до Львова. Проте здійснити цей намір виявилось не так просто, як мені здавалось. Старі друзі, з якими зустрівся, знов тягли мене на злочинські справи, і я ледве їх позбувся.

Почалося це так. На проспекті Леніна я купив обласну газету, сів на лавку і почав читати оголошення про набір робочої сили. Тут до мене підійшов Яша, який теж неодноразово судився. Разом з ним я відбував строк покарання, але його звільнили раніш за мене. Зрозумівши, що мене цікавить у газеті, Яша сказав:

— На роботу ще встигнеш влаштуватися. Бережи шию, а хомут одягти ніколи не пізно. Найрозумніше зараз — відзначити нашу зустріч.

Є мудре прислів'я: не квапся обирати друга, а коли найшов — не втрачай його. Ми пішли до ресторану, він вгостив мене на свої гроші, а потім завіз в будинок № 20 по вулиці Київській.

Хазяйка квартири, яка називалася Риммою, прийняла нас привітно, поставила на стіл закуску і півлітра горілки. Пізніше прийшли ще двоє, одного з них звали Арчиком, імені другого не пам'ятаю.

Після їх приходу Яша жестом руки запросив присунутися до нього ближче і, стишивши голос, почав говорити. Є, мовляв, солідна «справа», гаятись з якою не можна. Підготовлена одна квартира, де можна взяти готівкою сто тисяч карбованців. Удома, крім хазяйки, тепер нікого немає. Яша запропонував піти туди під виглядом працівників газзаводу, а потім, налякавши пістолетом, забрати гроші. Потерпілі, наживши таку велику суму грошей нечесним шляхом, в міліцію, мовляв, не заявлять, злякаються.

За злочинським «законом», щоб уникнути доносу когось з співучасників, треба було йти на грабунок негайно, не розходячись і не відкладаючи на другий день.

Я опинився у важкому становищі. Голова пішла обертом, думки працювали напружено, до болю у скронях. Треба було знайти якийсь вихід і уникнути участі в злочині. Я міркував так: якщо відмовлюся, вони підуть самі, мене залишать в квартирі до свого повернення; на випадок удачі якусь частину вкрадених грошей пропиватимуть разом, і таким чином мож-

на потрапити нізачо у співучасники. Адже я знав, що готується грабунок, і органи Радянської влади не повідомив, більш того, пропивав з ними награбоване.

Врятувало мене їх збентеження, а вірніше боягузтво. Коли почали розподіляти ролі, то ніхто з них не виявив особливого бажання іти першим із зброєю в руках. Яша посилався на те, що він давно живе у Львові і його потім потерпіла може впізнати на вулиці, а інші, кишенькові злодії, мабуть, ніколи у відкритих грабунках не брали участі і помітно виявляли розгубленість.

Всі поглядали на мене, ніби просили: виручи! Я скористався з цього і взяв головну роль на себе. Взяв для того, щоб запобігти злочинів.

Ми підійшли до будинку, який виявився на тій самій вулиці Київській, його показала нам Римма. Один з нас залишився на вулиці, на варті, двоє — на східцях другого поверху, а я пішов коридором і постукав в потрібну нам квартиру. «Кого потрібно?» — запитала хазяйка. Я сказав, що шукаю Петрова. Вона з незадоволенням відповіла, що Петров у цьому будинку ніколи не проживав, і зачинила двері.

Своїм спільникам я розповів, що дома, мовляв, нікого нема, а ламати двері у відсутність хазяїв в наш план не входило. Ми пішли назад, відклавши цю «справу» до зручнішого часу.

Ось, мабуть, і все, про що я хотів розповісти, — закінчив Прокуда, підводячись з стільця. — Для вас нічого незвичайного в даному випадку нема, але для мене незвичайно, що я вперше переступив поріг карного розшуку своєю волею і вперше в невимушеній розмові сказав правду про себе і про інших. Признаюсь, що на цей крок мені нелегко було відважитися. Прийшов для того, щоб ви допомогли мені стати на правильний шлях життя. Дозвольте мені проживати в місті Львові. Я не підведу вас, прошу повірити.

І після невеликої паузи Прокуда додав:

— Можливо, вам уже не один такий, як я, обіцяв виправитися, просив допомоги, а потім обдурив, але я не така людина. Довго не приймаю рішення, але коли вирішив, слова обов'язково додержу...

— Ні, чому ж, — відповів Кудрявцев. — Для нас ваша розповідь теж не зовсім звичайна, хоч і не перша. На великий жаль, далеко ще не всі злочинці приходять з повинною, але число їх зростає. Навіть з місць ув'язнення нам пишуть

листи і каються у своїх минулих злочинах. Ось лист, який прислав один засуджений. Прочитайте його самі.

Прокуда взяв листа і почав читати.

«Добрий день! Довго думав, що вам написати, і нарешті вирішив. Тепер я знаходжусь в виправно-трудовій колонії, працюю на шпалзаводі. Добре вже зрозумів, що таке життя на волі і в колонії.

Я відійшов від усього минулого і забув про всіх тих, хто існує в «законі». Написав це звернення для тих, кого ще тягне до горілки, до карт і крадіжок.

Коли мені було чотирнадцять років, я залишив школу, почав красти — спочатку по садках і баштанах, потім на ринку. Спершу крав на цукерки, потім на вино. Підріс, збільшились потреби, почав вдаватись до більших крадіжок. Здавалось мені, що все зійде з рук. Мати, обливалась слізьми, рік у рік чахнула, але нічого зі мною зробити не могла: не слухався...

У 1952 році мене засудили на чотири роки ув'язнення у виправно-трудова колонію. Звільнили достроково, як неповнолітнього, і знов я почав красти і грабувати.

Згодом був засуджений уже на двадцять років. Сиджу вісім років, втратив кращу пору — юність.

Чому я не став на правильний шлях життя? Відповім коротко: не знайшов у собі мужності, не привчив себе до праці. Говорили добрі люди, сусіди, шкільні товариші: «Кинь, схаменися!» Але я на них дивився з презирством.

Злодії люблять проповідувати принадність легкого життя. А чи легке воно? Звичайно, втратити людську совість, вкрасити буває легко, особливо коли вмієш, але минає час, і злодій дістає кару. І знов роки очікування бажаної волі і блатна пісня: «Прийди, воле дорога!» Ех, не цінуємо ми цю волю, борсаємось у смердючому болоті, не розуміємо змісту життя, заливаємо його горілкою.

Не один з вас може дорікати мені, що я пізно опам'ятався. Так, у цьому моя провина, в цьому моє нещастя, але краще пізно, ніж ніколи. Нехай моє «шикарне» життя буде для інших уроком, нехай застереже вас. Я дуже хочу, щоб вам не довелося жалкувати за втраченим у житті, за вбитими горем матерями. Все можна мати: гроші, товаришів, дружину, але рідну матір, яка вигодувала тебе, не досипаючи ночей, — не повернути. Ми ж самі безжалісно і передчасно зводимо своїх матерів у могилу.

Пора жити по-людському. Ще раз повторюю: це не заклик, а біль змученого серця. Пора порвати із злочинним світом раз і назавжди, пора розпочати чесне трудове життя. Вітчизна-матір в цьому допоможе.

Пише ваш знайомий Шакал, а простіше і краще — Андрій Григорович Корнєєв».

Повертаючи листа підполковникові, Прокуда глянув на дату внизу: 10 квітня 1959 року.

— Ось бачите, Прокуда, — сказав Кудрявцев, — як сміливо засуджує Корнєєв себе й інших злочинців, звертаючись до них з відкритим листом. Так що ви не один вирішили порвати з злочинним минулим. Багато є таких, хто не тільки вирішив, але й міцно зайняв своє місце в рядах робітничого класу. Якщо хочете послухати, про одного з них я вам розповім...

Боні був главарем кишенькових злодіїв. Його знали не тільки всі оперативні працівники карного розшуку, але й продавці магазинів, кондуктори трамваїв і тролейбусів. Коли він з'являвся в людних місцях навіть один, зразу ж хто-небудь з тих, хто знав його, штовхав ліктем свого сусіда і казав: «Будь обережний, з'явилася банда Боні!»

Сам він перед останнім арештом крав вже мало, а більше навчав красти підлітків і одержував від них певну частку краденого.

Коли Боні арештували, він і в колонії перші місяці поведився зухвало, на роботу не виходив і намагався згуртувати дезорганізаторів виробництва.

Адміністрація колонії витратила чимало сил, але нарешті переконала його в необхідності працювати і вчитися. Боні взявся за навчання і успішно закінчив десять класів школи. Почав сумлінно працювати, дістав кваліфікацію нікелювальника.

Після звільнення Боні ми зробили для нього виняток і прописали у Львові, а на роботу він сам влаштувався, без нашої допомоги. Тепер він передовик і новатор виробництва, норму виконує на 200 процентів. Одружився і, як нам відомо, живе добре з дружиною. Готується поступати в університет. Із злочинцями вже нічого спільного не має. Хіба ж ви не могли б бути таким, як Боні?

— Можу, — відповів Прокуда, — за тим і прийшов. Я теж знайшов справжню подругу життя, яка мешкає у Львові і для мене зробила дуже багато хорошого. Поки я відбував кару,

вона розшукала мою рідну сестру, про яку я нічого не знав. Це дало мені можливість довідатись про своє справжнє прізвище. Вона декілька разів приїжджала до мене, привозила мені передачі. Вимагає від мене лише одного: жити чесною працею. Я обіцяв їй і додержу свого слова.

— Ну що ж, Прокуда, рішення ви прийняли правильне, хоч трохи і пізно. Та краще пізно, ніж ніколи, як пише у своєму листі Корнеєв. Додержуйте слова. Трапляться труднощі — не пасуйте перед ними, а намагайтесь подолати їх. З пропискою уладнаємо, а якщо буде потрібно, то подбаємо і про влаштування вас на роботу. Ще одна порада: будьте якнайдалі від таких, як Яша.

Прокуда подякував за пораду і прописку, не кваплячись, зняв з вішалки плащ, одягся і пішов.

* * *

Кудрявцев замислився, ніби підсумовував тільки що закінчену розмову. Пригадалися розмови минулих років із злочинцями-рецидивістами, які на допитах поводитись зухвало, брутально і всупереч доказам відмовлялися від пред'явленого їм обвинувачення. А тепер становище дещо змінилося. Одні з них, подібно до Корнеєва, каються в своєму минулому, пишуть з тюрми листи працівникам карного розшуку, просять порад і допомоги у виправленні своїх помилок. Другі, такі, як Боні, давно знайшли своє місце на трудовому фронті і, мабуть, забули про те, що колись крали. А ось треті, подібно до Яші, якого згадував Прокуда, ще продовжують свою злочинну діяльність. І боротися з ними треба рішуче, бо вони не тільки самі роблять небезпечні злочини, але й розкладають інших.

Підполковник вийшов з-за столу і пройшовся по кабінету. Він згадав дві спроби збройного пограбування квартир Будакової і Клименко півмісяця тому. Вважаючи, що це могли зробити учасники групи Яші, Кудрявцев витяг з сейфа справу про грабунки і почав вивчати її.

У заяві потерпілої громадянки Будакової було записано:

«...Сьогодні під вечір, коли я була вдома одна, в двері постукали і на моє запитання: «Хто?» — відповіли: «Відчиніть, повістка Будакову з військкомату». Через вічко в дверях я по-

бачила військову людину з погонями сержанта. Не второпавши відразу, що мій чоловік за віком уже знятий з військового обліку і його не можуть викликати, я відчинила двері. Замість того, щоб вручати повістку, «сержант» націлився в мене пістолетом і зажадав грошей. В цей час у квартиру вбіг другий грабіжник і, схопивши мене за горло, почав душити. Не знаю, звідки в мене взялася сміливість і сила: ударом ноги відкинула одного з них, зняла крик, кликала на допомогу сусідів. Бандити втекли, не вчинивши пограбування.

На східцях я побачила ще двох, які разом з тими першими вибігли з будинку, мабуть, їх компанія. Добре запам'ятала обличчя лише того, що був у військовій формі. Йому років 20—22, чорнявий, худорлявий, середній на зріст, очі маленькі, ніби примружені. Той, що душив мене, трохи вищий за першого, русявий, був одягнений в темний костюм. Двох останніх бачила тільки зі спини, коли вони втікали...»

Приблизно такого ж змісту була заява громадянки Клименко. Різниця тільки в тому, що в її квартиру першим зайшов грабіжник у цивільному, в чорних окулярах для маскування.

В обох випадках злочинці проникли у квартири ніби для вручення повістки з районного військового комісаріату і, зустрівши опір та крик, утекли, не здійснивши задуманого злочину. Цілком ймовірно, в особі Прокуди вони шукали більш сміливого і надійного виконавця головної ролі.

Кудрявцев не мав сумніву, що ці грабунки намагалася вчинити зграя Яші, а навести її на квартири могла Римма, яка проживає в сусідстві з Будаковою. Залишилося виявити, хто співучасники грабіжників, їх прізвища, а головне, зібрати проти них докази. А зробити це в даному випадку було не легко, бо в квартирах Будакової та Клименко грабіжники нічого не взяли і нічого свого не залишили. Єдиним речовим доказом в цій справі міг бути пістолет, і то при умові, якщо його буде знайдено в одного з учасників. Будакова і Клименко в ліпшому випадку можуть упізнати лише двох грабіжників, даних проти інших двох і проти навідниці в розпорядженні міліції не було. Самі ж грабіжники легко не зізнаються, будуть вимагати доказів, очних ставок. Отже, треба якнайшвидше виявити всіх учасників злочину, дізнатися про їх спосіб життя, характери і тільки тоді почати бесіду з тими з них, на яких буде зібрано більше доказів. Але поки що відома лише одна адреса — Римми.

Кудрявцев викликав до себе лейтенанта Рудька і, ознайомивши його із справою, попросив швидко зібрати про Римму необхідні дані.

Рудько взявся за виконання цього завдання з властивою йому енергією і професійною майстерністю. Через дві доби він доповідав, що відомості про Римму підтвердились. В будинку № 20 по вулиці Київській справді проживає Ференц Римма Георгіївна, 1925 року народження, одинока, працює в майстерні по ремонту панчіх. Сусіди характеризують її як жінку, яка живе на широку ногу: добре одягається, часто буває в театрах і ресторанах, на квартирі влаштовує вечірки, на які запрошує різних мужчин і жінок. Найчастіше приходять якийсь Яша і артист Микола.

Від співробітників артілі, де працювала Римма Ференц, лейтенант Рудько довідався, що вона часто робить прогули, працює повільно і, незважаючи на це, якимось чудом виконує завдання. В касу артілі від неї надходить щомісяця 800 карбованців. Тут щось підозріле. Якщо вдасться виявити цю нечесність на виробництві, тоді, мабуть, легше буде викрити її зв'язки з карно-злочинним елементом. Такі думки висловив Рудько.

— Так, у принципі я з вами цілком погоджуюсь, — відповів Рудькові Кудрявцев. — Але перш ніж викликати на розмову Ференц, нам необхідно поговорити з артистом театру Миколою. Він у близьких з нею стосунках і може нам де в чому допомогти.

Вранці наступного дня Микола Н. був запрошений до карного розшуку. Він виявився досить балакучим, багато говорив про свої гастролі по містах Радянського Союзу і за кордоном, розповідав про сімейне становище і без вагань признався в інтимних стосунках з Риммою Ференц, коли його про це спитали. Не приховав і того, що в її квартирі він зустрічався з Яшею, випивав з ним за одним столом. Більш того, показав фото Яші, яке той подарував йому на пам'ять.

Кудрявцев уважно подивився на артиста і спитав:

— Скажіть, що з вами робити?

Микола насторожився. На запитання відповів запитанням:

— Як «що робити»? Хіба я зробив злочин?

— Ні, карних злочинів ви не зробили, але допустилися аморальності. Ви артист, комсомолец, вас позитивно характеризують на роботі — це дуже добре. Але поряд з цим, ма-

ючи дружину і дитину, ви відвідуєте інших жінок, причому ту, яка тісно зв'язана із злочинцями, а що найгірше — сидите за одним столом і випиваєте з грабіжником-рецидивістом Яшею. Що ж у вас спільного з цією жінкою і з Яшею? Ви втратили комсомольську пильність і зрадили сім'ю. Можете сказати, що не знали, хто такий Яша, але це вас не виправдовує. Поведінка така заслуговує того, щоб розглядати ваш вчинок в колективі артистів, на комсомольських зборах.

Микола зблід, йому стало гаряче, і він довго не міг нічого відповісти, а потім почав просити не розголошувати все це і обіцяв виконати будь-яке завдання, щоб спокутувати свою провину.

— Завдання для вас ніякого не буде, — сказав Кудрявцев, — а просьба є. По-перше, нікому не кажіть про те, що вас викликали в карний розшук і мали розмову про Яшу і Римму, по-друге, продовжуйте поки зустрічатися з Ференц, з'ясуйте, яка її роль в середовищі злочинців, а в зручний час порадьте добровільно прийти в міліцію і правдиво розповісти про злочинні зв'язки.

Микола пішов, пообіцявши зробити все, що від нього буде залежати.

Підполковник розглянув фотокарточку, яку дав йому Микола, і в ній без особливих труднощів упізнав Федоренка. Той був засуджений за карні злочини: в 1947, 1950 і в 1953 роках на різні строки позбавлення волі.

Наступною перевіркою було встановлено, що Федоренко недавно повернувся з ув'язнення, прописався за місцем проживання своєї дружини і влаштувався пресувальником в артілі.

Бесіди Миколи з Риммою позитивно вплинули на останню. Вона призналася йому в темних справах і просила поради, що їй робити. На пораду прийти з повинною в органи Радянської влади Римма відповіла: «Боюсь, соромно!»

Римма Ференц, коли її викликали в карний розшук, прийшла точно в призначений час. Одягнена вона була модно, зі смаком, але голос її звучав боязко, а очі виражали таку невинність, що ніяк не можна було подумати про її зв'язок із злочинцями.

Розмова між Кудрявцевим і Ференц тривала довго. Говорили на різні теми, а коли вона освоїлась, запитали про те, як їй вдається, маючи прогули, виконувати виробничий план нарівні з іншими.

Після деяких вагань Римма призналася, що план вона фактично не виконує, але для того, щоб не звільнили з роботи, вона майже кожного разу в кінці місяця вносить до артільної каси своїх 300—400 карбованців, що не вистачають до плану.

Потім вона призналася в тому, що грабувати квартиру Будакової ходили Яша, Едік і ще двоє, прізвищ яких вона не знає.

На запитання Кудрявцева, що примусило її стати на шлях карних злочинів, Ференц, не задумуючись, відповіла: «Гроші».

— Я і моя подруга Аня Голуб любили добре одягнутися і погуляти, — розповідала Римма. — На відміну від інших жінок, ми ніколи не користувалися грошми мужчин, а навпаки, витрачали на них свої. Вірніше, не свої, а гроші знайомих, у яких ми позичали. Заборгованість створилася велика, а розраховуватись було нічим. Ми почали думати, як вийти із скрутного становища. Позичати гроші вже ні в кого, а скорочувати витрати не хотілося. Ось Аня і каже: «Знаєш, Риммо, що я придумала? У нас на квартирі тимчасово проживає Ронг, працює в артілі, здається майстром цеху, живе розкішно, у Дніпропетровську має власний будинок і автомашину «Волга». Його дружина бере гроші з шафи без рахунку і в витратах не скупиться. Одного разу в розмові зі мною вона сказала, що її чоловік за свою довголітню працю заощадив велику суму грошей. Для їх схоронення хоче придбати сейф і закопати його з грошми у підвір'ї власного будинку. Як ти думаєш, Риммо? Давай вкрадемо ті гроші, що хороняться в шафі».

Я схвалила її план, але самі ми на крадіжку не пішли, а попросили зробити це Ачика і Вишневського. Останні викрали 67 тисяч карбованців, нам з Анею дали 28 тисяч.

Ронг, довідавшись про крадіжку грошей, ходив похмурий, перешіптувався з дружиною, косо поглядав на Аню, але про те, що трапилось, нікому не говорив, не заявив про це і в міліцію.

Єдиною людиною, з якою він поділився, був Ачик. Розпивши з ним пляшку коньяку, Ронг сказав, що тому, хто наїде злодія, він дав би 25 тисяч карбованців. Ачик дивувався: який Ронг наївний — шукає злодія, а сам сидить з ним за столом і частує його коньяком. Посміхнувшись, Ачик сказав: «Гроші вкрав я, давайте обіцяні 25 тисяч карбованців». Ронг

не повірив. Коли Ачик розповів нам про цю розмову, ми всі сміялись.

Те, що Ронг не заявив про крадіжку в міліцію, — продовжувала свої свідчення Римма, — нам було вигідно. Не маючи заяви, міліція шукати нас не буде. Сплативши борги і купивши дещо, ми знов залишилися без грошей. Вирішили ще раз потрусити Ронга. З метою пограбування його квартири ми літаком вилетіли в місто Дніпропетровськ. Проте адреса виявилася неточною, і я пішла в міліцію, щоб довідатись, де живе Ронг.

Майор міліції, до якого я звернулася, прийняв мене дуже люб'язно, докладно розповів, як краще знайти Ронга, і без потреби розмовляв зі мною майже годину. Я повернулася до своїх і внесла пропозицію: не чинити грабунку, тому що майор зразу запідозрить мене. Зі мною погодились, і ми ні з чим повернулися до Львова.

Тоді ми з Анею попросили Яшу і Едіка пограбувати квартиру моєї знайомої Будакової, яка проживає по вулиці Київській. Чоловік її колись працював у одній установі зі мною. Матеріально Будакови живуть добре, і я запевнила своїх спільників, що там можна взяти багато цінностей.

На грабунок пішли четверо, не рахуючи мене, — розповідала далі Римма Ференц. — Ролі розподілили між собою так: я показую, де живе Будакова, Едік, одягнений у військову форму, першим увійде в квартиру, ніби, щоб вручити повістку з райвійськкомату, і під загрозою зброї зажадає грошей. На випадок опору, другий учасник, ім'я якого я не знаю, повинен був зв'язати хазяйку квартири. Яша і ще один чоловік залишаються внизу на варті. Біля будинку всі зайняли свої місця. Едік із своїм напарником легко пробрались в квартиру, але Будакова, коли їй загрожували пістолетом, зняла крик і виявила фізичний опір. Едік, а за ним і всі інші учасники грабунку втекли...

Свідчення Римми Ференц підтвердила і Аня Голуб, додавши при цьому, що в пограбуванні квартири Клименко на вулиці Івана Франка брав участь також Ачик.

Хто такий Ачик, міліція не мала потреби уточнювати, він давно був відомий карному розшукові як Ачик Струш. Раніше його судили за розбій і ув'язнили на 15 років.

Поки Кудрявцев провадив допити Ференц та Голуб, лейтенант Рудько зібрав повні дані про Едіка Фішмана і увійшов

до кабінету для доповіді. Вислухавши лейтенанта, Кудрявцев сказав з обуренням:

— А цьому чого ще не вистачало! Працює техніком, вчиться на третьому курсі будівельного технікуму, комсомолець, батько його — заступник головного бухгалтера, і раптом пішов на відкриті грабунки. Дивно!.. Ось що, товаришу Рудько, готуйте план проведення операції. Завтра вранці треба затримати Фішмана й Федоренка, в їх квартирах зробити обшук, щоб виявити зброю і військову форму. Ордер на обшук є. Зволікати далі не можна, бо ці мерзотники, маючи зброю і зазнавши невдачі в двох випадках, напевно, готують новий об'єкт злочину.

Першим привели в карний розшук Фішмана, слідом за ним невідступно йшла його мати, Буся Мойсеївна.

У кабінеті Кудрявцева вона, не сідаючи на запропонований їй стілець, почала:

— Я обурена свавіллям ваших працівників. Вони незаконно зробили в моїй квартирі обшук і затримали мого сина, скомпрометувавши його перед сусідами. Мій Едік не міг зробити ніякого злочину. Я переконана, що він цілком невинний. Тут сталася якась помилка, і я не піду звідси доти, поки ви мені не віддасте мого Едіка.

Але підполковник переконав Бусю Мойсеївну піти додому. Пообіцяв до вечора розібратися й поінформувати її, в зв'язку з чим зроблено обшук і з якої причини затримали сина.

На допиті Едік заперечував свою участь в грабунку і зв'язок з Яшею. Але коли йому зробили очну ставку з Риммою, розплакався, як дитина, і зізнався, обвинувачуючи Яшу в тому, що він затягнув його у злочинне середовище.

Будакова ледве впізнала в Фішмані того «героя», який з пістолетом у руках вимагав від неї гроші. Надто жалюгідним виглядав він тепер.

Буся Мойсеївна з'явилася в карний розшук у призначений час і вимагала пояснити причину затримання Едіка, знов запевняючи, що він не винен. Кудрявцев підняв трубку телефону, набрав номер.

— Приведіть до мене Фішмана!

За дві хвилини з'явився Фішман і, побачивши матір з заплаканими очима, розгублено забелькотав:

— Мамо, відмовся від мене... Я негідний того, щоб ти називала мене сином... Я злочинець...

Вчепившись обома руками в свої сиві коси, мати природним голосом закричала:

— Синку, що ти зробив? Скажи?

Едік відповів їй, що намагався із зброєю в руках пограбувати квартиру, забрати багато грошей.

Мати похитнулася, не вірячи своїм вухам. Сідаючи на стілець, тихо вимовила:

— Боже мій! Грабунок!

Коли Едіка вивели, вона підвелась із стільця і непевною ходою пішла до виходу. Все було ясно: вона втратила сина.

Якщо Ференц, Голуб і Фішман призналися у грабунку і крадіжці, засудили свій вчинок і присягалися, що вони цього злочину ніколи в житті не повторять, то Федоренко, доставлений в карний розшук після Фішмана, поведився на допиті по-іншому. Він був вдавано веселий, на запитання молодого слідчого Петрика, який недавно закінчив університет і не мав ще достатнього практичного досвіду, відповідав на жаргоні злочинців, а потім розшифровував сказане, ніби підкреслюючи цим свою «зверхність» над слідчим.

Федоренко був переконаний, що співучасники злочинів не посвідчать проти нього, а інших доказів у міліції не може бути. Зброю сховано добре, а військова форма, яку знайдено при обшуку у Фішмана, це ще не доказ.

Коли Федоренкові зачитали свідчення Римми Ференц і Ані Голуб, він не визнавав їх свідчень, заявляв, що з цими жінками не знайомий, усе це наклеп. Але настрої у нього вже зіпсувався, вдавана посмішка зникла. Після очної ставки з Фішманом Федоренко признався в підготовці збройного грабунку, назвав усіх своїх співучасників, в тому числі і Абрама Іцковського, двічі судимого, про якого ще не було відомо, що він причетний до грабунку.

Федоренко не тільки дав розгорнуте свідчення в справі, але й на очних свідченнях активно викривав інших.

Ачик Струш, не знаючи про затримання Федоренка, Фішмана та інших, сам прийшов у карний розшук. Прийшов не з повинною, ні, а для того, щоб висловити своє обурення. Звертаючись до підполковника Кудрявцева, він почав з образою:

— Вам відомо, що я в минулому злочинець, але за це мене судили, і я відбув строк. Тепер не краду, влаштувався на роботу в райпромкомбінаті, а там довідались про мою судимість

і звільняють...Навіщо повідомили, чому не даєте мені змоги чесно працювати.

— Не хвилюйтесь, — зупинив його Кудрявцев, — зараз з'ясуємо. По-перше, ніхто не повідомляв райпромкомбінат про вашу судимість і не міг повідомляти, бо ми самі допомагаємо тим, що були засуджені, влаштуватися на роботу. По-друге, ви пішли на роботу тільки про людське око. Вважаєтесь на роботі в Глинянському районі, а вас майже щодня бачать у Львові, ви граєте в карти на гроші. От вас і звільняють за прогули, а не за судимість. А по-третє, ви прийшли до нас дуже вчасно. Ось з вами порозмовляє зараз товариш Рудько...

На допиті Ачик поводився зухвало, обурювався тим, що він сам прийшов у міліцію, а його допитують не як свідка, беруть під підозру. Він не признавався у злочинах доти, поки його не викрили.

Отак грабіжницька банда на чолі з Федоренком була повністю ізольована від суспільства, її учасники засуджені на різні строки позбавлення волі.

* * *

Поки тривав розгляд справи Федоренка, Фішмана, Струша та інших, підполковник Кудрявцев весь час цікавився долею Прокуди. Йому стало відомо, що той працює в одній з артилей міста, норми перевиконує, живе чесно і, мабуть, свого слова додержить.

ТАНОК МАЛЕНЬКИХ ЛЕБЕДІВ

Ця історія сталася напередодні Нового року. Сипав дрібний сніжок і тут же танув під ногами. Зимові сутінки спускалися на місто, ніби газовими шарфами обкутуючи будинки, розмальовані сріблом дерева, бронзового Адама Міцкевича в білій шапочці з снігу, телевізійну вишку над Замковою горою.

Як завжди, несподівано спалахнули ліхтарі, над дахами будинків засвітились неонові реклами. Місто відразу засяло, заискрилося вогнями, наче вирядилося в дорогоцінні прикраси.

На проспекті Леніна дзвеніли сокири. Там, на дерев'яному постаменті робітники встановлювали величезну ялинку, а навколо них кільцем стояв натовп дітлахів. Вони вже встигли довідатись, що потім, коли цю ялинку прикрасять різнокольоровими шарами, гірляндами і кумедними звірятами, навколо неї кружлятиме «справжня» ракета, навіть з червоним вогняним хвостом. А в сусідньому магазині квітів за дверима вже стоїть готовий зайняти своє місце під новорічною ялинкою рум'яний дід-Мороз в голубому кожусі з коміром і бородою з вати.

Містом пливе потік людей, веселих і стурбованих, втомлених і бадьорих. Щосекунди розчиняються двері магазинів, клацають кісточки рахівниць, касирки без кінця вибивають і вибивають чеки.

Особливе пожвавлення в пасажі «Дитячий світ». Біля прилавків з ялинковими прикрасами — невичерпний натовп людей. Тут і колгоспники, які приїхали з віддалених сіл, щоб запастись цим надзвичайно крихким, але цілком необхідним

крамом, і дітлахи, що випросили в матерів три карбованці спеціально на хлопавки, і робітники зі зміни, і мами з малятами на руках квапляться придбати блискучі дрібнички для ялинки.

Скоро свято. І люди купують, купують подарунки, всілякі смачні речі до столу, пляшки з шампанським і ялинкові прикраси.

Тече безконечний людський говіркий потік площею Міцкевича, розтікається по сусідніх вулицях, тане у вечірніх сутінках.

І тільки одна людина стоїть на місці, нікуди не квапиться, сердито поглядає на метушливих людей, які раз у раз намагаються порушити такі святі для нього правила вуличного руху. Це постовий міліціонер Микола Демчук. Він стоїть посеред площі і різким помахом смугастої палички пропускає повз себе машини, автобуси, тролейбуси. Брови його сердито насуплені, обличчя мокре від розталих сніжинок. Він вже не виймає з рота свого міліцейського свистка. Здається, все так ясно і зрозуміло: зелений колір — переходи, червоний — стій. Посеред площі білою фарбою позначені доріжки, якими треба переходити. Але ж ні, переходять, де не слід... І обличчя Демчука все більше червоніє, а брови зовсім вже зійшлись на перенісці.

Але що ж сталося? Міліціонер залишив свій пост на площі і змішався з натовпом. Різко загальмувала автомашина, зупинилася біля двадцятого книжкового магазину...

І раптом над натовпом, над площею завис пронизливий дитячий крик:

— Люди-и, рятуйте! Люди, не віддавайте, не віддавайте нас!...

Цей жалібний крик ніби голкою пронизав серце кожного. Бурхливий людський потік враз припинив свій біг, очі вихопили з сутінок постать міліціонера і двох дівчаток років десяти-дванадцяти в акуратно застебнутих на всі гудзики пальтах. Обличчя однієї з них було біле як крейда, пухкі губи розкриті у беззвучному зойку, але вона покірливо йшла. Друга ж виривалася з рук міліціонера, чорняві кіски з стрічками підскакували за її плечима. Дівчина не переставала кричати:

— Люди, не віддавайте, не віддавайте мене! Люди, рятуйте!

Натовп навколо зімкнувся стіною, обурено загудів.

Розчинились дверцята машини. Міліціонер намагався по-

садити дівчат туди, але, розштовхуючи коло, до нього проривався високий, літній робітник у заяложеній спецівці.

— Навіщо дітей хапаєте? Куди везти хочете?

Обличчя Демчука вкрилося червоними плямами, очі сердито блиснули.

— Відійдіть, громадянине, не втручайтеся не в свою справу! Везу туди, куди треба.

Дівчина, та, що з чорними кісками, підвела на несподіваного заступника великі сірі очі. Обличчя її, освітлене вогнем реклам, здавалося голубим і прозорим.

— Дядечку миленький, — благала вона, — не віддавайте нас! Мене мама чекає.

З натовпу чулись гнівні голоси:

— Хіба він гендлярок чіпає? А дитину, бач, схопив.

— Теж знайшов злочинців!

До дівчат з усіх боків уже тяглись ласкаві материнські і батьківські руки, щоб захистити від кривдника, притиснути до грудей, втішити.

— Громадяни! — міліціонер підвищив голос. І хоча його обличчя виявляло розгубленість, він продовжував міцно тримати дівчаток за руки. — Громадяни, заспокойтесь! Ніхто дітям нічого не робить, а спитати з них треба. Вони в магазині книжки крали.

— Не крали ми, не крали, — знов рвонулась сіроока, — ми тільки подивитись хотіли.

— Ось спитайте у неї. — Міліціонер кивнув в бік продавщиці, яка вискочила з магазину без пальта, лише в чорному робочому халаті, і стояла біля машини. Вона тримала в руках дві книжки в яскравій обкладинці з написом: «Китай». — Бачите книги? — показав міліціонер. — У них відібрані. Продавщиця може підтвердити.

Але продавщиця мовчала. На місці цієї сіроокої дівчинки вона раптом уявила свою маленьку дочку, яка так само кричить на площі: «Люди, рятуйте, люди не віддавайте мене!»

— Я... не знаю. Може, вони взяли тільки подивитись.

Натовп знов загудів загрозливо і глухо. Плечистий робітник, який все ще загороджував дверцята автомашини, спитав:

— Куди везете дітей? Відпустіть їх, вам кажуть! Дивіться, вони ледве живі від страху.

— Не відпущу! Везу їх в дитячу кімнату міліції Ленінського району. Там інспектор товариш Запрягаєва розбереть-

ся. Не вірите — приходьте туди. Сідайте в машину, громадяно! — кивнув він продавщиці.

Він підтрутив дівчат на задне сидіння, сам сів поряд з ними, і «Победа» поволі рушила вперед, оточена натовном, що гудів.

...І ось дві дівчинки з заплаканими обличчями сидять у теплій, світлій кімнаті і з подивом розглядають тюлеві завіски на вікнах, веселий килимок під ногами, іграшки і старожерці і на низькому круглому столику. У велике дзеркало напроти дверей вони бачать свої замурзані обличчя, бачать міліціонера, який зняв шапку з червоними кантами і витирає хусточкою спітнілий лоб, продавщицю з магазину, що підтримує біля шиї поли свого халатика, високого дядечка в замасленій спеці. Він сів на стілець і поклав на коліна великі, натружені руки.

За столом сидить гарна жінка з темним, хвилястим, коротко підстриженим волоссям, в форменому кітелі з золотими лейтенантськими погонами на плечах. Дівчата вже знають — це інспектор дитячої кімнати міліції Наталя Дмитрівна Запрягаєва.

— Все, що у вас є з собою, покладіть ось тут на стіл, — каже Наталя Дмитрівна.

Дівчатка покірливо викладають декілька книг, дві листівки, носові хусточки, маленький синій гаманчик, з якого виглядає пом'ятий карбованець.

— Тепер розповідайте, — дуже спокійно говорить Наталя Дмитрівна.

— Що розповідати? — несміливо шепоче сіроока. — Ми не крали, ми нічого не зробили.

— Розповідайте все, бачите, люди чекають. Вони хвилюються.

Та, що з руськими кісками і пухкими губами, сплескує руками і голосно схлипує:

— І навіщо я пішла з тобою, Ольго? Краще б дома сиділа та вишивала волошки...

* * *

Кажуть: у Люби золоті руки. Будь-яка робота так і горить під її тоненькими пальцями. В сім'ї вона найстарша з дітей, вчиться в шостому класі, матері у всьому допомагає: і ліжка застелить, і тарілки помие, і з молодшим братиком

поняньчиться. У школі вчителі на неї теж не скаржились. Дівчина тиха, дисциплінована, двійок у неї не буває, вчиться старанно.

Торік Люба відвідувала гурток вишивання і так захопилася цією справою, що тепер просиджує за п'яльцями весь день. Ось і зараз сидить вона біля вікна, схиливши свою руську, гладко причісану голівку, тихо ворухить пухкими дитячими губами, щось рахуючи про себе, і під її руками розквітають вогненні троянди, сині волошки, білі ромашки, що гойдаються на тонкій зеленій стеблинці.

Добре вишиває Люба. Мати хоча й звикла заощаджувати кожен копійку, — адже в сім'ї п'ятеро, а на всіх один працівник, — проте ніколи не шкодує грошей на нитки: які попросить дівчинка, такі й купує. Нехай.

— Любцю, ти пішла б погуляла! — говорить мама. — Уроки задано?

— Нічого не задали, мамо, — весело відгукнулася дівчина, — тільки задачку одну з арифметики рішити — і все. Я знаю, як рішати, задачка легенька. Увечері зроблю.

— То йди гуляй!

— Зараз, мамо, ось тільки цей листочок закінчу.

Стукіт у двері примусив її підвести голову. До кімнати вихором влетіла подруга Оля, метушлива, поривчаста дівчинка. Чорні кіски з синіми бантами так і підскакували у неї за плечима. Сірі очі, опущені щіточкою темних вій, світилися таким веселим вогником, наче говорили: «А ось зараз почнеться найцікавіше!»

І справді, Оля великий майстер на всілякі вигадки.

— Любцю, одягайся швидше, підемо в кіно, мені мама карбованець дала. Мама з Іринкою та Орестом в село поїхали. А я сьогодні обідати буду в тітки Марії... — зацокотіла Оля так швидко, що було ясно: нікому вже вона не дасть слова сказати, поки не вичерпає весь запас своїх новин.

— Мамо, можна, я піду? — запитала Люба, коли Оля нарешті замовкла.

— Та іди вже, йди, — усміхнулася мати, — тільки довго не затримуйся, тобі ще задачку рішати. Візьми карбованець на кіно.

Люба швидко одягнулася, і дівчата випорхнули за двері. Взявшись за руки, вони пішли в напрямі центру, в кіно імені Лесі Українки.

— Уже тридцять два є, — таємничо шепнула Оля.

— Невже? — здивувалась Люба. — Ще позавчора тільки двадцять сім було.

— А я п'ять карбованців у мами взяла, пам'ятаєш, як ти мені порадила. Ніхто не помітив. Мама потім шукала їх, мене питала: «Ти, Оля, не бачила, тут у мене в шухляді п'ять карбованців лежало?» Я відповіла, що не бачила. Мама зітхнула, потім і каже: «Мабуть, загубила, коли ходила по молоку».

— Виходить, ще п'ять карбованців і шістдесят копійок не вистачає, — швидко підрахувала Люба. — А ти тепер в тата візьми.

— Ой, у тата не візьму, — спалахнула Оля. — Ти знаєш, як він тяжко працює.

Дівчатка деякий час йшли мовчки. Потім Оля глянула на подругу очима, в яких загорілися вогніки — вже щось придумала.

— Любцю, давай будемо з тобою гратися. Ніби ми з тобою сестри, а мама у нас актриса. І тато теж.

— Ой, сміхота! — тоненько розсміялася Люба. — Твій тато актриса?

Оля уявила батька — кремезного, трохи згорбленого, оброслого колючою щетиною, втомленого після роботи, — і темні брови її, наче намальовані пензликом, насупились.

— Мій тато робітник, вантажник він. А ти не смійся, Любко. Погано над старшими сміятися.

— Ну, ну, не буду, — примирливо кивнула Люба, — ти ж сама сказала: мама актриса і тато теж.

В кіно на черговий сеанс дівчатка не потрапили: всі квитки були вже продані, і вони вирішили погуляти по вулиці.

— Ходім поглянемо на неї, може, вже продали, тоді тобі і грошей складати не треба, — запропонувала Люба.

— Ой, пішли! — збентежилась Оля. — І дівчатка, штовхаючи прохожих, стрімголов побігли до центрального універмагу.

Ні, все було гаразд, тривога даремна. Вона, як і раніш, стояла в вітрині — невелика синя жіноча сумочка з білими плямками і срібним замочком вартістю 37 карбованців 60 копійок.

Любі вона зовсім не подобалась. Навіщо вона дівчинці? Не підеш же з нею до школи чи по місту — хлопчики зовсім засміють. Але для Олі ця сумочка була вінцем всіх бажань. Ще місяць тому Оля почала збирати на неї гроші, відкладала карбованці, які мама давала їй на сніданки у

школі. Гроші нагромаджувались поволі. А ось учора вдалося додати зразу п'ять карбованців. Правда, Олю дуже мучило сумління, але ніхто ж не помітив. І Люба каже, що потім можна наскладати ще, непомітно покласти в шухляду і сказати: «Дивись, мамо, ось вони, ті п'ять карбованців, які ти загубила. Знайшлись!»

— Ой, Любцю, я така голодна! — вигукнула Оля. — Ходімо до моєї тітки, я сьогодні буду обідати в неї. Вона працює в гуртожитку студентів на Учительській вулиці.

— Я ще на тій вулиці ні разу не була, — похитала головою Люба. — Ну, ходімо.

Поки Оля їла суп і пила каву, поки тітка переплітала їй кіски, Люба сиділа на вікні в коридорі і скучала. Рожеві пухкі губки її надулись. Вона вирішила розповісти своїй мамі, що Оля взяла у батьків п'ять карбованців.

Вузкий довгий коридор був порожній. На нього з обох боків виходило багато дверей, але чомусь жодні не відчинялися. Який же це гуртожиток, коли ніхто тут не живе? «Мабуть, усі студенти в інституті», — догадалася Люба.

В ту хвилину прибігла весела, розрум'янена після обіду Ольга. Сірі очі її запально блищали, і Люба зразу догадалася: мабуть, щось вигадала! Роздратування її зникло — все таки цікаво з Олею, вона така вигадниця!

— Ходімо швидше! — смикнула Оля за руку подружку. — Тітка зараз буде мити посуд, а ми поки щось подивимось. Там внизу є ящик з клітинками, і в кожній клітинці листи лежать. Бачила, як їх листоноша розкладав, коли ми сюди йшли?

Дівчатка дзигною скотились по східцях, увійшли в тітчину конторку, сіли на стіл і почали розглядати те, що було в дерев'яному ящику «з клітинками», який висів на стіні.

— Ой, які гарні картинки! — вигукнула Люба, витягаючи декілька конвертів. — Дивись — «З Новим роком!» написано, і дід-Мороз. У мене такої нема... Я візьму цього листа. — Люба рішуче засунула конверт в кишеню і сплигнула зі стола. — А ти, Олю, ось цей візьми, з ромашками. На, ховай швидше, а то тітка прийде, лаятиме.

Дівчата вискочили за двері, з острахом озирнулись і побігли вздовж вулиці, забравши з собою чужі, може, довгождані листи.

Тітка Марія зійшла по східцях униз, у свою конторку, побачила на столі розкидані листи і пом'янула недобрим словом

листоношу — не міг розкласти пошту як слід. Вона зібрала листи, прочитала адреси, ретельно розсортувала їх по ящичках. «А Іванкові з третього курсу знов нема нічого! — подумала з гіркотою. — Так чекає хлопець, кожного дня по три рази сюди заглядає...»

...Дівчатка бігли, не зупиняючись, до самого парку. Захекавшись, сіли відпочити на лавку під ліхтарем. Парк стояв тихий, загадковий, потонувши в голубуватому снігу, ніби облямований білим кролячим пухом. Навколо яскравого ліхтаря, виблискуючи на світлі, кружляли прозорі сніжинки. Оля замилювалась їх повільним танком, і в вухах несподівано виник знайомий мотив любимої музики: «Танок маленьких лебедів». Його декілька разів виконувала на шкільних ранках Олина однокласниця Іринка, яка вчиться в музичній школі. Вона грала, а дівчата і хлопчики плескали в долоні, просили повторити знов.

Люба, томлена цікавістю, вже штовхала подругу ліктем:

— Давай почитаємо. Цікаво, що там написано?

— Чужого листа? — вигукнула Оля здивовано.

— Який чужий, він тепер наш. Все одно картинку вирізувати будемо. — І Люба розірвала конверт.

Лист був написаний великими корявими літерами. Мати писала синові, що вся родина чекає його на Новий рік додому, що корова Зірочка привела чорненьке телятко, у якого така ж біла зірочка на лобі. Весною мати з батьком почнуть будувати нову хату, колгосп допоможе...

— Це не цікаво, — розчаровано сказала Люба, запихаючи лист знову в конверт. — Зараз інший подивимось.

Вона розірвала конверт з ромашками. На білому аркушику із учнівського зошита лягли рівні рядки:

«Мій Іванку, мій сонячний! Якби ти знав, як буває тихо і сумно в нашій школі, коли закінчуються уроки, хлоп'ята розбігаються додому і сніг замітає навкруги всі стежки...»

— Ой, це любовне! — з захопленням шепнула Оля. — Давай швидше далі читати.

Оля присунулась ближче до подруги, Люба розбирала по волі, по складах.

«...На дорогах буксують машини, борючись зі снігом, і іноді мені здається, що ти далеко-далеко від мене і розділяють нас тисячі кілометрів, а навколо лежить біла пустеля, через яку тобі ні пройти, ні проїхати...

А у вас, у Львові, вогні, і в гуртожитку грає, мабуть, музика. Я бачу, як ти сидиш за своїми формулами, готуєшся до останнього екзамену.

Та я вірю, Іванку, настане Новий рік і ти залишиш вогні, музику і приїдеш до мене, в нашу тиху школу край села. Приїдеш на першій-ліпшій попутній машині, і тобі не перешкодить ні сніг, ні вітер.

Приїжджай, мій Іванку!»

Оля слухала, а у вухах її все ще приємно дзвеніла знайома музика — «Танок маленьких лебедів», і сніжинки, наче білі лебеді, кружляли навколо ліхтаря. Їй раптом стало дуже скучно. Вона підвелась з лавки, шарпнула подругу за рукав:

— Ходімо, покладемо листа назад, в кліточку на літеру «З», — попросила вона.

— Ой, що ти! — злякалася Люба. — Ще впіймають. Та й темно вже, час додому. Завела мене на якусь Учительську вулицю. Знаєш, тепер мені від мами влетить. Адже й задачка ще не вирішена. Звідки я знаю, як її рішати? На ось, забери свого листа про корову. Діда-Мороза тобі віддаю, не шкодую. А цього листа з ромашками я собі візьму...

Вибравшись з тихого, задумливого парку, дівчата поволі побрели додому, штовхаючи прохожих. Вони йшли, не дивлячись в обличчя одна одній.

Як потрібна їм була чиясь тверда рука, яка б владно повернула їх назад на Учительську вулицю і примусила покласти назад чужі листи!

Вдома Люба, наче нічого не сталося, сіла рішати задачку на своєму улюбленому місці в кухні за столом. Мати, щоб не заважати їй, повела молодших дітей у кімнату.

...В цей час в гуртожитку на Учительській вулиці грюкнули входні двері, до вестибюля ввалився галасливий і веселий гурт хлопців. Вони тепер приходили в гуртожиток пізно: після лекцій в інституті зразу ж поспішали на практику на завод.

Привітавши тітку Марію, вони всі кинулись до скриньки з листами, зазирали в «кліточки» з літерами, забрали пошту. Тільки один чорнобровий парубок довго перебирав тоненьку пачку листів з «кліточки» на літеру «З» і все не відважувався покласти її назад.

— Нема тобі, Іванку, сьогодні нічого. Нема, — похитала головою тітка Марія. — Іди, готуй лекції, завтра лист буде.

...Задачка ніяк не рішалась. Люба вже вирвала з зошита весь списаний цифрами лист паперу, наново переписала умо-

ву задачки, проте це не допомогло. Пухкі губи її тремтіли, і вона вже, було, хотіла заплакати, але раптом згадала про лист. Витягла його з конверта, знов перечитала, потім вивела з зошита чистий аркушик паперу і старанно вивела:

«Добрий день, Іванку! Повідомляю тебе, що я вирішила змінити свій почерк. І прізвище теж міняю. На Новий рік я одружуюсь. Якщо хочеш гуляти на моєму весіллі, приїжджай через поля, через сніги. Чекаю отвіта, як соловей літа».

Вона вклала цей аркушик в конверт, заліпила його, потім посиділа на ньому хвилини дві і вклала в портфелик. А Іванкового листа спалила на газовій плитці. Папір спалахнув яскравим полум'ям, яке швидко нищило рівні рядки. Ось вогонь припик їй пальці, вона кинула рештки листа на плиту і бачила, як полум'я поглинуло останні слова: «Приїжджай, мій Іванку!»

«Все! — Люба з полегшенням зітхнула. — Тепер ніхто не довідається, а Оля не викаже. Вона і сама лист взяла».

* * *

Наближається Новий рік. Скоро почнуться зимові канікули. Буде ялинка в школі, і в Палаці піонерів, і вдома теж. Як цікаво жити на світі! І ще в Олі зразу прибавилось дванадцять карбованців: батько дав на подарунок їй та Ірці. Нічого, Ірка не довідається. Один рік можна і без подарунка пережити. А то можна сказати мамі, що гроші... загубились, вона пошкодує і дасть знов.

Оля, підстрибуючи, вибігла на вулицю. Нарешті в неї буде сумочка! Як вихор, вона влетіла до Люби. Та, як завжди, сиділа біля вікна, схиливши над вишиванням гладко причісану русяву голову.

— Одягайся швидше! — закричала Оля. Кіски з голубими бантами заплигали в неї за плечима. — Ось дивись! — вона розняла долоню, в якій була пачка грошей — цілих сорок карбованців вже!

— Знову в мамі взяла?

— Ні, тато сам дав, на подарунки! Ходімо швидше!

І ось вони біжать галасливим передствятковим містом, де тече нескінченний людський потік, де безугавно грюкають двері магазинів і люди купують, купують, купують.

Оля хвилюється. Невже продали? Невже нема там, у віт-

рині магазину, її давнішньої мрії — сумочки з срібним замочком за 37 карбованців 60 копійок?

Виблискують вітрини універмагу — одна, друга, третя... Дівчатка не зупиняються навіть біля дивовижного лелеки, який тримає в дзьобі плетеного кошика з цукерками.

— Ось вона, ніхто не купив! — полегшене зітхання вирвалось з Олиних грудей. Дівчатка зайшли в магазин поважно, як справжні покупці.

— Тьотю, ми хочемо купити сумочку, ось ту синеньку, що висить у вітрині, — ввічливо попросила Люба.

Продавщиця, зайнята з іншими покупцями, сковзнула по дівчатах байдужим поглядом і мимохідь відповіла:

— Це дорога сумочка, у вас грошей не вистачить.

— Вистачить, — продзвенів срібний Олин голосок. — Ось дивіться: цілих сорок чотири карбованці!

Люди, що стояли навкруги, розсміялися.

— Дайте вже їм сумочку, — сказала літня дама в чорнобурці, — мабуть, для матері новорічний подарунок купують.

І ось, нарешті, мрія в її руках. Оля декілька разів клацнула срібним замочком, гроші, що залишилися від покупки, поклала в гаманчик всередині сумочки і великодушно запропонувала:

— На, Любо, поноси! Ніби ти — поважна дама, а я твоя хатня робітниця і ти мене весь час лаєш...

Дівчатка, не кваплячись, вийшли на вулицю. І хоча ранні сутінки вже обгортали і розмальовані сріблом дерева, і бронзового Адама Міцкевича в сніговій шапці, додому йти ще не хотілося. Надто багато цікавого було навкруги. Дівчатка постояли біля ялинки, яку встановлювали робітники на проспекті імені Леніна, потім забрели в книжковий магазин.

Скільки книг! Казки, пригоди, вірші Маршака. Дівчатка стояли, ніби заморожені, біля прилавка і розкривали то одну, то другу книгу. Особливо подобались їм казки.

— Давай купимо! — запропонувала Оля. — І мені, і тобі теж.

— Мені ось цю, — швидко вхопила Люба книжки.

— Тьотю, візьміть гроші! — голосно сказала Оля, поважно виймаючи з сумочки карбованці.

Але продавщиці не було.

— Яка неуважна, — розгнівалась Оля, — а ще й книжками торгує. Ось візьмемо і підемо. Буде знати.

— Ходімо, Любо! — Оля бешкетно глянула на подругу.

— Ходімо! Тільки треба тихенько,— шепнула Люба. Вона сховала книжку під пальто і швидко шмигнула за двері.

Посмішка зникла з Олиного обличчя.

— Любко, куди ж ти? — розгублено крикнула Оля і вибігла за нею.

Людський потік виніс дівчаток з магазину, вони опинились на вулиці. У кожної в руках було по книжці з яскравими картинками на обкладинці.

— Підемо в інший магазин,— таємничо запропонувала Люба.— Виходить, так можна багато книжок набрати, на всі канікули читати вистачить. На, візьми свою сумочку, вона мені заважає.

Біля лотка, прикритого прозорою цератою, сивий борода-тий продавець торгував книгами, які тільки-но надійшли в продаж. Тут був пригодницький роман «Наследник из Калькутты». Товста книга в яскравій оранжевій обкладинці з золотом привернула увагу покупців, вони щільним кільцем оточили лоток, зі всіх боків простягали гроші.

Дівчатка протиснулись з другого боку лотка, спокійно взяли по книжечці і пішли. Ніхто не зупинив їх, ніхто не звернув уваги, в кожного була своя пильна справа. Лише довговязий хлопець зневажливо глянув в їх бік і буркнув:

— Ач, вертихвістки! Маленькі, а теж лізуть.

Незабаром в руках у Олі і Люби опинилося ще дві книжки, потім чотири кольорових листівки, і все це без жодних труднощів і зовсім без грошей. Очі дівчат розгорілись.

— Як цікаво! — шепнула Люба.— Я й не знала, що всі вони такі роззяви. Завтра ще підемо. Добре?

Оля кивнула головою.

— Добре, тільки заїдемо ще сюди.

Яка краса! Тут книжки виставлені просто посеред магазину на високих вітринах. Дівчата взяли по одній, і ніхто не бачив. Тепер у них було по чотири книжки.

— Візьмемо ще ось цю,— запропонувала Люба, показуючи на книжку в яскравій коленкорівій обгортці.

— «Китай»,— прочитала Оля.— Цю не треба, вона для дорослих.

— Як це не треба? Дивись, яка гарна, знадобиться.

Дівчатка взяли і ці книги, непомітно озирнулись навколо і пішли до виходу.

Ось тут і трапилось несподіване. В дверях стояла продавщиця в чорному форменому халаті і дивилася на них докір-

ливим поглядом. З вулиці, ховаючи в кишеню смугасту па-
личку, підходив дуже сердитий міліціонер з мокрим від снігу
обличчям. Він міцно взяв школярок за руки, повів. Ось тоді-
то і крикнула Оля: «Люди, рятуйте, люди не віддавайте нас!»

А потім, сидячи в машині, вона непомітно від міліціонера
витягла з синьої сумочки гаманчик з кількома карбованцями
і сховала його в кишеню. Брати з собою сумочку було про-
сто неможливо. Крадькома поцілувала її холоднуватий зам-
шевий бік і обережно заплхала за сидіння машини. «Прощай,
сумочко, прощай, мріє, ніколи вже в Олі такої не буде!»

* * *

Плутано, крізь сльози і схлипування дівчатка розповідають
історію свого падіння суворій гарній жінці в кітелі з золотими
лейтенантськими погонами. А в дзеркалі навпроти видно їх
червоні розгублені обличчя, видно міліціонера, який, знявши
шапку, крокує по кімнаті, і робітника в спецівці, що все ще
сидить тут, й інших людей.

Спочатку дівчатка брехали, викручувались, вигадували
собі імена й прізвища та адреси будинків, невірні назвали
школу, в якій вчать. Але Наталя Дмитрівна подзвонила в
школу і тут же викрила їх.

Сповідь першою почала Люба. Вона розповіла все: і як
Оля затягнула її на Учительську вулицю, і як взяли вони ли-
сти з клітки на букву «З», і як Оля вкрала у мами п'ять
карбованців на синю сумочку, і, нарешті, як навчила її красти
книжки.

Оля мовчала. Вона не виправдовувалась, тільки з якимсь
подивом і гіркотою дивилася на подругу. Так, справді, у всьо-
му винна вона, Оля...

— Ну, все ясно, — сказала нарешті Наталя Дмитрівна,
звертаючись до міліціонера. — Ідіть, товаришу Демчук, за
батьками. Ви знаєте вулицю, де вони живуть?

Демчук розгублено посміхнувся.

— Та я, Наталіє Дмитрівно, з того хвилювання і вулиці
всі забув. Думав, зовсім народ мене пошматує, коли та чор-
нявенька почала на допомогу кликати. А потім їдемо в ма-
шині, вона обнімає мене, проситься. Каже: «Товаришу міліці-
онер, миленький, не везіть нас в ту кімнату дитячу, відпустіть.
Ви знаєте, яка в нас мама сувора». А на перевірку, виходить,
мама хороша, а дочки погані. Ну, добре, пішов я.

Демчук одяг шапку, заховавши під неї непокірного чуба. Робітник також підвівся, підійшов до Демчука і, поклавши йому на плече свою важку долоню, сказав:

— Ти вже прости мене, брате. Погарячився я, облаяв тебе. А даремно.

Робітник вийшов, не глянувши більше на дівчат. За ним розійшлися і інші. В кімнаті залишились тільки Наталя Дмитрівна і дві дівчинки напроти великого дзеркала. Вони дивилися в нього, як в свою власну совість.

Наталя Дмитрівна втомлено схилила голову на руки і замислилась. Який довгий і який важкий день був у неї сьогодні!

...Вранці привели маленького Богдана. Він кричав на всю силу своїх легенів, від страху не міг вимовити жодного путнього слова, тільки повторював без кінця:

— Ой, мене мама загубила!

Однак, побачивши іграшки, він замовк, боком підійшов до столика і тицьнув пальцем в плюшеву мордочку сірого зайця. Його залите слізьми личко розпливлося в посмішці. Через декілька хвилин він вже спокійно і жваво розповідав про все, що з ним сталося. Вони з мамою приїхали поїздом до міста, щоб купити йому, Богданкові, нові чобітки з залізними підківками. Тільки мама пішла спочатку на базар, щоб продати молоко та сметану, і там він загубився, побіг дивитись, як дядько на колгоспній машині каченят продає. Загубився і почав кричати, а дядя міліціонер взяв його за руку і привіз сюди.

— Виходить, не мама тебе загубила, а ти сам утік? — перепитала Наталя Дмитрівна.

— Сам, — підтвердив Богдан і соромливо відвернувся вбік.

Через півгодини в дитячу кімнату прибігла Богданова мати, також голосно плачучи. Побачивши сина цілим і здоровим, вона схопила його в обійми і заплакала ще дужче.

Наталя Дмитрівна, намагаючись надати своєму обличчю суворості, сказала:

— Треба ліпше пильнувати дитину, громадянко! Забирайте хлопчика і розпишіться ось тут.

— Як це розписуватись? — насторожилась колгоспниця, зразу переставши плакати.

— Ну, розпишіться, що одержали хлопчика.

— Не буду я розписуватися. Це моя дитина, ось хоч його самого спитайте.

Тут вже завідувача дитячою кімнатою не витримала і розсміялася.

— Звичайно, ваша дитина. Але, коли мені сюди міліціонер привів вашого Богдана, я записала, що прийняла його. То тепер треба записати, що я його у власні руки матері віддаю.

Витерши сльози, мати з сином пішла купувати чоботи з залізними підківками. А до дитячої кімнати ішли вже нові відвідувачі. Високий мужчина в пальті з каракулевим коміром і в такій же шапці розчинив двері і пропустив поперед себе молоду жінку у великій картатій хустці, якою вона дбайливо прикривала немовля.

— Добрий день! — сказав відвідувач у каракулевій шапці. — Ось тут жінка хоче дитину кинути, але не знає куди, то я до вас її привів.

На миловидному обличчі жінки відбилосся велике хвилювання.

— Ой, та вони не зрозуміли мене, — поквапно заговорила вона, притискаючи до себе дитину. — Не кидати я її хочу. Ось гляньте, у мене і папірець є з сільради. — Вона витягла з кишені ватника зім'ятий папірець і простягла його Наталі Дмитрівні. Це було відношення від сільської Ради, в якому говорилося, що у колгоспниці Марії такої-то склалася нелегкі сімейні обставини, і тому сільрада просить тимчасово влаштувати її дитину в яку-небудь дитячу установу.

— Що за біда трапилася у вас, Марійко? — Наталя Дмитрівна лагідно поглянула на відвідувачку.

— Даруйте, я дуже кваплюся, — мужчина одяг каракулеву шапку і з гідністю вийшов, переконаний у тому, що дитина буде влаштована в надійному місці.

Жінка сердито глянула йому вслід і ще раз повторила:

— Не вірте цьому чоловікові, я свою дитину ніколи не кину. Подивіться, який хлопчик гарний. Мені в сільраді порадили віддати його тимчасово в місто на виховання в Будинок дитини.

І Марійка розповіла про своє нещастя. Чоловік її, п'яниця і гуляка, не захотів працювати в колгоспі, подався в місто. В сім'ю не повернувся. А в Марійки чотирирічна дочка і тепер ось Івасик народився. В колгоспі її поставили дояркою на фермі, а дитину куди подіти? Голова правління обіцяє дитячі ясла в селі збудувати, але поки що їх нема.

Наталя Дмитрівна зняла телефонну трубку, набрала но-

мер міського відділу охорони здоров'я і коротко виклала за-
відуючому Марійчину історію.

— Звертайтеся безпосередньо в Будинок дитини,— почула
відповідь.

Подзвонила в Будинок дитини.

— А довідки у неї є? — перш за все поцікавились звідти.

— Є відношення з сілради.

— Ні, інші довідки, з дитячої консультації. Довідка, що
в хаті нема інфекційних захворювань, аналіз крові, довідка
про те, що в дитини нема глистів...

— Подождіть, подождіть, — перебила Наталя Дмитрівна
свою співбесідницю.— Дитині лише три місяці.

— Це не має значення. Нехай привезе з собою всі аналізи
і довідки, тоді подивимось.

— Марійко, довідки є у тебе? — спитала Наталя Дмитрів-
на, прикривши рукою телефонну трубку. — Говорять, треба
їхати за довідками.

— Ой, що вони кажуть, — заблагала Марійка. — Івасик
мій замучився зовсім, і дочка одна в хаті, а корову догляну-
ти я сусідку христом-богом просила.

Знову дзвінки в міський відділ охорони здоров'я. На очах
у Марійки вже набігли сльози.

Наталя Дмитрівна роздратовано кинула трубку на теле-
фон і рішуче стукнула долонею об стіл.

— Все! Давай, Марійко, сюди твого Івасика, а сама їдь
додому. Довіряєш мені сина? Ну ось, до побачення. Все буде
гаразд. Через тиждень навідаєшся.

Наталя Дмитрівна викликала міліцейську машину, синю
з яскраво-червоним ободом. Івасика загорнула в атласну ков-
дру — така зберігається в дитячій кімнаті на всякий випа-
док — і поїхала в Будинок дитини.

Завідуюча зустріла її обурливим вигуком:

— Я ж казала — без довідок не прийму. Везіть дитину на-
зад, до матері.

— А це підкидьок, — спокійно відповіла Наталя Дмитрів-
на.— Що я можу зробити? Мати кинула його і зникла в неві-
домому напрямку. Підкидька ви зобов'язані прийняти.

І вона поклала дитину просто на стіл завідуючої. Івасик,
який мирно спав досі, заговтузився в своїх пелюшках, писк-
нув спочатку тихенько, потім голосніше і закричав діловито
і вимогливо.

— Оформляйте ж швидше,— наступала Наталя Дмитрівна,— бачите, дитина голодна. Зараз не час сперечатися.

Вся червона від гніву, завідувача переклала дитину зі столу на кушетку, відкрила ріжок ковдри, зазирнула всередину на непрошеного гостя. Івасик замовк і посміхнувся на весь свій беззубий рот.

Гнівний вираз зник з обличчя завідувачої.

— Чудова дитина! — констатувала вона і вже зовсім несердитим голосом крикнула: — Софіє, неси білизну, приймай нового мешканця!

Жінки глянули в очі одна одній і... розсміялися. Виходячи, Наталя Дмитрівна ніби мимохіть кинула.

— Мати цього підкидька через тиждень, мабуть, приїде сина провідати. То ви її вже не дуже тут розпикайте.

...Потім, коли повернулася на свою вахту, в дитячу кімнату приходив Мирон, один з її давніх «клієнтів». Він завдав у свій час чимало клопоту і їй, і оперуповноваженому міліції, і своїм батькам. Спекулював в кіно квитками, вкрав у батька п'ятдесят карбованців і напився, потім пограбував продуктивний ларьок і втік з дому. Його зняли з поїзда десь під Києвом, привезли назад, судили. Недавно він повернувся додому з виправно-трудової колонії. Всі дурощі з нього як рукою зняло. Почав Мирон ходити в вечірню школу, а вдень працює разом з батьком у шевській майстерні.

— Чого тобі, Мироне? — поцікавилась Наталя Дмитрівна.— Знов що-небудь скоїв?

— Що ви, тьотю, та я тепер навіть курити кинув,— відповів Мирон ламким басом.— Я до вас ось за чим прийшов: хочу на токаря вивчитися, допоможіть учнем на завод поступити. Вас послухають.

І Наталя Дмитрівна знов дзвонила у відділи кадрів і директорам заводів, поки не добилася згоди одного з них зразу ж після нового року прийняти Мирона в цех...

А тепер ось ці дівчата, що крали книги. Яке хороше в Олі обличчя! А ця, Люба,— більш відверта. А втім, яка ж це відвертість, якщо вона всю провину на подругу звалила...

— Мамо! — дзвінкий і знайомий голос вивів Наталю Дмитрівну з задуми.— Я вже поковзався, тепер підемо з дідом уроки вчити.— В двері влетів, як вітерець, наймолодший синок Наталі Дмитрівни в коротенькому пальті наопашки і на ковзанах.

— Добре, синку, йдіть додому, нехай дідусь кашу розігріє, молоко є. Вечеряйте.

— А ти хіба ще не скоро прийдеш? Адже ніч уже, — незадоволено спитав син.

— Ні, синочку, ще не скоро. Бачиш, у мене відвідувачі, — і вона кивнула головою в бік Олі й Люби.

Дівчатка не обернулись, але вони добре бачили в дзеркалі цього веселого, безтурботного хлопчика, в якого мама — лейтенант міліції з золотими погонами на плечах. Гіркі заздрощі пройняли Олю. Добре йому, поковзався собі, і тепер дід буде його годувати. А вони? Такий тягар навис над ними обома.

Оля схилила голову на груди. Звичайно, мама буде бити. А батько, той пальцем не торкне. Прийде з роботи, сяде втомлений на стілець і буде дивитися на неї з таким докором і боєм, що, мабуть, буде гірше за всяке биття.

Знову відчинилися двері, і в дзеркалі відбилися бліді, схвильовані обличчя матерів. Кожна з них кинулася до своєї дочки.

Міліціонер козирнув:

— Ваше завдання виконано. Приставив обох. Спочатку не хотіли йти, не вірили. Тепер нехай самі переконуються. Дозвольте йти?

— Так, ідіть, товаришу Демчук, пізно вже. Дякую вам! — кивнула Наталя Дмитрівна на прощання.

І знов почалася довга розмова із слізьми, з схлипуваннями, новими подробицями про ці останні злосчасні дні.

— Ви зробили велику помилку, діти, — серйозно сказала Наталя Дмитрівна. — Але ви самі її й виправите. Завтра я чекаю вас разом з мамами о четвертій годині дня.

Матері й дочки пішли розгублені, схвильовані, заплакані. Але яке щастя, що найшлась добра рука, яка вчасно зупинила цих, власне хороших, дітей на краю провалля!

Наталя Дмитрівна втомлено потерла лоба рукою. Вже одинадцять. Її робочий день закінчився дві години тому. Але що її тривожить? Щось вона забула ще зробити. Ага, листи! Адже їх треба повернути. Скоро свято — Новий рік. Їх чекають, мабуть. Завтра вона питає про долю цих листів у Люби і Олі.

...Завтра Новий рік. Густі людські потоки пливуть містом. Люди несуть ялинки, чіпляючи прохожих пахучими гілками, але за це ніхто не ображається.

На перехресті, біля площі Міцкевича, стоїть на своєму

посту регулювальник Демчук і пропускає повз себе автома-
шини. Сьогодні він не витягає свого свистка і не сюрчить
пронизливо порушникам. Куди там, люди спішать! Може,
в кого ще ялинка не прикрашена, може, пиріг допікається в
духовці, може, ще не випрасуваний святковий одяг... На про-
спекті імені Леніна вже горить різнокольоровими вогнями ви-
сочезна ялинка. Вже став на свою вахту дід-Мороз в голубім
кожусі. А ракета? Ракета почне свій рух рівно о дванадцятій
годині за московським часом і помчить навколо ялинки, про-
стягши свій вогняний хвіст.

Та ось серед цього святкового метушливого натовпу, не
звертаючи уваги ні на виблискуючу вогнями ялинку, ні на
прикрашені вітрини магазинів, пройшла невелика група лю-
дей: дві дівчинки з кам'яними обличчями, дві суворі і мов-
чазні мами та інспектор дитячої кімнати міліції Наталя Дми-
трівна Запрягаєва. В руках у дівчаток пакунки вкрадених
книжок.

— Ось тут ми взяли «Казки»,— показала Оля на книжко-
вий магазин пасажу «Дитячий світ».

Зупинилися біля прилавка.

— Почекайте хвилинку,— сказала Наталя Дмитрівна,—
зараз я запрошу завідуючого магазином.

Вона повернулася у супроводі чоловіка в сірому костюмі.
Він докірливо глянув на дітей, що притулилися до стіни, і по-
кликав продавщицю.

— Ну, що ж ви, ходіть,— торкнула дівчат за плечі Наталя
Дмитрівна.

Першою підійшла Оля, ступила крок назустріч молодень-
кій продавщиці, наче кинулась в крижану воду.

— Тьотю, я вчора вкрала у вас цю книжку. Пробачте
мені. Більше так ніколи не буду. Ніколи! — Вона глянула про-
сто в обличчя дівчині. Широко відкриті очі, опущені щіточкою
вій, тонули в сльозах.

Продавщиця нерішуче взяла книжку, хотіла щось сказати,
але раптом відчула, що до її горла підступив клубок. Відвер-
нулася і мовчки поклала книжку на прилавок.

Оля рішуче підійшла до завідуючого і повторила:

— Пробачте мені, дядю!

Завідуючий докірливо похитав головою.

— Ось бачиш, як воно виходить. А ми могли б продав-
щицю з роботи зняти за нестачу.

Люба дивилася вниз і говорила тихо, ледве ворущачи

пухкими тремтячими губами. Щічки її палали від сорому. Навколо школярок вже зібрався натовп цікавих. Якась жаліслива тітка не витримала і охнула.

— Та що ви дітей мучите! А крадіжки ж — на копійку.

— Відійдіть, громадяни! — тихо сказала Наталя Дмитрівна. — Справа не в копійках, справа в долі дітей. Бачите, їх матері зрозуміли це.

Потім були у старого лоточника, подібного до діда-Мороза, а ще пізніше — в двадцятому магазині. В руках дівчаток не залишилося жодної книжки, і наче тягар спав з душі.

— Тепер нехай мамі йдуть додому, а мені з вами треба вирішити ще одне питання. — Наталя Дмитрівна кивнула головою стурбованим жінкам і повела Любу і Олю з собою. І знову вони сиділи в яскраво освітленій дитячій кімнаті напроти великого дзеркала.

— Де листи? — спитала Наталя Дмитрівна. — Кому вони були адресовані? Адже їх чекають, їх треба повернути.

Очі Олі вперше за ці два важкі дні радісно заблищали.

— Ось він, я вже приготувала, — і вона з готовністю витягла з кишені зім'ятий, старанно заклеєний конверт. — Я сьогодні сама хотіла йти до тітки Марії, покласти листа в кліточку.

— Ти вірно вирішила, Олю. Розумниця. А другий лист де? Любо, адже він був у тебе?

— Я... Мені... — Люба стражденно наморщила лоба. — Він був такий... любовний. Я порвала його.

— Порвала? Кому ж він був адресований? Про що там було написано? Згадай, Любо.

Дівчинка ще більше нахмурила лоб, подивилася на стелю, на стіни, силкуючись згадати.

— Буксують машини... Ще про дорогу щось і про школу... Ні, не можу згадати.

— Я згадаю, — вигукнула Оля, — ось подождіть... Зараз... — Вона прикрила очі темною щіточкою вій.

Уявила спочатку сніжинки, що літали під ліхтарем, потім Іринку, яка сидить за піаніно і грає її улюблену музику «Танок маленьких лебедів», повільно і тихо заговорила:

— Мій Іванку, мій сонячний! Коли б ти знав, як буває тихо і сумно в нашій школі, коли закінчуються уроки, діти розбігаються додому і сніг замітає навколо всі стежки. На дорогах буксують машини, і мені здається, що ти далеко, далеко від мене...

Оля говорила, а в кімнаті ніби дзвеніла улюблена музика.

— Але я вірю, Іванку, прийде Новий рік — ти залишиш і вогні, і музику і приїдеш до мене, в нашу тиху школу край села. Приїдеш на першій-ліпшій попутній машині, і тобі не перешкодять ні сніг, ні вітер. Приїжджай, мій Іванку!

— Бачите, що ви накоїли! — вигукнула Наталя Дмитрівна. — Тепер Іванко не одержав листа і не поїхав туди, де його чекають. А завтра — Новий рік. Як його прізвище? — І Наталя Дмитрівна простягнула руку до телефонної трубки.

— Я не знаю, — розгублено сказала Оля.

— І я не знаю, повторила Люба. — Якось на букву «З».

— Все одно, так і подзвонимо, що був лист Іванкові з прізвищем на букву «З», — вирішила Наталя Дмитрівна, розкрила довідник і відшукала номер телефону студентського гуртожитку. — А ви тепер біжіть додому. Біжіть! — повторила зовсім лагідно. — Я знаю, вірю вам, що таке більш ніколи не станеться...

* * *

У гуртожитку була передсвяткова метушня. Хлопці і дівчата готувалися до новорічного балу, який повинен був за годину розпочатися в актовому залі інституту, де вже горіла стобарвними вогнями ялинка, з кутка в куток простяглись гірлянди прапорців і на ниточках гойдалися сніжинки з білої вати.

Тітка Марія давно вже закінчила своє чергування, але все ще не йшла додому. До неї повсякчасно зверталися з проханнями, запитаннями.

— Тітко Маріє, гляньте-но, у мене не кривий галстук?

— Тітко Маріє, як ви думаєте, ці панчохи підійдуть до жовтих туфель?

— Будь ласка, допоможіть, підпрасуйте мені ось тут комірчик.

І вона поправляла галстук, хвалила панчохи, прасувала комірчик, а сама все поглядала на двері в кінці коридора. Чому це Іванко не показується? І штани свої вихідні сьогодні не прасував. Не збирається він чи що на новорічний бал? Всі ці дні він чекав якогось листа. Кожного дня по три рази переглядав пошту в ящикку уже не тільки на букву «З», але й у інших клітинках.

Та листа не було.

Спустили коридори гуртожитку. Ось з голосним сміхом побігли по східцях двоє. А Іванко так і не вийшов...

Телефонний дзвінок перервав роздуми тітки Марії.

— Слухаю. Так, гуртожиток. Які листи? Хто, Ольга? Ось я скажу її матері!.. То кажете Іванко на букву «З». Є, є такий. Ой, як добре! Запам'ятаю, запам'ятаю. Говоріть...

Обличчя тітки Марії прояснішало, і вона, наче пава, попливла коридором, постукала в зачинені двері. Чорнявий хлопець стояв біля вікна без піджака, в пом'ятій сорочці, засунувши руки в кишені. Чорні кучері нависли на очі, і він байдужим поглядом дивився на темне вікно. На вулиці, як завжди під Новий рік, похолоднішало, і мороз намалював на шибках маленьких лебедів, що розіп'яли на склі білі крильця.

— Іванку, тобі лист!

— Де? — хлопець рвучко обернувся.

— Був, був лист... Тільки він загубився. Але я знаю, що в ньому написано. Ось слухай.— На обличчі тітки Марії відбилосся велике напруження. Вона швидко, швидко заморгала віями, намагаючись згадати слова листа.

— Там було написано, Іванку, що ти, як ясне сонечко. І що сумує по тобі її дівоче серце... І що бездоріжжя навкруги, але приїхати все одно можна... Так що ти вже їдь скоріше, дитинко,— закінчила тітка Марія діловитим тоном.

Іванко спочатку дивився на неї ошелешеним поглядом, потім схопив із стільця піджак і закружляв по кімнаті, одягаючи шапку, куртку, рукавиці. Маленькі крижані лебеді на віконних шибках раптом ожили, змахнули білими крильцями і закружляли у веселому танку.

Швидко вибіг.

— Іванку, ти що, навіжений? Застебнись, застудишся! Зупинився, зробив крок назад, поцілував жінці руку.

— Дякую, тітко Маріє!

...Листоноша поспішав рознести останню передноворічну пошту. Залишився ще один лист у студентський гуртожиток на Учительській вулиці. Якби листоноша знав, що це й є дурний Любин лист, він не трудив би свої ноги, не квапився б вручати його адресатові.

А втім адресат і так не одержить його сьогодні. Широко розставивши ноги, він стоїть в кузові вантажної машини і летить назустріч вітрові, назустріч ночі. Повторює вголос слова з листа коханої, а в вухах дзвенить, невідомо звідки виринувши, знайома музика з «Лебединого озера».

КВІТЧАСТИЙ ТЮЛЬ

Герой цієї невигаданої історії — студентка. Живе вона у Львові по вулиці Видовій, вчиться на четвертому курсі енергетичного факультету політехнічного інституту. Друзі звуть її просто і ласкаво Майєю, для сусідів вона — Майя Йосипівна, а в Залізничному райвідділі міліції, в яке інколи тепер заходить, до неї звертаються з пошаною: «Товаришко Широка!»

Нічим особливо не відрізняється Майя від своїх подруг. Таких, як вона, — юних, струнких, смаглявих дівчат з відкритим, чесним обличчям, — ви зустрінете безліч в цехах заводів, в аудиторіях вузів, в парках. Вона з тих, про кого вже навіть пісню складено:

Бо львів'янки — з вогником дівчата,
В них душа весела і завзята.

І раптом сталося. хтось наче підмінив дівчину. Погас веселий вогник погляду. Майя стала зосередженою. Бувало, задумается, і в очах її, втоплених у далечінь, ви побачите ніби цятку гіркої смутку, тривоги. Здається, ось-ось заблищить сльоза і краплиною болю пропливе по смаглявому обличчі. Але ні, сльоза не з'являється, тільки синя жилка на скроні сіпається раз у раз.

Дівчина владним рухом руки проводить по чолі, ніби струшує раптовий відчай, погане видіння. Вона знову спокійна. Але невідгадане питання у друзів залишається. Що сталося? Хто завдав душевної травми цій завжди життєрадісній, веселій дівчині? Чи ожив у її серці якийсь далекий спогад з воєнного лихоліття, коли вона дитячими очима ще, може, підсвідо-

мо вбирала в себе важкі картини війни? Чи, може, нещасливо закохалось це юне серце? Не соромся хороших почуттів, поділися з подругами своєю таємницею, і легше стане у тебе на серці...

* * *

— Це було, пригадую, якраз перед Жовтневими святами. Без п'ятнадцяти хвилин дев'ята. Я їхала трамваєм. Уявляєте собі, що творилось. Це — година пік. Люди пнуться, продаються, давляться... Чую, хтось ззаду на мене натискає, відштовхує, пробирається на площадку. Пасажири погойдуються — сюди-туди. Відчуваю, той, що протискається вперед, раптом зупиняється біля виходу. Кинула я на нього оком: рудий, тонкобродий, із опухлими очима. Неприємний запах перегару вдарив мені в обличчя.

Посторонилась, наскільки це можливо в таких умовах. Відвернула голову, але чую, що цей тип все налягає і налягає.

«А щоб тобі трясця! — думаю. — Ну і скажу я тобі зараз кілька слів, п'яничка ти непромиваний».

Повертаюсь до нього і... слово честі, серце моє раптом сіпнулось так, наче я тільки-но марафонський біг скінчила. Тік-так, тік-так... «Е, та ти ще й злодій!»

Бачу, п'яниця, ніби у власну, заліз довгими пальцями в торбину старшої жінки і вже витягає гаманець. Раптом зрозумів, що я все це бачу, і, не залишаючи своєї злодійської «роботи», вибалушує на мене свої запухлі очі. Та таку силу ненависті вкладає в свій гадючий погляд, що я аж затремтіла вся.

— Мовчок, суко! — сичить мені в ухо і вже ховає гаманець в свою кишеню.

Кров вдарила мені в голову. Ах ти мерзотнику! Не знаю, звідки взялась у мене ця відвага. Хапаю його за руку і кричу:

— Бабусю, вас обікрали! Оцей громадянин, люди, в неї калитку з торби витягнув.

Не встигла я ще й договорити, а він як шарпнеться. Вирвав руку і страшним ривком до мене. Щось блискуче, гостре засрібилось раптом, майнуло перед моїм обличчям, я тільки очі закрила...

Потім мені розповіли. Коли бандит ось-ось мав різнути

мене бритвою, якийсь мужчина вчасно вхопив його за руку та так здавив її, що вона безвільно впала вниз, пальці розчепірились і випустили лезо.

Я хотіла побачити свого захисника. Встигла тільки кинути оком на високого, чорнявого мужчину, який, цупко тримаючи за плечі злодія, пробивався з ним до виходу. За ним йшла потерпіла.

Я залишилась у трамваї. Пасажири наперебій обговорювали подію, яка тільки що трапилась. Якась бабуся обняла мене і плакала.

— Таж він, донечко моя, погубити тебе міг. Ти без очей залишитись могла.

Мов з кулемета заторохкотіла дебела молодиця, піднявшись з місця, відведеного для інвалідів.

— Я чула, що такий випадок був у Сталіно Зараз по війні. Хуліган тягнув гроші з кишені, а якийсь хлопчина, що стояв поряд, крикнув: «Дядечко, у вас беруть...» І в ту ж хвилину бандит шмагнув фінкою по очах дитині. Не витримав один офіцер. Вийняв пістолета і тут же бандитові капут зробив.

— Катюзі — по заслuzі.

— Все ж — це самоуправство, — почувся тихий голос.

— А очі дитини, це що для вас?..

У розмову встряв старенький пасажир в окулярах.

— А я думаю так: таки краще сидіти тихо. Гроші річ набута, а от очей тобі ніякий лікар не поверне, коли вони витекли...

Я слухала схвильовані балачки, а сама весь час думала, що ось півхвилини тому могло статися непоправне. І ще подумала: добре я зробила чи ні? Повинна була втрутитись, допомогти спіймати злочинця, чи краще було мовчати?

І тоді перед очима виринув образ мого захисника. Не знала, хто він, не встигла йому навіть подякувати.

Виходячи на зупинці, якимось несміливо я запитала своїх супутників, чи хто з них не знає, де працює мій захисник, його прізвище?

— Що ти, донцю, — сказала жінка, яка стояла біля мене. — Адже трамваями тьма народу їздить. Але ти не сумуй, — додала заспокійливо, дивлячись на мене і наче вгадуючи мої думки. — Це тільки гора з горою не сходяться. Ти зустрінеш його, бо це хороша мусить бути людина. Щоб усі такі були. Як він зручно і вміло обеззброїв бандита.

Чи зустріла дівчина свого захисника?

Зустріла. В такий час, коли їй не думала про нього, коли йшла і діяла лише за покликом свого доброго серця, виконуючи обов'язок чесного радянського громадянина.

Як же було це?

Падав сніг. Лапатий, мокрий, грудневий. Було тридцятье число місяця. Чи треба говорити, де в такий день у хвилини, вільні від праці й навчання, знаходяться жінки, дівчата. Звичайно, в магазинах, на базарах, всюди, де метушиться радісно схвильована юрба. Адже завтра треба буде зустрічати Новий рік!

Майя зараз же після лекції зробила довгий маршрут по місту. Побувавши в магазинах центру, вона вийшла на широку стрічку гомінкої вулиці Городецької.

Згадала. Десь тут є магазин, в який надійшов тюль. Ліда говорила, що прибуло близько десяти різних взірців. А Ліда — спеціаліст у цій справі.

Ось і магазин. Але ж народу! Що ж, коли хочеш причепурити кімнату, ставай в чергу. Продавці видно, умілі дівчата, все горить у них в руках, торгівля йде жваво.

Майя вже біля прилавка. Можна досхочу любоватися візерунками тканин, райдугою фарб, квітів.

— Скільки ж це мені треба? — прикидає ще раз в думці, хоч уже давно все підраховано.

Руки жінок тягнуться до шовків, плюшів, тюлів, бавовняних тканин. Між ними тонкі пальці Майї.

Дивно, чому це ось у тієї товстої жінки в рожевій хустині, що безцеремонно порушує порядок черги, так тремтять руки? Кілька разів вона вже перекинула рулони матерії, розгортала тюль. І чому це в неї злодійкувато бігають по людських обличчях очі? Власне, по обличчях, а не по тканинах.

Біля товстої жінки, вік якої важко визначити, крутиться хлопчина. Йому років вісім-дев'ять. Учнівський кашкет насунений на чоло, і тому очей хлопця не видно. А Майї хотілося б знати, чи і в малого такі ж неприємні очі як у матері. І чого це в такий день жінка взяла дитину з собою на покупки! Сидіти б хлопчикові зараз у теплій хаті й готуватися до ялинки. Та чи є в нього ялинка?

Мати одягнена добре, хоч і без смаку. Але хлопець, видно, занедбаний. Руки шкарубкі, під нігтями бруд. Краєчок коміра пальта розірваний. Ех, мати, мати...

Рука жінки знову перегортає рулон. Знизу на матір зиркає син. Тепер можна добре побачити його очі. Ні, в них нічого немає від материнських. Його очі спокійні, голубі, тільки трішки сумні, погаслі. Наче хто хмарку кинув на голубизну неба у погідний, сонячний день.

— Мамо, — тихо говорить хлопчик, — підемо, мамо!

Жінка різко відштовхує малого. В неї сердитий, незадоволений вигляд. З презирством дивиться на вибраний ґатунок тюлю.

— Відріжте три метри, — говорить до продавця, впритул схиляючись над прилавком.

— Це решта відрізу. Чотири метри. Візьмете? — питає молоденька продавщиця.

— Мені не треба чотири, мені дати три, — твердить своє жінка.

— Почекайте хвилину, може, я знайду лишок такого самого...

Поки продавщиця перекидає під прилавком відрізи, Майя остаточно вирішує, який вірець їй взяти... Ніколи б вона не повісила у себе фіранок з квітчастого тюлю, якого зажадала ця несимпатична жінка з хлопчиком із сумними очима.

Цікаво, куди це вже подівся малий? Як під землю провалився.

Продавець кинув на прилавок тоненький звій матерії. Переміряв.

— Тут два метри з половиною.

Жінка підвищила голос, наполягаючи на своєму:

— Мені не треба два з половиною, мені треба три!

— Не можу я залишити один метр. Беріть інший ґатунок.

— Мені не потрібний інший, мені подобається цей. Нема цього — обійдусь без ніякого. Нічого ніколи у вас нема.

Жінка посунулася по прилавку вперед, і на її місце підійшла Майя. Відкрила уста і тут же зачудувалася: тюлю в лапаті квіти на прилавку не було. Тільки-но бачила на власні очі, і, дивись, — нема. Зніяковіло запитала:

— Тут був такий — в лапаті квіти. Ви відміряли п'ять метрів одній дівчині. Ось перед тією жінкою в хустині.

Продавщиця перекинула сувої тюлю. Підійшла її подруга. Здивовано переглянулися.

— Лише одному чи двом покупцям відпустила. Метрів з двадцять ще було.

Заметушилися люди, з'юрмилися жінки біля прилавка. Повернулася їй товста жінка в рожевій хустині.

— Стягнули, іроди, не інакше як стягнули, — сказала голосно, мало що не лягаючи на прилавок. — Крутиться тут між людей всяка шпана. Знаю їх. Я в кіоску працюю, то часом серед білого дня з-під рук потягнуть.

— Але ж тут нікого не було, — розводячи руки, бідкалася продавщиця.

Майя вже не думала про покупку. Вона не могла надивуватися, як це так з-перед її очей зник сувій матерії. Це мусила зробити тільки та, товстелезна жінка. Вона відразу справила неприємне враження: злодійкуваті очі, тремтіння рук. Але ж як, коли? Невже ж хлопчик причетний до крадіжки. Він так несподівано зник.

Жінка в хустці невгамовувалась. Вона вже встигла розповісти нову пригоду з крадіжкою хутра в універмазі. Біля неї зібралися охочі теревенити; кивали головами, прицмокували язиками. А продавщиці все ще шукали між сувоями тканин пропажу.

Майя пильно стежила за оповідачкою, наче хотіла її просвердлити наскрізь, заглянути в душу. Це помітила жінка.

— Ти що очі на мене витріщила? — сказала грубувато, — може, гадаєш, це моя справа? На, подивись...

Жінка, регочучись, розіп'яла пальто.

Кров вдарила в голову Майї. Від такої всього можна сподіватися. Прожогом кинулась до дверей. Холодний вітер освіжив скроні дівчини. Глибоко зітхнула. Оце тобі нове знайомство з злодійською професією. Спритно зроблено. Видно, ця товстолеза — добрий фахівець своєї справи. Та й синочок — чоботу пара.

В тому, що вкрали тюль жінка з сином, Майя не сумнівалась. Треба будь-що розшукати хлопчика. Подумати тільки — мати виховує сина злодієм.

Як і сподівалася, Майя побачила хлопчика недалеко від магазину, біля входу до приміщення міських залізничних кас. Він насторожено вдивлявся у передвечірні сутінки, що їх поглиблювали лапатий сніг в перемішку з дощем. Було помітно, що хлопець щось ховає під своїм тендітним пальтом.

«Ось воно що, — сумно подумала дівчина, — такий малий,

а вже умудрився стягнути з прилавка сувій тюлю! Видно, не вперше!»

Майї стало шкода хлопчину. До сьогодні не уявляла навіть собі, що в нашій країні, на сорок другому році радянського життя, може мати місце дитяча злочинність.

«Все ота відьма. Немає сумніву, що це вона примушує хлопця красти. Від таких матерів слід відбирати дітей!»

Почуття обурення додало дівчині рішучості, кликало до дії. Вона — комсомолка, їй не байдужа доля хлопчика, честь рідного міста.

Непомітно підступила до хлопця і одним рухом руки виврвала з-під його пальта чималий сувій тканини. Хлопець не встиг навіть уст відкрити, як його здобич — тонкий, прозорий тюль в лапаті квіти — опинилася в сумці дівчини. Малий тільки боляче скривився і хотів утікати.

Та рука Майї була цупка — спортсменка ж!

— Зараз віднесеш украдене до магазину, а тоді підемо до тебе на квартиру. Як тобі не соромно красти!

— Це не я, це мама, — боронився хлопець, витираючи рукавом очі й носа. — Я тільки підхопив, коли вона зсунула з прилавка на землю...

Ще раз шморгнувши носом, хлопець відчайдушно схопив дівчину за руку:

— Пані, віддайте матерію, я вас дуже прошу, бо мене мама вб'є, коли я не принесу додому. Вона дуже сердита і б'є мене куди попало, коли я не хочу їй допомагати або попа-
— дуся.

Знову жаль заволодів душею Майї.

— Вона більше тебе не битиме, от побачиш, — сказала тепло, поправляючи на ньому відкинутий комір пальта. — А тепер пішли. Як тебе звати?

— Юрко, а прізвище мама наказувала нікому не говорити, — відповів серйозно.

— Вчишся?

— У другому класі.

— Ти піонер?

— Ні...

Майя посміхнулася, веселіше глянула на прохожих.

І раптом вжахнулася. На неї, як чорна хмара, сунула мати Юрка. Поганий вогник світився в очах цієї дебелої жінки. Одну мить щось вирішувала жінка і нараз вся побагро-

віла. Кинулась вперед, наче лютій хижак, до дівчини, вхопила її за комір пальта, притягнула до себе.

— Так ось що виходить, панунцю моя! У магазині з себе ягнятко вдаєш, на людей чесних вказуєш, а насправді злодіємством займаєшся. Люди, дивіться, я її впіймала на гарячому: вона в магазині тюль украла! — жінка вирвала сумку Майї і показувала знахідку численним прохожим, що зупинялися на її лемент. — А ти, шмаркачу, марш звідси! — нагородила сина нелегким штовханцем у спину.

Хлопчина зник.

Все це трапилось так несподівано, що Майя не встигла і слова промовити на свій захист. Тільки до очей наплинули гіркі сльози, і вона заридала, болісно схлипуючи, заслонивши рукою обличчя.

Юрба росла. Жінка кричала все голосніше. Озвалися й інші прохожі.

Нарешті Майя опритомніла.

— Це неправда. Клянусь. Це вона сама, — невміло захищалася дівчина, але ніхто не виявляв до неї співчуття, ніхто не підтримав її. Зрозуміла — всі факти проти неї.

З'явилося два дружинники. Ставши обабіч Майї, суворо наказали:

— Доведеться піти у відділення. Там розберуться.

Майя не пручалась, не виправдовувалась. Важким кроком пішла з дружинниками, їй здавалося, що проходить до рогу до стовпа ганьби.

О, іронія долі! Півгодини тому вона сміливо і чесно всім дивилась в очі, стала на захист громадського майна, боролася за душу маленького злочинця, а зараз посміються в міліції з її правдивої розповіді, скажуть: «Ось вам ще одна вигадана історія злодійської хитрості». Прощай комсомол, інститут, чесне ім'я. І ти, Юрку. Не швидко тобі вирватися з багна, в яке втягнула тебе твоя рідна мати.

Нова хвиля гнітючого болю розлилася в серці Майї Широкої.

Але коли вона увійшла до кабінету оперуповноваженого міліції, з-за столу підвівся — хто б ви думали? — високий, стрункий чоловік з чорним хвилястим волоссям і вольовим обличчям.

Майя впізнала свого захисника в трамвайній пригоді.

Що було далі? Все закінчилося так, як це придумав би в своїй повісті письменник. Товста жінка в хустині — Ольга Топчак — виявилася справжньою злодійкою. Вона ніде не працювала і з допомогою двох своїх дітей займалася крадіжками по магазинах.

Її було позбавлено волі строком на два роки.

Дев'ятирічний Юрко живе в школі-інтернаті, перейшов до третього класу. В день його народження Майя подарувала йому книгу Макаренка. Перегорнувши кілька перших сторінок, він зашарівся і при всіх розплакався.

А наша Майя Широка вчиться на передостанньому курсі інституту, але дороги у відділення міліції Залізничного району не забуває. Тут про неї говорять як про вдумливого і здібного дружинника. Вона знову життєрадісна, весела. Часто заходить до свого захисника — начальника відділу Григорія Єлізаровича Сача. Багато цікавих і заплутаних справ розв'язав лейтенант, чимало знешкодив злочинців, врятував майна державі.

Але... це вже тема іншої невигаданої історії.

НЕ ХОЧУ ДОДОМУ!..

Якось у грудні я захворіла ангіною, і довелося лягти в лікарню. В палаті номер п'ять, у яку мене поклали, я застала хлопчика років шести. Чергова медсестра, молода дівчина в сліпучо-білому халаті, сказала, що його звати Вітею і що вже два тижні минуло відтоді, як він виписаний з лікарні, але мати чомусь не хоче забирати малого. Вже й ходили до неї і записки залишали, та все даремно.

Була шоста година ранку. Вітя ще спав. А коли медсестра заклала йому під пахву термометр — прокинувся.

— Тепер з тобою буде тьотя тут, — сказала чергова.

На другий день мені стало легше, і я могла говорити з своїм сусідом.

— Скучаєш за домом, Вітику?

Малий знизав плечима. І я не могла зрозуміти, що значить цей рух. Легенько поклала руку на його худі плечики в смугастій піжамі, а він підвів чорноволосу голівку й всміхнувся тією посмішкою, яку діти дарують тільки матері.

Не сказавши ні слова, хлопчик зібрав з тумбочки свій посуд з-під обіду і вийшов з палати. За кілька хвилин з'явився знову, сів на ліжко і почав гортати книжку з малюнками.

— А коли я ще не хворів, у темному підвалі бачив не таку кішку, як тут намальована. В тієї були дивні очі — то голубі, то зелені, то такі, як лампи. Я її навіть злякався. Аж плакав. То вже давно було — ще коли тато мій не умирав. Він узяв тоді мене на руки, посадив на свої коліна і катав, як на коні. Я перестав плакати.

— Виходить, у тебе лише мама є?

— Коли тато був, я щодня гуляв з дітьми на площадці. А мама тепер замикає мене на цілий день у квартирі.

— Ну то чому ж вона тебе в дитячий садочок не віддала?
— Бо вона на роботу не ходить.
— Навіщо ж тоді замикає тебе на цілий день?
— До знайомих іде.
— Хто ж їсти тобі готує?
— Я сам, — з гордістю заявив Вітя. — Я вже вмію картоплю готувати.

— Бачу, ти господар... Мама, мабуть, хвалить тебе за це?
— Більше б'є, — вимовив ніяковіючи. — Колись була по ногах патином з цвяхами на кінці. Навіть кров текла. Я плакав, і до нас постукала тьотя Таня. Мама не хотіла її впустити. Але тьотя сказала їй, що в міліцію заявить, якщо не впустить... Я боюся мами і хотів би, щоб вона не забирала мене звідси. А знаєте, де ми живемо? На вулиці Веселій, 9.

— Значить, Весела, кажеш?

— Квартира чотирнадцять, — додав Вітя і поскакав на одній нозі до балконних дверей.

— Бачите, скільки тримаюсь без відпочинку? Я однаково довго скачу і на правій і на лівій.

— Бачу, любий...

До палати увійшла няня — невисока й немолода вже жінка. З моєї тумбочки вона взяла посуд і відразу вийшла. За нею слідом пішов і Вітя.

«Невже хлопчик каже правду, — думала я. — Може, дитина фантазує. Необхідно про все довідатись на місці».

Через три дні мене виписали з лікарні. Ополудні я здала сестрі-хазяйці постіль і вийшла з палати. В передпокої на дивані сиділо кілька жінок з інших палат. Тут же біля них гралися Вітя і ще один хлопчик.

— Ви вже відправляєтесь додому, — звернулась до мене одна з них. — Тепер Вітя знову один у палаті залишиться.

— Я прийду до вас влітку, — промовив Вітя, коли ми з ним ішли по коридору до кімнати, куди сестра-хазяйка принесла мою одягу.

— Приходь раніше, навіщо відкладати аж на літо?

— Я хочу з вами сьогодні йти...

— Ні, Вітю, лікарі нікому, крім матері, не віддадуть тебе.

— Я їм скажу сам, і вони віддадуть.

— Не треба хвилюватися. Іди обідай, а я сьогодні ж піду до твоєї мами.

Я погладила малого по голові, пішла в кімнату для переодягання, а Вітя стояв під дверима і плакав.

— Не хочу додому!..

О шістнадцятій годині я вже була на вулиці Веселій. На мій неодноразовий стук ніхто не відізвався. Вже хотіла, було, йти геть, як біля мене зупинився молодий чоловік у короткому пальті, без шалика і без шапки, з буйною шевелюрою. Скидалося на те, що він вискочив на кілька хвилин до міста, а оце тепер повертається назад.

— Ви до кого, любко солоденька? Не заблудилися часом? — схилився над вухом.

— До господині цієї квартири, — відповіла я з поткою злості в голосі.

— Прошу вас, дорогуша, — сказав він, відмикаючи двері.

У мене не було часу на обдумування. Я й незчулася, як опинилась у напівтемному коридорі, а потім на кухні. «Тип», — промайнуло в моїй голові.

— Ельвірочко, приймай гостей, — гукнув «тип», роздягаючись.

З кімнати до кухні увійшла жінка, дуже схожа на Вітю. На вигляд їй можна було дати тридцять років. У червоному, до колін, платті, з чоловічою зачіскою, вона виглядала смішною, втупила в мене сп'янілі, прищулені очі й мовчала. З-за дверей, що вели до кімнати, чулися голоси — кілька чоловічих та один жіночий. На кухні стояв дим від цигарок, пахло горілкою і часником.

— Що — знову сестра милосердя? Надоїли ви мені з своїми записками. Сьомка, де ти видер її? — Ельвіра показала на мене пальцем.

Я зрозуміла, тут немає з ким говорити, але чомусь почала:

— Ваш Вітя давно вже видужав після ангіни...

— Знаємо й без попа, що в неділю свято, гуд бай, дорога, — проспівала Ельвіра і зникла за дверима кімнати.

— Така наша доля, любко, — прошу до виходу, — фамільярно розкланявся Сьомка і показав мені на двері.

Обурення розпирало мені груди. Я вийшла на вулицю. Вітер кидав снігом, бив у вічі. Замість додому, я пішла в інший бік. У мене більше не було сумнівів, що дитина казала правду. Схиливши голову, брела з вулиці на вулицю. Зупинилася біля районного відділення міліції.

Саме з того дня і почалася боротьба за Вітине щастя.

Начальник міліції Микола Іванович Горленко мимо своєї уваги не пропустив ні одного мого слова. Одночасно дещо записав до блокнота. А коли вже я закінчила, він устав

з-за столу, потис мою руку. Високий, статечний, по-батьківському посміхнувся. Сиві скроні надавали цьому чоловікові особливої доброти і принади.

— Спасибі, Ганно Прокопівно, за те, що прийшли. Я радий, що в нас багато таких, як ви, що не проходять мимо неподобств, які трапляються ще в нашому місті. Ну і цей випадок... — він зупинився, ніби підбираючи слова. — Захистити, зберегти щастя дитини — як це благородно, Ганно Прокопівно. Спасибі вам. Займемось цією справою, звернемося за допомогою до сусідів. Побачимо, може, вдасться спільними зусиллями виправити громадянку Ельвіру, довести до розуму. Так відразу ми не можемо — як ви цього вимагаєте — забрати Вітю й віддати до дитячого будинку. Звичайно, якщо ми з вами переконаємось, що Вітину маму не можна перевиховати, повернути її на правильний шлях, тоді через суд доведеться позбавити її прав материнства.

— Не думаю, що вона з таких, які легко можуть стати на путь праведну. А Вітя в неї лише ширма, якою вона захищає себе від роботи, — сказала я.

— Так-то воно, Ганно Прокопівно. Обіцяю вам цією справою зайнятися сам. Про результати повідомлю. Адресу вашу записав.

...Через день я приготувала для Віті лакіток, взяла за руку свого сина-першокласника й відправилася до лікарні. Гостинці передала черговій медсестрі.

— Вітя спить після обіду, — заявила вона.

— Як підніметься — скажете: тьотя Ганна передала. Удвох з сином ми поволі спускалися з другого поверху. При виході я аж остовпіла, коли побачила, що нам назустріч мчиться Ельвіра. В теплій куртці і хутряній шапці, вона навіть виглядала набагато кращою, ніж тоді, коли я її бачила вперше. «Видно, вже з міліції були в неї», — подумала я.

...Протягом багатьох днів я не переставала думати про Вітю, — чи то дома, чи на роботі (на склозаводі працюю сортувальницею), — і все чекала звістки від Миколи Івановича Горленка. Лише через три місяці одержала від нього листа, в якому він повідомляв, що Вітя вже в дитячому будинку в місті Б., і просив, щоб яось відвідала малого.

Це був один з найрадісніших днів у моєму житті. Щастя дитини врятоване, і в цьому маленька частка моїх зусиль.

ТЕБЕ СУДЯТЬ ТОВАРИШІ

Для чого, власне, Івану Шикову треба було тоді їхати до Києва, він і сам потім не міг як слід пояснити. Та й важко це було зробити. Ніяких справ у нього там не було. Просто знайомий шофер автобуса запропонував:

— Сідай, Іване, прокочу до Києва. Побачиш столицю.

Сказав напівжартома. Іван спочатку так і сприйняв це. І в тон відповів:

— А чого ж, можу проїхатися.

— То поїхали!

«А й справді, чому б не поїхати?!» — подумав Шиков. Він був майстер на швидкі рішення. Йому подобалося, коли про нього говорили: «Енергійний, рішучий!» Швидкі рішення, йому здавалося, підкріпляли такі характеристики.

І коли товариш запитав: «А на роботі як?», Шиков посміхнувся:

— Ти за мене не турбуйся! Попрацюють без мене.

Про себе подумав: «Маю два вільних дні. На роботу виходити третього травня. Встигну повернутися».

Так і поїхав. Повернувся третього травня. Годинник не вловимо свідчив, що вже на цілу годину запізнився на зміну.

«Йти в парк? Ні, відпочину з дороги. Обійдуться якимось без мене. Замінять кимось. А ні, то в крайньому разі оголосять догану. Переживемо!»

У парк прийшов через шість годин після початку роботи.

— Що з тобою трапилось? — запитав черговий диспетчер.

— Нічого особливого. Був у Києві. По дорозі до Львова машина зіпсувалася. От і затримався.

Він помітив, як здивовано і недоброзичливо подивився на

нього диспетчер. Потім йому здалося, що й всі інші, кому він розповідав і кому не розповідав про свою подорож до Києва, дивилися на нього так само, як і диспетчер.

А через кілька днів директор автобусного парку зажадав від Шикова пояснення. Написав коротке: треба було поїхати в особистих справах до Києва, нікого не попередив, бо мав два вільних дні, а запізнився через непередбачену затримку — зіпсувалася машина. З ким, мовляв, не трапляється.

Версія самому Іванові видавалася дуже вірогідною. І чим частіше повторював її, тим більше починав сам вірити в неї.

Минув тиждень, десять днів. Директор ніяк не реагував. «Клюнуло, — радів Іван, — повірив». Він почав вже забувати про цей випадок.

...Того дня водій Іван Шиков прийшов на роботу зранку. Відігнав перший автобус у гараж для профілактичного огляду. Потім вийшов на подвір'я і задивився в травневе небо. У таку погоду настрій завжди буває добрим. І тут несподівано почув голос начальника гаража.

— Шиков, зайдіть у контору! Прочитайте про себе наказ.

— Який наказ? Про що?

— А з приводу вашого прогулу!

— Надумалися!..

— Краще пізно, ніж ніколи, — в'їдливо пожартував хтось з слюсарів-ремонтників.

Шиков навіть не розпізнав, хто саме це сказав, бо, коли оглянувся, той уже зайшов у гараж.

Іван пішов до контори. Настрій якимось зразу зіпсувався. Йому навіть здалося, що й сонце вже світить не так ясно. Але не такої він був вдачі, щоб довго хвилюватися, псувати собі нерви.

«Так, не вдалося, виходить, відкрутитися від догани. Та нічого. Повисить кілька днів наказ, потім знімуть. Та й догана — не навіки».

Наказ був дуже короткий. Записано: третього травня не вийшов на роботу, зробив прогул. А тому «справу тов. Шикова передати на розгляд товариського суду».

Цього він не чекав.

— Директор у себе? — запитав секретаря.

— У себе. Заходьте.

Директор парку з кимось розмовляв по телефону.

— Так, знаю про це. Автобус справді не вийшов своєчасно на лінію. Хто винен? Шофер, водій Шумак. Випив. Не до-

пустили його до роботи. Поки знайшли заміну, сталося запізнення. Так, так, з'ясуємо докладніше обставини і будемо, безперечно, вживати заходів.

Директор поклав трубку, глибоко зітхнув, потім відсунув убік якийсь папірець, що лежав перед ним, і подивився на Шикова.

— Слухаю вас! — в голосі чулася досада. В думках директор ще продовжував неприємну розмову по телефону, мабуть, з кимось з начальства.

— Я з приводу наказу. Там написано, що...

— Пробачте, я пам'ятаю, що там написано. — Голос директора став несподівано лагідним. — Ви кажіть, що саме вам не подобається в ньому?

— Я ж вам писав пояснення. Там вказав причини, як трапився прогул. Коли ви вважаєте, що я все-таки винний, то дайте мені догану. Але ж при чому тут товариський суд?!

— А-а, ось воно в чому справа! Так, я особисто вважав вас винним. Але, можливо, і помиляюсь. — Тепер вже директор говорив не тільки дуже лагідно, а навіть якось весело. — Отож і вирішив я порадитись з вашими товаришами. Нехай вони скажуть — винні ви чи ні, а заодно вже підкажуть, яке покарання обрати, якщо буде доведена провина.

Іван почав крутити в руках кашкета.

Директор продовжував:

— От ви чули розмову по телефону? Зрозуміли, в чому справа? Так от скажіть: що треба робити з Шумаком? — Тепер директор говорив вже зовсім спокійно, ніби й справді без нього, Шикова, без його поради він не може вирішити цього питання. — Я гадаю, що і на цей раз передамо справу до товариського суду.

Іван висунув останній аргумент:

— Але ж у мене — перше серйозне порушення.

— Знаю. Та ніхто ж не починає зразу з другого чи третього. Це відомо і вашим товаришам, які обговорюватимуть ваш вчинок.

У гараж Шиков прийшов сумний. До кінця роботи вже не міг не думати про суд. І коли йшов додому, також думав лише про це. Десь в глибині душі відчував, що провина за ним є. Але стільки вже раз за цей час він говорив товаришам та й самому собі, що нічого особливого не сталося і ставлення до нього надто суворе.

«Не міг догану дати! Спеціально хоче на прилюдну ганьбу

виставити. А що трапалося? Ну, запізнився! Ну, прогуляв шість годин. Так причина була ж. Ні, несправедливо це».

...Оголошення про суд з'явилося днів за чотири до засідання.

У той же день Іван зустрів Миколу Петровича Іванушкіна, голову товариського суду.

— Ви що ж це, спеціально об'яву за стільки днів повісили, щоб ще до суду зганьбити людину, — запитав Шиков.

— Спеціально! — спокійно відповів Іванушкін. — Тільки не для того, щоб ганьбити, а щоб всі працівники знали, щоб прочитати встигли. — Сказав і пішов далі.

...У зал, де мало відбутися засідання товариського суду, Шиков прийшов одним з перших. Він знав, що людей набереться багато, і йому не хотілося йти через весь зал під пильними поглядами. Через деякий час появився і Шумак — його справу також повинні були слухати на сьогоднішньому засіданні, і за оголошенням — першою.

Засідання почалося. Заглибившись у свої думки, Іван не дуже уважно слухав пояснення Шумака, виступи присутніх. Він вловлював окремі фрази: «Треба рішуче боротися з подібними явищами!», «П'яний водій завдає багато лиха людям».

Потім у залі відразу стало шумно. Іван підвів голову і побачив, що члени суду вийшли в сусідню кімнату радитися.

Рішення суду він прослухав насторожено й уважно: «Просити дирекцію понизити Шумака в посаді на три місяці».

Тепер будуть слухати справу його, Шикова. Він оглянувся. Йому здалося, що всі дивляться на нього. Але розпізнати по обличчях, чи осуджують товариші, чи підтримують, було важко.

«Що ж, моя провина менша, ніж Шумака. Буду захищатися. Товариші мене підтримають. Поговорять — і цим обмежаться».

Думки спинив голова суду. Зачитав наказ директора, коротко доповів про суть справи і для пояснення надав слово Шикову.

— Я вже все пояснив, коли писав директоріві, — почав Іван. — Можу, якщо треба, ще раз повторити. — Він був впевнений, що такий легковажно-байдужий тон мусить переконати

всіх у його правоті. — Був у своїх справах у Києві. Через несправність машини приїхав пізніше, ну й на роботу вийшов пізніше. От і все. Таке з кожним може трапитися.

— А кого ви попередили, що їдете до Києва? — запитав хтось з залу.

— Нікого. У мене був вільний від роботи час. Я можу ним розпоряджатись як хочу.

Більше запитань не було.

Першим взяв слово секретар парторганізації парку Гончаров. --

— Товариші! Ми одержуємо багато скарг від пасажирів на нашу роботу. І коли уважно розібратися в цих скаргах, то неважко помітити, що вони часто-густо є результатом порушення дисципліни працівниками парку. Шикова я вважаю недисциплінованим працівником. Але головна біда в тому, що він, судячи з його виступу тут, абсолютно не зрозумів, в чому полягає його провина. Він, бачте, вважає себе абсолютно правим, навіть незаслужено ображеним. А коли людина так оцінює свої вчинки, то у мене, наприклад, нема жодної впевненості в тому, що вона збирається виправитися. Тому я пропоную — якнайсуворіше засудити вчинок Шикова.

Цього вже Іван не чекав. Але тут же — така вдача в нього — став себе заспокоювати: «Залякує. Йому так за обов'язком треба говорити. Неправда, не звільнять! Нема за що!»

— Хто ще хоче висловитись?

— Дозвольте мені.

Шиков оглянувся. Руку підняв шофер рейсового автобуса Большаков. «Це — свій брат», — подумав Шиков і з полегшенням зітхнув. Але те, що Шиков почув від «свого брата», виявилось зовсім несподіваним.

— Шиков негідно поводитьсь тут, на суді. Вважаю, що треба його звільнити з роботи.

Голова суду підняв голову від паперів, які лежали на столі, і запитливо глянув на Большакова:

— У вас все?

Запитання було явно зайвим — Большаков уже сів на лавку.

Шикова вразило найбільше те, як спокійно і внутрішньо переконливо сказав про це Большаков. І в ту хвилину він якось перестав думати вже про те, як саме його покарають: чи звільнять з роботи, чи дадуть догану. Думки попливли

в іншому напрямку: «Невже й справді моя провина така велика? А хіба ні? Я ж підвів своїх товаришів. Хтось же мусив мене підміняти! А поки знайшли заміну...»

Шикову раптом згадалася розмова директора парку по телефону про Шумака: «Поки знайшли заміну, сталося запізнення».

Іван сидів, схиливши голову, і чув високий жіночий голос, який звучав дуже запально. Здавалося, що жінка кричить. Шиков навіть не впізнав, хто саме говорить.

Не дочекавшись, поки жінка закінчить промову, підняв руку. Хотів сказати, що його неправильно зрозуміли, що він сам неточно висловився. Він не хотів підводити товаришів. Ні, це — не зневага до колективу, він, відверто кажучи, і сам не знає, як пояснити свій вчинок. Мабуть, легковажністю своєї вдачі. Але він розуміє, що своєю поведінкою образив товаришів, підвів колектив. Нехай повірять йому...

Голова товариського суду Микола Петрович побачив, що Шиков підняв руку, але слова йому не дав — нехай спочатку вислухає, що скажуть товариші.

З глибини пам'яті виринули чомусь армійські роки. П'ятнадцять років служив у Радянській армії, з першого дня війни, — було що згадати. Пригадалися його товариші-розвідники, серед яких траплялись іноді отакі неорганізовані, хоч і сміливі люди. Через одного такого було зірвано важливе завдання. Розвідника судив воєнний трибунал. Пізніше, коли Іванушкін працював комсоргом батальйону, він не раз розповідав товаришам про цей випадок. І завжди дуже боляче сприймає будь-який прояв недисциплінованості, навіть у дрібницях.

Про все це він збирався сказати у своєму виступі. Але в останню хвилину передумав — боявся, що спогади можуть завести його далеко, виступ вийде надто запальним. Голові ж суду треба бути об'єктивним, спокійним. І коли взяв слово, то по-суті лише підсумував те, про що говорили вже товариші.

— Недисциплінованість Шикова не може нас не дивувати. Поїхав у Київ, нікого не попередивши. Зробив прогул, підвів колектив, не зважив на виробництво — і вважає себе правим...

Хотів ще щось сказати, але, побачивши, що Шиков знову підняв руку, обірвав себе на півслові і оголосив:

— Слово надається товаришу Шикову.

Іван говорив з великими паузами, довго добирав слова. І хоч йому здавалося, що він висловив все, про що тільки-но думав, проте не мав впевненості, що зумів донести свої думки до товаришів. Коли закінчив говорити, то по гомону вловив, що основне зрозуміли.

Шикову здалося, що члени суду радяться надто довго. А рішення було дуже коротке. Суд просив дирекцію перевести шофера Шикова слюсарем у гараж на три місяці.

Іван відчув якесь полегшення. І це тому, мабуть, що чекав більш суворого покарання...

...Через кілька місяців Шикову, який вже знову працював водієм-гонщиком (завдяки сумлінній роботі його повернули на свою посаду достроково), довелося бути присутнім на засіданні товариського суду. Розглядалася справа вартового Тимчишина.

Але тут слід повернутися до події, яка трапилася незадовго перед тим і на перший погляд не мала нічого спільного із справою, що сьогодні розглядалася.

Якось вночі недалеко від автобусного парку працівниками міліції було затримано двоє п'яних. Обидва були в такому стані, що дати зрозумілі пояснення вже не могли. Їх відвезли у витверезник. Вранці було з'ясовано: це робітники одного з львівських заводів. Поверталися з роботи додому, випили з нагоди одержання зарплати.

— Так ви що ж, і на роботі були п'яні? — запитали працівники міліції.

— Ні, випили після роботи.

Подзвонили на завод. Звідти підтвердили: так, до кінця зміни обидва були тверезими.

— Де ж ви напилися в такий пізній час, коли вже навіть і ресторани закриті? — здивувалися працівники міліції.

— Зуміли, — сором'язливо посміхнувся перший. — А врешті — яке це має значення...

— А все ж таки? — не відступав черговий витверезника.

— На вулиці випили. А горілку купили в парку... — сказав літній робітник, з яким, відчувалося, вперше в житті трапилася така неприємність. — Не закусили — і розібрало нас.

— Пробачте, в якому парку? — насторожився черговий. Знову втрутився молодий:

— Та це ми ще вдень купили горілку в крамниці, що біля парку, а випили після роботи... От і все.

Черговий помітив, як старший робітник почервонів. Йому здалося, що молодий говорить неправду. «Але хіба в цьому справа, де випили».

Про цей випадок було повідомлено завод. І на цьому все могло закінчитись. Проте працівника міліції непокоїла думка: «Він сказав, що горілку купили в парку. Але тут поблизу нема жодного парку, крім... автобусного? А де ж вони там могли купити? Адже в буфеті горілку не продають. Дивно!»

Зустрівшись через кілька днів з керівниками парку, він на всякий випадок розповів їм про свої сумніви.

— Чи не займається тут хто у вас нічною торгівлею?

...І ось раптом цей випадок. Зайшовши під вечір на прохідну, начальник гаража Євсєєв, механік по ремонту Дубах і черговий механік Зарніцин помітили в кутку під стільцем дві пляшки горілки.

— Що це за горілка?

— Моя,— відповів вартовий Тимчишин.

— Яке ви маєте право тримати тут спиртні напої?

— Так... Але... це випадково, — зам'явся вартовий.

— А для чого ви її тут тримаєте?

— А то... прошу я вас... вийшло так. Я саме сьогодні одержав аванс. І тут якраз прийшла моя стара. То я їй гроші віддав й наказав, щоб ото вона, прошу я вас, купила горілки для майстрів, які ремонтували мою квартиру...

Склали акт про грубе порушення Тимчишиним правил внутрішнього розпорядку. І ось тепер справа ця розглядається на засіданні товариського суду.

Багато людей виступало на суді. Говорили, що Тимчишин своєю поведінкою ганьбить колектив парку.

Виступив і сам Тимчишин.

— Людина я вже літня, скоро на пенсію йти. Отож прошу не звільняти мене з роботи. Обіцяю виправитись.

Суд зважив на просьбу Тимчишина. Йому було оголошено громадську догану.

Коли виходили з залу, Тимчишин у дверях зіткнувся з Шиковим.

— Що ж, хлопче, не тільки таких, як ти, а й нас, старих, бач, треба вчити...

З М І С Т

Від видавництва	3
І. Лобуренко, М. Борисенко. Важка наука	5
Григорій Глазов. Слід не зникає	24
Анатолій Стась. «Гусяча лапа»	43
Микола Далекий. Золотий скарб	71
Степан Кириленко. З чужим паспортом	84
Овсій Круковець. Злочинець пасує перед мужністю	105
Микола Тарновський. На вахті капітана Хоменка	112
Дмитро Лукашенко. Велосипед № 5000000	130
Василь Глотов. Вартові громадського порядку	141
Юрій Звягін. Шапка-ушанка	150
І. Дінець, Р. Самбук. Справа № 317	160
Георгій Рожнов. Вихід з п'тьми	203
І. Лобуренко, Б. Михайличенко. Довір'я	222
Борис Лукич. Таємнича скринька	239
Олександр Криницький. Путівка в життя	246
Василь Кондауров. Буває і так	255
Ангелина Буличова. Танок маленьких лебедів	269
Тарас Мигаль. Квітчастий тюль	291
Марія Дорошенко. Не хочу додому	300
Овсій Круковець. Тебе судять товариші	304

Редактор І. Деркач
Художній редактор Р. Скакун
Обкладинка художника І. Крислача
Техредактор І. Недовіз
Коректор О. Цірох

Двадцать невымышленных историй
Сборник
(На украинском языке)

Підписано до друку 12/IV-1962 р. БГ 00263. Формат 60×84^{1/16}. Папер.
арк. 9,75. Друк. арк. фіз. 19,5. Друк. арк. прив. 17,74. Авт. арк. 17,42.
Видавн. арк. 17,74. Зам. 447. Тираж 50,000. Ціна 69 коп.

Книжково-журнальне видавництво, Львів, Підвальна, 3.

Обласна друкарня, Львів. Спартака, 4.

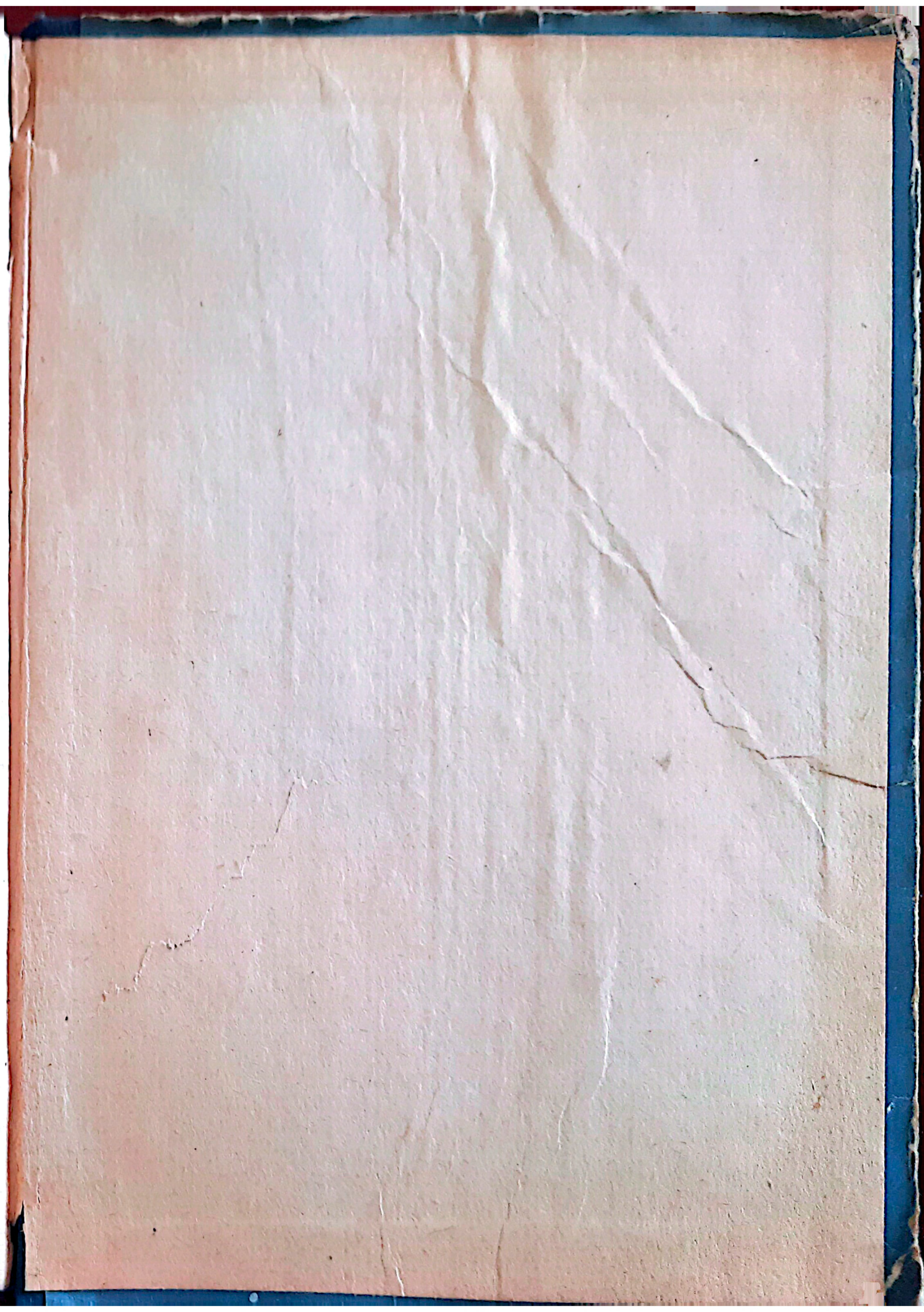

69 кон.

Всего книг в библиотеке 12000